MARJORIE BOWEN

DE NEDERLANDEN

GEZIEN DOOR DE OOGEN EENER ENGELSCHE

D. A. DAAMEN'S UITGEVERS-MIJ. 's-GRAVENHAGE

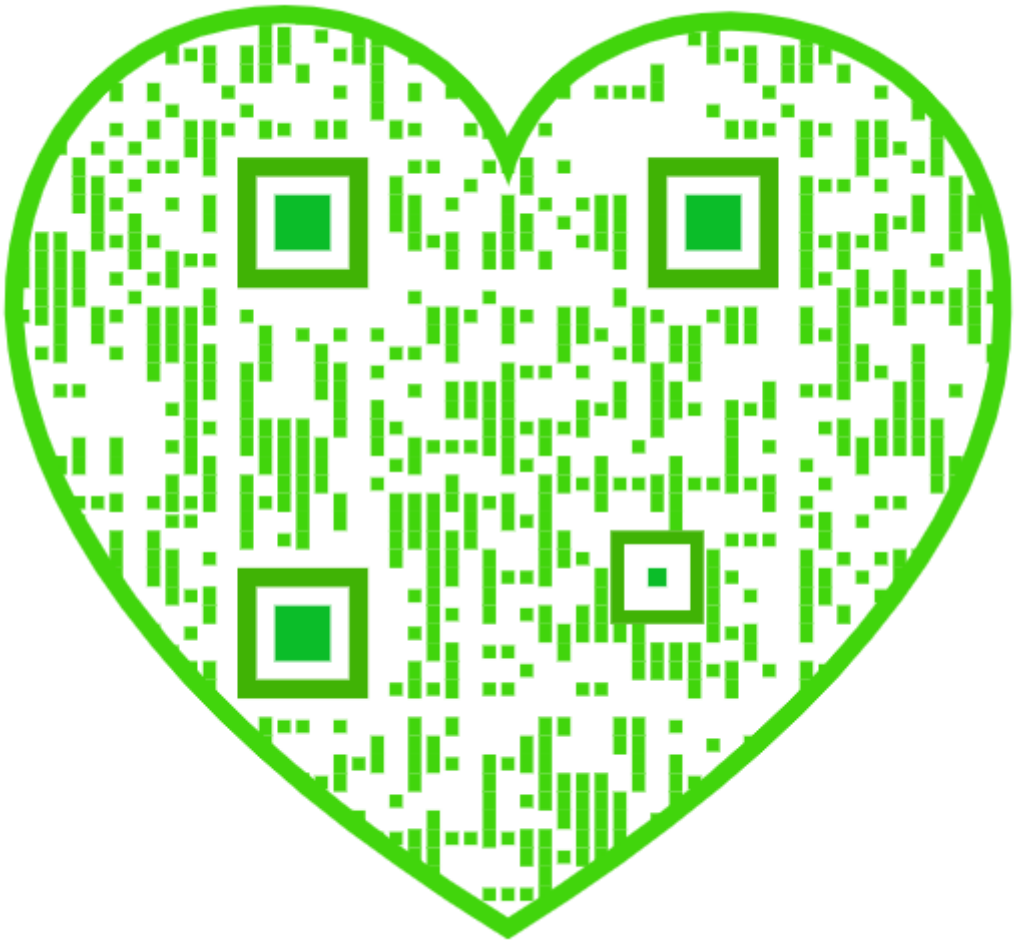

DE NEDERLANDEN

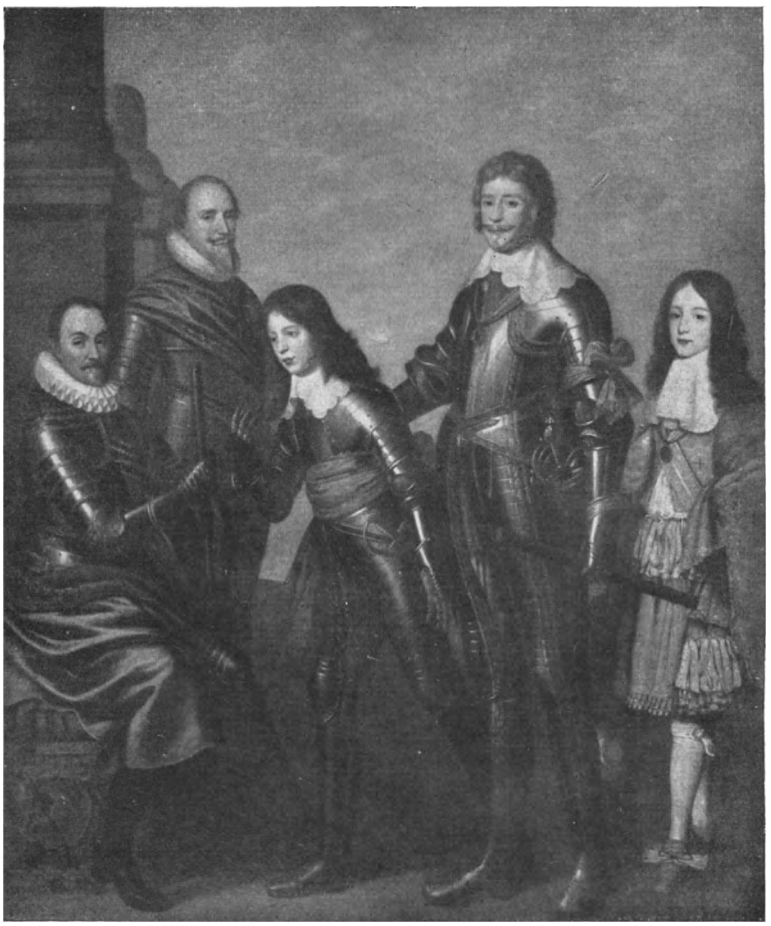

DE EERSTE VIJF STADHOUDERS
1664
WILLEM VAN HONTHORST

DE NEDERLANDEN

(GEZIEN DOOR DE OOGEN EENER ENGELSCHE)

CAUSERIEËN OVER DE ELF PROVINCIËN

DOOR

MARJORIE BOWEN

„*Saevis tranquillus in undis.*"
ZINSPREUK VAN WILLEM I, PRINS VAN ORANJE.

EERSTE DEEL

D. A. DAAMEN'S-UITGEVERS-MIJ. — 's-GRAVENHAGE

Toen het Karel II van Engeland ter oore kwam, dat Gregorio Leti bezig was de geschiedenis van zijn Hof te boek te stellen, waarschuwde hij hem, dat hij moest oppassen en niemand aanstoot geven.

„Ik zal mijn uiterste best doen mij te voegen naar de wenschen van Uwe Majesteit, maar, al bezat ik de wijsheid van Salomo: zonder iemand aanstoot te geven zal het niet gaan," was het antwoord.

„Doe dan als Salomo," luidde de raad des konings. „Laat de geschiedenis voor wat zij is en maak spreuken."

Maar Leti kon er niet toe besluiten zijn boek ongeschreven te laten.

Niet zoodra was zijn werk verschenen, of de schrijver werd uit Engeland verbannen.

„In de voornaamste steden van Griekenland en Italië trof men oudtijds personen aan, door de Sicilianen Mistagogen genaamd, wier taak het was vreemdelingen de merkwaardigheden dier plaatsen aan te wijzen....

„In latere tijden is het ambt ontaard en tot iets geheel anders geworden....

„Maar de oordeelkundige reiziger wacht er zich wel voor zulk soort gidsen zijn vertrouwen te schenken.

„Vóór de afreis stelt hij zich door lezen en vragen op de hoogte en voorziet zich van de best-geschreven boeken omtrent de plaatsen, die hij zich voorneemt te bezoeken."

(Voorrede uit „Een Beschrijving van Holland", 1743.)

DE geschiedenis van Nederland is zeer moeielijk te scheiden van die van het land, tegenwoordig bekend als België, en hangt weer op allerlei wijze saam met de geschiedenis van het uiteengevallen Rijk van Karel den Groote, van de landen, bekend als Oostenrijk, Spanje, Duitschland, Italië en de Nederlanden, is ongelooflijk ingewikkeld; de willekeurige grensbepaling is eerst een uitvinding van den nieuwen tijd en Europa heeft zich gedurende een duizendtal jaren bevonden in een staat van wording, onderhevig aan veranderingen, door overwinning, huwelijk of erfenis voorgeschreven. Het grootste gedeelte van Europa is het tooneel geweest van wisselende bondgenootschappen en — in het beginstadium — van allerlei rasvermengingen; Freeman heeft wel gelijk, waar hij zegt, dat een beoefenaar der geschiedenis de nieuwere landkaarten maar ter zijde moet leggen.

Wat nu Nederland betreft, zoo is het bijna ondoenlijk daarvan de vroegste geschiedenis te verhalen (tot aan de grondvesting van de Republiek der Zeven Provinciën in 1576), zonder tevens die van de overige tien Provinciën te behandelen, die onder Spanje's heerschappij bleven en van dat indrukwekkende en toch primitieve (Duitsche) Rijk, waarvan alle zeventien Provinciën in naam deel uitmaakten.

De scheiding tusschen de beide groepen der Lage Landen was geforceerd en kunstmatig, waar eensdeels de natuur, bouwkunst en andere schoone kunsten, anderdeels zeden en gewoonten en de mentaliteit van hen, die

Prins Willem I aanhingen en van hen, die Philip II trouw bleven, zooveel overeenkomst vertoonden; dan was er nog de band eener gemeenschappelijke taal, door de groote verwantschap der Noordelijke en Zuidelijke dialecten. Eeuwen echter van verschillend bestuur, verschil van godsdienst en de omstandigheid, dat de Noordelijke Nederlanden (met uitzondering van een kort tijdsverloop 1811—13) zich mochten verheugen in onafhankelijkheid, vrede en voorspoed, terwijl de Zuidelijke Nederlanden afhankelijk waren en het tooneel vormden van voortdurende oorlogen, hebben de twee landen, bij gemis aan natuurlijke grenzen en een gemeenschappelijke geschiedenis, in ieder opzicht verschillend van elkaar gemaakt, als men ten minste natuur en klimaat buiten beschouwing laat: zoodat een poging om beide landen onder één bestuur te vereenigingen, na korten tijd dan ook moest uitloopen op een jammerlijke mislukking.

Nederland heeft heden ten dage en zèker hadden De Nederlanden reeds sedert het einde der 16de eeuw dat, wat men bij een persoon zou noemen iets hoogst individueels, iets eigens, dat geheel verschilt van alle andere landen ter wereld, terwijl die bijzondere locale kleur hier tot op heden meer volledig bewaard bleef dan in eenig ander deel van Europa, al is zij in de groote steden tamelijk snel aan het verdwijnen. Die locale kleur nu is het vooral, waarmede dit boek zich bezighoudt en niet in de eerste plaats de historie van de Nederlanden.

Londen, Maart 1926.

DE PROVINCIE ZEELAND.

„J'ai fait choix d'une contrée où l'atmosphère est propice à la lucidité de l'esprit."

RENÉ DESCARTES.

HOOFDSTUK I.

IN het Stadhuis te Middelburg bevindt zich het borstbeeld van een jongen man met een merkwaardig gelaat: het staat in één van de sombere achterkamers, die men uit piëteit heeft ingeruimd voor allerlei waardevolle oude voorwerpen en, te kwader ure, voorzien van het etiket „Museum". De nieuwsgierigheid, die den vreemdeling lokt tot het bezichtigen van al die zalen, schijnt van hem af te vallen in de donkere toegangswegen en verveling gluurt over den schouder van den gids, die — over het geheel een blijmoedig mensch — hier de allures aanneemt van een automaat of kabouter. Er heeft zich veel stof verzameld op de in glazen vitrines opgehoopte schatten, het purperen Utrechtsch fluweel in de Raadzaal is bedroefd kaal, de ongebruikte Gerechtszaal maakt een onheilspellenden indruk; er is fraai houtsnijwerk aan banken en stoelen, er hangen groote ijzeren folterwerktuigen aan den muur, alsook een weerzinwekkende voorstelling van een geeseling; gij staat, waar eertijds de gevangene stond (midden op den vloer) en roept uit schimmel en mufheid de spookachtige figuren op der gewezen rechters.

Boven is de zaal, die het borstbeeld van den jongen man bevat; langs de trap, die er heen leidt, hangen slechte olieverfschilderijen van het geslacht Evertsen. De verzameling daar, bestaande uit schilderwerk, teekeningen, munten, zou alleen een antiquair nog belang kunnen inboezemen; zóó dood zijn ze, zóó uit lang vervlogen tijden. De gids rammelt met de noodige vlugheid zijn inlichtingen af, de bezoeker geeuwt en doet geen moeite hem te volgen; dan moeten er namen worden gezet in het vreemdelingenboek en moet men een kleinigheid offeren. De lucht is kil en het licht, dat zich een weg baant, is omfloerst door nevel; het vocht hecht zich aan de groote vensters en de vloer is hard en koud.

Aan den buitenkant van het gebouw hoort men metselaars aan het werk; het schijnt, dat zij zich onledig houden met het plaatsen van nog een aantal Graven van Holland in de ledige nissen. Men voelt dergelijke restauratie min of meer als een heiligschennis; het is alsof men een levenloos lichaam galvaniseert: er is iets veel eerlijkers in een bouwval.

De gids maakt geen melding van de buste van den jongen man, ook ontbreekt ieder etiket, in de veronderstelling, dat het borstbeeld algemeen bekend is, maar wel zijn er op het voetstuk photo's aangebracht van het-

zelfde gelaat naar beroemde schilderijen. Het is het eenige wat tot u spreekt in het gebouw. — Terwijl gij de zaal verlaat langs de witte gangen, waar de levendig-gekleurde wapenschilden hangen der adellijke geslachten, moet gij denken aan den mensch in zijn volle, rijke beweeglijkheid van eertijds, nu eenzaam weggesloten in de duistere zaal; een jongeling met dik haar, recht afgeknipt langs voorhoofd en schouders, met heldere oogen en een langen, eenigszins gebogen neus, vooruitstekende lippen, gekleed in fijn-batisten jabot en eenvoudigen mantel. Er is een dergelijke buste in het Museum Grunthuise te Brugge, doch gekleurd en den eigenaardigen platten hoed dragend van dien tijd. Het is stellig aantrekkelijker en natuurlijker; maar het Middelburgsche borstbeeld, vroeger waarschijnlijk ook in het bezit van een hoed (den anderen kan men er afnemen), staat hooger als kunstwerk.

Uit het Stadhuis komende, bevindt gij u op een ruime, open marktplaats, omzoomd door volmaakte kleine huisjes, die echter ontsierd worden door moderne uithangborden en opschriften.

De stad is melancholiek en rustig, met een dubbele rij tuinen op de oude wallen, geteisterd door zeewinden en weggedoken in zeenevelen.

De ééne straat na de andere vertoont de trapgevels der Renaissance, de bas-reliefs, de golvende ornamenteering, de strenge lijnen en stoere façaden van de zeventiende eeuw, de rijke versieringskunst van de achttiende eeuw. De Abdij is de vrede in den vrede, het stille in de stilte: die afbrokkelende, onregelmatige gebouwen omsluiten een plein met reusachtige kastanjeboomen, linden en acacia's en boven alles verheft zich een hooge toren, waarvan de een en veertig klokken op gezette tijden haar melodie doen hooren. Zeer oude poorten geven toegang tot de Abdij, die den ganschen dag in schaduwen is gehuld; zelfs in den winter weren de hooge, dichte takken, heen- en-weer gezwiept door den wind, zoowel zon- als maanlicht af op een paar speelsche stralen na, die de oude steenen spaarzaam beschijnen.

Tegenwoordig is hier de zetel van den Commissaris der Koningin in de provincie Zeeland en éénmaal was ze een machtig gebouw, waar monniken en abten, graven en koningen in- en uitgingen. Gij kunt u den jongen man, wiens borstbeeld in het Raadhuis staat, daar voorstellen in het jaar 1516, in gedachten verdiept rondwandelend door de rijke kerk, wier vele altaren schitterden in de wijnkleurige schaduwen.

Wij kennen in alle bijzonderheden zijn verschijning en kleeding; hij was twintig jaar oud, gespierd en bevallig, de knapste ruiter van het land, bleek en zeer stil, slecht opgevoed en onbeheerscht. Het was September, de storm gierde om Middelburg dag en nacht, huilde door de kruisgangen en de Koninklijke vertrekken der Abdij, met mist en regen in zijn gevolg, zoodat de kerktoren als weggevaagd was in den nevel. De jongeling was

warm gekleed: over een keurig-geplisseerd hemd droeg hij een vest van scharlaken satijn, met roode voering en daar overheen een cape, gevoerd met marterbont en saamgehouden door een broche; het geheel werd wederom bedekt door een fluweelen mantel, met wol gevoerd; zijn platte scharlakenroode hoed was onder den kin bevestigd en hij droeg hooge beenstukken van zacht leder.

Hij was zooeven uit Brussel gekomen en stond op het punt zich te Vlissingen naar Spanje in te schepen, maar de wind was tegen en dus bracht hij het uitstel door in sombere gepeinzen, waaraan godsdienstige overdenkingen niet vreemd waren. Van zijn moeder, een waanzinnige, die streng werd bewaakt, had hij het Spaansche Rijk geërfd, in welk bezit hij opnieuw was bevestigd door het huwelijk van zijn grootouders, benevens grondgebied in Amerika; van zijn vader, die een onbeteekenende beuzelaar was geweest en voor langen tijd gestorven, het hertogdom Bourgondië, Franche-Comté en de Nederlanden. Hij hoopte weldra tot Keizer gekozen te worden en dan half Europa onder zijn schepter vereenigd te zien, want hij was reeds Heer van Napels en Sicilië en was voornemens aan Frankrijk het grondgebied van Noord-Italië te betwisten.

De geschiedenis zou hem kennen als Karel V, of, in zijn eigen taal, als Keizer Karel, en hem de hoedanigheden toedichten van een monster, een weerwolf, gereed de klauwen te slaan in den vrijen mensch om hem den adem te benemen; maar voor het oogenblik ziet gij slechts een vorstelijk heer, niet zoozeer van beteekenis om zijn velerlei bezittingen, als wel om zichzelf de aandacht waard.

Hij stond in menig opzicht bij anderen ten achter: zijn misvormde kaak deed hem niet dan stotterend spreken; zijn zware onderlip was veeltijds gebarsten en bloedde vaak en, als hij lang achtereen aan het woord moest zijn, hield hij een blaadje in den mond om zijn tong vochtig te houden, hij kende Spaansch, Duitsch, Fransch en Latijn, doch sprak liefst Vlaamsch. In zijn optreden was hij streng en gereserveerd en zijn godsdienstijver gloeide als een matte schijn in de duisternis; hij was oprecht en eerlijk, maar noch groot noch goed en toch wel een merkwaardige figuur.

Toen de storm in hevigheid verminderde, kon men zijn vuurroode kleedij tusschen de herfstkleuren van de Zeeuwsche lanen en hagen zien schemeren, terwijl hij voortreed langs boomgaarden, akkers en hofsteden naar het Kasteel Westhove, waar de Praemonstratenser monniken, die in de Middelburgsche Abdij waren gehuisvest, hun zomerverblijf hadden en daar wandelde hij in de weelderige omgeving of begaf zich naar het uitgestrekte strand om over de spattende schuimvlokken heen de sluiers van den mist met zijn oogen te doorboren.

Zijn imposant schip lag in de haven van Vlissingen voor anker; op de machtige fok waren de Kruisiging en het devies van Karel geschilderd, benevens de zuilen van Hercules en het „plus oultre"; op het grootzeil schitterde een afbeelding van de Heilige Drieëenheid; op de bezaan, St. Nicolaas; St. Christophorus prijkte op het sprietzeil; en, het indrukwekkendst van alles, op het bakzeil bekampte St. Jacobus den ongeloovige, terwijl boven hem de Heilige Maagd zichtbaar was, staande op de maan en gekroond met de zeven planeten. Schommelend op de schuimende golven, glom het rijk-bevlagde vaartuig door den nevel in den zwakken zonneschijn, als een symbool van de lotgevallen des toekomstigen keizers, die hoopte op een gunstigen wind om hem over te brengen naar zijn onbekende bezittingen. De zeereis was verschrikkelijk: eerst kon Karel den slaap niet vatten door het lawaai van het aan boord hijschen der bagage en het zingen der matrozen — de koninklijke garderobe was achteloos achtergebleven en werd later onder oneindige moeielijkheden 's nachts opgeladen — daarna maakte een zeeroover jacht op hen en sneed bijna het schip af van den Provoost-generaal; een ander schip strandde bij de kust van Zeeland en een derde, dat de paarden vervoerde, verbrandde met man en muis, waarna, uit vrees voor brand, daarna op de vloot gedurende het overige van de reis geen ander licht mocht worden ontstoken dan de paar lantarens, die men den Koning en zijn zuster had toegestaan. Het rantsoen bestond uit gezouten vleesch en gedroogde visch; de boter raakte spoedig op, maar Karel kreeg in ruil voor wat wijn het laatste restje boter, dat de Admiraal bezat; hij was berucht om zijn gulzigheid en reeds aardig op weg om zijn gezond gestel door zijn onmatigen eetlust te bederven. Er waren trompetten en fluiten aan boord, zoowel als speelkaarten en schaakspellen, die met de grollen van den nar, Jan Bobin, voor afleiding zorgden. De matrozen deden hun werk, tot zij er letterlijk bij neervielen. Alle vrouwen waren ziek. Karel was gesteld op morgen- en avondgebeden en luisterde gaarne naar de leden der bemanning, die gewijde muziek konden zingen; dit was een hartstocht van den ernstigen jongen man: op latere reistochten liet hij zich steeds begeleiden door zijn koren en orgels. Langen tijd daarna, in de vreemde dagen van het klooster St. Just, ergerde hij zich aan een valsche noot in het gezang der monniken en zijn goede smaak voor schilderkunst hield gelijken tred met dien voor muziek. Titiaan, die later zijn hofschilder werd, beeldde hem, toen hij oud en ziek was, af met een natuurgetrouwheid, die pijnlijk aandoet. Hij had de schoonheid lief: als men hem in zijn afzondering een mand anjelieren bracht, dankte hij God voor zooveel heerlijkheid. Hij verzamelde landkaarten, klokken en kerkmuziek; hij las veel — kronieken, romancen en de Vulgata. Een eigenaardige rasvermenging was de oorzaak, dat hij

zich onderscheidde van gewone menschen en zooals hij als een donkere schaduw de Nederlanden bedreigde, zoo werd hij zelf bedreigd door de nog donkerder schaduw van den waanzin: zijn oordeel werd steeds min of meer vertroebeld door zijn wonderlijke manieën en in zijn jeugd reeds droeg zijn godsdienst het stempel der zwaarmoedigheid.

Tien keeren zou hij diezelfde zeereis van Vlissingen uit maken; ook moest hij reizen naar Afrika en achtereenvolgens een overwinning behalen bij Pavia, Rome plunderen, Wolsey de Pauselijke waardigheid voorspiegelen, gaan bidden op het graf van St. Thomas van Canterbury en met vlammenden haat in het hart tegenover Maarten Luther in Worms komen te staan.

Zijn figuur verdwijnt in het verleden, gelijk zijn schepen vervaagden in de stormnevels van de Noordzee. Hij is geworden tot een naam, een legende, een tooneelkoning, een conventioneel tiran, even dood als de anjelieren te St. Just, vergeten als zijn portefeuilles kerkmuziek. In de onmiddellijke nabijheid van het Stadhuis te Middelburg is een groentemarkt en al dat frissche, ruwe leven dáár doet bij vergelijking de gesloten kamers boven, nòg muffer schijnen: waarom zou men nog een gedachte wijden aan dat eens levend gelaat, nu starend in het niets, zooals het eens staarde naar een Keizerrijk zoo groot als de halve wereld?

Het kasteel Westhove bestaat nog met zijn boomgroepen en mooie wandelingen, de nevelen komen aanrollen van af de zee en wisschen de torens uit, drijven over Middelburg en omsluieren het Stadhuis met de beelden van Graven en Gravinnen en de vergulde ridders, die hun doellooze uitvallen doen onder de klok; de stormwinden huilen door de lange, schemerige straten met de oude, oude huizen en schudden de vruchten en bladeren van de oude, oude boomen van den hof der Abdij; de tonen van het carillon klinken door de ijle lucht. Er is iets in die plaats wat u doet huiveren: men kan niet ontkomen aan haar overweldigende sfeer: men wordt hier te veel aan de dooden herinnerd.

Soms is Middelburg overvol van menschen. De botermarkt en de boerendracht zijn van groote aantrekkingskracht gebleken en het nationaal costuum is hoe langer hoe meer tot reclame geworden. Het wordt er met zelfbewustheid gedragen en is natuurlijk onhygiënisch: het gewicht van de omvangrijke rokken, de strakke mouwen en lijven, de bloote armen, de zware halssnoeren en de nauwsluitende mutsen, de sieraden, die boven de oogen bengelen, maken een geheel uit, waar men op uitgekeken raakt; maar het is antiek en inheemsch en de vroolijke kleuren, de kant en het heldere gesteven linnen zijn aardig genoeg. De jonge meisjes zijn knap van uiterlijk, al hebben de aan de lucht blootgestelde armen een purperkleur aangenomen door weer en wind.

Het volk is donker en pittig, wat doet denken aan Noorsche afkomst; eenvoudige, vroolijke, nette boerenkarren met de stevige paarden zijn een genot voor het oog èn het mooiste, wat gij op marktdagen te zien krijgt, als de kooplui bezit nemen van het marktplein en de boter wordt verkocht, waar eertijds de Beurs stond.

. . . . . .

In de Wagenstraat vindt men een meesterstuk onder de Museums; zoodra de bezoeker gescheld heeft aan de deur die, alsof zij u den toegang verbiedt, gesloten is, maakt zich een sterk gevoel van neerslachtigheid van hem meester; Professor Droogstoppel viert zijn hoogste triomf: het verkregen effect is volmaakt, vernietigend, en de apotheose van naargeestigheid grenst aan het sublime. Plank na plank met zielige reptielen en ander gedierte, verbleekt in flesschen op sterk water; kast op kast met fossielen en gebroken steenen, wapens, afgodsbeelden en zooveel meer; portret na portret van vergeten waardigheidsbekleeders door vergeten schilders; een bibliotheek met boeken, waar niemand meer naar omziet; een zaal met akelige wassen beelden in de oude nationale kleederdracht, opgezette vogels en brokken mineralen, munten, landkaarten en gedroogde bloemen, maken een collectie uit, die u een rilling bezorgt. Toch is hier prachtig materiaal voor den geleerde; want al die flesschen en kasten bevatten de flora en fauna van Zeeland, die iemand zijn heele leven zou kunnen bestudeeren, zonder ooit met een indeeling klaar te komen. Vreemd doet het aan, dat die dorre mummies en opgezette griezeligheden, die in flesschen bewaarde fragmenten, verondersteld worden een beeld te geven van het liefelijk leven van bloem en bloesem, van vogels en andere dieren.

Toch zijn hier vondsten ook voor den gewonen bezoeker, n.l. een reusachtige Chineesche Vaas en een Fontein — „van de Familie Rose," zooals onze brave catalogus aangeeft, waar echter geen edelmoedige schenkster mee wordt bedoeld, doch *famille rose* faience; hier is ook het wiel, waaraan Michiel Adriaansz. de Ruyter als kind in de lijnbaan draaide en zijn portret in een lijst met gesneden oorlogs-emblemen — bepaald een ontzagwekkend held en hoogst bewonderenswaardig, een type vertegenwoordigend, geheel het tegendeel van den jongen man met de Habsburg-kaak; van het ras, om kort te gaan, dat Koningen, Keizers en Pausen de laan uitstuurt. In het Rijksmuseum te Amsterdam is een deel aan hem gewijd, waar men ook zijn zoon Engel de Ruyter te zien krijgt en zijn landgenoot Cornelis Evertsen en wat Van de Velde, de jongere, uit die dagen op het doek bracht in „De Vierdaagsche Zeeslag" en „De veroverde Prijzen van den Vierdaagschen Zeeslag."

Ook Willem III, Prins van Oranje, bezocht Middelburg, hoewel dit niet

tot zijn heerlijkheden behoorde, zooals Vlissingen en Veere, ongeveer honderd vijftig jaar nadat Karel V zich voor zijn eerste reis te Vlissingen had ingescheept; hij was achttien jaar oud en beroofd van alle macht, die zijn vader bezat, door de eerzucht van dien vader. Hij had de reis van uit den Haag heimelijk ondernomen, waar practisch, dit „Kind van Staat" een gevangene was, om zijn zetel op te eischen in den Raad van Zeeland als eerste edele dier Provincie.

Alle schepen vlagden en het volk juichte dag en nacht ter eere van den erfgenaam van den roem van het huis van Oranje.

Willem logeerde in de Abdij, waar alle sporen van monniken, altaren en het Roomsche geloof sinds lang waren weggevaagd; zijn toespraak tot den Raad was een manifest en van dien dag af had hij zijn plaats in de Nederlanden veroverd, om weldra ook de meest vooraanstaande man in Europa te worden.

„Dertig jaar lang kon hij er zich op beroemen de meest geziene persoonlijkheid van Europa te zijn," schreef één van zijn vijanden. Er hangt hier in Middelburg een slecht portret van hem.

In deze zelfde zaal van het museum is een aardige teekening, een boompje voorstellende, met metalen bladeren, waaraan oude munten als vruchten hangen, zoodat men zoowel de vóór- als de achterkanten ziet. En dan heeft het museum nog een verrassing voor den toevalligen bezoeker in den vorm van een fijn-bewerkt, sierlijk klokje, dat afkomstig is van de Spaansche zilvervloot, die Piet Hein heeft veroverd (1628), slechts een klein brokstuk van den enormen buit, gewrongen uit wie-weet-hoeveel met bloed bevlekte handen, of gevonden tusschen wie-weet-hoeveel dooden? Het ziet er nu schoon en bekoorlijk uit, zooals één, die zijn rol heeft gespeeld en nu fatsoenlijk is gepensionneerd.

Als men het goed beschouwt, heeft dit museum toch iets zeer persoonlijks en gaat er een bijzondere, vreemde bekoring van uit: men zou er ongaarne veranderingen in zien aangebracht of een bezoek er aan willen missen, al was het alleen maar om dat ondeugende kleine Paapsche klokje, dat nu zoo respectabel is gehuisvest, en het wiel van Admiraal Michiel Adriaansz. de Ruyter. Er is ook een planetarium, saamgesteld door een Middelburgsch horlogemaker, in den letterlijken zin des woords een monument van ijver en bekwaamheid, want het is niet mooi en bewijst geen dienst, maar het verblijft hier in deftige vergetelheid als een gedachtenis aan het nutteloos pogen van alle geduldige menschen. Dan zien we hier nog een collectie portretten van de adellijke familiën van Zeeland, in het bijzonder die van de Van Citters, van welke familie Arnoud van Citters eens gezant was aan het Hof van Engeland, waar hij moest visschen in water, dat niet alleen

troebel, maar zelfs zeer vuil was, echter niet zóó, of hij wist een paar aardige vangsten te doen ten genoegen van Hunne Hoogmogenden, de Staten-Generaal. Het was ook Arnoud van Citters, die Willem van Oranje tegemoet trad, toen deze in 1688 naar Londen marcheerde en het was van uit diens huis op St. James's Square, toen geheel nieuw en zeer voornaam, dat Willem het vuurwerk gadesloeg, afgestoken bij gelegenheid en ter eere van den Vrede van Rijswijk.

Tot de privilegiën van de Provincie Zeeland behoorde ook het recht den Engelschen gezant te mogen benoemen en de Van Citters zijn altijd een aanzienlijk geslacht geweest, uitblinkend in de regeering van hun land.

Men kan zich een soort van wezen voorstellen zonder lichaam, zonder zorgen of eenigerlei aandoeningen, dat het plan opvat een geschiedenis van Zeeland te schrijven en dat iederen dag in dit museum ronddoolt om materiaal te verzamelen, ieder uur zich sterker hecht aan die vreemde plaats, zelfs veel begint te voelen voor de kaarten met oester- en mosselbedden, zijn ontbijt nuttigt onder de oogen van De Ruyter en ten slotte even bleek wordt als de reptielen in flesschen en even glasoogig als de opgezette vogels.

. . .

Er zijn twee kerken, de Nieuwe Kerk en de Koorkerk, toegevoegd aan de oude Abdij, nu zoo veranderd, gerestaureerd en verbouwd, oogenschijnlijk naar een ontwerp zoo onsamenhangend en verward, dat het zonder technische hulp niet mogelijk is in die gebouwen een vast-omlijnd plan te ontdekken; de Raadzaal is aan de kerk gebouwd (goed beschouwd is het niet anders dan het overblijfsel van de oude Kloosterkerk der Vlaamsche monniken). Verrukkelijke Renaissance-gevels, pleinen, sierlijke 17de eeuwsche deuren en vensters sluiten zich aan bij onvervalschte Gothiek en het effect is schitterend. De „Lange Jan", hoewel afkomstig uit het begin der 18de eeuw, verheft zich even vrijmoedig als zijn middeleeuwsche voorgangers boven de aaneengerijde daken en draagt zijn klokkeklanken tot ver naar zee. Op de Muntpoort staat het opschrift „*Nervus belli pecunia*", een gezegde, even waar in dezen tijd als in 1580; op het Muntplein is een rococo pomp; in de oude Kloostergebouwen, bij de leege, donkere kapittelzaal, een oude Zeeuwsche wagen; in den buitenmuur van de kerk een steen, die verzekert: „Hier stond het Huis van Zacharias Jansen, Uitvinder van de Telescoop."

Prachtig zijn de oude poorten en heerlijk is het voorname, diepe houtsnijwerk van het Wapen van Zeeland, de fiere Leeuw, die zich worstelend uit de golven verheft, prijkend met het *Luctor et Emergo*, wat zeer zeker geen ijdel motto is, daar de gansche Provincie beneden den zeespiegel ligt.

De dijken en stoomgemalen, die de zee bevechten, kosten eindelooze sommen gelds, moeizamen arbeid en geduldige volharding en voordat de latere verbetering der afweermiddelen was bereikt, overstroomden ontzaglijke watervloeden uitgestrekte gedeelten van de Provincie.

Wat nu de beide kerken betreft, ze zijn fraai en ruim en worden zeer zorgvuldig gerestaureerd, voor zoover het mogelijk is iets te restaureeren dat voor altijd dood is. Het stoffelijk overblijfsel van Willem II, Graaf van Holland, Roomsch Koning, en dat van Floris de Voogd, zijn broeder, hebben hier een plaats gevonden. Eerstgenoemde werd tot Roomsch Koning gekozen op 80-jarigen leeftijd, met voorbijgaan van den grooten Frederik van Hohenstaufen, die overhoop lag met den griezeligen Paus. Hij was knap, donker en sterk — de zoon van Floris IV, Graaf van Holland en een dochter van den Hertog van Brabant; zijn vader werd gedood in een tournooi in 1234 en Willem II (een jong kind) volgde hem op als de 17de Graaf van Holland en was één van de aanzienlijkste Grandes van het Rijk van Frederik van Hohenstaufen. In 1247 liet Willem zich door zijn eerzucht verleiden de Duitsche koningskroon aan te nemen, hem aangeboden door den Paus en achtereenvolgens geweigerd door den Hertog van Cornwallis, den Hertog van Gelre, den Koning van Noorwegen en den Hertog van Brabant (het lot van den laatsten Pauselijken candidaat, Keurvorst Hendrik, was niet bemoedigend geweest) Hij stond bekend als iemand, die meer voelde voor het harde staal, dan voor den glans van het goud. Aken moest stormenderhand door hem genomen worden, eer die stad, trouw aan Frederik van Hohenstaufen, zijn kroning aldaar wilde toestaan; welke plechtigheid ten slotte door den Aartsbisschop van Keulen werd verricht. Het viel den „Koning der Priesters", zooals Willem werd genoemd, natuurlijk niet gemakkelijk zich als toekomstig Keizer te handhaven tegenover de aanhangers der Hohenstaufens en menige strijd was daarvan het gevolg; in 1250 werd hij in Mainz belegerd, maar korten tijd daarna zond hij orders naar Italië van uit Gelnhausen, den hoogsteigen zetel van Barbarossa. Vijf jaren later sneuvelde hij, toen hij in een gevecht was gewikkeld met de Friezen, die hem zulke uitnemende diensten hadden bewezen bij het omverhalen van de muren van Karel den Groote's stad.

Dit schitterende, jonge werktuig van den ouden fellen Paus telde slechts acht en twintig jaren, toen de dood hem achterhaalde op de velden van West-Friesland. De donkere gedenktafels, gewijd aan de nagedachtenis van de beide broeders, stemmen tot somberheid: het is alsof ze als boetedoening zijn bedoeld, nu de asch van den „Roomschen Koning" (zooals hij betiteld wordt) werd ter ruste gelegd in de eenvoudige, kille Protestantsche kerk.

Hij was menschelijk genoeg, dit schaduwbeeld van een Caesar, die het Hof van Holland deed bouwen in 's Gravenhage en uitbreiding gaf aan de Abdij. Het was deze Graaf van Holland, die volgens de legende, eens bij Albertus Magnus (Albert den Groote van Zwaben), den grooten toovenaar, het middagmaal gebruikte te zijnen huize in Keulen; het was midden in den winter, maar de alchemist had het maal aangericht in den besneeuwden tuin, stoelen en tafels waren geplaatst tusschen sneeuw en ijs en er woei een fel koude wind; toen evenwel de vorst en zijn hovelingen zich manmoedig schikten in de ongerieflijkheden van den maaltijd, werd de lucht vervuld van lentegeuren, bloemen ontsproten onder hun voeten, de boomen ontplooiden hun bladknoppen en een koesterende zonneschijn verwarmde hun het hart; maar, toen het feest was afgeloopen, keerden wind en sneeuw terug.

Er is hier nu geen toovenaar om boven dit eenzame graf een formule te mompelen uit zijn *grimoire*[1]) en den grauwen steen om te zetten in een kostbaar praalgraf, zooals hij het zich mag gewenscht hebben, toen hij Abdij, kerk en paleis bouwde en ze rijkelijk begiftigde met geschenken in goud en juweelen.

Er is nog een tweede monument in de kerk, een zeer bijzonder gedenkteeken, daar het gewijd is aan twee broeders, te zamen begraven en van eenerlei rang en staat: het is dat van de Admiraals Jan en Cornelis Evertsen, vervaardigd door Rombout Verhulst; het werd uit de St. Pieterskerk overgebracht, die in 1809 door de Engelschen was vernield en werd afgebroken in 1818, maar is ongelukkigerwijze niet goed geplaatst.

Deze graftombe is er één van groote, machtige schoonheid: de liggende figuren, bijna gelijk, zijn in volle wapenrusting en hebben het gelaat met de edele trekken naar boven gekeerd. Het is stoere manlijkheid, plotseling neergeveld in de volle kracht des levens, een geliefkoosd motief van dezen robuusten, voornamen beeldhouwer; een teer bas-relief van een zeestuk, aangebracht tusschen de beide figuren, is een bekoorlijk détail, evenals de decoratieve trofeeën: alle kilheid en hardheid is uit het marmer verdwenen, het ziet er even week uit als men het kent in de gewrochten van Bernini, wiens invloed Verhulst waarschijnlijk onderging tijdens zijn Italiaansche reizen. De figuren schijnen zooeven te hebben bewogen of zooeven te zijn gevallen, de wind zooeven het haar en de draperieën te hebben aangeraakt, de oogen schijnen zoo juist te zijn gesloten.

Verhulst beeldt het karakter uit van zijn onderwerpen — het karakter van de natie, waartoe hij behoort; zijn gedachte is klaar, zijn bedoeling eerlijk, zijn werk nauwkeurig, zijn gevoel helt over naar het strenge, maar

[1]) Tooverboek.

is niet afkeerig van pracht, en bovenal, het is uitermate gezond. Het is het kort begrip van de grootheid eener natie, van den mensch daarin en van diens daden.

. . . . . .

In de Langebrug is een huis, waar Jacob Cats vroeger gewoond heeft, „Vader Cats", zooals men den dichter en staatsman nog steeds noemt, die één van de beroemde mannen is van Zeeland. Hij was tweemaal Engelsch gezant en gedurende vijftien jaar Raadpensionaris van Holland; in zijn vrijen tijd schreef hij eenvoudige, uitstekende, goed geluimde gedichten over het landleven en „zinnebeelden". In de laatste regeeringsjaren van Jacobus I en in het eerste schitterende regeeringstijdvak van Karel I moet deze Zeeuw een welbekende figuur in Whitehall geweest zijn; hij was geheel het type van zijn land, schrander, eerlijk en intelligent, niet de minste onder de groote mannen, die het ambt van Pensionaris van Holland hebben bekleed. Zijn huisje is eveneens eenvoudig en degelijk, geriefelijk en van solide deftigheid. Cats was geboortig uit Brouwershaven op het eiland Schouwen, waar een standbeeld zijn gemoedelijke persoonlijkheid vereeuwigt.

. . . . . .

In de gezellige Raadzaal der Abdij-gebouwen zijn eenige ongemeene gobelins, die verbleekt zijn tot de kleur van zeewater in storm en gerimpeld als kabbelende golfjes. Ze zijn in hoofdzaak vervaardigd in Middelburg in de 16de eeuw en geven een voorstelling van Hollandsche overwinningen ter zee tegen Spanje. De bevallige vorm der schepen, de grijsblauwe kleur, de schitterende details van den zoom, de juiste aankleeding van de mooie, antieke zaal — het heerlijke doorkijkje door het venster van het oude gebouw — de deftige tafels en stoelen, als wachtend op ernstige beraadslagingen, alles draagt bij tot verhooging van de buitengewone belangrijkheid en schoonheid dezer unieke wandbekleedingen. Hier en daar ziet men flauw de standaarden van Willem van Oranje, de oude, smalle strepen blauw en oranje.

. . . . . .

Het valt niet gemakkelijk Middelburg te verlaten: de stad heeft zulk een eigen karakter en sfeer, is zoo vol van heerlijke gebouwen, men geniet er zoo menig vriendelijk vergezicht en statig verschiet en ze is zoo ongerept: de huizen langs de bekeide straten worden er zelden ontsierd door winkelpuien met spiegelruiten; sommige gevels zooals het Militaire Hospitaal (Doelen of „Schuttershof") en de Societeit St. Joris (Doelen van de Boogschutters) bevinden zich in volmaakten staat, evenals de Stadsschuur en het Pakhuis van de Oost-Indische Compagnie: het laatstgenoemde (1671) vooral is een lust voor de oogen met zijn fraai metselwerk, de zeenimfen

in de kroonlijst, de slingers van steenen vruchten, gewonden om het takelblok, waarmede de balen en zakken uit de schuiten werden gelost (het gebouw staat op één van de vele gedempte grachten) en den aardbol het geheel bekronend.

Uit hetzelfde tijdvak is de Oostkerk, geen Gothische kerk, die is „hervormd", maar een tempel, door vermogende, welvarende menschen naar eigen smaak voor eigen gebruik gebouwd; de vorm is eigenaardig maar gelukkig gekozen, het koepeldak en de lantaarn herinneren levendig aan Wren's St. Paul's kerk, maar dan in miniatuur, het portaal is overladen met versieringen doch grandioos en het geheele effect buitengewoon.

Er zijn nog verscheidene stalen van trapgevels en, wat ongemeener is, op den Dam kan men een pilastergevel zien met omkranste schoorsteen; ook het 15de eeuwsche huis in de Lange Delft is hoogst merkwaardig, omdat er eenige weidsche, wonderwel bewaarde 18de eeuwsche interieurs en exterieurs in zijn te vinden, zoowel als door zijn verrukkelijke gevelsteenen, waaiervormige bovenlichten, ornamenten en poorten.

De breede grachten, die de stad omsluiten en het groote kanaal, dat er langs loopt en geheel Walcheren doorsnijdt, verhoogen het deftige voorkomen van de stad; van uit den kerktoren kan men een blik werpen op den oceaan en de kale duinen, die hem buitensluiten.

In den zomer vloeit de stad over van zonneschijn, want er zijn geen donkere of nauwe straten; de schaduw op de plaats van de Abdij komt door de boomen, die zich daar bevinden, verder baden de stille straten overal in licht. De zonneschittering op de breede watervlakten wordt door niets getemperd en de lichte wolken, die landwaarts worden gedreven, zeilen hoog door de lucht, zooals de bries van de Zeeuwsche kust de ranke vaartuigen zoo vaak dansend voor zich uitdreef.

Twee dier merkwaardige gebouwen in Middelburg zijn tegenwoordig ingericht als hôtel: een weelderig Regentenhuis, het Grand-Hôtel en dat gedeelte van de Abdij-gebouwen, dat eertijds het paleis was van de Graven van Tholen, het Abdij-hôtel. Men vindt zeker niet veel steden, waar den doorgaanden reiziger de eer te beurt valt, zijn intrek te mogen nemen in het hart van antieke woningen en ongetwijfeld is het een bekoring te meer van deze aantrekkelijke stad.

. . . .

Begeef u op weg in den avond, als de weinige winkels gesloten zijn en een hevige wind de gescheurde wolken zoo snel voortjaagt langs den donkeren hemel, dat het schijnt alsof de zilveren maan zich met geweld baanbreekt door een duisteren, onstuimigen oceaan, nu overwonnen, dan overwinnend; hoor, hoe de zilte wind door de lange, verlaten straten giert en rukt aan

de vensters, waarvan de luiken stijf beschilderd zijn met ingesnoerde gordijntjes; zie de steelsche maanlichtstralen, teruggekaatst door de spionnetjes aan de ruiten, spelen op de figuur van St. Joris boven de St. Jorissocieteit, op de glinsterende cirkels van den aardbol boven het Oost-Indische Huis. De uitgestrekte markt ziet er onnatuurlijk groot uit; de ornamenten op de breede façade van het Stadhuis verdwijnen in een laag hangende mist en de figuren van de Graven van Holland zijn slechts onduidelijk te onderscheiden en schijnen in het onzekere maanlicht als door den wind van haar plaats bewogen en het is alsof het de doode steen tot leven had gewekt; van verre worden de door den wind gebroken klokkeklanken aangedragen. Misschien luiden zij de weeklacht om „Roeland", het populaire lied van alle klokken dezer Lage Landen:

„Dese clocke die gheheeten is Roeland,
Als men se luut ist storm in 't land."

Roeland was de groote klok van Gent, die Karel V, als oppermachtig Heer, bevel gaf te vernielen, nadat de stad tegen hem was opgestaan; de melodie klinkt hortend en stootend; gij denkt aan de schepen, die in gevaar verkeeren op de lange, lage kusten, schepen, zooals Verhulst ze beitelde op de graftombe der gebroeders Evertsen, zooals die op de grijsgroene gobelins in de Raadzaal, zooals die welke, versierd met heiligen en emblemen, Spaansche Koningen overbrachten van en naar Vlissingen.

De regen glimt op de natte keien, de regen slaat geweldig tegen de dichte huizen; alle deuren zijn gesloten; op den Dam en langs de Dwarskade buigen en zwiepen de boomen; hier en daar vertoont zich, als een teeken, dat er menschen wonen, een zwak geelachtig licht aan één der bovenvensters; zoodra de maan zich vrijvecht van de haar vervolgende wolken, ziet gij steenen leeuwen, bloemen en ruiters; spookgestalten schijnen zich los te maken van de omtrekken der huizen; als de dikke dampen het winnen van de lichtende maan, nemen de zwarte omtrekken den vorm aan van burgers in de kleeding der 17de eeuw; lange lokken, stijve kragen, punthoeden. De Oostkerk ziet er uit als een personage met een pruik, met zwaard en lubben, de heele stad is als opgelost in zwevende phantomen.

. . . . . .

Er komt een boer voorbij op een rijwiel: hij draagt het sjovele zwart van zijn stand, maar heeft geen gouden knoopen of oorringen om zijn kleeding op te vroolijken; hij is donker van uiterlijk, mager en oud; op het stuur balanceert een teenen mand met gevogelte, armzalige, angstige dieren. Hij gaat van het ééne hôtel naar het andere en tracht ze te verkoopen; als gij hem voor het laatst ziet, zijn ze er nog allemaal; het wordt

laat, maar hij peddelt voort in gelaten berusting; de vogels protesteeren droevig, de man is echter doof voor hun kreten. Gisteren bracht hij twee jonge, witte haantjes mee, morgen zijn er weer andere aan de beurt; gij zijt er benieuwd naar van hoever hij komt langs den breeden, beklinkerden weg, naar wat voor afgelegen dorp of eenzame boerderij hij 's avonds terugkeert, met het niet begeerde gevogelte ineengedoken in den korf.

Een oude man duwt een steekwagen voort, behangen met borstels, sponsen, houten lepels, pannen en blikwerk; onderin heeft hij keurige afdeelingen voor zeep, zand, soda en andere schoonmaakartikelen; zelf ziet hij er zeer schoon en netjes uit en schijnt trotsch te zijn op zijn kleinen voorraad, dien hij onophoudelijk afwischt met een plumeau. Opeens neemt hij zijn weg naar de Abdij en verkoopt er stoffers, sponsen en lepels — een buitenkansje; zijn houding drukt opgetogenheid uit, zijn gezicht tevredenheid; aan twee kleine jongens, die hem nieuwsgierig gadeslaan, presenteert hij bont-gekleurde prenten met sprookjes en verdwijnt dan onder den lagen kerkboog.

Een andere man zit iederen dag op een bank op het Abdij-Plein; hij heeft geen wagentje, dat hij voortduwt, en geen gevogelte te verkoopen; hij is armoedig en stil en rookt een kort pijpje, zijn eenige bezigheid en misschien zijn eenige troost.

Als de kastanjes van de trotsche boomen vallen, wijst hij ze met een armbeweging aan de schoolkinderen, die hard naar huis loopen. En opeens staat hij op en raapt zelf een paar van die glimmende, bruine, waardelooze vruchten op om ze in den zak van zijn versleten jas te steken, wellicht voor een kind, dat niet hierheen kan komen, dan keert hij naar zijn bank terug en zit er weder, bescheiden, rustig en gelaten.

Het waren typen van mannen als deze drie, die de trossen losgooiden van de vloot van Karel V; die in de straten te hoop liepen om Willem III te zien voorbijgaan; die Alva tartten en de monniken verdreven; die de Abdij bouwden en ze omverhaalden; die de figuren beitelden van de Graven van Holland op het Stadhuis en den Leeuw van Zeeland boven de poorten: gewone menschen, met geen andere eerzucht dan het bijeenschrapen van het noodige geld en die in vergetelheid leven en sterven. Maar wat zouden Karel of Luther, Alva of het Huis van Oranje of andere helden en tirannen zijn zonder menschen als deze?

„Er bestaat niets wat lijkt op een vrij Parlement", zegt een 17de eeuwsch pamphlet, „als men nagaat, welk aandeel Drank en Geld en Ondeugd hebben in de verkiezingen."

Om dezelfde reden zou men kunnen zeggen, dat er nooit een vrije natie geweest is: het is maar de vraag, of je je hoed zwaait voor een goed of voor

een slecht mensch; of je je borrel en je geld aanneemt van een tiran of van iemand, die je beschermt; maar altijd zal het ten slotte toch zoo wezen, dat sommigen de stad rond gaan met een mand kuikens, òf achter de kar loopen òf niets doen, en allen, vrómelijk herdenken de machtige helden, die hun leven hebben geofferd om hun de mate van gemak en vrijheid te geven, die ze hebben.

. . . . . .

Saevis tranquillus in undis — en 's zomers liggen de Zeeuwsche Eilanden als de bladeren van de waterlelie op de kalme zee; ze zijn getooid met een rijkdom van bloemen in de Lente en met gouden vruchten in den Herfst. Walcheren, Zuid-Beveland, Noord-Beveland, Tholen, Schouwen, zijn slechts duinen en moerassen, verspreide eilandjes aan den mond van de Schelde, doch geduld, scherpzinnigheid en vlijt hebben ze veranderd in tuinen, omgeven door bevallige waterwegen. De kleuren zijn helder en doorschijnend en van een diepte, die iedere beschrijving te boven gaat. De hoogte van het luchtruim, het teere van de wazige perspectieven, de net-afgedeelde akkers, de knusse dorpen, de vroolijke karren, ratelend door de rechte lanen, de frissche, sappige groenten, de levendige bloemengroepen, vormen schilderij na schilderij: rustig, sereen, ordelijk en verrukkelijk.

Op de Zeeuwsche wateren reizen, is zich voelen drijven tusschen hemel en aarde, in een lichtende ruimte: de aarde telt niet meer mee, enkel een paar golvende lijnen, een paar liefelijke vormen: één en al atmosfeer.

Zooals overal in Nederland wordt er een buitengewoon effect verkregen met geringe middelen: ieder voorwerp heeft zijn eigen plaats, iedere vorm komt geheel tot zijn recht; iedere afzonderlijke bloem is gerangschikt met de liefde en juistheid, eigen aan de Primitieven, al schilderden zij slechts onkruidjes. Gij denkt aan Chaucer's „Smaragden weiden," ieder riet, iedere grashalm, iedere kromme wilg en overhangende els, heeft decoratieve waarde: er is zoo weinig van alles, dat alles van belang wordt.

En het licht is er het mooiste ter wereld: het is zuiver, doorzichtig, teeder, onafgebroken, gloeiend, tot de laatste straal verdwijnt aan den rand van den vlakken horizon; het kruipt in iedere spleet van ieder gebouw, geeft relief aan ieder blad en doopt de eindelooze watermassa's in juweelen kleuren, als een kristallen beker gevuld met wijn; het schept die wazige, gouden, geheimzinnige verten, waaraan een groep populieren of een spitse kerktoren zich zoo heerlijk aanpast en verft alle hooge, eindelooze, wisselende wolken, die rusteloos voortdrijven, met paarlemoeren tinten van glorie.

Niets in dit land is somber of benauwend; het spel van licht en lucht, de reflexen van het water, zijn overal. Soms ligt er een waas van melancholie

over het uitzicht, soms iets droefs, maar het is altijd een zachte melancholie en een teedere droefheid, samengaand met een onverklaarbaar verlangen, bekend als heimwee van de ziel. In den avond komt men onder een illusie: de onmetelijke uitgestrektheid van het landschap, het eindelooze uitspansel, het eigenaardig-langzaam vervagen van het licht, de lange schaduwen, de eenzame velden en iets huiverigs in de lucht, geven den vreemdeling een gewaarwording alsof hij hier een glimp aanschouwt van een feeënrijk, geschapen in kinderlijke fantasie, dat tot werkelijkheid werd in een droom.

. . . . . .

Vlissingen was, evenals den Briel en Rammekens, een tijdlang in handen van de Engelschen onder Sir Francis Vere, als pand voor de leeningen, die Elizabeth aan de Vereenigde Provinciën had verstrekt. Die schuld werd gedelgd door Johan van Oldenbarnevelt en de drie steden werden in 1616 aan de Nederlanden teruggegeven. De oude garnizoensplaats met haar levendige historie, de eerste die in 1572 de zijde van Willem van Oranje koos, nadat den Briel door Blois van Treslong was genomen, is nu het toonbeeld geworden van modernen voorspoed; toch kan men bij nader onderzoek nog wel de oude pleinen herkennen, de roode daken, de kerk, die De Ruyter als jongen beklom — een stout stukje, waarmee hij den toeschouwers den schrik op het lijf joeg — en die nu nog eenigszins denzelfden indruk wekken als in de dagen van Anthony de Borgogne, landvoogd van Philips, die, om de vijandige menigte op het marktplein te kalmeeren, de verzekering gaf, dat Philips II „de goedhartigste vorst van de heele Christenheid" was.

De Zeeuwen waren het niet met hem eens en de revolutie woedde hier heviger dan in de overige Provinciën: de oorlog nam zelfs een bijzonder moorddadig karakter aan en kan menig staaltje aanwijzen van gruwelijke wreedheden, door de Nederlanders op de Spanjaarden bedreven

Die vreedzame zeearmen werden nu, na de plundering van den Briel, verontrust door de schepen van Lumey, graaf van der Marck, den roekeloozen watergeus, die met zijn armzalige vloot en uitgehongerde bemanning van de Engelsche kust was verdreven door Koningin Elisabeth, in die dagen om Alva's gunsten bedelend; zij waren beladen met de geroofde schatten uit de kerken en Treslong, die nog zoo kort geleden het gebrek in zijn ergsten vorm had gekend, gebruikte niet anders dan gouden kelken voor zijn drinkgelagen; Van Haren liep rond in de glinsterende pracht van een misgewaad; alle leden van de ruwe, verwilderde bemanning hadden den één of anderen lap of doek weten te bemachtigen van de weelderige kleedij, waarmede nog kort geleden de priesters van Philips waren getooid. Deze mannen, al mocht men ze dan ook onvervalschte zeeschuimers kunnen

noemen, hadden de kansen van de revolutie doen keeren met de snelheid waarmede men een afgesproken teeken geeft. Eenigen tijd na de inneming van den Briel en Vlissingen, slaat de opstand over tot de meeste Nederlandsche gewesten en terwijl Van der Marck's mannen, spottend aangedaan met bebloede pelerines en kazuifels, zingend en tierend de Zeeuwsche wateren binnenvielen, werd de eerste steen gelegd voor de eerste vrije natie van Europa.

Hoort, hoort hoe de honden bassen.
De geuzen zijn op de been;
Deels in lompen en deels in zij,
Trekken zij stadwaarts heen.

HOOFDSTUK II.

VLISSINGEN ligt in de bocht van de Wester-Schelde, achter stevige muren en torens, die als versterkingen en dijken dienst deden, daar de roode puntdaken van de huizen gelijk liggen met den voet van den Gevangentoren, die met zijn zes voet-dikke muren aan de grenzen van Oud-Vlissingen verrijst; er zijn nu nieuwe huizen langs de dijken gebouwd en een moderne vuurtoren geeft de plaats aan, waar de Engelsche troepen zich in 1809 bevonden om Vlissingen te bestormen, naast andere gebouwen ook het grootsche Stadhuis vernielend, dat nog bewaard gebleven is op oude prenten; met zijn zonnewijzer en de ruiters op de steigerende paarden, die de façade kronen. De naam Vlissingen beteekent flacon of flesch en deze bevindt zich dan ook in het wapenschild — een ouderwetsche pelgrimsflesch. Er is een reiziger, die beweert die flesch vijftig jaar geleden in het Stadhuis van Vlissingen gezien te hebben. Het antieke origineel, dat ook al in verband wordt gebracht met Willebrord, was vervat in een zilveren étui uit de 16de eeuw en geciseleerd met apen, die de guitaar bespelen; deze kostbaarheid is spoorloos verdwenen en op het Stadhuis bewaart men de herinnering er aan zelfs niet meer.

Dit Stadhuis van Vlissingen is een fraai 18de eeuwsch gebouw; er tegenover, aan de andere zijde der dokken, staat nog een weelderig huis uit hetzelfde tijdvak, dat min of meer wordt doodgedrukt door de scheepstimmerwerven. Twee mededingers naar de gunsten eener dame hebben die beide huizen gebouwd en toen zij haar voorkeur liet blijken voor dat, wat nu het Stadhuis is, eindigde de bouwer van het andere met zich te verdrinken; dit huis maakt een melancholieken indruk en is in verval geraakt in zijn onwaardige omgeving.

De tocht der Engelschen in 1809 was één van die rampzalige ondernemingen, zooals ze zoo veelvuldig voorkomen in de krijgsgeschiedenis van de 18de en 19de eeuw; het doel van Lord Chatham was Antwerpen, maar het eenige wat hij bereikte was het bombardement van Vlissingen, terwijl het grootste deel van zijn leger van tienduizend man ten offer viel aan de verraderlijke koortsen, die op deze eilanden heerschten, vóór de tegenwoordige graad van betere toestanden was bereikt. De overlevering verhaalt nog van de verbazing en verrassing der Engelschen, toen zij de kale duinen bij Domburg beklommen en nederzagen op het liefelijke land, bloeiend en vruchtbaar, een toonbeeld van weelde en overvloed, waar zij niets dan een zandwoestijn hadden verwacht; en in Zuid-Beveland spreekt men nog over de Engelsche stafofficieren, die, gewapend met een oude landkaart, den omtrek afzochten om een kasteel te vinden, dat twee honderd jaar geleden reeds opgehouden had te bestaan!

„De muren, eens zoo sterk, zijn thans vergaan,
En waar eens Troje stond, wast nu het graan".

De geheele episode toont veel overeenkomst met de campagne van Generaal Braddock in Virginië, die zestig jaren te voren plaats had: moed en praalvertoon zonder overleg, een hardnekkig vasthouden aan traditie tegenover onbekende toestanden. In de museums van Vlissingen herinneren nog een paar armzalige reliquieën aan die jonge Engelschen, die zoo noodeloos werden opgeofferd: die snaphanen en vlaggen, wapens en zegels rieken zonder onderscheid naar het knekelhuis, om het even of ze nu Engelsch zijn of Spaansch. Het museum gelijkt een rommelkamer en enkele van die prullen daar doen u pijnlijk aan, daar zij behoorden aan een generatie even dood als de voorwerpen zelve; zij zijn als de afgedankte zaken, verzameld op een vliering, waarnaar men ternauwernood omziet en die eens zoo veel beteekenden en nu in het geheel niets meer beteekenen. Hier is een Engelsche kopergravure van den Prins van Oranje, den lateren Koning Willem II, den held van Waterloo, een knap, nobel gelaat onder een militaire sjako; hier zijn oude gevelsteenen en gesneden voorwerpen, eens de stomme getuigen van warm leven in een drukke straat, nu gebarsten en op een hoop gegooid en waardeloos; hier is Napoleon, aangebracht op een pijp, een duiveltje in een doosje, dat brutaal te voorschijn springt; en hier is Wellington, niet grooter, op een medaille zoo klein als de duimnagel van een baby, als gedachtenis aan Waterloo; en hier is een akelig plaatje voorstellende hoe Don Pedro Pacheo in den dood wordt gedreven. Op een kaart vindt men het treurige geval nog eens terug: drie lijken bengelen luguber aan de galg. De ongelukkige vreemdeling verzocht door het zwaard

te mogen sterven, maar kon zich niet verstaanbaar maken en werd met zijn bekwaamheid en zijn talenten en zijn argeloosheid zonder vorm van proces weggerukt van dit vreeselijk tooneel van duistere gebeurtenissen. Dan is er nog een prentje van „Philip Sidney, Gouverneur van Vlissingen." Er schijnt hier geen andere herinnering te zijn aan den veel geliefden dichter van Engelsche poëzie, die, zooals Camden opmerkt, „door Koningin Elisabeth beschouwd werd als het juweel van haar tijd." Hij had den gezantschapspost bekleed bij Keizer Rudolf; hij had zich onderscheiden in de tournooien ter eere van den Hertog van Anjou; het had niet veel gescheeld of hij was tot Koning van Polen gekozen; hij had de „Arcadië van de Gravin van Pembroke" geschreven voor zijn schoone, edele zuster, Mary Sidney, — Ben Jonson's „Stof voor ieder gedicht." In Vlissingen was hij Gouverneur en Bevelhebber der Cavalerie onder Robert Dudley, Graaf van Leicester, zijn oom; echter niet voor langen tijd: de kleine schermutseling bij Warnsveld kostte den Engelschen hun schoonen ridder en daar buiten Zutfen is een monument voor den dichter-soldaat en staatsman, die in de twee en dertig jaren van zijn leven zich zulk een liefelijke reputatie verwierf. Zijn naam is als een zinnestreeling, zooals die van Lord Falkland en enkele andere oorlogsdichters.

Ben Jonson, een ander beroemd Engelschman, die in die meedoogenlooze oorlogen diende, toont ons de keerzijde der medaille, zooals een goed satiricus behoort te doen. Toen hij in 1619 met William Drummond of Hawthorndene een gezellig praatje maakte, liet hij zich de opmerking ontvallen: „Sir Philip Sidney had geen aangenaam uiterlijk, maar een te lang, rood, puisterig gezicht"; doch daar Jonson destijds nog aan de Westminster School was onder dienzelfden Camden, die Sidney bij den Slag bij Zutfen verheerlijkt had (1586), en de Lage Landen zelf niet bezocht voor tien jaren later, mogen wij hopen, dat die beschrijving op niets dan laster berust: men is geneigd aan te nemen, dat Jonson's verhalen meer kernachtig dan geloofwaardig waren, evenals toen hij Drummond vertelde, dat de hofdames van Elizabeth, toen de Koningin, oud geworden, zich afkeerig toonde van spiegels, daarvan partij trokken, door niet haar wangen en lippen, maar haar *neus*, een vermiljoen tintje te geven. Later echter zijn de gesprekken zelf naar het rijk der fabelen verwezen.

Jonson onderscheidde zich in Vlaanderen door een vijand tot een duel uit te noodigen, hem te dooden en hem ten aanzien van beide legerkampen van zijn wapenen te berooven.

Zijn „Captain Hungry" vereeuwigt het type dier huurlingen, die ten tijde van Maurits van Nassau de Nederlanden overstroomden.

In het kleine museum in het Bellamy-Park, tusschen de heerlijke linden

en onder het rusteloos klokkespel der St. Jacobskerk, die haar coquette, ietwat Moorsch aandoende toren verheft in het wijde luchtruim, zijn herinneringen aan een robuuster en fortuinlijker held, die geheel in het kader van zijn tijd paste en streed met blijmoedigheid en volharding, niet beïnvloed of gehinderd door een gecompliceerd poëtisch temperament: Michiel Adriaansz. de Ruyter, wiens gelaatstrekken, zoowel in het doodenmasker als op zijn portret, doortastendheid, onversaagdheid en manlijke waardigheid *in excelsis* uitdrukken; een populaire held, deze man, niet alleen in Vlissingen en Zeeland, maar in geheel Nederland en een braaf, godvreezend mensch daarenboven, op-en-top een zoon van het land, dat hij zoo dapper diende, alle lof en roem volkomen waard; hij ook viel in den strijd, ver weg van zijn vaderland, bij Syracuse, waar hij stierf tengevolge van een wond in zijn been. Er is hier een grove afbeelding van die gebeurtenis en bij zijn standbeeld op de De Ruyterkade staan twee fraaie kleine kanonnen, prachtig groen gekleurd door de zilte winden, die gebulderd hebben in de Straat van Messina aan boord van het schip, waarvan het museum een model bewaart; in dit schip zeilde hij de Theems op en verbrandde de Engelsche schepen te Chatham, welk gebeuren een onoverkomelijk struikelblok is voor Engelsche geschiedschrijvers. Wij denken aan „Sir Edward Spragge, Admiraal van het Blauwe Eskader, Cornelis Tromp bevechtend," voorgesteld op een prachtig schilderij door Van de Velde, een schouwspel voor zeegoden en Walhalla-helden, als zij schommelen in de koele, blanke golven of zich neerbuigen uit de onstuimige wolken.

Het standbeeld van De Ruyter, zoo voornaam geplaatst, waar de groote schepen de Schelde opvaren naar Antwerpen en de visschersbooten met hun vierkante toppen (dit effect wordt teweeggebracht door een vierde zeil, nergens anders in gebruik) heen en weer varen tusschen Beveland en Zeeland, is erbarmelijk: beter ware het, als men zich bepaald had tot de twee kleine kanonnen met niets anders dan den naam en den datum; maar Europa heeft wel meer van zulke flaters begaan.

In Hongarije staat een nobel monument, gewijd aan den Hollandschen Admiraal, die naar den trant van zijn verdraagzame en rechtvaardige landgenooten eenige Hongaarsche Protestantsche predikanten van de galjoenen der Spanjaarden redde en hun een vrijgeleide gaf; te Debreczin hebben de Hongaren een zuil opgericht, waarop een Boek en een Schip, mooie, sterke symbolen, en er ligt een zilveren krans van de Hongaarsche Kerk tusschen de eerbewijzen op De Ruyter's grootsche graftombe te Amsterdam.

. . . . . .

In West Souburg is een eenvoudig gedenkteeken voor een anderen patriot, een type, geheel verschillend van den kloeken De Ruyter — Marnix

van St. Aldegonde, den dichter, geleerde en vurigen aanhanger van Willem van Oranje, die het „Wilhelmus van Nassouwe" heeft geschreven, dat nog heden het Volkslied is; hij was een man van een bedachtzaam en verheven karakter, die overal tot sieraad zou gestrekt hebben; jammer genoeg was hij niet vrij van de niets-ontziende onverdraagzaamheid, die den meesten, zelfs den grootsten der mannen van dien tijd aankleefde. In West-Souburg stond het beroemde kasteel van den Markies en Generaal Maximiliaan van Bourgondië, heer van Veere; later bewoond door Karel V en de plaats vanwaar deze zijn brief schreef, waarin hij met aandrang verzocht afstand te mogen doen van den troon, nadat hij een groot aantal moeielijke jaren had gedoold in de naburige wouden van Westhove. Dit kasteel werd in 1574 door de woedende opstandelingen uit Vlissingen geheel verwoest.

Te Zoutelande, in de duinen, is nog de herinnering blijven hangen aan een andere overlevering. Het was hier, dat toen Willebrordus, de Engelsche Heilige, geboortig uit Crediton in Devonshire, met zijn staf op den grond sloeg, er een bron van zoet water opwelde, die men nog heden kan bezichtigen. De kerk wordt ook aan hem toegeschreven; zij is oud genoeg, maar is overpleisterd.

De vriendelijke traditie schildert deze eerste zendelingen als heiligen, trouw in hun goddelijke roeping, maar sommigen hunner waren ijveraars, die het Evangelie door geweld wilden uitbreiden en die wereldlijke voordeelen van hun bekeerlingen niet versmaadden.

De Zeeuwen schijnen voor de prediking van het Evangelie dan ook niet heel dankbaar te zijn geweest; want, na den dood van Eligius, die vóór Willebrordus er het Evangelie had gebracht, schijnen zij weer tot het heidendom te zijn teruggekeerd en zich opnieuw erg gelukkig te hebben gevoeld met hun Nehallenia, de kleine afgodsbeelden, nu verwezen naar de vitrinen van een museum, waar zij, als zoovele zinnebeelden van evenzoovele geloofsbelijdenissen, hun laatste rustplaats hebben gevonden.

Te Westcapelle, op het onbebouwde, onvruchtbare land — niet ver van den zwaren dijk — dat werk verschaft aan het grootste gedeelte der plaatselijke bevolking (van zuiver Noorsche afkomst) staat de toren van een verwoeste kerk uit de 15de eeuw, nu gebruikt als vuurtoren. Bij Oostcapelle is het Kasteel Westhove, eens het eigendom van de Tempelridders, diep verscholen in de bosschen, te midden van konijnenbergen en zandvlakten; het onderscheidt zich door statige lanen en groepen linden (één prachtboom in 't bijzonder, groeiend op het plein en even oud schijnend als de torens), grachten en bruggen (één er van wordt de Romeinsche Brug genoemd en werd misschien door Willebrordus zelf betreden), benevens fraaie tuinen en sierlijke waterpartijen.

Een eindje verder in het bevallige woud ligt Domburg, een stad van bescheiden afmetingen, reeds geruimen tijd herschapen in een „badplaats"; de naam roept geen aangename herinneringen op, maar Domburg is toch wel een aardig stadje, keurig-netjes en gezellig, met het kleinste Stadhuis ter wereld en de heerlijkste zeelucht en het mooiste stuk zee, dat zich denken laat, een klein kerkje en een muziektent als een stuk speelgoed en zelfs een Kurzaal, zwierig neergezet in de duinen, om een wereldsch, en zelfs luchtig tintje te geven aan dit toevluchtsoord van ernstige en goedhartige, zij het ook stijve en groot-doende begunstigers.

Niet ver van daar, maar kijkend naar het zustereiland Noord-Beveland inplaats van naar zee, vindt men een contrasteerend beeld-Veere. De inwoners staan in aantal ongeveer gelijk met die van een Engelsch dorp, en hoewel het aardige, vriendelijke menschen zijn (voor het meerendeel dragen zij het nationale costuum, dat zoo huiselijk is en wereldsch tegelijk), dragen zij niets bij tot verlevendiging van Veere; het stadje wordt niet meer verlevendigd door de paar menschen, die op de bekeide straten heen en weer loopen, dan door de eentonige danswijsjes die van den slanken toren van het Stadhuis klinken.

Het geheel is melancholiek: de lange rakken, de zandbanken, de verre stranden en de vlakke kust, zij vereischen een drukke scheepvaart als tegenwicht; het landschap is verlatenheid en troosteloosheid.

Op dagen van bleeken zonneschijn, als het kalme water de kleur heeft aangenomen van paarlen, het uitspansel wolkeloos is, maar versluierd in opalen nevel, met een eenzame boot op een zandbank midden in den zeearm, een eenzamen visscher, geleund tegen de oude bolwerken onder den Campveerschen Toren (het oude kruitmagazijn), verliest de stad alle gelijkenis met het bedrijvige leven: de huizen gelijken niet meer op gebouwen, opgetrokken door menschenhanden. De indruk is onuitsprekelijk, onbeschrijfelijk: gij krijgt een gevoel alsof gij door louter schimmen zijt omringd. Alles wat lijkt op leven, op denken, al het materieele ook, schijnt verdwenen; zoo volkomen heeft het verleden het heden overwonnen. Veere was eertijds — om het contrast met haar droomerig uiterlijk nog grooter te maken — een woelige stad en meer dan eenmaal (na de inneming van den Briel (1572), bij den inval der Franschen juist honderd jaar later (1672) en in 1747 toen de stad den Prins van Oranje het eerst tot Stadhouder van Zeeland uitriep) was zij de eerste, die het sein gaf tot den opstand.

Na den dood van Maximiliaan van Bourgondië (den bondgenoot van Keizer Karel V), kocht Willem de Zwijger de markiezaten Veere en Vlissingen, voor het eerstgenoemde een veel grootere som betalende, en verzekerde zich aldus een positie van gezag en gewicht in de pas bevrijde Provincie.

Campveer is de oude naam, nog bewaard in den toren, nu een eigenaardig hotel of een herberg — welke naamsvorm nog in gebruik was op het eind van de 17de eeuw naast Ter Veer.

De voornaamste belangrijkheid van Veere lag in den Schotschen wolhandel; er woonden hier honderden Schotten en de archieven bevatten nog brieven van Jacobus I en Koningin Elisabeth. Op de kade staat nog het „Schotsche Huis"; er is ook een Schotsche kerk geweest, doch die is verdwenen, evenals de oude vestingwerken, en zelfs de haven, heel het levendige schouwspel der fiere schepen.

Het Stadhuis doet koud aan, maar bezit een vormelijke coquetterie met zijn, van luiken voorziene vensters, zijn dubbele trap en de beelden van vroegere Zeeuwsche grooten in de overwelfde nissen. Het gebouw dateert uit 1470, de sierlijke toren is van ongeveer honderd jaar later. De binnendeuren hebben vier fraaie, zware bronzen handvatsels met het wapen van Engeland, wat hier nog al vreemd aandoet: zij werden aan de stad geschonken door den Stadhouder-Koning, Willem III.

Op het Stadhuis is ook een museum, dat men niet gaarne zou missen, zoowel om dien éénen kostelijken schat als om het beminnelijke enthousiasme, waarmede de conservator, die zich zelf de „politie-agent" van Veere noemde, zijn schilderijen vertoont en zijn munten, zijn kaarten en curiositeiten, tot de pruik van een rechter toe, deerlijk gehavend en bewaard in een beschilderde doos, en een stalen helm, ijzeren hoed met de tricolore, destijds door Napoleon's soldaten aangebracht op het marktplein.

Boven den schoorsteen hangt een olieverfschilderij van den beroemden tocht naar Engeland in 1688; de saamgepakte zeilen der trotsche schepen, vastgelegd op het doek, geven een even goed denkbeeld van de schitterende expeditie als de opgezette vogels in Middelburg gaven, van de gevederde zangers van Zeeland. De totaalindruk van de zaal is overweldigend en het is daarenboven een zeldzaam genot zich te doen voorlichten door den vriendelijken gids met zijn aanstekelijk enthousiasme: hij althans vindt Veere noch wonderlijk noch doodsch.

. . . . . .

De kostelijke schat is de verguld-zilveren beker, door Maximiliaan van Bourgondië, Markies van Veere, geschonken aan de stad Veere in 1551 en die beroemd is in gansch Europa: menig millionnair en verzamelaar zou er een fortuin voor over hebben om het kunstwerk te bezitten. Het rijke relief geeft een beeld van de binnenlandsche onlusten, die onophoudelijk het Rijk in beroering brachten, waarover verschillende Caesars een gezag uitoefenden, dat in theorie fantastisch oppermachtig, doch in werkelijkheid even begrensd was als de meeste menschelijke macht.

De prachtlievende Admiraal is niet kwaad gesymboliseerd in dien vorstelijken beker met zijn voorname sierlijkheid en uiterst-fijne bewerking, die bestemd was om de overvloedige, koppige wijnen van een keizerlijken wijngaard te bevatten.

. . . . . .

De monsterachtige kerk, die Veere als het ware overheerscht, met haar verschrikkelijken, ja bepaald afschuwelijken Gothischen bouwtrant, houdt het midden tusschen een kasteel van Blauwbaard en een verlaten gevangenis, waarvan de inwonenden niet zijn vrijgelaten, maar een troosteloozen dood zijn gestorven.

Op een afstand maakt deze kerk, die een ineengedoken Leviathan gelijkt, den indruk van overweldigende grootte en majestueuse pracht; boven het vlakke landschap verheffen zich de statige afmetingen met imponeerende waardigheid, maar het effect is steeds streng en eenigszins afstootend.

Dichter bij ziet de kerk er uit zooals ze is: een gehavende massa, verwrongen, geschonden, neergehaald en opgelapt — geheel in verval en ongebruikt.

De gewaarwording, die men krijgt, als men die kerk voor het eerst van nabij ziet, is nauw verwant aan een schok: zoo ongeveer alsof men het spoor van een vriendelijk licht had gevolgd om een *ignis fatuus* te vinden.

Het bouwwerk is zelfs door geesten verlaten, beroofd zelfs van herinneringen, ijzingwekkend in zijn sterke negatie van alle goede bedoelingen dergenen, die van het jaar 1338 af dit monumentale gebouw begonnen op te trekken „ter eere Gods en tot troost van Veere."

Een gedeelte (het Koor) is nog in gebruik bij de Nederduitsch Hervormde Kerk en de troostelooze verlatenheid er van is nog pijnlijker dan die van den kalen bouwval; schimmel en stof benauwen niet alleen uw adem maar ook uw hart en de kille smakeloosheid van dit ellendig bedehuis is zeker ongeëvenaard.

De enorme hoogte en het verminkte benedengedeelte verbreken de proporties van het sombere bouwwerk; het heeft de gedaante van een put en is zoo donker en griezelig, alsof het inderdaad in den grond was verzonken; noch de stijve stoelen noch de preekstoel kunnen iets bijdragen tot verzachting van dit effect, dat tot ondraaglijk wordt verhoogd door de graftombe, die zich tegenover den ingang bevindt.

Geen doodshoofd boven kruislings over elkaar liggende doodsbeenderen, geen schrikwekkend embleem van droeve sterfelijkheid, zou luguberder kunnen zijn dan die zwarte pyramide, uitgerekt tot een onnatuurlijke hoogte, met de sombere palmtakken, en het eenvoudige Latijnsche opschrift. Een eerwaarde geestelijke uit de 18de eeuw richtte het op voor een anderen eerwaarde uit de 16de — beiden ongetwijfeld vurige mannen. Een fragment van den oor-

spronkelijken grafsteen is naar behooren vastgelegd in de naargeestige zuil.

De romp van de Kathedraal, die in 't geheel niet meer wordt gebruikt en waar alleen de voetstappen weerklinken van touristen en de hamerslagen der werklieden, bezig met wat schijnbaar een heldhaftige, doch ijdele poging is tot restauratie, maakt een minder vernietigenden indruk.

Er is hier niets; het ding is zoo hol als een vleeschlooze schedel; het metselwerk zegt ons niets en zelfs de vloersteenen ontbreken: men gaat over een hobbeligen, dik met stof bedekten, grond.

De vensters zijn dichtgemetseld en door kleinere vervangen; hier en daar, als een gapende wonde, is een stookplaats uitgehouwen in den muur of een deuropening geslagen door de steen. Napoleon maakte er een gebouw met drie verdiepingen van en richtte het in als hospitaal; sinds dien tijd is het geweest een kazerne, een armhuis, een bergplaats voor benzine, en heden is het niets: een leege steenen schil.

De Franschen brachten er trappen in aan, benevens kleine deuren en vensters en sloegen de grafsteenen stuk om er traptreden en kozijnen van te maken, maar het gelukte hun niet ook maar het geringste comfort of iets wat op vriendelijkheid gelijkt, te voorschijn te roepen. Men kan zich geen triester lot voorstellen dan ziek te zijn, of gewond of oud, in de onmetelijke, opgekalefaterde ruimten, overspannen door Gothische bogen. Het zou uitnemend geschikt zijn geweest om te dienen tot een doel, waartoe een ander middeleeuwsch gebouw, het Klooster van Eberbach, werd bestemd, n.l. tot krankzinnigengesticht: de diepe melancholie van de vervallen en verlaten kerk zou een onverbeterlijken achtergrond gevormd hebben voor den geesteskranke dier dagen, met zijn ketenen rammelend op het vochtige stroo.

Aan den buitenkant is een rond, elegant gebouwtje met een waterput, die het regenwater van de Kathedraal opvangt en filtreert, en zoo voorzag in de behoefte aan een voorraad zoet water.

Evenals de kerk heeft het nu alle beteekenis verloren; het is klam en donker en vreemd en men staart er naar zonder te weten waarom, met een huivering en een gevoel van droefgeestigheid.

IJl, doordringend, met hooge tonen, galmt het carillon van Veere zijn liederen uit boven de steenen hoofden der vroegere edellieden en edelvrouwen, die de zeewinden trotseeren; de vage lijnen van verzande rakken en lange strooken grauw land verdwijnen in de koele avondnevelen. Terwijl gij de stad verlaat, durft gij niet omzien, in de vrees, dat de stad zich mocht hebben opgelost in de wazige wolken en blijken een onwerkelijkheid te zijn of dat de troostelooze kerk mocht veranderen in een monster, dat u langzaam vervolgt door de in nacht gehulde velden.

HOOFDSTUK III.

ALLE Zeeuwsche eilanden bezitten hetzelfde soort heerlijke, teedere kleuren, de zacht-bleeke tinten van den hemel en de gedekte en toch levendige kleuren van het land; het ééne na het andere, Zuid-Beveland (het grootste van alle), Noord-Beveland, Tholen, Schouwen, Duiveland, verrijst uit de breede zeearmen; Zierikzee, de hoofdstad van Schouwen, eens de mededingster van Middelburg, is de oudste stad van Zeeland en heeft een hoogst belangrijke rol gespeeld in de geschiedenis dezer eilanden. Het heeft reeds lang afgerekend met het leven van den nieuweren tijd en ligt afgezonderd, met een zeker air van ontoegankelijkheid, aan het uiteinde van zijn lang, smal kanaal, dat uitmondt in de Ooster-Schelde, en is, om de waarheid te zeggen, ontzaglijk moeielijk te bereiken of te verlaten, zoodat het zelden door bezoekers in zijn rust wordt gestoord.

In de schoonheid van Zierikzee ligt, evenals in die van Veere, iets smartelijks; de droomerige aanblik van de nauwe straten, de oude huizen, de breede gracht, de deftige poorten, het stille Stadhuis met den rococo-toren, als een gedroogde vrucht, als de kam van een draak, is onbeschrijfelijk weemoedig. En er is ook, als in Veere, een gedeelte van een reusachtige kerk, alleen een toren (de rest is in 1832 verbrand), dat men houdt voor het grootste overblijfsel in Gothischen stijl, dat bestaat; natuurlijk niet wat omvang, maar wat schoonheid betreft. In ieder geval is het kolossaal en schijnt nog grooter door de vlakheid van het land, de popperige huizen, die het plein omringen en de boomen, die, hoog op zich zelf, niet verder reiken dan halfweg den melancholieken reus.

De overgebleven toren is niet alleen buitengewoon groot maar ook sierlijk, van voorname lijn en proportie; hij werd gebouwd door een lid der familie Keldermans; dezelfde, die de kerk te Veere en het Stadhuis te Middelburg ontwierp; de oorspronkelijke schets bestaat nog en pleit voor de nobele opvatting en poëtische pracht der conceptie. Die toren had tweemaal zoo hoog moeten worden en zou zich dan op waarlijk grootsche wijze hebben verheven boven de geheele groep eilanden; zelfs zoo is hij zeer majestueus en ontzagwekkend, hoewel ontsierd door een nietig hekje of een soort balustrade, op den trans aangebracht voor bezoekers, die zich willen vermeien in het vergezicht, waarover ook Victor Hugo eens den blik liet dwalen, nadat hij met veel moeite de donkere trappen was opgeklommen, en van wien men in Zierikzee nog met trots vertelt.

Het grootste gedeelte van het plein, waar eens de kerk stond, wordt nu ingenomen door een negentiende-eeuwsche (1848) afgrijselijkheid van ongelooflijke stevigheid, leelijkheid, kaalheid en alledaagschheid, een

pseudo-klassiek gebouw, opgericht door de burgers om de verloren Kathedraal te vervangen, een monument uit een eeuw van proza en voorspoed en minder soort comfort, in waarheid een afschuwelijk contrast vormend met de verheven schoonheid van het Gothisch fragment, en dat niets gelijkt op een bedehuis, meer op een gevangenis met onderaardsche gewelven of op een krankzinnigengesticht, niettegenstaande de ruime ligging en de bevallige, omringende boomen.

Hierheen kwamen vaak de Graven van Holland: Willem I, die in 1208 voor zijn vijanden vluchtte, Willem II in 1248, die den grond legde voor de eerste St. Lievenskerk, toen hij een kapel bouwde aan zijn woning: *Het Gravenhof*, die hier vroeger stond.

Zierikzee bezat een Latijnsche School van 1308, die later Jacob Cats onder haar leerlingen mocht tellen.

Het oude Stadhuis stond in de nabijheid van de kerk en het Gravenhof; terwijl het nieuwe dagteekent van 1554, evenals het aardige, drukke, kleine carillon. Een pikant contrast met de oudheid der stad vormt de groote zaal van het Stadhuis uit 1775, sombere achttiende-eeuwsche pracht, meer verflenst en ouderwetsch geworden dan al het andere uit de middeleeuwen.

Er zijn hier de gewone Stadhuis-schatten, niet vaak in hun rust gestoord door nieuwsgierigen: oude wapens, oude handvesten, oude stadsgezichten, een zilveren bokaal, antieke portretten, uit piëteit bewaarde rommel, doortrokken met geuren van zonderlinge herinneringen.

Enkele huizen van deze stille stad zijn verbazend curieus en bekoorlijk, met hun gevelsteenen en stoepen en kelderluiken en het fraaie metselwerk, zooals in de Meelstraat, waar één allerliefst exemplaar op zich zelf staat en niet beter kon geplaatst zijn; hier, meer nog dan in Middelburg, is het aantal van die alleraardigste oude huizen onuitputtelijk.

De Dam vertoont gelijkenis met de Dwarskade in Middelburg — 17de eeuwsche en 18de eeuwsche huizen van vermogende kooplieden, met oude boomen aan den vóór-, en oude tuinen aan den achterkant — en in het midden het droogdok; alles even rustig, net, deftig en even onwezenlijk en afwijkend van het alledaagsche van dezen tijd als de gravure, die men bij toeval ontdekt in een oud, versleten, in kalfsleer gebonden boek met de lange zwartbruine letters op den rug.

Dan zijn er de oude poorten: de Zuidhavenpoort met de vier torentjes zooals het Stadhuis te Sluis, de Noordhavenpoort en de Nobelpoort. De illusie, hierdoor te voorschijn geroepen, is verbijsterend volmaakt, bijna ongerijmd; het wandelen door die poorten en de belendende gebouwen staat gelijk met de sensatie ondergaan, van zich plotseling te bevinden

op een tooneel, dat tot in de fijnste puntjes is verzorgd: gij kunt niet gelooven, dat het alles werkelijkheid is.

Hierheen kwam eens Karel V om te logeeren in het huis *de Groote Mossel* en hier ook was het tooneel van den beroemden aanval van Mondragon, als een schitterend wapenfeit beschouwd van Spaanschen kant; de zegevierende Mondragon logeerde eveneens in *de Groote Mossel*, het „St. Cornelia Liefdehuis", dat nu bijna geheel is verdwenen, op een gedeelte na, dat bewaard bleef in een Bankgebouw.

De geschiedenis van deze stad is, evenals de bekoring, die er van uitgaat, onuitputtelijk en — volmaakt in tegenstelling met het hedendaagsche voorkomen der plaats — vol leven en beweging. De twee beroemde belegeringen, die door Guy van Dampierre in 1303 en die van Mondragon in 1575, hebben groote vermaardheid verkregen; het was van uit Zierikzee, dat Admiraal Louis Boisot en Adriaan Willemsz., beiden Zeeuwen, Leiden te hulp kwamen, met *Plustot Turc que Papiste* op hun hoed en in hun hart onbegrensde heldhaftigheid.

De Oude Haven, de Poorten en de Slabberswerf moeten er vrijwel zoo hebben uitgezien als tegenwoordig; beschenen door het bleeke zonlicht, de lichtende hemel weerkaatst in het stille havenwater, met den hoogen, melancholieken St. Lievenstoren uitstekend boven het wir-war der roode daken, de rustige booten aan de kade en het rammelende, ontstemde klokkenspel, is Zierikzee het getrouwste beeld, dat zich denken laat, van het rijk der visioenen, dat wij het verleden noemen.

Brouwershaven op hetzelfde eiland was het tooneel van den verwoeden strijd tusschen Hoekschen en Kabeljauwschen op 14 Januari 1426, waarbij de Hertog van Bourgondië „Philips de Goede", de overwinning behaalde op de strijdkrachten van Jacoba van Beieren: het was de laatste stoot, toegebracht aan de verloren zaak dier rampspoedige Gravin. Na den slag nam Philips de eerbewijzen in ontvangst van de Zeeuwsche edelen op het eiland Tholen en liet de gewonden naar Zierikzee overbrengen; hij toonde evenveel zorg voor den vijand als voor zijn eigen mannen. „De Dood," zeide hij, „maakt ze allen tot mijn onderdanen. God zij hun zielen genadig." En het was op zijn bevel, dat de mannen, die de wapens tegen hem hadden opgevat, met militaire eer werden begraven.

Die overwinning der Kabeljauwschen was het eind van een geweldigen kamp; de aanhangers van Jacoba, de Hoekschen, werden bijgestaan door de Engelschen, die in hun oorlogsschepen de waterwegen waren opgevaren, maar de Engelsche bevelhebber, Lord Fitzwalter, legde het commando neer, toen hij den standaard van den Hertog van Bourgondië geplant zag op de duinen. De beide ridders hadden elkander in Frankrijk ontmoet

bij enkele der wisselvalligheden van den Honderdjarigen Oorlog en de Engelschman, die in zekeren zin verplichtingen had aan den Bourgondiër, had de gelofte afgelegd nimmer tegen hem te zullen strijden; die ridderlijke daad droeg het hare er toe bij om Jacoba tot de verliezende partij te maken, want toen de commandostaf aan den Heer van Haamstede werd overgegeven viel het leger der Hoekschen uiteen.

De Engelsche schepen ontkwamen met een gedeelte der bemanning, maar dagen achtereen was het water rood gekleurd en werden de lijken der Engelsche boogschutters aangespoeld aan de stranden van Schouwen; Frank van Borselen, de geliefde metgezel van den Hertog, was deerlijk gewond en werd in bijna stervenden toestand vervoerd naar het Kasteel Sint-Maartensdijk op Tholen, vergezeld door de meest vertrouwde geneesheeren van Philips.

Van Borselen noemde één van de dorre kleine eilandjes van Zeeland „Sint Philipsland" om den Hertog te eeren, die nu, dank zij de overwinning, zijn Huis zoo machtig gemaakt had.

. . . . . .

Aan gene zijde van de rivier de Schelde ligt Zeeuwsch Vlaanderen met Breskens (het fort gebouwd door Frederik Hendrik), het oude stadje Sluis met zijn vermaard Stadhuis, het dorp Axel, waar de vrouwen nog haar werk verrichten in zijde, gebloemd en geborduurd laken met snoeren koralen en granaten, en Hulst, niet ver van de Belgische grenzen, een lang uitgestrekt gehucht met zijn fraaie kerk en zijn wachttoren.

Voor de rest is er het drukke scheepvaartverkeer op de majestueuse rivier en vindt men er dezelfde liefelijke landouwen en welvarende boerderijen als elders, en de herinnering aan de eerste aanzienlijke overwinning ter zee in de annalen van Engeland.

De slag bij Sluis opende met veel machtsvertoon den Honderdjarigen Oorlog en werd gewonnen door den jongen Eduard III tegen Philips VI van Frankrijk. Zon en wind waren in het nadeel der Engelschen en de Fransche schepen waren zoo talrijk, dat de masten tegen de vlakke kust op een woud geleken: zij waren aan elkaar geketend om te verhinderen, dat de slaglinie verbroken werd.

„De Christopher", een Engelsch schip, door de Franschen buitgemaakt bij Southampton, vol uitdagende pauken en trompetten, werd afgezonden tegen Eduards vlaggeschip. Het werd door de Engelschen hernomen. Op het eind van dien vreeselijken dag was de schitterende Fransche zeemacht totaal vernietigd en alleen de hofnar had den moed aan Philips de treurmare over te brengen. Dit gebeurde in 1340, zes jaar voor den Slag bij Crécy.

. . . . . .

In Goes, de vroolijke, aantrekkelijke hoofdstad van Zuid-Beveland, wijst men u een moerbeziënboom, naar het heet, geplant door Jacoba van Beieren.

Jacoba nam, in haar eenzaamheid, haar intrek in het Kasteel Oostende te Goes, nadat zij in Gouda en Delft al haar bezittingen had afgestaan aan Philips van Bourgondië. Zij was destijds acht en twintig jaar oud en was driemaal gehuwd geweest — eerst, in Valenciennes in 1415, met Jan van Touraine, den tweeden zoon van Karel VI, den waanzinnigen koning van Frankrijk en Isabella van Beieren, zijn lichtzinnige Koningin. Deze jongeling was spoedig na het huwelijk gestorven en de dood van den vader der bruid, Willem VI, Graaf van Holland en Henegouwen en Hertog van Beieren, die stierf aan den beet van een hond, volgde niet lang daarna. Het nog jeugdig meisje was eenige erfgename van vele betwiste heerlijkheden, die reeds door overgang in de vrouwelijke linie waren verscheurd geworden door de bloedige oorlogen der Hoekschen en Kabeljauwschen.

De stervende Prins dwong zijn dochter tot een huwelijk met haar neef, den Hertog van Brabant, een zestienjarigen jongen van een boosaardig karakter en een zwakkeling. Niet lang daarna verliet hij Jacoba, die in den uitersten nood bescherming zocht bij de Engelschen te Calais.

Jacoba stak naar Engeland over en huwde Humphrey, Hertog van Gloucester, broeder van Hendrik V, krachtens een dispensatie, die haar vorig huwelijk ongeldig verklaarde, van den tegen-Paus in Avignon, waar die van Rome te zeer tot uitstel geneigd was.

Haar nieuwe heer en meester vergezelde haar naar haar land, maar keerde weldra naar Engeland terug, haar ten prooi latend aan haar vijanden, aangevoerd door den Hertog van Bourgondië, die de Kabeljauwsche partij nieuw leven inblies en de verlokkende erfenis opeischte op grond van het feit, dat Willem V, Graaf van Holland, geërfd had door zijn moeder Margaretha, zuster van Willem IV, die was overleden zonder nakomelingen na te laten; deze gravin was gehuwd met een Beierschen vorst, later één der demi-Caesars van de 14de eeuw, en het was de opstand van haar zoon tegen haar, die de aanleiding werd tot de gruwelijke twisten van Hoekschen en Kabeljauwschen, oorlogen zoo langdurig als die van de Guelfen en Ghibellijnen of die der beide Rozen. De aanhangers van den oproerigen Willem hadden als devies het symbool gekozen van een kabeljauw, den grootsten visch bekend in de zeeën om Nederland en die verondersteld wordt al het kleinere goed te verslinden; de aanhangers van Margaretha beantwoordden de uitdaging door hun banieren te versieren met het embleem van een vischhaak, een vernuftig en onmiskenbaar sarcasme. Jacoba wachtte vergeefs op den terugkeer van haar Engelschen echtgenoot met

een Engelsche vloot; hoewel hij een paar schepen zond, die de nederlaag leden op dien bloedigen dag bij Brouwershaven, kwam hijzelf nooit terug en liet hij zijn huwelijk onwettig verklaren door den Paus te Rome om Eleanor Cobham te kunnen trouwen, de dochter van dien Lord Cobham, die ter dood was gebracht om zijn kettersche neigingen, welke de Hertog van Gloucester verondersteld werd in het geheim te deelen. Dit was de Hertogin, die beschuldigd werd van hekserij en onder verdenking lag den dood van Hendrik VI te willen bewerken door een wassen beeldje te laten smelten voor het vuur en die daarvoor boete moest doen door een wandeling in de straten van Londen, barrevoets, gewikkeld in een laken en met een groote waskaars in de hand. Jacoba, voor de tweede maal verlaten, legde eindelijk de regeering neer, haar rechten afstaande aan Philips, die, òf omdat hij haar toegevendheid minachtte, òf omdat hij op haar woord vertrouwde, haar toestond op haar vroeger grondgebied te blijven wonen.

Zoo kwam de van alles beroofde vrouw, gebroken en vernederd te Goes aan, na een reis door haar verloren Provinciën in gezelschap van Philips, die haar had genoodzaakt hem te vergezellen op zijn zegetocht; zij had een ouden dienaar bij zich, Willem de Bye, die als haar rentmeester fungeerde en een paar aan haar gehechte vrouwen. Het eiland Beveland haalde haar met gejuich in: de Overheid ging haar tot de kade tegemoet, waar zij voet aan wal zette (zij was per schip van Dordrecht gekomen) en bood haar, op een zilveren presenteerblad, zout aan en een beker wijn.

Het sombere kasteel van de Van Borselens, dat zestig jaar te voren door de Vlamingen in een overval van zijn versterkingen was beroofd, was het eenige toevluchtsoord, dat voor Jacoba openstond, want de Van Borselens waren altijd een weerspannig geslacht en dit gedeelte van hun bezit was door de Graven van Holland verbeurd verklaard.

Om de bitterheid van haar vernedering nog te vergrooten, had Philips, toen hij naar zijn eigen goederen terugkeerde, als Stadhouder van Holland en Zeeland dienzelfden Frank van Borselen achtergelaten, in wiens kasteel zij nu een schuilplaats had gezocht, één der eersten onder haar oproerige onderdanen, die haar vriend Van Hodenpijl in Brouwershaven had gedood en die haar de pen had overhandigd, waarmede zij de afstandsartikelen te Gouda moest onderteekenen.

Jacoba was in Goes zeer bemind; zij ging ter kerke in Zeeuwsch costuum, werd door het volk op de handen gedragen en met eerbewijzen door de naburige edelen ontvangen; zij woonde de boogschutterswedstrijden bij ter eere van St. Maarten, den Schutspatroon van het eiland, doch het waren slechts onbeduidende afwisselingen in een leven, droevig,

eentonig, zonder hoop of doel. Met haar financiën was het ook treurig gesteld: want de schaarsche geldzendingen, die de trouwe Hoekschen haar deden toekomen, bleven van lieverlede achterwege.

Slechts één kleine bezitting mocht zij behouden, de fraaie wouden van Haarlem, en zij besloot voor korten tijd naar Holland terug te keeren; slechts met de grootste moeite kon De Bye de som bijeenbrengen, benoodigd voor de reis, en Jacoba, die beloofde over eenige weken terug te komen, nam afscheid van de stad Goes.

De Stadhouder, Frank van Borselen, had het oude paleis van de Graven van Holland in gereedheid gebracht voor de ontvangst van Jacoba; het was de plicht van den Stadhouder om voor haar te zorgen, zelfs om haar in het oog te houden en van haar gedragingen verantwoording te doen aan zijn lastgever: of het haar aangenaam was of niet, kwamen zij daardoor veel met elkaar in aanraking.

Het eind van de zaak was, dat de Gravin en de Stadhouder heimelijk in den echt werden verbonden in de schitterend-mooie Maria-kapel op het Binnenhof in den Haag. Van Borselen kon zijn gemalin niet medenemen naar zijn weelderig paleis op het Voorhout, zoodat zij zich terugtrok op het kasteel Teylingen, waar hij haar in het geheim bezocht en waar de dichte wouden hun liefdesidylle welwillend aan het oog onttrokken — of hun disharmonie, al naar het geviel.

Maar zij werden verraden aan Philips, die onmiddellijk naar de Nederlanden terugkeerde en zijn Stadhouder in hechtenis liet nemen aan het officieele feestmaal — gegeven ter gelegenheid van 's Hertogs bezoek aan den Haag — en gevangen zetten in de vesting Rupelmonde aan de oevers van de Schelde.

De ongelukkige Gravin vluchtte naar Goes, waar zij met vurigen ijver en onvolprezen moed een leger Zeeuwen op de been bracht met het doel haar echtgenoot te bevrijden. Avontuurlijke jonge mannen uit Tholen en Walcheren begaven zich naar Beveland en weldra had zich een aanzienlijke legermacht verzameld om den leeuw van Beieren. Toen de kleine vloot uitzeilde van de Zeeuwsche kust, stond de Gravin zelf op de voorplecht van haar vaartuig, met haar eigen banier in de hand en verliet haar post niet, alvorens de torens van Rupelmonde in het gezicht kwamen.

Men geloofde, dat er een bevel tot terechtstelling van Van Borselen was uitgevaardigd en vermoedde zelfs, dat het reeds was uitgevoerd.

Philips had ook werkelijk zulk een bevel gegeven, maar Hugo de Lannoy, Gouverneur van Rupelmonde, was zijn vriend en wapenbroeder geweest en instede van het grimmige mandaat te gehoorzamen, haastte hij zich naar den Haag om de zaak van Van Borselen bij Philips te bepleiten.

De Hertog bewonderde den edelaardigen moed van zijn onderdaan, aan wien hij de vurig-begeerde *Orde van het Gulden Vlies* toezegde en beloofde met ridderlijke grootmoedigheid Van Borselen zijn vrijheid te hergeven.

Nauwelijks was De Lannoy naar Rupelmonde teruggekeerd of de vesting werd ingesloten door de Zeeuwsche troepen met Jacoba aan het hoofd; niet zoodra had zij echter De Lannoy gesommeerd om haar zijn gevangene uit te leveren of Philips kwam het fort binnen met zijn talrijke Bourgondische soldaten.

Er waren voorwaarden verbonden aan Philips' daad van barmhartigheid: Jacoba moest haar trouw legertje afdanken, afstand doen van al haar titels, alleen dien van Gravin van Oostervant behoudend, met de inkomsten van Tholen en Zuid-Beveland en het bezit van de bosschen der Graven van Holland in den Haag.

Jacoba stemde dankbaar toe en met genadige permissie van den Hertog werd het huwelijk openlijk ingezegend in de kapel van het kasteel St. Maartensdijk op Tholen, waarheen Van Borselen indertijd gedragen was na den Slag van Brouwershaven, terwijl Hugo de Lannoy aangesteld werd in Van Borselen's plaats als Stadhouder van Holland en Zeeland.

Na veel vreugdebetoon te Maartensdijk, keerde het echtpaar naar het trouwe Goes terug en vervolgens naar Teylingen.

Na slechts enkele jaren stierf Jacoba aan longtering — sommigen zeggen door verwaarloozing — en werd begraven in de kerk op het Binnenhof, die getuige was geweest van haar geheim huwelijk.

Frank van Borselen overleefde haar vier en dertig jaar (± 1470) maar is nooit hertrouwd en daar Jacoba geen kinderen naliet, eindigde met haar het Beiersche Huis.

Dat is de geschiedenis verborgen achter den moerbeiboom te Goes.

Welk een rijke stof ligt hier als het ware voor het grijpen, wachtend op de pen van den romandichter!

Welke heerlijke gelegenheden voor beschrijvingen van parelkleurig ochtendgloren, aanschouwd van uit het stille kasteel, van stormachtige nachten aan de Zeeuwsche kust, van hopeloos verwarde staatkunde, van Paus en tegen-Paus, van Keizers uit het rijk der schimmen, gehuld in verfrommeld Keizerlijk purper, van vlasharige Engelsche Prinsen met hoekige, als uit hout gesneden gezichten; den onbeduidenden Hertog van Brabant en zijn handlangers, den strengen Hertog van Gloucester met zijn tendre voor Eleanor Cobham; Philips, een middeleeuwsche Alexander met zijn vertoon van edelmoedigheid; Van Borselen, een ideale romanheld; de Lannoy, zijn evenknie in ridderlijkheid. Welke achtergronden vormen die stille wateren, het statige Binnenhof met de geurende linden, het bekoor-

lijke stadje Goes en de vriendelijke Zeeuwsche eilanden, de huiveringwekkende vesting Rupelmonde, de liefelijke wouden om Teylingen!

En achter alles òplichtend de figuur van Jacoba, rein en schitterend, in hermelijn, in trouwgewaad, in rouwsluiers, in de wapenrusting, waarin zij voor Rupelmonde verscheen, in het sobere kleed dat zij droeg als Gravin van Oostervant, gelukkig in de rustige afzondering, haar ten deel gevallen door het prijsgeven van haar erfrechten.

Hier is een geschiedenis, pathetisch en toch glansrijk, een drama, waarin de rollen worden vervuld door verheven karakters in een eeuw, verduisterd door ongehoorde gruwelen — zoo ten minste kan de romanschrijver, terugblikkend in het verleden, het beschouwen — maar mogelijk is het slechts een verdichtsel, een sprookje. De portretten van Jacoba verstoren eenigszins onze illusies: zij ziet er bijna even alledaagsch op uit als Philips de Goede op het portret van Gerard, of die rechtlijnige maagden met bolle voorhoofden en vooruitgestoken lippen, op het doek gebracht door de Van Eycks en Memling; de afbeelding van Frank van Borselen in het Rijksmuseum, als men er ten minste op aan kan, geeft hem weer: barsch en ongenaakbaar, maar niet onknap van uiterlijk.

Het erfdeel van de edele Gravin kwam, na vele honderden jaren, weer in het bezit van de getrouwe Nederlanders, die haar hadden liefgehad. Philips van Bourgondië, Maximiliaan van Oostenrijk, Karel V, de Spaansche Philips, zij zijn tot stof vergaan en de koninkrijken, om wier bezit al die mannen streden en intrigeerden, bedrogen en moordden, zijn aan stukken gebroken, als de wapens van een ridder, die de laatste was van zijn geslacht; de oude tirannieën zijn legenden geworden, schijnen onwezenlijk als de lange vlechten van Jacoba's haar, zoo langen tijd bewaard in Den Haag, — maar de Nederlanden hielden stand en de liefelijke eilanden van Zeeland, oprijzend uit de wateren, en de schoone stad Goes, met den ouden, ouden moerbeziënboom, en terwijl gij door de rustige straten gaat of over de vredige wateren glijdt te midden van een vrij volk, denkt gij misschien aan Jacoba en haar Zeeuwen en aan Frank van Borselen, den Zeeuwschen Ridder — „Preux des preux."

De herinnering aan Jacoba leeft voort onder het Zeeuwsche volk en haar tegenspoed is een historisch feit: als vrouw geboren te zijn en dan erfgename van zulk een erfdeel in die tijden was op zichzelf reeds een ongeluk, voldoende om veel te verontschuldigen. Jacoba was als het ware de laatste der inheemsche vorsten en de eenige romantische vrouwenfiguur in de Nederlandsche historie, zoo bij uitstek mannelijk. De vergetelheid, waartoe haar geschiedenis is vervallen, terwijl die van zoovele onbeduidende heldinnen keer op keer met groote voorliefde is verteld, is het laatste loon,

haar toebedeeld door haar ongeluk. De eenvoudige regels, Jacoba in den mond gelegd in de oude berijmde Kroniek, zijn niet zonder pathos en luiden als volgt:

„Ik heet Jacoba. Uit oud graaflijk bloed geteeld
„Regeerd' ik landen, door partijschap fel verdeeld.
„Ik stond geheel alleen, en mijns ooms wreede hand
„Mij weenend voortjoeg door mijn arm vaderland.
„Vier echtgenooten had ik, waarvan twee ontrouw;
„Eén stierf er vroeg en liet mij na in rouw.
„Tot redding van den laatsten voldeed ik Philips eisch
„En gaf hem mijnen rang en waardigheden prijs.
„Ik offerde alles op, totdat, thans eindlijk vrij,
„In Teilingen ik rust al aan mijns vaders zij."

Goes heeft in zijn wapen een gans, hoewel, vreemd genoeg, noch in het Nederlandsch, noch in het Zeeuwsch dialect, het woord gans als goes voorkomt.

. . . . . .

Voor de stad Den Briel, verscheen eens Admiraal Jan Evertsen met het armzalige overschot van de vloot, die in den slag bij Lowestoft zoo heldhaftig tot het bittere einde had weerstand geboden en een harde ontvangst wachtte hem van de zijde van het volk, tot razernij opgezweept door gekrenkten trots en het smartelijk verlies van honderden geliefde nabestaanden. Een tot wanhoop gedreven menigte stond de landing van den Admiraal af te wachten: een drom stedelingen en boeren, kwaadwillig gestemd, verdrong zich op de aanlegplaatsen en kaden en Jan Evertsen, wiens vader, broeder en zoon waren gevallen in dienst van de Republiek, werd door zijn eigen landgenooten gegrepen, mishandeld en in het water gegooid, waar hij ruw werd gesteenigd, tot hij ontzet werd door de tusschenkomst van twee Afgevaardigden van de Staten, die gekomen waren om de aankomst van de vloot bij te wonen en die het geluk hadden door een escorte soldaten te worden vergezeld. In allerijl gevangen genomen voor zijn eigen heil, werd hij naar de gevangenis in Den Haag gezonden en vandaar naar den krijgsraad, gepresideerd door Admiraal Tromp op de Texel; hier werd hij volkomen gerechtvaardigd en zijn rechters zwaaiden hem alle lof toe om zijn dapper gedrag en hoogen moed, maar het volk kon de nederlaag niet in dat licht beschouwen en het gepeupel ging voort zijn woede en verontwaardiging te koelen op de ongelukkigen, die den slag hadden overleefd. Toen de Staten-Generaal met vaderlandslievende vaardigheid een andere vloot hadden uitgerust onder het commando van den teruggekeerden De Ruyter, den grootsten Admiraal van zijn eeuw, was het Cornelis Evertsen, die zijns broeders plaats innam bij het Zeeuwsche eskader.

Admiraal Cornelis Evertsen sneuvelde in het gevecht van Juni 1665 en Admiraal Jan Evertsen in dat van Juli van hetzelfde jaar. Jan had verzocht zijn broeder te mogen vervangen, toen die broeder was gevallen; zeggende, dat, waar zoovelen van zijn familie waren gesneuveld bij de verdediging der Republiek, hij hetzelfde kon doen: slechts enkele weken daarna trof hem dat lot. De Staten richtten toen het luisterrijke monument op in de St. Pieterskerk, maar het grafschrift was volstrekt niet naar den smaak van den jongen Cornelis, om zijn vermetelheid bekend als „Keesje Duivel," die er tegen opkwam, dat zijn vader en zijn oom werden beschreven als dienende *onder* den grooten De Ruyter, die jonger was dan zij en, hoewel een Zeeuw, Admiraal, niet van Zeeland, maar van Holland.

De gewraakte regels werden verwijderd, sommigen zeggen op hoog bevel, maar aantrekkelijker is de lezing, dat „Keesje Duivel" 's nachts met een werkman de kerk insloop en de grafplaat schond.

Deze tweede Cornelis Evertsen was de Admiraal, die zich bij Beachy Head onderscheidde en aan wien Koningin Maria, hare excuses aanbiedend, dat zij zoo weinig Hollandsch kende, een brief schreef om het gedrag van de Engelsche vloot onder Torrington te verontschuldigen en te betreuren.

. .

Aardig is het de tamme duiven te zien fladderen boven de blonde duinen, zoo nabij de bloeiende boomgaarden en welriekende tuinen. Duiveland en Zuid-Beveland zijn als groote hofsteden, slechts onderbroken door de rustige dorpsstraten met de groote kerken van baksteen. In Baarland, waar de geleerde Hubert van Baarland werd geboren in de zestiende eeuw, is nog een vijver met steenen leeuwen aan weerskanten, eertijds het wed voor de paarden van een kasteel, waarvan geen andere sporen zijn overgebleven. Er is een houten paviljoen of jachthuisje gebouwd op die plek, nog omringd door water en dit — van luiken voorzien en verlaten, ongebruikt sedert de opheffing der jachtwetten — is melancholiek genoeg verborgen achter de tamelijk spichtige kerk. Er zijn nu geen kasteelen meer in Zeeland, behalve de overblijfselen van Westhove, het oudste in de Nederlanden, maar er waren er nog verscheidene in 1744, toen Willem IV de provincie in kaart liet brengen, met inbegrip van St. Maartensdijk op Tholen.

Er resten nog een paar muren van het fort Rammekens, een grauwe massa aan de Schelde, maar overigens is alles verdwenen; alleen soms, als er een korenveld wordt omgespit, kan het gebeuren, dat men stuit op steenen overblijfselen van vorstelijke verblijfplaatsen. En met weinig moeite kan men zich die droom-kasteelen denken, zichtbaar door den palimpsest van gevulde korenaren en teer vlas, als slanke torentjes zich

heffend naar het eeuwige blauw; zooals de overoude linden nog de grenzen aangeven van vergane adellijke bezittingen, zooals de doodshoofden worden aangespoeld uit door de zee verzwolgen kerken, zoo roepende vage aanduidingen van onder den vruchtbaren oogst herinneringen op uit vervlogen tijden.

's Gravenpolder werd drooggelegd en bedijkt door Graaf Willem VI van Holland, den vader van Jacoba; evenals Borsele heeft het dorp zijn oorspronkelijk karakter behouden. Een groot gedeelte van Zuid-Beveland is grond, die op de zee werd heroverd na den grooten watervloed van 1530. Jaar op jaar wordt er telkens een stukje op de zee buitgemaakt en de hooge dijken, die eens dienden tot bescherming tegen het zeewater, zijn nu binnenwegen geworden, beplant met bergiepen en die hooge populieren, die in de lente zoo mooi rood gekleurd zijn; deze lanen zijn niet beklinkerd; het zijn grindwegen, in Engeland weinig bekend.

Het „hof"-, het „slot"- en het „huis"- zoo en zoo, die verdwenen zijn, en plaats gemaakt hebben voor keurige boonenheggen, lachende korenvelden en akkers bleek-blauw vlas, doorspikkeld met klaprozen, waren er alle nog, toen M. Hartinga zijn kaart samenstelde in 1744 en ze opdroeg aan Jan van Borselen, destijds Eerste Edele van Willem IV; hij versierde ze met portretten van wat wij „waardigheidsbekleeders" zouden noemen: Caspar van Citters, die Raadpensionaris van Zeeland was ten tijde van Hunne Hoogmogenden, Aernout van Citters, Hollandsch gezant bij het Engelsche Hof in de rustige dagen op het eind van de 17de eeuw en dan de Admiraals Lodewijk van Boisot, Joost de Moor en Joost Banckert; alle Evertsens met de knappe, zwaarmoedige gezichten en Jacob Cats, die Raadpensionaris was, niet van Zeeland, maar van Holland.

Hier ook kan men, op de zorgvuldige teekeningen van C. Pronk, gegraveerd op fijne koperen platen door een zekeren J. C. Philips — waarschijnlijk een Engelschman — het oude Stadhuis van Vlissingen zien, dat zoo spoedig zou vernield worden door de kanonnen van Lord Chatham, een Palladium, waarbij het grootsche element niet ontbreekt, met gevleugelde figuren aan weerszijden van den zonnewijzer en de onvermijdelijke „Gerechtigheid" boven het geheel.

En de verdwenen Kasteelen!

Kasteel Zandesberg, Kasteel Popkensberg, het door grachten omgeven Kasteel van Van der Hooge, aan Van Borselen toebehoorend, en, staande in de liefelijke wouden bij Domburg, waar de Romeinsche altaren werden gevonden en die nog een klassieke gratie behouden hebben; het andere Kasteel met grachten, West-Souburg, waar Sint-Aldegonde verblijf heeft gehouden. Het kasteel Haamstede, het kasteel Windenberg, alles verdwenen,

met muren, torentjes, bloembedden, parken, — verdwenen met een volkomenheid, waarvan op zichzelf bekoring uitgaat en die u aan het droomen brengt.

. . . . . .

Cornelis Baarsdorp, die uit Baarsdorp kwam, was geneesheer van Karel V, of liever, één van de vele doctoren, die met de groote en wonderbaarlijke middelen hunner geneeskunst de ontzettende gulzigheid van den Keizer trachtten te stuiten of ten minste de nadeelige gevolgen dier ellendige ondeugd af te wenden.

De beschrijving van des Keizers laatste maanden in zijn strenge kloosterafzondering, is een grotesk verslag, griezelig fantastisch. De man, die de wereld had vaarwel gezegd en al haar begeerlijkheden, en wiens ziel was aangetast door de grofste bijgeloovigheid, gaf door zijn ziekelijke onmatigheid voedsel aan een weerzinwekkende kwaal. Het verhaal van de maaltijden van Karel V, genuttigd in de sombere sfeer van het Spaansche klooster, is een ware Doodendans. Goya, noch Bos noch Holbein zouden iets meer huiveringwekkends kunnen verzinnen.

De vreeselijke dood van Karel V was stellig, evenals die van zijn zoon Philips II, een even ontzettend martelaarschap als dat, wat beide tirannen ooit hun slachtoffers lieten ondergaan. Karel in St. Just, zich in letterlijken zin dood etend aan vet gebak, visch, vleesch, oesters, pasteien en zoetigheden, naar binnen gespoeld met enorme teugen wijn en bier, — dan weder, als hij den dood voelde naderen, den blik gericht houdend op één van Titiaan's schilderijen, zorgvuldig zijn testament schrijvende, waarin hij zeer edelmoedig was jegens zijn dienaren, de monniken en „de armen," — stoot u af en fascineert u tegelijkertijd.

Een lelie, die onder zijn venster groeide, bleef den ganschen zomer van 1558 in knop en sprong plotseling in den nacht van 's Keizers dood als door een wonder open; een symbool, zooals de monniken zeiden, van de blankheid der scheidende ziel; en de wonderbloem werd vastgehecht op den zwarten sluier, die het heilige graf in de kloosterkapel bedekte, tot zij ten slotte verwelkte.

Toen in 1614 de koninklijke grafgewelven in het Escuriaal voltooid waren, werd de doodkist van Karel V geopend en ook de destijds ziekelijke koning Philips staarde in het doode gelaat van zijn somberen voorganger. Enkele takjes thym uit de bosschen van St. Just hadden nog hun geur behouden en toen William Beckford Madrid verliet in 1787, verzocht hij als laatste gunst aan Karel III het gelaat van den grooten Keizer te mogen aanschouwen. Het lijk bevond zich nog in uitstekenden staat, zelfs de melancholieke gelaatsuitdrukking was bewaard gebleven en de nieuwsgierige Engelschman kon zijn fantastischen wensch bevredigen om de identiteit van den doode

vast te stellen. Hij overtuigde zich van de merkwaardige gelaatstrekken, de massieve, misvormde Habsburgsche kaak, den haviksneus, de magere wangen en het ingezonken voorhoofd, de sombere oogen; en hier waren ook de takjes thijm, opgemerkt door Philips.

. . . . . .

In de kerk te Goes, een kolossaal fragment van een bevallige kathedraal, is een fraaie orgelkast, natuurlijk in het geheel niet passend bij al het andere daar. De stijl is die van Verrio: mollige dametjes uit de laatste jaren van de 17de eeuw in strakke satijnen lijfjes, met achterovergekamd haar, herinneringen oproepend aan de illustraties van „The Rape of the Lock," uit dienzelfden tijd, tokkelen op gitaren en mandolinen aan weerskanten van de gewijde orgelpijpen. Haar vroolijkheid heeft nog al geleden; de dames zijn te lang opgesloten geweest, haar frischheid kwijnt door gebrek aan frissche lucht, haar instrumenten zijn ontstemd en zouden een wanklank brengen in de hymnen; ook haar mooie kleeren zitten onder het stof. Het wordt tijd, dat het orgel te Goes eens wordt opgeschilderd.

HOOFDSTUK IV.

IN Zeeland kan men, als het ware, bij een nadere beschouwing zelf wel nagaan, welk een eindeloozen worstelstrijd het volk heeft moeten voeren tegen het water: al die eilanden liggen aanmerkelijk beneden de oppervlakte der zee en de ingenieurs hebben al hun listen moeten te baat nemen om den sluwen vijand in te toomen.

Vroeger was er letterlijk niets om het water te bestrijden dan de klei, die het land zelf opleverde en het hout, waarvoor eerst boomen moesten geplant worden; er waren hier zelfs geen wilgen en biezen zooals in Holland, zoodat de steenen versterkingen en primitieve dijken aanhoudend werden weggeslagen. De overstroomingen van 1530 lieten half Beveland verdrinken en bij laag water kunnen de kinderen op de zandbanken spelen met de doodshoofden van toen ondergeloopen begraafplaatsen.

Te Westcapelle is één van de zwaarste dijken van het land; in Vlissingen de groote sluis, die het eiland Walcheren watervrij maakt. Iederen dag kan men de ontzaglijke baggermachines aan het werk zien, om de opgehoopte modder weg te werken uit de Schelde en de waterwegen. Overal zijn bakens, vuurtorens, lichtschepen, loodsbooten — geduchte strijdkrachten, opgeroepen tegen de meedoogenlooze, grillige zee, hier zoo vol stroomingen, verschuivende zandbanken en verraderlijke ondiepten. Voor de meest blootgestelde dijken wordt gewapend beton aangewend in plaats van rijshout en modder, en voor de meest blootgestelde palen een houtsoort „rood hout" of „Braziliehout," afkomstig uit Amerika, waarin geen insecten kunnen

leven; voor de rest eikenhout. De kosten van deze werken zijn natuurlijk enorm en men moet zich met bewondering verbazen over de rusteloos wakende, parate bekwaamheid, de perfecte techniek en de onuitputtelijke hulpbronnen van de ingenieurs, wier arbeid, in het abstracte iets roerends heeft. Het is een kalme, hardnekkige, kostbare worsteling om het simpele recht op den grond, waarop zij staan. De dorpen in Zeeland hebben nog hun „vluchtheuvels," kunstmatige verhoogingen, waarop men kan samenscholen in geval van een overstrooming, die vernietiging zou beteekenen van het tuinland en in een enkel oogenblik den voorspoed en den vlijt van generaties zou te niet doen

. .

Te Middelburg is in het havenkanaal, dat de stad met de zee verbond, een dam gelegd en de zwakke helling — want het was zeer ondiep — is bekleed met de kostbare klei, en bezet met pere-, appel- en pruimeboomen en de geurige aalbessen- en kruisbessenstruiken. In de dagen, toen Middelburg een stapelplaats was voor Fransche wijnen en het centrum van den lakenhandel, voeren de groote schepen hier binnen, waar alles nu één bloeiende bloesembouquet is in de lente, een hoorn des overvloeds in den herfst, — rechtstreeks naar de straten van de, door grachten omgeven, hoofdstad. De boeren bewaren nog als een schat de oude kleedingstukken van Indisch katoen in kleine patroontjes bruin en rood, geweven in verre streken en lang geleden langs dit kanaal vervoerd naar het mooie oude pakhuis van de Oost-Indische Compagnie in Middelburg.

Bijna aan den mond van dit kanaal stond het sombere, oude arsenaal en kruitmagazijn, later als boerderij gebruikt en nu neergehaald om de spoken, die zich hardnekkig aan hun menschelijke woningen vastklampten; spoken van wat? — van wie?

Men weet het niet; maar, als ooit iemand een land liefhad, zoodat hij het na den dood niet kon verlaten, dan mag het wel dit land zijn, door eigen handen opgebouwd, gemetseld met het eigen bloed. De eeuwenoude lindeboomen geven nog de grenzen aan van het domein der machtige grondbezitters. Misschien zijn ook dáár spoken: gestalten van ruiters, die bij maanlicht rijden naar hun oude grenspalen en reikhalzend uitzien naar het geliefde land. Die linden worden ten minste met heilig ontzag door de boeren beschouwd: het één of andere bijgeloof laat ze ongemoeid en zelfs geen snoeimes roert ze aan.

De Engelsche historie heeft nog een anderen band met Middelburg. In het Stadhuis is een Vrijbrief, aan de stad geschonken door Graaf Willem II van Holland, die in de dertiende eeuw tot Roomsch-koning werd gekozen; en twee generaties na zijn dood huwde de dochter van een anderen Graaf

van Holland en Henegouwen, Willem III, met den derden Engelschen Eduard en werd één der beminnelijkste en eerbiedwaardigste Koninginnen en de moeder van elf Engelsche Prinsen en Prinsessen, o.a. van den populairen held, den Zwarten Prins. De vrouw, die het leven redde van de burgers van Calais, heeft een liefelijken naam nagelaten — „de goede Koningin Philippa." Dit was slechts één van de vele huwelijken, die het Engelsche Huis met de Nederlanden verbond.

Toen Den Briel en Vlissingen zich voor de Watergeuzen verklaard hadden, was Middelburg de eerste stad, die door Willem van Oranje in het begin van den 80-jarigen oorlog werd veroverd. In den fraaien ouden „Schuttershof" kunt gij aan het peinzen raken over al die deftige, stoere cavaliers met gepluimde hoeden en oranjesjerpen, met vaandels en drinkbekers, den vrede van Westfalen vierend, ridderlijke figuren, zooals Ravesteyn en Bol die schilderden.

. . . .

Van Borselen is de roemruchtigste naam in de oude geschiedenis van Zeeland. Daar de naam „Borstel" beteekent, is het misschien niet gewaagd te veronderstellen, dat hij is afgeleid van de groote pluim, die de één of andere ridder op den helm droeg, den wuivenden vederbos, afhangend op het voorhoofd.

Zij waren Heeren van Veere, welke stad in 1280 door Floris V aan hen verkocht werd. In 1358 bouwden de Van Borselens muren rondom de stad; Wolphaart V van Borselen huwde Maria, dochter van Jacobus V van Schotland en riep den wolhandel in het leven, welke de stad een welvaart verleende, die haar tot mededingster maakte van het ijverzuchtige Middelburg, bloeiend door het Fransche wijn-monopolie. Een andere Van Borselen escorteerde Maria van Gelre naar haar Schotschen troon.

Hendrik van Borselen bracht den voorspoed van zijn geslacht tot het hoogtepunt: hij ontving in 1461 Eduard IV en diens broeder Richard van York, die na hun nederlaag tegen de Lancasters in een Hollandsche boot uit Kings Lynn gevlucht waren en in den Haag bescherming hadden gezocht bij Lodewijk van Brugge, heer van Gruuthuse (wiens paleis nog in Brugge staat), evenals Eduard Ridder van het Gulden Vlies. De verbannen Prinsen kwamen hun machtigen schoonbroeder, Karel den Stoute, om steun vragen in den vorm van geld, manschappen en schepen.

Hier is een verzameling van luisterrijke namen, die nog heenschitteren door al het stof van de kronieken, hier zijn de echte pracht en praal van dappere, onverschrokken, edele ridders met hun wisselende kansen der fortuin.

Eduard IV, „onze glorierijke zon van York," die langs de kaden van Veere wandelde, het uitrusten der Bourgondische schepen inspecteerend, was de innemendste onder de Engelsche koningen, glorierijk inderdaad; blond als zijn vader, wiens met papier gekroond hoofd boven de poorten van York had gehangen, ook gelijkend op den moedigen Edmond, die zoo vroeg reeds sneuvelde. Ook Richard, zooals hij langzaam oprijst uit de boosaardige schotschriften van Hendrik VII's betaalden geschiedschrijver, Polydore Virgile, maakt den indruk van een voornaam ridder, een dappere figuur, de eenige Engelsche Koning, die op het slagveld zijn leven liet en de wreedst belasterde tevens. De beide Engelsche prinsen waren uit Kings Lynn in Norfolk naar Alkmaar gevlucht op twee Hollandsche vaartuigen; hun moeder was na den slag van Wakefield eveneens uit Norfolk gevlucht met George van Clarence en Richard, om de bescherming in te roepen van Philips den Goede te Utrecht.

Edelaardig moet de gastheer geweest zijn, die hen vergezelde: Hendrik van Borselen, die den neef verfoeide van den man, Humphrey van Gloucester, die Jacoba van Beieren, de vrouw van een vroegeren Van Borselen, verraden of ten minste verlaten had.

Eduard, die een bekwaam generaal was, keerde met zijn handjevol vreemde hulp, vijf honderd man, naar Engeland terug, landde in Norfolk, verbrandde zijn schepen, won den slag van Barnet in een sneeuwstorm op een Paasch-Zondag en marcheerde zegevierend op Londen aan. Waarschijnlijk is nooit een koninkrijk met een kleiner leger gewonnen dan het troepje, dat te Veere was uitgerust.

. . . . . .

Wolphaart VI van Borselen kocht Brouwershaven, toen een aanzienlijke stad, van Maria van Bourgondië in 1477. Anna van Borselen, zijn dochter, huwde Philips van Bourgondië, een machtig vorst van onwettige geboorte, bekend als „le grand batârd de Bourgoyne."

Deze dame was een vriendin van Erasmus, die haar grooten lof toezwaaide; hij verbleef dikwijls in Veere, waar zijn huis nog wordt aangewezen, en in Middelburg, waar hij zich niet onbetuigd liet bij een dispuut over den oorsprong van den naam dier stad en met geleerde argumenten kwam aandragen.

De zoon van Anna en Philips was Maximiliaan van Bourgondië, heer van Beveren, eerste Markies van Veere, die door Philips II, aan wien hij zijn markiezaat te danken had, benoemd werd tot Admiraal en kapiteingeneraal ter zee. Hij was, als gunsteling van Philips II, die Veere als operatiebasis gebruikte voor zijn artillerie, een persoon van gewicht. Hij mocht negen dorpen in Zeeland zijn eigendom noemen, welk bezit hem tot „Eerste

Edele" van de Provincie maakte en het was van uit zijn kasteel Zuytbourg (Souburg), dat Karel V zijn brief schreef, waarin hij aandrong op aanneming van zijn acte van abdicatie. Hij stierf kinderloos in 1581. Verscheidene jaren later stak het gepeupel van Vlissingen zijn beroemd kasteel in brand en Willem van Oranje kocht Veere voor honderdveertigduizend zeshonderd florijnen en Vlissingen voor zeven en zeventig duizend florijnen. Het verschil in prijs is een bewijs voor de destijds groote belangrijkheid van Veere. Twee Van Borselens waren Kamerheer van Willem III van Oranje.

Dat was het einde van de heeren van Veere. Slechts noode neemt men afscheid van die schitterende figuren en de oude pracht van Veere.

Wolphaart II bouwde er een kerk en verkreeg van Willem V, Graaf van Holland, in ruil voor het kasteel Duinbeek bij Domburg, alle rechten over Veere; hij ging voort met het aanleggen van bolwerken, die alleen belegerd werden door de onweerstaanbare zee, die ze ten slotte alle vernielde op den ouden Campveerschen Toren na, die nog bestaat.

Eduard van Engeland stelde de Britsche havens open voor de schepen uit Veere en het gevolg daarvan was, dat onder Hendrik van Borselen de ijverzucht van Middelburg zulke afmetingen aannam, dat men daar pogingen aanwendde om den Schotschen wolhandel aan zich te trekken en daarin ook werkelijk voor korten tijd slaagde; doch Jacobus V herstelde het Stapel-privilege voor de belangrijke en welvarende stad.

Spaansche schepen brachten in 1508 de eerste suiker van de Canarische eilanden wederom naar Veere.

. . . . . .

Het kasteel en dorp St. Maartensdijk op het kleine eiland Tholen schijnen het oorspronkelijk tehuis geweest te zijn dezer machtige familie, wier steenen figuren den smallen gevel versieren van het weelderige Stadhuis te Veere, waarvan het koepeldak de verschrompelde bol eener exotische lelie gelijkt.

Hierheen werd Frank van Borselen op last van Philips den Goeden vervoerd om van zijn wonden te genezen en hier had de inzegening van zijn tweede huwelijk, met Jacoba van Beieren, plaats.

Het dorp Borsele en de naam Wolphaartsdijk houden in Zuid-Beveland nog de herinnering aan de Borselens levendig, maar in het afgelegen St. Maartensdijk zijn de associaties nog pijnlijker dan te Veere.

Het dorp St. Maartensdijk bestaat nog: vriendelijk is het en welvarend, intact en eenigszins onwezenlijk. Het ligt zoo ver uit den weg van reizigers, dat een tocht daarheen noodzakelijkerwijs een pelgrimstocht wordt; er zijn geen spoorwegen op Tholen, noch op Schouwen en Duiveland en het verkeer, door booten onderhouden van het ééne eiland met het andere is

zóódanig, dat het slechts geschikt is voor plaatsen, die niet door vreemdelingen bezocht worden. Een droevige pelgrimstocht. Het gerucht sprak, bij monde van een welwillend zegsman, van een graftombe van Frank van Borselen te Sint Maartensdijk en sporen van een kasteel. De alledaagsche logge kerk van dit stille dorp, bleek geen andere gedenkteekenen te bevatten dan een ongeloofelijk geschonden monument van Floris van Borselen, nu weggenomen uit de eigenlijke kerk (waaruit een onwelluidend gezang opsteeg, daar het Zondag was) en staande in een soort antichambre, feitelijk gebruikt voor rommelkamer.

Het is de gewone middeleeuwsche graftombe in een overwelfde nis. Op de voorzijde staat zeer duidelijk het opschrift in lange Latijnsche letters: de naam „Floris van Borselen," en „Februari," beide goed leesbaar. De datum is uitgewischt. Men ziet, rustend in de donkere nis, een brokstuk van een ridder in wapenrusting, eigenlijk niets dan een torso, die echter schoon en elegant is gevormd; daar ze geheel los op de graftombe ligt, is het best mogelijk, dat ze niet bij elkaar behooren. De ledige ruimte van het monument wordt gebruikt als kolenhok voor de kerkkachel en bergplaats van poetslappen en bezems. Het is een treurige ontwijding en doet vreemd aan in een land, waar de openbare gebouwen doorgaans goed worden onderhouden. Het zou van meer goeden smaak getuigen, als men die arme fragmenten in een of ander museum had ondergebracht. Niemand scheen hier iets te weten van, of belang te stellen in de Van Borselens. Waarom ook? Maar er is iets beklemmends in die gesmade overblijfselen van grootheid, — het is een wel bijzonder pijnlijke illustratie van „tot welke lage doeleinden . . . ."

Even buiten het dorp stond het kasteel Sint Maartensdijk, nog het kasteel van Jacoba van Beieren genaamd.

Niets hier dan een paar baksteenen op de akkers, de wallen der bastions aangevend en een mager stroompje, dat de gracht kan geweest zijn, met een bruggetje, dat het overspant en een vierkant huis — waarin eens, zooals de gids zeide, „de armste vrouw van het dorp" woonde — dat een gedeelte van het kasteel heette te zijn, maar eerder den indruk wekte, alsof het was opgebouwd uit de oude bak- en natuursteenen. Van den weg af gezien, in een stortbui van herfstregen, kon het evengoed dat alles als niets van dat alles geweest zijn — een onaanzienlijk, somber huisje, dat ootmoedig oprijst uit de vlakke velden, met scharrelende kippen bij de deur en zoo armelijk, als men het zelden in deze vruchtbare landouwen aantreft. Nog wat verder staat een eigenaardig boerenerf, waaraan een vreemdsoorig, kapelachtig gebouw is verbonden met verscheidene ovale vensters, en dat er oud genoeg en vreemdsoortig genoeg uitziet om eens

tot Sint Maartensdijk te hebben behoord. Hier is materiaal voor den oudheidkenner. En hier ten slotte is het einde van de Van Borselens.

. . . . .

Duiveland, St. Philipsland, Schouwen, Tholen, Noord- en Zuid-Beveland hebben alle dezelfde gelijkmatige vruchtbaarheid, denzelfden eentonigen voorspoed. Toch was de tol, betaald aan de zee, nog geweldiger dan die, betaald aan den oorlog. Tijdens de vreeselijke overstroomingen van 1530 werd half Zuid-Beveland, het ééne dorp na het andere, weggeslagen, twintig in één nacht; Rijmerswaal bleef intact onder de golven liggen en er gaat een verhaal van een schip, dat er overheen voer en stiet op den weerhaan van den kerktoren.

Op Zuid-Beveland en sommige van de kleinere eilanden zijn de tallooze en eindelooze wegen, die ieder deel van Zeeland en Holland kruisen en herkruisen, geen klinkerwegen, maar verhard met grind en overal ziet men de zwartbonte koeien, die, naar men zegt, niet het inheemsche ras zijn, dat tijdens een epidemie uitstierf, maar die omstreeks 1700 uit Denemarken werden ingevoerd. Overal zien de hofsteden er helder en welvarend uit en in sommige worden nog veel zware, geriefelijke meubelstukken en een groote schat aan kleedingstukken en ornamenten aangetroffen. Voorwaar, zij kunnen bogen op een netheid, die iets kunstmatigs bijzet aan het geheel: niets vermakelijker dan die saamgeharkte mesthoopen op het vlekkelooze erf, zoo keurig afgewerkt als een chocolade-taart, en waar bovenop vier schoone rose biggetjes de plaats innemen van decoratieve marsepeinfiguurtjes.

. . . . .

In Mei staan, het meestal ruwe, druilerige weer ten spijt, de magnolia en andere exotische planten in bloei, in zoo ruime mate vergoedt de rijkdom van den bodem de onaangenaamheid van het weder. Van April tot November is de weelderige overvloed bepaald opvallend en komt nog sterker uit door het transparante licht, dat zulk een glans verleent aan alle kleuren.

Tholen, dat zoo afgelegen is als men zich maar kan voorstellen, vindt zijn bestaan in landbouw en oesterteelt. De hoofdstad Tholen is even ongerept en niet zoo melancholiek als Zierikzee. De straten, die zich om elkaar schijnen heen te winden, de wandelingen op de bolwerken, de kleine haven, de groote kerk, geven de stad ongeveer hetzelfde aanzien als de andere Zeeuwsche steden, maar Tholen, dat toch slechts op korten afstand van Brabant is gelegen, is het meest primitieve van al die oude plaatsen.

In het met planken beschoten koor van de kerk is een graftombe van Guy de Blois, laatsten Heer van Tholen: De herinnering aan hem is nog meer verbleekt dan die aan de Van Borselens. De kerk zelf is nu enkel plaats van samenkomst, met ongetwijfeld de langste psalm, die bestaat,

want ze neemt ongeveer den heelen muur aan één zijde in beslag (waarschijnlijk een dichtgemetseld venster) en een reusachtige graftombe, waarvan men, naar de hoogte te oordeelen, zou veronderstellen, dat de doodkisten er rechtopstaande in waren gezet, zooals de angst wekkende lijken in Bolton Abbey.

Tholen werd in 1452 door brand vernield en de latere stad bevat niets van bijzonder belang; het stadhuis en de kerk zijn beide van natuursteen, wat voor Nederland iets ongewoons is.

Dit stadhuis is zoo eenvoudig en kaal als het maar kan, maar men vindt er interessante gevangenisruimten, in uitstekenden staat en nog niet zoo lang geleden in gebruik; ook oude documenten en archieven, die wel veel wetenswaardigs voor den geschiedschrijver zullen bevatten.

Bij Stavenisse, op het eiland Tholen, nu van geenerlei beteekenis, had het beroemde schapengevecht plaats, waarbij Martin Hollart de Spanjaarden verraste en zes en zeventig hunner booten naar Bergen-op-Zoom opbracht.

In de Stavenisser kerk, nieuw, glimmend en solide, is een monument van Rombout Verhulst, uitnemend gerestaureerd en bewaard gebleven, dat uit het andere gebouw, hetwelk op deze plek stond, naar hier werd overgebracht.

Het is gewijd aan Jeroen van Tuyll, Baron van Serooskerken en heer van Stavenisse, eens afgevaardigde voor Tholen naar de Staten van Zeeland en, niettegenstaande de ongelukkige plaatsing (in een nis achter de preekstoel) maakt het een bekoorlijken en voornamen indruk.

Het zuiver witte marmer toont den liggenden ridder in de bevallige houding, die karakteristiek is voor dezen beeldhouwer. Het gelaat is nobel en schoon, de figuur tot in de geringste details verzorgd. De achtergrond is eenvoudig voor een Verhulst; er zijn minder kwartieren en cupido's dan gewoonlijk, waarvan misschien een boosaardig, maar niet onwaarschijnlijk praatje de verklaring geeft: „dat Verhulst zooveel kwartieren, doodshoofden, zandloopers, engelen, enz., aanbracht, als hij voor het geld kon leveren."

Het bas-relief aan den voorkant vertoont, in plaats van het gewone strijdtooneel, een tuil van de teederste, liefelijkste bloemen, waarover een zeis is gelegd, die op eigenaardige wijze geflankeerd wordt door twee echt lijkende beenderen: een ruw *memento mori*, om er ons aan te herinneren, dat wij slechts zijn

„The Pageant insects of a glittering hour." [1])

[1]) Het pralend insect van een oogenblik.

„God heeft aan geen sterfelijke geest absolute macht gegeven om eigen wil te volgen en eigen macht uit te oefenen, tegen alle wetten en alle redelijkheid in"

MARNIX VAN ST. ALDEGONDE.

EEN ZEEGEVECHT

22 JUNI 1667

WILLEM VAN DE VELDE

De donkergroene oppervlakte van het water, dat er droevig uitzag met de zich wendende en keerende in den strijd gewikkelde monsters, en het donkerblauw van den hemel, overdekt met onheilspellende wolken, waren gelijkelijk gehuld in de wreede, bruine rookwolken, waardoorheen somber het donkere goud schemerde van de schepen, langs wier vergulde rompen het bloed afdroop en waarvan de zeilen, dubbelslaand in den stormwind, gerafeld en doorzeefd van kogels aan de masten hingen, het ééne ontredderde schip na het andere dreef hulpeloos in de Medway; de laatste kanonnen bulderden wanhoop uit, zoodra een roekeloos kapitein de worsteling poogde te hervatten.

Maar de „Royal Charles" liet zich zwijgend door den storm meevoeren: de glorie van Engeland rees en daalde met de kruivende golven; de dooden rolden over het glibberige dek en alle òpdringende vaartuigen, die het reusachtige vlaggeschip omringden, lieten de Hollandsche kleuren wapperen.

Twee booten, met een groote Nederlandsche vlag in top, gingen een wedren aan om den edelen prijs; en tal van zeelieden verdrongen elkander om over de gehavende boorden van het onttakelde schip te komen; één, in dollen overmoed, was reeds hoog boven de fladderende zeilen en rukte de Engelsche vlag los, die nog nooit te voren was neergehaald en nooit meer sedert is neergehaald op de eigen wateren.

Het sombere dreunen der overwinnende kanonnen echo'de tot in het hart van Londen.

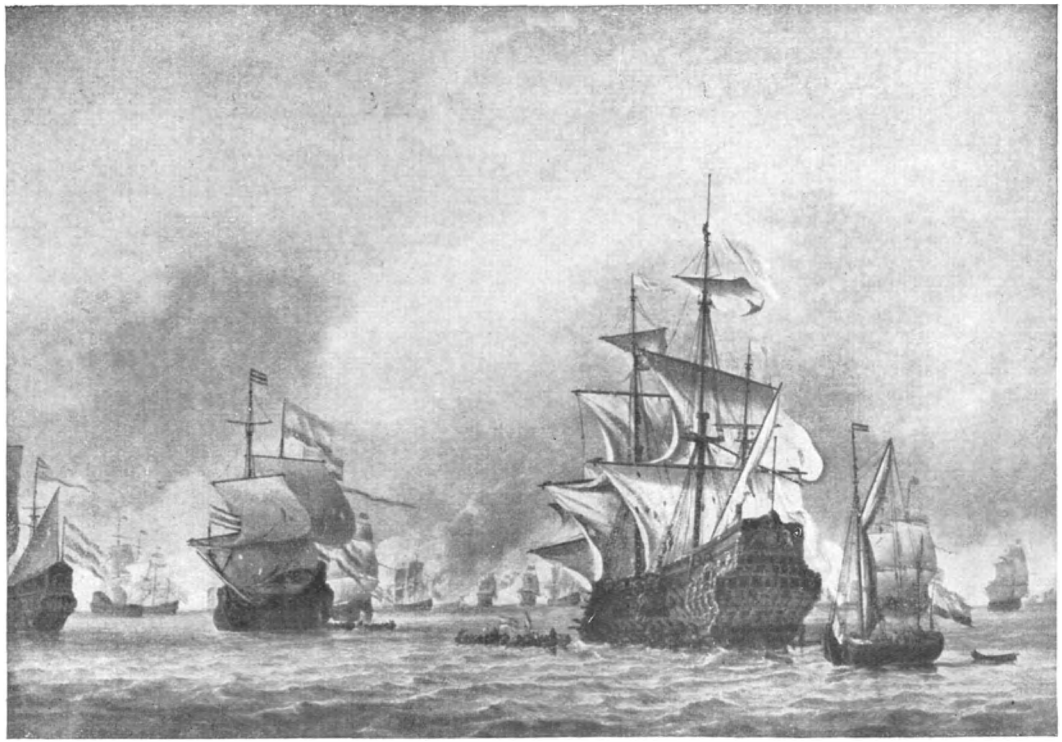

EEN ZEEGEVECHT 22 JUNI 1667

WILLEM VAN DE VELDE

DE PROVINCIE ZUID-HOLLAND.

„Ik geloof of vrees niet lichtvaardiglijk", zeide Johan van Oldenbarnevelt, „doch raadgevingen van buitenlanders in onze tegenwoordige omstandigheden doen mij gevaar duchten."

HOOFDSTUK V.

DEZE provincie is het Holland der Historie, te samen met wat nu Noord-Holland heet, de machtigste en meest op den voorgrond tredende van de beroemde Zeven Provinciën van de Unie van Utrecht — die welke den zetel van het Bestuur bevatte, de residentie der Stadhouders en zelfs een naam gaf aan de geheele natie der „Lage Landen"; zóó definitief voor heel Europa, dat de Nederlanders zelf de fout begaan, van te spreken over Holland, als zij Nederland bedoelen

Iedere stad in deze Provincie zou het onderwerp kunnen uitmaken van een geleerd boekdeel. Eenige van de grootste namen in de geschiedenis der menschheid zijn verbonden met deze polders en dorpen en oude steden — Erasmus, Spinoza, Descartes, De Groot, Huyghens, Boerhaave, Rembrandt, de helden van het Huis Nassau, Oldenbarnevelt, Vermeer, Ruysdael, Frans Hals, Hobbema, Albert Cuyp, de broeders de Witt en die voorname kring te Leiden: Scaliger, Gomarus, Salmasius, Arminius, Vossius, Ruhnken, Musschenbroek, Helvetius, Doeza en Leeuwenhoek. De lijst is eindeloos. Niebuhr mocht met recht de Aula van de oude Universiteit te Leiden de merkwaardigste localiteit in de geschiedenis der wetenschap noemen.

Leiden rechtvaardigt iemands droomen; hier is de verwezenlijking der nevelige visioenen van ongestoorde rust, Eldorado voor den man van studie: de sereene kalmte van de groene boomen, van oude gebouwen, het kalme water; het zonlicht, dat op lange achtermiddagen de rustige pleintjes beschijnt, waar in stille kamers mannen schrijven of peinzen, de sfeer van vredige, voorname geleerdheid, die is als een palimpsest tegenover de sfeer van geruchtmakende, stoutmoedige, heroïsche daden.

De Universiteit was een belooning voor den moed betoond gedurende het beroemde beleg; want dit is één van de jongste Universiteiten en zij schijnt toch zoo oud, zoo oud. Het carillon van het Stadhuis laat zijn vroolijke wijsjes in ongelijke maat voorthuppelen, even ongelijk als de letters van het Latijnsche chronogram, aangebracht op het gebouw. Het embleem der stad zijn de gekruiste sleutels en bij de beschouwing daarvan denkt men allicht aan Pieter Adriaansz. van der Werff, dien eenvoudigen burger van Leiden, die één van de schitterendste figuren is der geschiedenisboeken én aan de dappere Nederlandsche schepen, die de Spaansche kanonnen tot zwijgen brachten en over het overstroomde land voeren

om de uitgehongerde stad te hulp te komen op dien gedenkwaardigen Octoberdag van het jaar 1574.

Het monument voor Van der Werff bevindt zich in de St. Pancraskerk, een vreemd-aandoend gebouw, verrezen op de plek van een vroegere basiliek terwijl in de St. Pieterskerk nog meer Grootheid een laatste rustplaats heeft gevonden. Hier liggen vele dier mannen, die Leiden even beroemd maakten in vredestijd als het in oorlogstijd geweest was — Dodoneus, Spanheim, Meerman, Clusius, Scaliger en bovenal Boerhaave. Hier is weer één der grafmonumenten door Rombout Verhulst — dat van Jan van Kirchhoven — die zulk een kostbare, gedegen pracht en praal tentoonspreiden. De Kloksteeg buiten de kerk zou een uitgezocht plekje zijn om rond te waren voor deze edele geesten, als zij ooit hun zwijgende graven mochten willen verlaten om te gaan dwalen onder de zwijgende boomen.

Het zijn nu enkel namen geworden, misschien gewichtige en geleerde namen: het verlatijnen van het kernachtige Hollandsch is ongerijmd en doet afbreuk aan de nationale associaties; toch heeft het een zekere charme, zooals de zwakke muffe lucht van een oud, in velijn gebonden boek, waarvan het kalfsvel stijf en amberkleurig is geworden van ouderdom en de inkt van den titel verbleekt is tot een okergele tint.

Opgesloten in een doode zaal, worden de werken dezer mannen nu zelden meer ter hand genomen, zelfs door geleerden; maar hun ontwikkeling, hun kennis, hun ontdekkingen waren niet vergeefsch. Hun pogen werd uitgedragen in de bewogenheid hunner eeuw en hielp de beschaving opbouwen: Leiden was als het ware een fonkelend juweel op het voorhoofd van Holland, een beschermster van vrijheid en vrije gedachte.

De ruïne, Burcht genaamd, is in de plaatselijke legende verbonden met dien Hengist, die met zijn broeder naar Brittanje kwam en Heer van Kent was, en zelfs die krijgsman, die nu niet meer is dan een schim, schijnt niet verder weg dan de mannen, die slapen in de Sint-Pieterskerk of die lezingen hielden in de zalen van het Jacobijnerklooster of op het Rapenburg wandelden, in gesprek met de Engelsche ballingen.

. . . . . .

Joseph Justus Scaliger bezette in 1593 den leerstoel der fraaie letteren te Leiden, eenige jaren na de stichting van de Universiteit door Willem van Oranje. Hij was een bereisd man en de vriend en leeraar van Hugo de Groot, die hem „het meesterstuk der tijden" en „een oceaan van geleerdheid" noemde. De talenten van Scaliger schijnen inderdaad zijn tijdgenooten in verbazing gebracht te hebben. Gedurende zijn rustig leven te Leiden wijdde de ongetrouwde professor zich aan het vertalen en uitgeven van de meeste Grieksche en Latijnsche schrijvers. Zijn dichtwerken zijn

nu, met reden ongetwijfeld, vergeten; maar in zijn sterfjaar 1609 verscheen zijn „Thesaurus Temporum", dat hem recht geeft op den naam van vader der chronologische wetenschap. Zijn „Brieven" zijn in een warmeren, meer menschelijken toon gesteld dan zijn overige werken, evenals zijn lofrede op zichzelf en zijn familie, waarvan de titel met een zekere hoogdravendheid luidt: *Epistola de Vetustale et Splendore gentis Scaligeranae.*"

Een even geleerde, maar heftiger geest, Casper Sciappus, antwoordde met vinnig sarcasme en de disputen over de godsdienstige vraagstukken dier dagen ontaardden, zooals gewoonlijk, in persoonlijke hatelijkheden en twisten der beide geleerden.

De Duitscher had een veelbewogen leven: hij was nú Protestant, dàn Roomsch-Katholiek; gevleid door Clemens VII, zag hij zijn werken in Londen en Parijs verbrand door den beul, was gevangene in Venetië, werd in Madrid afgerost door de dienaren van den Engelschen gezant wegens een aanslag op Jacobus I en stierf in ballingschap te Padua, veertig jaar nadat zijn tegenstander in de Sint Pieterskerk naar zijn laatste rustplaats was gedragen.

Onafscheidelijk verbonden zijn de namen van Gomarus en Arminius, onverbiddelijke en machtige persoonlijkheden, die in hun tijd hevige beroering verwekten.

Frans Gomar, zooals de geduchte geleerde in gewoon Hollandsch heette, ontving zijn opleiding in Oxford en Cambridge en werd in 1594 hoogleeraar in de Theologie te Leiden. Hij is daar niet begraven, daar hij later werd benoemd tot hoogleeraar in het Hebreeuwsch en de Theologie aan de Universiteit te Groningen. Met een onwankelbaar geloof en fellen ijver hield hij vast aan het leerstuk der praedestinatie tegenover dat van den vrijen wil, wat door zijn tegenstander Arminius, een collega-hoogleeraar te Leiden, geweldig werd bestreden.

Jacob Harmsz. een (in 1560) geboren Hollander studeerde te Leiden, Bazel, Rome en Genève, waar hij theologie beoefende onder Théodore de Béze, den Franschen Protestant, den strijdvaardigen ambtgenoot van Calvijn en zijn opvolger als hoofd van deze tak van het Protestantisme. Na zijn aanstelling als hoogleeraar in de Theologie te Leiden namen de felle twisten met Gomarus een aanvang, die de Nederlanden in twee partijen verdeelden en het hoogtepunt bereikten in de ontzagwekkende Synode te Dordrecht in 1618. Arminius was toen reeds tien jaar dood, maar zijn leerstellingen vonden een beschermer in Johan van Oldenbarnevelt, die moest vallen toen de andere partij, voorgestaan door Prins Maurits, zegevierde; en de twisten eindigden daarmede, dat de bejaarde staatsman het schavot besteeg op het Binnenhof in Den Haag.

De opvolger van Scaliger als hoogleeraar in de Geschiedenis te Leiden

staat eveneens in verband met een beruchte terechtstelling. Claude Saumaise (Salmasius), schreef in 1649 een *Defensio Regio pro Carolo I*, waarop John Milton het antwoord niet schuldig bleef. Salmasius trad later in dienst van de dochter van Gustaaf Adolf, de prachtlievende Christina, wier Roomsch-Katholieke neigingen uitgingen naar eigenaardige vrienden en gunstelingen.

Gerard Vos (Vossius), in 1614 directeur van het theologisch college te Leiden, moest ontslag nemen, daar hij verdacht werd van Arminiaansche ketterij, doch werd tot hoogleeraar in de Chronologie en de Welsprekendheid benoemd aan dezelfde Universiteit. Vossius ontving tweemaal een uitnoodiging om naar Engeland te komen en werd, dank zij zijn vriendschap met Laud (den verheven Aartsbisschop, die nog een air van pauselijk aanzien had in deze laatste dagen van de glorie der Anglicaansche Kerk), benoemd tot Doctor in de rechten te Oxford, 1629, en Domheer van de Kathedraal van Canterbury.

In 1633 werd aan Vossius het hoogleeraarsambt in de Geschiedenis aangeboden te Amsterdam en waar hij in 1649 stierf door een val van den ladder in zijn bibliotheek, een tragisch, maar afdoend einde zijner geschiedenis.

Een ander hoogleeraar in de Welsprekendheid en de Historie in Leiden was David Ruhnken, die later Rector van de Universiteit en Bibliothecaris werd, een vriend van Hemsterhuys, wiens mede-arbeider in het Grieksch hij geweest was; zijn „Leven" — van dezen vriend — is het meest menschelijke van de gewichtige boekdeelen, die hij naliet. Op Tiberius Hemsterhuys komen wij later in Groningen terug. Hij en zijn zoon Franciscus behooren tot de achttiende eeuw. Hun geleerdheid liep in vredige banen in een tijdperk van rust, niet vrij van saaiheid; maar het moet altijd heerlijk geweest zijn in Leiden, onder het groen gebladerte op het Rapenburg, vanwaar men de velden in dwaalde door de Morschpoort, of droomend in de donkere kamers achter de glimmende vensterruiten, of studeerend in de diepe stilte van dien tempel der geleerdheid bij uitnemendheid, de indrukwekkende boekerij.

Peter van Musschenbroek, eveneens hoogleeraar, was geboortig uit Leiden. In 1740 bekleedde hij er den leerstoel der Philosophie. Hij was lid van het Britsch Koninklijk Genootschap en een boek van hem werd door zekeren Colson in 1726 in het Engelsch vertaald; het was een „Cursus in Natuurlijke en Experimenteele Philosophie" en heeft stellig in dien tijd wel den één of ander gesticht.

De beide Gronoviussen, Johan en Jacob, vader en zoon, waren in Engeland geen onbekenden: de laatste studeerde zoowel te Oxford als te Cambridge en bekleedde later het Hoogleeraarsambt te Pisa. Beiden waren hoogleeraar

in de fraaie letteren te Leiden en Johan Gronovius gaf een editie van de *De Jure Belli et Pacis* uit en stierf in de stormachtige dagen van 1671. De zoon mocht den vrede van Utrecht nog beleven en er tamelijk gerust op zijn, dat de Fransche kanonnen zijn toelichtingen op de klassieken onaangetast zouden laten.

Rombert Dodoens (Dodonoeus) was lijfarts van Maximiliaan II en Rudolf II en was hoogleeraar in de Geneeskunde te Leiden van 1582 tot zijn dood in 1585.

Nog een andere geleerde is Daniel Wijttenbach, hoogleeraar in de Welsprekendheid, die aan verval van krachten stierf in 1820, toen de glorie van Leiden begon te tanen.

Frederik Spanheim, hoogleeraar in de Godgeleerdheid te Leiden, was de vader van dien Ezechiël Spanheim, die op twintigjarigen leeftijd tot Hoogleeraar in de Welsprekendheid te Genève werd benoemd en die, als gezant van den Keurvorst van Brandenburg, in 1710 in Engeland stierf. Hij was een autoriteit op het gebied van gedenkpenningen en heeft zich stellig mogen verheugen in de gunst van Joseph Addison, die zelf een keurig Latinist en betrouwbaar numismaticus was.

In de St. Pieterskerk zijn eveneens begraven Meerman en Clusius. Charles l'Ecluse, Professor in de Plantkunde te Leiden in 1593, wiens aandenken vriendelijker voortleeft in de fraaie, leerrijke Botanische Tuinen van de stad dan in de kille stilte van de Kerk. L'Ecluse studeerde zoowel in de medicijnen als in de botanie. Hij reisde heel Europa af, op zoek naar bloemen en werd ten laatste invalide. De herinnering aan hem is één der vriendelijkste, die Breestraat en Kloksteeg bewaren. Hij stierf in het jaar, waarin de Oost-Indische Compagnie werd opgericht, in 1602. Hij was het ook die de tulp naar Holland overbracht. Men heeft gezegd, dat op zijn graftombe zou kunnen staan:

„Daar Clusius op aard geen plant meer wist te melden
„Is hij op zoek gegaan in d'Elyzeesche velden."

Er is in de Sint Pieterskerk nog een van Rombout Verhulst's rijke monumenten, het graf van een vreemdeling, dat van John Robinson van Norwich Deze stoere Puritein, bekend als Vader der Onafhankelijkheid, ontvluchtte de vervolgingen, waaraan de Separatisten in 1608 blootstonden en begaf zich met het overschot van zijn gemeente naar Amsterdam, vestigde zich vervolgens met zijn medeballingen in Leiden, waar hij zich aan de Universiteit liet inschrijven. Aan de Synode van Dordrecht nam deze Engelschman een werkzaam aandeel, staande aan de zijde van de zegevierende partij. Hij was getuige van de inscheping dier pioniers, bekend als de Pelgrim-

vaders, in Delftshaven in de „Speedwell' met bestemming naar Southampton, waar zij werden overgenomen door de „Mayflower"; voor hij hen naar Virginië kon volgen, stierf hij in 1625 aan „inwendige wisselkoorts". De werken van den vromen predikant zijn gewoon in het Engelsch geschreven, maar worden evenmin gelezen als het geleerde Latijn van zijn ambtgenooten in de St. Pieterskerk; toch zal er heel wat hartstocht en angst verwerkt zijn in „Een Rechtvaardiging van het Separatisme" en „Een Verdediging van de Leerstukken, voorgesteld door de Synode van Dordrecht", zaken, die eenmaal van het hoogste gewicht waren; en de Anglikaansche kerk moet dezen ijveraar wel hebben toegeleken Satan in persoon, of het Beest uit de Openbaringen.

Dan zijn er nog anderen, onder hen die eens in Leiden verkeerden, in de rustige naspeuring van vredelievende doeleinden, zonder evenwel te staan buiten de grootscher tafereelen en de onstuimiger gebeurtenissen dan Leiden had gekend sedert de dagen van Burgemeester van der Werff.

Terecht vergeten, mag men zeggen, behalve dan de weinigen van hen wier wijsheid hùn wijsheid heeft verdrongen als het zonlicht de sterren; namen slechts, die alleen nog worden opgemerkt door voorbijtrekkende reizigers in de reisboeken en op de grafsteenen en die toch in hunne dagen stellig meer dan muggezifters en ijveraars zijn geweest — verpersoonlijkingen van het intellect, ernstige gewetens en als zoodanig hoog te schatten: de massieve hoeksteenen der beschaving en de grondvesters der cultuur.

Leiden heeft grooter zonen dan een hunner: Herman Boerhaave en Rembrandt van Rijn.

. . . . . .

Herman Boerhaave werd in 1668 even buiten Leiden in Voorhout geboren als één van een negental vroeg verweesde kinderen, in armelijke omstandigheden achtergebleven. Boerhaave voorzag te Leiden in zijn eigen onderhoud door les te geven in wiskunde; in 1689 won hij een gouden medaille met een redevoering en het jaar daarop verkreeg hij den graad van Doctor in de Philosophie. Zijn zienswijze was orthodox en daarom stond hij vijandig tegenover de meeningen van Hobbes en Spinoza.

Terwijl hij zijn mathematische en theologische colleges bijhield, begon hij, geholpen door Van den Berg, burgemeester van Leiden, in de medicijnen te studeeren, destijds een onzeker en onontgonnen gebied; ook hield hij zich bezig met plantkunde en scheikunde, twee wetenschappen, toen nog in haar kindsheid. In 1693 haalde hij zijn doctoralen graad, in 1709 werd hij hoogleeraar in de Medicijnen en de Plantkunde, en in 1714 Rector van de Universiteit, terwijl hij Govart Bidloo — de man die Willem III

bijstond in zijn laatste oogenblikken — opvolgde in het Hoogleeraarsambt in Toegepaste Natuurkunde.

Tijdens zijn schitterende academische carrière had Boerhaave zich als geneesheer internationalen roem verworven. Zijn redenen en boeken maakten onmiddellijk naam en leerlingen vloeiden hem toe uit alle deelen der wereld; hij maakte een begin met klinisch onderwijs, door zijn studenten mede te nemen naar de hospitalen.

Het was voor het eerst, dat een duidelijk, diepgaand, practisch oordeel en veelomvattende kennis werden toegepast op de studie der geneeskunde. Boerhaave's onderzoekingen omvatten het gansche gebied van wat toen bekend was van plantkunde, scheikunde en geneeskunde. Hij was lid van de „Royal Society" in Londen en van de „Académie des Sciences" te Parijs en zoo wijdvermaard, dat een brief, enkel geadresseerd „Herman Boerhaave," zijn bestemming bereikte.

Hij stierf in 1738, twee jaar nadat hij den grooten Zweed Linnaeus ontmoet had, die zijn botanische ontdekkingen tot grooter volmaking zou brengen.

Deze beroemde geneesheer was een bedaard, ootmoedig man, die evenzeer Bijbelgeloovige was als geneesheer, zijn redenen met overtuiging uitsprak en altijd waardig was in zijn optreden.

Misschien verdient hij bewondering, niet zoozeer om zijn ontdekkingen en moeizamen arbeid, als wel om den luister en roem, die zijn kunde, karakter en geleerdheid bijzetten aan een zoo bij uitstek belangrijke, maar tot dusver zeer verwaarloosde wetenschap.

. . . . . .

Rembrandt Harmensz. van Rijn is één der grootste mannen van dit land en van alle landen. Hij was de zoon van een molenaar, wiens mooie oude molen een onuitwischbaren indruk maakte op zijn jeugdig gemoed en waarvan men aanneemt, dat hij gestaan heeft tusschen Leiderdorp en Koudekerk.

Rembrandt maakte reeds vroeg naam en verhuisde naar Amsterdam, waar hij een zeer verkwistend leven leidde, zijn geld echter niet bestedend aan verkeerde dingen, maar aan het bijeenvergaren van fraaie kunstvoorwerpen.

Het fortuin, dat zijn eerste vrouw, Saskia, naliet, kwam aan haar zoon Titus en dit voltooide zijn ondergang, door buitensporigheid ingezet: Rembrandt werdt in 1656 in staat van faillissement verklaard.

De zoon nam bezit van des schilders weelderig huis in de Joden Breestraat en Rembrandt sleet zijn verdere dagen tot zijn dood in 1669 in armoede en vergetelheid.

Zijn dood staat geboekt in de registers van de Westerkerk.

Dit zijn de naakte feiten uit het leven van dezen hoogst origineelen

kunstenaar. Zijn somber, fantastisch en geweldig genie schijnt iets geheel eigens te zijn; zijn technische bekwaamheid in al zijn verschillende stijlen is onovertroffen en onovertrefbaar. Zijn etsen, ongeveer vier honderd in aantal, zijn ongeëvenaard.

Hoewel veel van zijn werk óverpopulair is geworden, blijft hij toch in de eerste plaats de schilder, niet voor Jan en alleman, maar voor andere schilders.

. . . . . .

De familie Elzevier kwam oorspronkelijk uit Leuven en vestigde zich, naar aanleiding van godsdienstvervolging in 1580 te Leiden. De eerste Elzevier, Louis, begon als boekverkooper en maakte eerst in 1594 een aanvang met het drukken van boeken. Van dat jaar tot 1617, zijn sterfjaar, gaf hij honderd vijftig verschillende werken uit. Zijn zoon, Bonaventura Elzevier, nam zijn neef Mattheus in de zaak op en deze beiden maakten, gedurende de zes en twintig jaren, dat zij samenwerkten, hun drukkerij beroemd in geheel Europa. Beide stierven in 1632. Een andere Louis Elzevier begon een drukkerij in Amsterdam met zijn neef Daniël als compagnon. Het aantal hunner werken, uitblinkend door pracht en bewonderenswaardig keurig verzorgd, bedraagt honderd acht en negentig. Eén van de fraaiste klassieken, door deze drukkerij afgeleverd, is het Nieuwe Testament van 1658. Hun Grieksch Testament werd de standaard-editie en de uiterst-fijne bewerking van den druk, werd slechts geëvenaard door de bijna ongelooflijke nauwkeurigheid van den tekst.

Daniël, die in 1680 stierf, overleefde Louis tien jaar en ging voort met het uitgeven zijner werken zoolang de oorlog duurde (1672-1678), wat hem op aanzienlijke verliezen kwam te staan. Nadat zijn compagnon zich in 1664 uit de zaak had teruggetrokken, gaf Daniël niettegenstaande de troebele tijden nog honderd twee en vijftig werken uit. Zijn opvolger, Abraham, was drukker van de Universiteit te Leiden en met hem stierf de beroemde familie uit.

Een warm bewonderaar van de Elzeviers, Karel Pieters, heeft het aantal boekdeelen, uitgegeven door de veertien Elzeviers in een tijdsverloop van honderd dertig jaar, geschat op twaalf honderd dertien.

Verreweg het grootste gedeelte — negen honderd acht en zestig — waren in het Latijn, vier en veertig in het Grieksch, honderd zes en twintig in het Fransch, elf in het Duitsch, tien in het Italiaansch, twee en twintig in de Oostersche talen en slechts twee en dertig in het Nederlandsch. Een Elzevier-druk was altijd een weelde.

In het Museum Plantijn te Antwerpen kan men alle onderdeelen zien van een drukkerij en een boekwinkel uit de zeventiende eeuw en daardoor een denkbeeld krijgen van de *Officina Elzeviriana* te Leiden, die er vrijwel

eender moet hebben uitgezien, op de vrome plaatjes en symbolen na, die getuigen van de gehechtheid van de Plantijns aan het oude geloof.

Er is iets van een ontroerende schoonheid in deze eerste boeken, zoo geheel het werk van menschenhanden: zoo knap, zoo geleerd en toch zoo eenvoudig en schoon. Die menschen waren geen artisten van professie en beschouwden zich zelf als niet meer dan handwerkslieden, maar verfijnde smaak, een rijp oordeel en een eindeloos geduld brachten resultaten voort, van een uitgezocht genot. Het werk van den volmaakten handwerksman heeft meer charme dan dat van den onvolkomen artist. Iemand zou nagenoeg al zijn beste schilderijen willen geven voor Plantijn's „Veeltalige Bijbel," den Elzevier Plinius van 1635 en den Cicero van 1644 — echte schatten van bekwaamheid en liefde tot het werk, ontstaan in die lage huizen met grasperken en wilde wingerden, uitziende op de Leidsche grachten onder koele, hooge boomen door. Die boeken verspreiden een aroma, dat iets eigens heeft. Er is niets in de wereld, dat u geheel dezelfde sensatie kan geven, die het hanteeren van een oud boekdeel bij u opwekt. Het gladde patina van den band, het ruwe papier, de diepe kleur van den drukletter, de slottitels (colophons) en de hoofdletters, de deftigheid van de doode taal, de naïeve bekoring der levende taal, al naar gelang, de fraaiheid van het velijn, perkament of marokijn, de individualiteit van het ding, dat een bepaalde persoonlijkheid schijnt uit te ademen — dat alles is niet met woorden te zeggen. Men zou een Elzevier kunnen liefhebben, zooals men slechts weinige dingen kan liefhebben en als gij in dat geval verkeert, moet gij met dankbaarheid de veertien stille Nederlanders gedenken, die er de makers van waren.

. . . . . .

Nog iemand anders, zeer verschillend van alle voorgaanden, is met Leiden verbonden — de arme „profeet", die half legendarisch, half belachelijk is geworden, een soort operaheld in vol ornaat; een tweeslachtig wezen, dat geen aangewezen plaats heeft in werkelijkheid of fictie en dat toch werkelijk en menschelijk genoeg is, als de waarheid over den ridder van de droevige figuur aan het licht komt.

Jan van Leiden werd in den Haag, tegen het einde der 15de eeuw, in behoeftige omstandigheden geboren en kwam naar Leiden, lang voor er sprake was van een beleg of er een Universiteit te bewonderen viel, om het kleermakersvak te leeren. Misschien staat het oude huis er nog, waar hij jassen en vesten, capes en mantels sneed en knipte, naaide en opstreek. Niet voor langen tijd echter gluurde hij door de ramen naar de vriendelijke straten, want hij ging reizen; en reizen stond toen gelijk met avonturen beleven. Hij bracht vier jaren door in Engeland en bezocht zelfs Portugal.

Hoe hij dien tijd besteedde en of hij vond wat hij zocht, iedereen kan zich daar zijn eigen gissingen over maken. Hij schreef, werd reizend tooneelspeler en (helaas, arme Jan!) hij schepte er behagen in zich te mengen in de netelige theologische vraagstukken, die de wereld toen in beroering brachten.

En dan weer terug naar Leiden, waar hij trouwde en herbergier werd, met een gezellige kroeg, die op de rivier uitzag, waar misschien de groote schuiten langzaam kwamen aanvaren, beladen met vreedzame groenten en gevaarlijk nieuws.

Nieuws over een nieuwe Secte in Munster, die zich Anabaptisten noemde en gehaat en gevreesd werd door andere Protestanten en Roomschen beiden. Nauwelijks had Jan er van gehoord of gaan naar Munster moest en zou hij en zelf Anabaptist worden. Er was iets heftigs, vurigs, machtigs in dien man, een tikje grootheid, iets overspannens, iets van den bevrijder en den kwakzalver, van den ziener en den marktschreeuwer — typen, voorbestemd tot mislukking, de Cola di Rienzi's, de Wat Tylers en de Masaniello's der historie.

Door de één of andere eigenschap, geveinsd of ongeveinsd, werd Jan de leider der Anabaptisten van Munster, werd er tot profeet en koning uitgeroepen en moet hij zich verscheidene koninginnen gekozen hebben, wat geschiedde met veel vertoon, maar niet zonder zich in opspraak te brengen.

Munster werd overgelaten aan de Anabaptisten en hun profeten; Jan, niet wel bij het hoofd of alleen maar overspannen, mocht zich nu verheugen in een bijna onbeperkt gezag.

De Prins-bisschop van Munster belegerde zijn opstandige stad, die zich vier maanden staande hield. Toen ze ten slotte werd ingenomen (1535), leverde de Christen-Prelaat ze over aan zijn soldaten, die de ongelukkige stad vier dagen achtereen plunderden.

Jan en zijn aanhangers werden levend gegrepen, dood gemarteld en de deerlijk verminkte overblijfselen van hun lijken in ijzeren kooien boven de stadswallen opgehangen.

Dweper, schelm, bedrieger misschien (en misschien ook niet), steekt Jan van Leiden, de arme kleermaker, die begaafd was boven zijn stand, de herbergier, die zijn nederig ambacht moede was, de onwetende man, die misschien inwendige „stemmen" gehoorzaamde en zijn visioenen zag, — hoog uit boven de wreede figuur van den Prins-bisschop, die behoort tot de talrijke potentaten, welke een blaam werpen op den goeden naam van het Christendom.

. . . . . .

Een zeer aanzienlijke familie in Leiden waren de Van der Doesen, geheel

het type van veel, dat grootsch en stoer en degelijk was in hun eigen land en eigen tijd.

Jan van der Does, of Doeza, was heer van Noordwijk, nu nog een aardig dorp aan den Ouden Rijn, dat een poëtischen handel drijft in bloembollen, tulpen, hyacinthen en narcissen. Dit is Noordwijk-Binnen. Noordwijk-aan-Zee, er dicht bij, is de aantrekkelijkste badplaats in Nederland, maar heeft waarschijnlijk niet veel herinneringen bewaard aan de Doeza-familie.

Jan van der Does studeerde te Delft, Leuven, Douai en Parijs; hij was geleerde en soldaat, een man van beschaving en een man van de daad. Willem I van Oranje zond hem in 1572 naar Engeland om bij Koningin Elizabeth op hulp aan te dringen. Zijn slimme meester koos hem wellicht voor deze kiesche opdracht om zijn tact en zijn hoffelijke manieren. Het portret van den innemenden Hollander aan het Hof van de lastige Tudor is een zonderlinge mengeling van licht en schaduw, Elizabeth gedroeg zich echter nooit edelmoedig of zelfs oprecht jegens de Nederlanden, die toch worstelden tegen haar bijzonderen vijand, Philips II, doch het schijnt aan geen twijfel onderhevig, dat zij handelde, zooals het haar het beste dacht voor haar eigen volk.

Toen van der Does naar het vaderland was teruggekeerd, werd hij benoemd tot Gouverneur van Leiden en hij was het, die de stad tegen de Spanjaarden verdedigde bij het groote beleg in 1574. Hij werd later eerste Curator der Universiteit en schreef „Annalen van Holland," die weldra werden bevrijd uit de duisternis der Latijnsche poëzie en omgezet in Hollandsch proza, dat buitengewoon populair werd.

Voor die jaarboeken werd de schrijver door Hunne Hoogmogenden beloond met een zware gouden keten.

Jan van der Does II was de leermeester van Frederik Hendrik, den jongsten zoon van den eersten Willem van Oranje, en bibliothecaris van Leiden, waar hij in 1596 stierf, vijf en twintig jaar oud. George, zijn broeder, in het jaar van het beleg geboren, kwam om het leven bij den ontdekkingstocht van zijn bloedverwant, Admiraal Peter van der Does. De daarop-volgende broeder, Frans, een man van veelomvattende kennis, was Kanunnik in Utrecht en de jongste, Diederik, die in 1665 stierf, was een beroemd geleerde, die ook in Utrecht verblijf hield. Families zooals deze waren de steunpilaren van de nieuwe Republiek, het edele hartebloed van de eerste vrije natie van Europa.

Een onsympathieke figuur, waaraan Leiden herinneringen heeft bewaard, is die van Gerard van Velzen, van wien verondersteld wordt, dat hij het huis heeft gebouwd, later bewoond door de Doeza's. Hij was een machtig edelman, die zich een slechte reputatie verwierf door den moord op Floris V,

Graaf van Holland (en zoon van Willem II, Roomsch-Koning) in 1296. De overlevering wil, dat hij zijn welverdiende straf niet ontging, evenals de „Booze Stiefmoeder" in de sprookjes, en dat hij in een ton, van binnen bezet met spijkers, door de straten van Leiden werd gerold.

. . . . . .

Lucas van Leiden, door Vasari „Luca d'Olanda" genaamd, was een hoogst merkwaardig genie. Albrecht Dürer maakte in 1521, gedurende zijn verblijf te Antwerpen, de volgende aanteekening in zijn dagboek: „Ik werd te dineeren gevraagd door Meester Lucas, die op koper graveert; hij is een kleine man, geboortig uit Leiden." Albrecht Dürer te zamen met Meester Lucas het middagmaal gebruikend in Antwerpen in 1521! De gebeurtenis draagt een uiterst prikkelend karakter, omdat wij er in het geheel niets van weten, dan alleen, dat die beide mannen elkaar ontmoetten en met elkaar praatten — over het weder, misschien? Maar het jaar tevoren had Lucas zijn *Uilenspiegel* gegraveerd, nu wellicht de zeldzaamste gravure ter wereld en Dürer had den 50-jarigen leeftijd bereikt en zijn naam gezet onder het grootste gedeelte van zijn meesterwerken.

Lucas heeft nooit iets gewrocht zoo uitnemend schoon als „Melancholia of „Ridder, Dood en Duivel"; zijn werk staat op één lijn met dat van Dürer, uit dezelfde school, doch onderging nooit den verzachtenden invloed der Italiaansche meesters, zooals dat bij Dürer het geval was. Raimondo en Mantegna oefenden geen invloed op Lucas uit: zijn kunst is zuiver Germaansch en Gothisch, van een geweldige kracht en fantasie: machtig werk. In 1494 geboren, stierf hij, 37 jaar oud, aan den drank, zooals men zegt. Er worden van hem dezelfde staaltjes van ergerlijke bandeloosheid uitgestrooid, die men zoovelen van de vroegere schilders en kunstenaars ten laste legt. Het heette van Lucas, dat hij zeer verkwistend en liederlijk was en geen geld behoefde te ontzien. In een klein jacht, vergezeld van Mabuse, een even losbandig heer als hij zelf, deed hij een rondreis door het land en onthaalde hij de artisten van iedere stad, die zij aandeden. Maar wat zijn gedragingen ook mogen geweest zijn, ze waren klaarblijkelijk de uitingen van een scheppend genie: geen mensch, die enkel maar een drinkebroer was of een losbol, zou de platen van een Lucas van Leiden hebben kunnen uitdenken.

Zijn houtsneden toonen de forschheid van Callot, met iets van dezelfde vaste, ruige lijnen. Zijn etsen hebben de keurige preciesheid, vereenigd met de bijtende kracht van Dürer en zijn gravures verraden een bekwame gemakkelijke hand. Alles, waarmede hij de wereld heeft verrijkt, geeft blijk van poëzie, opmerkingsgave, satire vaak, en van groote individualiteit.

Zij zijn alle doortrokken van die Gothiek, die, afstootend in een schilderij,

zonderling aantrekkelijk lijkt in deze stof, meer dan de rust, het zachte en de sierlijkheid, die Raphaël populair begon te maken. Keizer Maximiliaan I, in alle opzichten een afspiegeling van deze wonderlijke, ruwe, overladen eeuw, liet zich op een ets door Lucas vereeuwigen en dit portret is het beste dat er van dien geduchten keizer bestaat, wiens eerzucht naar het Pausschap uitging. De ondeugende fantasie van Lucas kon niet nalaten twee van zijn dwaze monstertjes aan te brengen op den achtergrond van zelfs een zwierig portret als dit, wat wel een goeden kijk geeft op den man en zijn tijd. En kobolden speelden zeer zeker een rol in het leven van den prachtlievenden, snoevenden Maximiliaan

Bezie ook eens zijn „Magdalena, terugkeerend naar de wereldsche Genoegens" (een onderwerp zoo aanlokkelijk, dat men zich moet verwonderen, dat het niet meer kunstenaars heeft geïnspireerd), „Den man met den wuivenden vederbos en den man met den dunnen baard," als een duveltje-in-een-doosje, al die groteske rijkheid van details, die denzelfden indruk wekken als de netgewelven en „misères" eener Gothische kerk; dan één van zijn levendige satires op het leven zijner tijdgenooten: „Een man, wien een kies wordt uitgetrokken en een vrouw, die hem zijn beurs ontrolt": ook „Een spelletje Kaart" en „Sint Jeroen" en de bewonderenswaardige houtsneden, de lotgevallen uitbeeldend van dat zonderlinge wezen, den Toovenaar Virgilius. Die, waarop de arme stakker in een mand onder het raam van zijn dame is opgehangen tot vermaak van de voorbijgangers, toont zijn talent in al zijn malle potsierlijkheid. Toch loopt er door al die onderwerpen een groteske zwaarmoedigheid, kostelijk dwaas en dan weer schrijnend, die men ook vindt bij den grooten Duitscher, Dürer.

De zeer zeldzame schilderijen van Lucas van Leiden, hoewel in techniek en conceptie zijn eeuw ver vooruit, zijn niet op één lijn te stellen met zijn houtsneden en gravures; het onschoone, zooals in „Het laatste Oordeel," nu in het Lakenhalmuseum te Leiden, doet smartelijk aan; het onderwerp is onvoldoende begrepen en het coloriet mist het harde, rijke en gloeiende, dat de stijve groepeering en de vierkante houdingen van andere Vlaamsche schilders goedmaakt.

Als de schepper van „Uilenspiegel" neemt Lucas van Leiden een plaats in onder de weinige groote kunstenaars, begaafd met verbeeldingskracht en hij is misschien na Rembrandt de eerste fantasie-rijke schilder van een land, dat nooit in verbeeldingskracht heeft uitgemunt.

Het kan zijn, dat Lucas den invloed heeft ondergaan van Dürer, den zooveel ouderen man, maar dat doet niets af aan zijn buitengewone originaliteit. Hij heeft niets van de hopelooze somberheid van den Duitschen meester, wiens gevoelig temperament tot wanhoop werd gebracht door

een vrouw, die een geschikte zuster zou geweest zijn voor Lucretia del Sarto en Gabrielle Grenze.

. . . . . .

Leiden, op zich zelf beschouwd, is een schoone stad. De fraaie Morschpoort, door Willem van der Helm gebouwd in het sterfjaar van Rembrandt, de Stadstimmerwerf door Lieven de Bey, de prachtige huizen der Hollandsche Renaissance in Breestraat, Noordeinde en Hoogewoerd; de Waag en de Botermarkt van Peter Post met beeldhouwwerk van Verhulst, de haven met de Zijlpoort, de hofjes — het Sint Anna-Hofje met de verrukkelijke kleine kapel, het Meermanshof met de mooie portretten, het hofje van Bronckhoven en de sombere Gravensteen, de oude gevangenis van de Graven van Holland — al deze en nog veel meer dragen bij tot het deftige, bekoorlijke en heel eigen voorkomen van de stad. Heerlijk ook zijn de zijstraten, schaduwrijk en stil, waar men nog *cubicula locanda* leest in de glinsterende vensters. Er is hier en daar nog iets van den Latijnschen geest in de geleerde stad blijven hangen; de Plantentuin heet nog *Hortus Botanicus*.

Er is ook een levendige, moderne kant aan Leiden. Op marktdagen leggen er de groote schuiten aan, beladen met groenten en vruchten en bloemen, die de kaden in beslag nemen en het water vol strooien met bladeren, stronken en afval en er is een groote veemarkt, waar de boeren hun koopen sluiten en er zijn winkels — in alle opzichten gelijkend helaas op andere winkels — en er zijn uitstekende museums, die niets met Leiden te maken hebben: een beroemd Museum van Oudheden, een Ethnographisch Museum, een Museum voor Natuurlijke Historie, een verzameling afgietsels naar antieken, alles zeer bewonderenswaardig en nuttig, maar men gaat, als men Nederland liefheeft, niet naar Leiden om zulke dingen te zien.

De Bibliotheek, met die van Utrecht de oudste van het land, waardig gehuisvest in het Bagijnenhof, is anders. Hier, evenals in de aula van het Universiteitsgebouw op het Rapenburg met de misplaatste graftombe van Jan van Adrichem door den beroemden Fries Lucasz., hangt nog de geur van het verleden, zoo weemoedig en zoo onbeschrijfelijk.

. . . . . .

Er is nog een ander museum in Leiden, het Stedelijk Museum, ondergebracht in de oude Lakenhal. De schrijfster van deze bladzijden had het lief, toen het een aantrekkelijke rommelzoo was van allerlei, dat was saamgebracht in de rijke, oude ruimten, bewaakt door die oude, slaperige bewaarders, bezocht door zoo weinig reizigers. Toen was het een plaats voor droomerijen, oproepingen uit het verleden, illusies, begoochelingen, een uitgezochte plek voor geestverschijningen, arme, aandoenlijke geesten,

die het daglicht schuwen, maar zich hier waagden tusschen waardelooze prullen, poppen, vlaggen, zwaarden, meubelstukken, tusschen stof en stilte.

De Lakenhal is nu geheel naar den aard gemoderniseerd. Het is een aanzienlijk provinciaal museum geworden en keurig ingericht. Uit de débris van de oude collectie heeft men verscheidene kostbare schilderijen gered en ze op een geschikte plaats alle eer aangedaan.

Er zijn slechts weinig voorbeelden van het werk der vele groote schilders, die uit Leiden kwamen; wel een paar uit de vroege Leidsche School, met inbegrip van een drieluik uit de Sint Pieterskerk door Lucas van Leiden: het Laatste Oordeel; een gebeuren, dat den schilder slechts weinig ontzag inboezemde, als het gerucht waarheid bevat, dat hij op jeugdigen leeftijd stierf ten gevolge van wat men doorgaans „een slecht leven" noemt.

Curieus zijn ook de portretten van de familie Van der Does door Rudolf van Antwerpen en de „Aankomst van de Watergeuzen" in 1574 door Peter van Veen, die de gebeurtenis waarschijnlijk bijwoonde. Er is ook een vlag, buitgemaakt op de Spaansche Armada, en er zijn twee prachtige gobelins, waarvan het ééne het beleg van Leiden voorstelt. Het laatste feit wordt ook herdacht op een reusachtig, naargeestig, afschuwelijk-leelijk schilderij, dat alles in de nabijheid overschreeuwt, — goed bedoeld ongetwijfeld, maar het is verkeerd begrepen piëteit, die zulke doeken voor het nageslacht bewaart.

Zeer schoon, zeldzaam en belangrijk zijn de reeks Graven en Gravinnen van Holland in warme, donkerbruine tinten op zestiende-eeuwsch glas, en zeer imponeerend het gouden en zilveren vaatwerk van de stad en de verguld-zilveren beker, aan Leiden geschonken door Elizabeth, dochter van Jacobus I en gemalin van den Winterkoning, verder de wapens, kaarten en vergezichten — maar vreeselijk zijn de folterwerktuigen en de werktafel, waaraan die arme Jan van Leiden zat te naaien, en te droomen van groote gebeurtenissen.

Er zijn verscheidene heerlijke schilderijen: een Van Goyen, „Riviergezicht," een S. van Ruysdael, „Cavalerie-charge," een „Stilleven" door Jurriaan van Streek en nog vele andere. Er zijn ook ontelbare kleine schatten voor hen, die van zulke aardigheidjes houden als: oud pastelwerk, oude juweelen, kleine, vreemde kaartspellen, schilderwerk op glas, vogels, bultenaars, clowns, doode ijdelheden, doode amusementen, afgedankte maskers van vergeten carnavals, beuzelachtige zaken, nu verbleekt en soms weemoedig, eens op prijs gesteld en in waarde gehouden door levend vleesch en bloed.

. . . . . .

Er zijn nog meer vermaarde Engelsche ballingen, behalve James Robinson

en de eerste Puriteinen in Leiden geweest, o.a. Lord Stair, de groote Schotsche jurist, James Dalrymple, eerste viscount Stair, die Hoogleeraar in de Philisophie te Glasgow en tien jaar lang President van het Gerechtshof aldaar was geweest. Maar Sir James was niet soepel genoeg voor het Hof van Karel II en vestigde zich te Leiden, waar hij zich onledig hield met het schrijven van dat monumentale klassieke werk „Institutions of the Laws of Scotland," dat nog in hetzelfde jaar van zijn ballingschap verscheen. Zijn zoon, John Dalrymple, wien het gelukte vergiffenis te erlangen voor zijns vaders zondige gematigdheid, was de beruchte held van het „Bloedbad van Glencoe" en van verscheidene huiselijke tragedies. Beide mannen dienden Willem III met meer dan gewone bekwaamheid, maar de gruwel van Glencoe, hoewel niet erger dan menige daad, waarvan nauwelijks wordt gerept, werd gebezigd als partijleus met noodlottige gevolgen voor de regeering. John, de zoon van den vorigen, dus het derde geslacht der Dalrymples, was onder Willem III een uitnemend staatsman en bekwaam generaal. Alle drie deze mannen bewezen Engeland en Schotland onschatbare diensten, maar de legende heeft een taaier leven dan de historie en de verschillende verhalen in omloop over Glencoe en de roman van „De Bruid van Lammermoor", dringen de herinnering aan het mooie werk, dat zij toch ook verricht hebben, naar den achtergrond.

Het schijnen talentvolle menschen geweest te zijn, begaafd met groote scherpzinnigheid en van een forsch karakter, dat echter — met name bij den eersten graaf, niet vrij was van somberheid en heftigheid. Ofschoon Willem III niet onbekend moet geweest zijn met het nadeel, aan zijn partij toegebracht door het Glencoe-schandaal, en het bedrog door Dalrymple jegens hem gepleegd, liet hij het bij een zachte terechtwijzing, een edelmoedigheid, die zich op hemzelf wreekte; maar Willem toonde steeds een diepe minachting voor de publieke opinie en een eindeloos geduld tegenover nuttige dienaren. De ironie van het noodlot wilde, dat het grootste verlies, hetwelk Schotland door het „bloedbad" leed, dat was, van de schitterende bekwaamheden van Lord Dalrymple.

HOOFDSTUK VI.

IN de onmiddellijke nabijheid van Leiden ligt het buitengoed (tegenwoordig gebruikt als gesticht voor krankzinnigen) Endegeest, waar René Descartes zijn voornaamste werk schreef. Voet, een Leidsch student, viel de nieuwe philosophie scherp aan — een steentje bijgeloof geslingerd in den stroom der waarheid — maar over het geheel leidde Descartes in de Nederlanden een gelukkig leven. „Ik heb een land gevonden," schreef hij, „waarvan de sfeer zeer bevorderlijk is voor belijnd denken."

René Descartes, die jaren lang teruggetrokken woonde op zijn stil plekje, werken schrijvend, die de intellectueele wereld op haar grondvesten zouden doen schudden, is een figuur, waarvan ontzaglijke bekoring uitgaat; hij had een aantrekkelijk, bijzonder gelaat en toen Frans Hals hem schilderde, leek hij geheel de soldaat, die hij toen was. Nimmer verried het uiterlijk van een mensch minder van zijn innerlijk: die ridderlijke verschijning was de schrik van Rome zoowel als van Genève en slechts geborgen in de vrije Nederlanden was zijn leven veilig. De philosophie van Descartes was het uitgangspunt der meeste moderne scholen van vrijdenkers; zijn *Cogito, ergo sum* heeft misschien een dieper spoor getrokken in het denkleven van den mensch dan eenig ander gezegde.

Zijn leven verliep interessanter dan dat van de meeste philosophen. Hij werd op het eind van de zestiende eeuw geboren en opgevoed in het Jezuïeten-College te La Flèche en later in Parijs. In 1616 trad de jonge man als soldaat in dienst van Prins Maurits; hij was toen iets ouder dan twintig jaar en trok, terwijl hij in garnizoen lag te Breda, de aandacht van Beckmann, principaal van het Seminarium te Dordrecht, door een moeilijk wiskunstig vraagstuk op te lossen, dat in de straten was aangeplakt.

Men ziet als het ware den jongen Franschman tusschen al die andere soldaten in de drukke, belangrijke garnizoensplaats — nog niet zoolang geleden op vermetele wijze door dienzelfden Maurits op de Spanjaarden veroverd —, iedereen in beslag genomen door den oorlog, den handel of de theologie, Rome of Genève, — den Paus, Calvijn of Luther — de groote goden dier dagen — en hij, Renè Descartes, steeds vergezeld van zijn „onzichtbaar ik," zijn probleem oplossend met het grootste gemak, glimlachend te midden van rumoer en lawaai, vloeken en schreeuwen; men ziet hem een Latijnsche verhandeling schrijven over muziek, andere werken voorbereiden, op rustige avonden wiskunde besprekend met Beckmann, onopgemerkt en onbekend of hoogstens bekend als een „rare kerel".

Onverschillig voor alle oorlogen en alle vorsten bood Descartes vervolgens zijn diensten aan den Hertog van Beieren aan, maar hij kreeg spoedig genoeg van het soldaatje-spelen en ging in Europa reizen. Omstreeks 1629, niet veel ouder dan dertig jaar, heeft hij zich gevestigd in Amsterdam; daarna volgden bijna twintig jaren van afzondering in Alkmaar, Egmond, Franeker en Endegeest, waar het huis, dat hij bewoonde, nog staat. Hij werd zoo beroemd, dat hij een uitnoodiging ontving van de fantastische Koningin Christina van Zweden, die hij aannam — men begrijpt niet waarom; hij stierf in Stockholm, nog in den bloei zijns levens.

Iets verder ligt het dorp Rijnsburg, waar Spinoza, de groote leerling van Descartes, tien jaar na den dood van den Franschman, woonde.

Daar, in een huisje verborgen achter esscheboomen, wordt u nog zijn kamer gewezen; hier polijstte hij zijn brilleglazen om in zijn onderhoud te voorzien en vervaardigde hij nog andere voorwerpen van kristal, omdat de nood er hem toe dwong, terwijl hij zijn licht liet schijnen in den menschelijken geest, zooals het daglicht schitterde door het werk zijner handen. Er zijn zeker geen twee zoo dicht bij elkaar gelegen plaatsen in Europa meer aan te wijzen, die de eer hadden mannen als Spinoza en Descartes te herbergen.

Het valt niet gemakkelijk die uitblinkende, bijna onstoffelijke namen te verbinden met de beide stille mannen, die hun leven doorbrachten in de vredige, rustige, landelijke omgeving — Descartes, zekerheid opbouwend uit twijfel, terwijl hij dwaalt door de lange lanen langs de stille vaarten; en Spinoza, de teringachtige Jood, ongestoord zijn eenvoudig handwerk uitoefenend in de bescheiden dorpswoning; arm, ziek, verworpen, zijn God vindend niet zoozeer in de geloofsbelijdenissen, die geesten in beroering brachten, maar in alles; die beide figuren, zoo gering in zichzelf, zoo ontzagwekkend in hun invloed op de geesten van anderen, maken deze nederige landouwen tot gewijde plaatsen.

. . . . . .

Delft bekleedt een plaats in honderden geschiedenisboeken als het tooneel van den moord op Willem den Zwijger en is over heel de wereld bekend in verband met de mooie imitatie van Chineesch porcelein, — een vreemdsoortig gemengde roem, te meer daar beide feiten met het eigenlijke karakter van de stad niets te maken hebben.

Delft is eenvoudiger, strenger, minder rijk, maar deftiger van aanzien dan Leiden. De groote marktplaats met den hoog-oprijzenden toren der Nieuwe Kerk, ver in den omtrek herkenbaar, de heldere grachten, de dubbele rijen lindeboomen en het plotseling zich verbreedende water ter hoogte van den Zuidwal, vanwaar de Schie regelrecht op Rotterdam aanloopt, verleenen de stad het uiterlijk van echt-rustigen eenvoud.

Het Stadhuis is imposant; het is geen afgeleefd overblijfsel uit een overladen eeuw, maar een flink Renaissance-gebouw van Hendrik de Keyser, echter voorzien van een ouden Gothischen klokketoren. Er zijn nog andere merkwaardige gebouwen behalve het melancholieke Prinsenhof — het huis van Lambert van Meerten, nu een Rijksmuseum, de donkere ineengedoken Oude Kerk en het beste van alles, het sombere Arsenaal met het hooghartige wapen van de Oude Hollandsche Republiek en daar tegenover het pakhuis van de Oost-Indische Compagnie; daar, in de nabijheid van de Rotterdamsche Poort, in de schaduw der dikke lindeboomen en bespoeld door het donkere, bronzen water, vindt men de ware sfeer van de Gouden Eeuw der Zeven Provinciën.

Vier groote mannen zijn uit Delft geboortig: Hugo de Groot, Anthonie van Leeuwenhoek, Jan Vermeer en Jan van Mierevelt.

. . . . . .

Hugo de Groot werd in 1583 in Delft geboren. Hij was een knappe, verstandige jongen, die in 1598 Johan van Oldenbarnevelt, destijds Gezant van de Staten, naar Parijs vergezelde. Hendrik IV vereerde hem, toen reeds een dichter van beteekenis, een gouden keten. Nadat hij in Orleans met goed gevolg zijn advocaatsexamen had afgelegd, keerde hij naar Holland terug om er practisch werkzaam te zijn; in 1613 werd hij Pensionaris van Rotterdam en lid van de Staten van Holland.

Zijn weinigen vrijen tijd bracht hij door met het schrijven van geleerde boeken, waaronder *Mare Liberum*, waarin hij het goed recht van zijn landgenooten ter zee ondersteunde, waartegenover John Selden zijn *Mare Clausum* stelde. Het jaar daarop schreef De Groot een geschiedenis van de Oude Republiek Holland; in 1615 ging hij naar Engeland en hield besprekingen met Jacobus I, Lord Bacon en Casaubon, allen mannen van beteekenis, wier namen een goeden klank hebben.

Na zijn terugkeer kwam hij in tragisch conflict met de aanhangers van de Dordtsche Synode, waarvan het eind was, dat hij verbannen werd naar Loevestein, de sombere vesting bij Gorcum, waaruit hij werd bevrijd door een list van zijn vrouw, die hem in een boekenkist uit de gevangenis smokkelde, een overbekende episode.

In Frankrijk schreef De Groot twee werken in het Hollandsch (doorgaans bediende hij zich van het Latijn) en zijn meesterwerk *De Jure Belli ac Pacis*, langen tijd het standaardwerk over volkenrecht, dat hij voor het eerst behandelde als exacte wetenschap en bij welke verklaring hij een zeldzamen geest van menschlievendheid, verdraagzaamheid en rechtvaardigheid aan den dag legde. Dit werk werd de vraagbaak van alle rechtsgeleerden in Europa en werd, zooals van zelf spreekt, door Rome op den *Index Expurgatorius* geplaatst.

Staatkundige rancune weigerde aan De Groot zijn terugkeer naar het eigen land en dus trad hij in den dienst van Zweden, waar de beroemde Kanselier Oxenstierna hem aanstelde tot Gezant van Frankrijk, welken post hij eervol bekleedde gedurende tien jaren van den Dertigjarigen Oorlog.

Het was de wensch van De Groot zijn levensdagen in Holland te eindigen, maar hij stierf op reis in Rostock, vanwaar zijn stoffelijk overschot werd overgebracht naar zijn geboortestad en, wonderlijk genoeg, bijgezet naast het Mausoleum van het Huis Oranje, welks aanhangers hem in ballingschap hadden gedreven.

. . . . . .

Anthonie van Leeuwenhoek werd in 1632 in Delft geboren. In zijn jeugd was hij de vervaardiger van optische instrumenten; in 1698, toen Peter de Groote Delft bezocht, liet Leeuwenhoek hem zijn microscopen zien en verklaarde aan den belangstellenden Rus de nieuwe ontdekking van den bloedsomloop. (Harvey deed deze ontdekking ten tweeden male, want een eeuw tevoren was zij reeds bekend aan den ongelukkigen Michael Servetus, naar den brandstapel verwezen door den moeilijk te doorgronden Calvijn).

De uitnemendheid van zijn microscopen stelde Leeuwenhoek in staat tot het doen van vele hoogst belangrijke ontdekkingen en hij mag worden beschouwd als de grondlegger der embryologie en histologie; ook mag hij zich de eer toerekenen van de bevestiging van Harvey's theorieën door eigen waarneming, waaraan hij wetenswaardige opmerkingen toevoegde over de samenstelling van het bloed.

De werken van den grooten onderzoeker zijn alle in het Nederlandsch en in briefvorm geschreven; zij werden eerst in 1792 in het gebruikelijke Latijn overgezet, terwijl een Nederlandsche uitgave honderd jaar vroeger het licht zag. Leeuwenhoek's tekort aan geleerdheid had dus het aangename resultaat ten gevolge, dat een groot man schreef in zijn moedertaal. Hij ontving een onderscheiding van het Koninklijk (Engelsch) Genootschap en stierf hoogbejaard in 1723.

. . . . . .

Jan Ver-Meer, of Vermeer van Delft, werd in 1632 in die stad geboren en stierf aldaar in 1675. Een gezicht op zijn geboortestad is één der meest beroemde meesterstukken van de vele, die hij in zijn kort leven heeft gemaakt en heeft een vèrdragenden invloed uitgeoefend op moderne landschapschildering.

Vermeer is een superieur schilder, één der grootste glories van de Hollandsche School. Een ongeëvenaard colorist, een ware toovenaar in zijn wedergave van licht, van atmosfeer, van een trillende schaduw; zijn figuren, interieurs en landschappen, alle verraden de meesterhand en bezitten intense individualiteit. Zijn techniek en soms de keuze van zijn onderwerp loopen vooruit op Chardin, maar het coloriet is zuiverder en schitterender.

. . . . . .

Willem van Aelst, een zeldzaam en betooverend schilder van bloemen, werd in 1626 te Delft geboren. Hij werkte voor den Groothertog van Toxane en de beide schilderessen van bloemen, Rachel Ruys en Maria van Oosterwijck, behoorden tot zijn leerlingen. Zijn stukken zijn van een uiterste teederheid en fijnheid, wazig en vol broze gratie; dat met het kristallen horloge en het blauwe lint, in het Mauritshuis, is één van de allerschoonste.

. . . . . .

Michiel Janszoon van Mierevelt werd in 1567 te Delft geboren en stierf aldaar in 1641; hij heeft alleen gewerkt in zijn geboortestad. Zijn zoons Pieter en Jan, verder Moreelse en Ravesteijn behoorden tot zijn leerlingen. Mierevelt was de portretschilder, die in zijn tijd in de mode was; hij schilderde aanhoudend de Prinsen uit het Huis van Oranje en hun gemalinnen. Zijn stijl is rijk, robuust, nauwkeurig en edel. Zijn techniek uitnemend. Zijn portretten geven den indruk van uitstekende gelijkenis en terzelfdertijd is elk van zijn stukken volkomen àf en laat hij alle recht wedervaren aan de rijke détails der kostbare costuums.

Mierevelt had veel leerlingen en navolgers. Zijn schildertrant is bij uitstek nationaal en past geheel bij de manlijkheid, den eenvoud en de grootheid der Gouden Eeuw van de Nederlandsche Republiek.

. . . . . .

In de raadzaal van het Stadhuis te Delft zijn verscheidene portretten door de Mierevelts en een groot doek met den gemeenteraad. De portretten zijn hoogst belangrijk, daar zij de Prinsen uit het Huis van Oranje-Nassau voorstellen: Willem den Zwijger en zijn drie zoons, Philips Willem, Maurits en Frederik Hendrik en twee Graven van den jongeren tak, de broeders Willem Lodewijk en Ernst Casimir van Nassau, den eersten en den tweeden stadhouder van Friesland.

Er is ook een merkwaardige afbeelding van den eersten Willem als jonge man in het Prinsenhof en tallooze prenten naar portretten van deze Prinsen van Oranje, in wier goedgelijkende trekken men zich geen oogenblik kan vergissen.

Dit buitengewone geslacht met zijn „Opeenvolging van helden" verdient de dankbaarheid van het menschdom voor de schitterende voorbeelden van manlijke activiteit, adeldom van karakter en groote scherpzinnigheid, die gemeenlijk niet vereenigd voorkomen bij vorstelijke personen. Het is een verfrisschend bad voor den geest om, na minderwaardige kronieken over domme tirannen te hebben ter zijde gelegd, zich te verdiepen in de verheffende geschiedenis van het Huis van Oranje-Nassau.

Er is iets eigenaardig schilderachtigs in de wijze, waarop dit vorstelijk huis was verbonden aan de lotgevallen van een stoere Republiek. Aristocraten, de democratie dienende, machtiger dan menig Koning, meer bemind dan eenig Koning, mannen van buitengewone gaven, zeer krachtige persoonlijkheden, zulke Prinsen bekleeden een uitzonderingsplaats in de Nieuwe Geschiedenis. Men kan hier eenige portretten van hen zien en een paar droeve reliquieën in de kamer, waar de Eerste Willem stierf en de sombere trap met het gat, in 1584 door Gerards' kogel gemaakt.

Het portret van dezen Prins in zijn jeugd, in zwarte wapenrusting, ziet er knap, maar melancholiek uit: de machtige oogen hebben een somberen blik, als hadden zij een voorgevoel van de toekomst, de lippen zijn grimmig gesloten; de indruk van kracht en autoriteit is geweldig.

De man zelf was noch donker noch somber, maar opgewekt, actief en levendig, in zijn jeugd een stralende persoonlijkheid, berustend in tijden van armoede en nood. Op zijn latere portretten lijkt hij eenvoudig, bijna sjofel met zijn nauwsluitend kapje en gewonen kraag en de uitdrukking van zijn gelaat is altijd minzaam, beheerscht, verheven.

Hij was een man met een ijzersterk gestel, die menigen angst en menig gevaar had overleefd, vóór de kogel uit de geleende musket van den erbarmelijken Gerards hem hier doodelijk trof. De dweepzieke dwaas beging zijn daad op eigen gezag, daar Parma hem reisgeld geweigerd had en de ellendige Bourgondiër, die aldus een glorierijk leven uitbluschte, was niet ontbloot van heldenmoed: hij stierf in vervoering, juichend in zijn bedrijf. Philips II, die de vogelvrijverklaring had uitgesproken, was de eigenlijke moordenaar.

De oudste zoon, Philips Willem, door den Spaanschen Koning opgelicht uit Leuven, waar hij studeerde en Roomsch-Katholiek werd opgevoed, is een nul in de historie van zijn Huis; maar de zoon van de beruchte Anna van Saksen, Maurits, nam reeds vroeg zijns vaders last op zijn schouders.

Op een oude prent hier van de begrafenis kan men hem zien, zestien jaar oud, bijna verdwijnend in een vracht rouwkleeren, achter de lijkkoets gaande. Hij geleek op zijn grootvader, den grooten Keurvorst van Saksen, een militair genie en een hard, koud man, edel maar gestreng, voornaam en onbeminnelijk.

Het knappe, blozende gelaat met den fraaien vierkant-geknipten baard, is aangenaam wat het hooge voorhoofd, de heerschersoogen en den patricischen neus betreft, doch onvriendelijk en ietwat wreed in de volle lippen en zware onderkaak. Graaf Maurits, is men geneigd te gelooven, kan geen bijzonder gelukkig mensch geweest zijn: er moet wel een schaduw gehangen hebben over zijn kindsheid en de geschiedenis van zijn moeder zal niet aangenaam geklonken hebben in zijn jeugdige ooren. Maar zijn helder verstand toonde ten minste geen spoor van haar vermeende krankzinnigheid; waarschijnlijk was zij nooit meer dan hysterisch en onbeheerscht en beneveld door den drank.

Er ligt iets eenzaams over Maurits: hoewel een populair afgod, was hij niet bijzonder bemind bij zijn vrienden; hij gaf zelf geen liefde, was hooghartig en gesloten, een man van de daad, onderhevig aan sterke zwaarmoedigheid. Hij gaf zich over aan lagere genietingen, waarover hij zich schaamde

en op zijn gelaat vindt men iets van die zelf-verachting terug. Het is niet onmogelijk, dat zijn haat jegens Johan van Oldenbarnevelt gevoed werd door weinig hoogstaande persoonlijke redenen; een vermoeden, dat schijnt bevestigd te worden door het vervolg op de geschiedenis van den vermoorden juwelier in Maurits' kamers op het Binnenhof.

Deze tweede Stadhouder is nooit getrouwd geweest; zelfs de familietrots kon hem een zekeren smadelijken afkeer van vrouwen, die zijn gelijken in stand waren, niet doen overwinnen, noch zijn tegenzin verminderen tegen de beperkingen, die het huwelijk oplegt. Naar het uiterlijk was hij een ruw soldaat, maar zijn imposante persoonlijkheid en het snoer diamanten om zijn valen vilten hoed verleenden hem een zekere distinctie.

Geheel verschillend van hem is de jongere broeder, Frederik Hendrik, de zoon van de uitnemende Louise de Coligny; hier is het donkerder, ranker, levendiger, eleganter Latijnsche type, een charmant en vroolijk ridder, een geschikt Stadhouder voor de Gouden Eeuw van den Hollandschen voorspoed.

Frederik Hendrik was een uitstekend soldaat en een handig staatsman en had daarenboven een nobel karakter. Men weet van hem geen ondeugden en zijn gelaat is dat van een mensch met een warm hart, vriendelijk en scherpzinnig. Hij bouwde paleizen, bestelde schilderijen, hield een elegante equipage en leefde in een zekere solide overdaad. Met zijn zoon kwam de opvallende, onverwachte, tijdelijke inzinking van het Oranje-Huis.

Willem II, vereeuwigd op Van Dijck's prachtig schilderij ter gelegenheid van zijn huwelijk, was een veelbelovend *beau cavalier* en oogenschijnlijk een echte afstammeling van Nassau, doch met hem kwam de eerste botsing tusschen den autocratischen edelman en de strenge Republiek, aanleiding gevend tot geschillen, die maar al te vaak de betrekkingen tusschen de Zeven Provinciën en het Huis van Oranje zouden verstoren. De dood van den jongen Prins, in het eerste stadium van de worsteling, beteekende de overwinning van de Staten en de onterving van den ongeboren zoon.

Het gelaat van Willem II vertoont iets van dezelfde fierheid en zwaarmoedigheid, die men terugvindt bij zijn schoonvader, Karel I, dien hij zoo edelmoedig en trouw bijstond. Hij heeft noch de flinkheid, noch de levendigheid van zijn oom of zijn vader, noch de gezonde kracht van zijn grootvader. Lange jaren van gemak en weelde hebben het geslacht misschien te verfijnd, te teer, te trotsch gemaakt.

In zijn zoon, den vijfden Stadhouder wordt dit type nog sterker geaccentueerd. In de scherpe trekken van Willem III vindt men de rustige gratie der Stuarts en de gebruinde kleur hunner Fransch-Italiaansche afkomst, vermengd met de groote intelligentie en het imponeerende der

Oranjeprinsen. Het is een gelaat vol charme, dat u niet loslaat: een merkwaardig gelaat van den merkwaardigsten man van dit op zichzelf reeds buitengewone geslacht.

. . . . . .

Dan zijn er de gemalinnen. Het gelaat van de meeste Prinsessen kan men bestudeeren in het Prinsenhof. De vier vrouwen van Willem I: Anna van Buren, de moeder van den ongelukkigen Philips Willem, die geen groote rol gespeeld heeft in het leven van haar echtgenoot, behalve dan dat zij zijn aanzien verhoogde door de groote landgoederen, welke zij mede ten huwelijk bracht; Anna van Saksen, die een avontuur had met den vader van Rubens, de moeder van Maurits; Charlotte van Bourbon, de dochter van den Hertog van Montpensier, de gewezen non, die Willem zes dochters schonk en stierf ten gevolge van den schok, teweeggebracht door een moordaanslag op hem gepleegd; en nòg een Fransche gemalin, Louise de Coligny, de dochter van den vermoorden Coligny, die den echtgenoot zag vallen aan haar zijde en niet stierf, maar verder leefde om de verstandige en bewonderenswaardige beschermvrouw van Frederik Hendrik en van de belangen der Republiek te zijn.

De volgende Prinses van Oranje, de echtgenoote van den voortreffelijken Frederik Hendrik, had een gelukkiger leven dan alle andere van haar naam, hoewel zij op lateren leeftijd met tegenspoed te kampen had; dit was Amalia van Solms, wier bevallige schoonheid, overdadig getooid met kostbare gewaden en zware juweelen, denzelfden degelijken luister tentoonspreidt als haar gemaal. Zelfs toen de zon van haar geluk begon te dalen, wist zij door overleg het zoover te brengen, dat zij toch nog een grooten staat kon voeren. Zij bezat een kleinood, waaraan zij zeer gehecht was, misschien een verlovingsgeschenk: een takje lelietjes der dalen, waarvan ieder bloempje door een parel werd gevormd. Op haar meeste portretten draagt zij het in haar stijf gegolfd haar, zoo keurig verzorgd boven den rijkgeplooiden kraag.

Haar opvolgster was een heftige Stuart, natuurlijk een ongelukskind, onbeheerscht en uit de hoogte, als een tweelingzuster voor Henriëtte van Engeland. Zij was te trotsch om tegen gewone menschen te spreken en at slechts van gouden borden; toch moest zij de volkomen ineenstorting zoowel van haars ouders huis, als van dat van haar gemaal beleven. Korten tijd schitterde zij nog in den dartelen, luidruchtigen kring van het Whitehall na de Restauratie en stierf dan aan dezelfde afschuwelijke ziekte, de pokken, als haar echtgenoot, nog geen dertig jaar oud.

In de losse kleeding van een gedegenereerd, verwijfd tijdperk, met heur haar in weelderige krullen en haar paarlen achteloos in snoeren gewonden,

ziet haar bleek ovaal gelaat met de groote donkere oogen en den gevoeligen mond u uit haar portretten droevig aan; zij toont groote gelijkenis met haar beroemden zoon, wiens belangen zij opofferde aan vrouwengrillen en Stuart-ijdelheid.

De gemalin van den vijfden Stadhouder is een zachte, gevoelvolle persoonlijkheid vanaf haar huwelijksdag, toen zij als het weenende, onschuldige, zestienjarige meisje de aandacht op zich vestigde, tot dien wintermiddag toe, toen twee Parlementshuizen voor het eerst en het laatst het sombere zwart volgden van den begrafenisstoet van een Souverein van Engeland.

. . . . . .

De Nieuwe Kerk is het Mausoleum van het Huis Oranje; het voornaamste monument is dat, gewijd aan Willem I, een bewijs van de dankbaarheid der beroofde Republiek en van de bekwaamheid harer kunstenaars.

De plaatsing dezer tombe, juist waar het altaar zich bevond, doet aan als een ongerijmdheid en zal aan ieder, behalve dan aan een Calvinist, ongepast voorkomen. Het geheele wezen van de Gothische architectuur is in disharmonie met het Renaissance monument, dat bovendien te klein is voor die ruimte en waar niet het minste religieus gevoel uit spreekt.

Op zichzelf is het monument noch imposant noch aangenaam voor het oog; effect maakt het alleen door het te associeeren met den grooten man, er onder begraven, en met de diepe genegenheid, die het daar die plaats gaf. Michael Angelo, wiens titanisch genie werd misbruikt voor onbeduidendheden, zou die graftombe hebben moeten bouwen.

De figuren zijn te klein en de combinatie van zwart-en-wit marmer met brons is grof. De eenvoudige voorstelling van den geharnasten Prins, afgebeeld met den hond, die zijn leven redde, past niet al te best bij de vier allegorische figuren, die overigens ook geen getuigenis afleggen van groote verbeeldingskracht en niet anders zijn dan behaaglijke jonge vrouwen, draagsters van onderscheidene symbolen.

De figuur, die zich op de teenen verheft, is een staaltje van technische bekwaamheid, daar ze bij de oprichting van het gedenkteeken gedurig omviel; een bijzonderheid die van weinig belang is voor de meerdere of mindere mate van bewondering, waarmede de toeschouwer het monument beziet.

Maar — de tombe staat er nu eenmaal en het is de tombe van Willem den Zwijger! En Hendrik de Keyser werkte er twintig jaar aan met veel toewijding en de uiterste zorg en een heroïeke, in rouw gedompelde natie gaf er de middelen voor, dus is het misschien niet beleefd er al te veel van te zeggen.

Hugo de Groot ligt naast de vorstelijke graftombe, met een eenvoudigen

grafsteen, een achttiende-eeuwsche naamplaat en een zilveren krans van het waardeerend Amerika. Als men verder wandelt is er nog een Canova, als herinnering aan een anderen, lateren Prins van Oranje, die in Padua stierf, maar hier gelden geen associaties ter verontschuldiging voor een kunstwerk, dat in deze omgeving niet past. Het liefelijke, vrouwelijke talent van Canova, dat zich zoo prachtig aansluit bij het drukke, eenigszins overdreven rococo van het Vaticaan, doet aan als een valsche noot in den strengen eenvoud van de verminkte Gothische kerk, en wekt herinneringen aan de opeenhooping van achttiende-eeuwsche afschuwelijkheden, die de Westminster-Abdij ontsieren.

De Groot heeft een standbeeld op de markt, waar hij de vroolijke bedrijvigheid gadeslaat: het loven en bieden, het gesnap van de kooplui en het gezellige fladderen van de opzichtige stoffen in de houten kraampjes, die door frissche vrouwen betast en getaxeerd worden; en dat verleent hem een vriendelijk uiterlijk en brengt hem nader tot het warme leven van de ouderwetsche stad, die niet veel veranderd is sedert hij door de nette, levendige straten wandelde.

De kerk was vóór de Reformatie gewijd aan Sint Ursula en was toen ongetwijfeld schitterend. De Britsche Heilige met haar mythische elf duizend maagden leende zich uitstekend tot tooneelachtige behandeling en hoewel de stem van den strengen, de kwade geesten bannenden, Calvijn sedert lang den stoet van heilige maagden op de vlucht heeft gedreven, hangt er nog iets als een zwakke sfeer van Katholicisme, Rome, legende, praal en wonder om den hoog-oprijzenden, imposanten toren.

Het carillon is bijzonder welluidend, zelfs in dit land van welluidende carillons, en op een zonnigen achtermiddag, als de lindeboomen met hun vollen bladerdos zijn getooid, verbreken zij de stilte der lucht als met een dringende oproep om een vriendelijken terugblik te wijden aan het verleden, het oude, aan wat lang voorbij is.

„Wat was het een vroolijke wereld
„Al onder de oude wet,
„Toen alles heel overvloedig
„Aan ieder werd voorgezet."

In de Oude Kerk als in gepeinzen verzonken tegenover de eenvoudige, strenge muren van het tragische Prinsenhof, is ook een aanzienlijk gezelschap vergaderd in stof en duisternis, afwachtende de vergetelheid waarin zij langzamerhand bij snel opvolgende geslachten geraken.

De Oude Kerk staat daar somber ineengedoken met haar overhellenden toren als kreupel, plechtig zwijgend; weinige, zelfs van de verminkte

kerken in de Nederlanden, maken zulk een indruk van verval en mislukking als dit overoude gebouw.

Hier ligt Maarten Harpertszoon Tromp, de overwinnaar in twee en dertig zeeslagen. De laatste daarvan, die bij Ter Heide in 1653, kan men afgebeeld zien op zijn monument met de imponeerende figuur van den Admiraal in al zijn krijgersmajesteit, gebeeldhouwd door den zwierigen, vlotten beitel van Verhulst. Het was Admiraal Tromp, die dien anderen ouden zeerob, Robert Blake, bij Duins versloeg en daarna een bezem in zijn mast heesch. Hier ook is een tweede dappere Admiraal, Piet Hein, beroemd in verhaal en lied, die in 1628 de Zilverenvloot van den Spaanschen Koning inpikte, een sprookjesachtige heldendaad: twaalf millioen gulden bedroeg de waarde van de prijsgemaakte lading en voor de glorie van de jonge Republiek was de roemrijke daad nog meer waard dan dat. De zoon van Hendrik de Keyser, Peter, heeft het monument ontworpen voor dezen „tweeden Jason," zooals het trotsche opschrift den kloeken Admiraal der West-Indische Compagnie betitelt, die zelfs een kostbaar Gouden Vlies moet gevonden hebben onder zijn rijken buit.

Een bescheidener gedenkteeken duidt de rustplaats aan van Anthonie van Leeuwenhoek en in een zijkapel is de graftombe van Elizabeth Morgan. Dit was een dochter van Marnix, heer van Sint-Aldegonde, heer van Souburg bij Vlissingen, waar ook zijn graf is. Hij was de vriend van Willem I en waarschijnlijk dichter van het „Oude Wilhelmus", dat nog het Nederlandsche Volkslied is.

Zij huwde met een Engelschman, Charles Morgan, een militair in den dienst der Staten, die eenzaam begraven ligt in de vreemdsoortige oude kerk te Bergen-Op-Zoom, bewaakt door de geschonden, maar nog teedere en liefelijke figuren van zijn Elizabeth en haar dochter.

. . . . . .

Delft's aardewerk is nog steeds beroemd en wordt vervaardigd naar een geheim procédé; de fabrieken worden angstvallig beschermd tegen onbescheiden blikken van vreemdelingen. Er worden fraaie, kostbare stukken afgeleverd in het vermaarde glinsterend-helder blauw en in alle goedkoope bazaars kan men vulgaire imitaties koopen.

Het oud Delftsch, zoo gezocht in de zeventiende en achttiende eeuw, was gekleurd in navolging van het Chineesche porselein. Als zooveel Europeesch aardewerk werd Delftsch zorgvuldig gecopieerd naar geïmporteerde Oostersche voorbeelden, maar begon weldra een individueel karakter te ontwikkelen, meer in overeenstemming met het nationale leven van dat tijdvak. Een voornaam Hollandsch interieur uit de zeventiende of achttiende eeuw zou niet compleet geweest zijn zonder een stel Delftsch aardewerk;

het meest in trek was: het groote middenstuk met de beide open en de beide gesloten vazen; geplaatst, niet als nu, op den schoorsteenmantel, maar bovenop de donkere, massieve kasten. Een compleet stel in de oorspronkelijke kleuren is nu vrij zeldzaam geworden; de fraaiste collecties Delftsch bevinden zich, ver weg van de stad waar het gemaakt wordt, in het Museum te Leeuwarden.

Ook sommige gekleurde vruchten, om aan den muur te hangen, zijn met de harde, toch vloeiende tinten alleraardigst, evenals de vreemd-gevormde bloembollenglazen. Koningin Marie bracht in 1688 Delftsch aardewerk met Chineesche draken en kruisjes mee naar Engeland, en Willem III slaagde in zijn vaderlandslievende pogingen, om deze en andere voortbrengselen van zijn geboortegrond in Engeland bekend en geliefd te maken. Er zijn nog eenige stukken Delftsch in Hampton Court bewaard gebleven tusschen de verbleekte brocaat- en fluweelstoffen der Koninklijke vertrekken, maar zij staan er of ze er zich niet thuis voelen.

De Delftsche tegels zijn voortreffelijk: de allerliefste huiselijke tooneeltjes, jachttafereelen, bijbelsche voorstellingen in bekoorlijke bruine, purperen en blauwe kleuren, de bloemen, de takjes, de figuren en grotesken, die de tegels versieren, in Holland zoo geliefd (zelfs kolenkelders worden wel met dergelijke tegels bekleed) zijn hoogst oorspronkelijk en nationaal van uitvoering en, — vooral onder de oudere — veelal van groote artistieke waarde.

Het Delftsch aardewerk blijft behooren tot het fraaiste wat Europa op dit gebied levert, natuurlijk niet te vergelijken met sommige porseleinsoorten, maar op zich zelf beschouwd, in zijn robuuste gratie, het nuttig gebruik, dat ervan kan worden gemaakt en de practische aanwending van Oostersche ontwerpen gewijzigd naar Westerschen smaak, ten volle zijn langdurige populariteit waard.

. . . . . .

Op het oude kerkhof te Delft buiten de Haagsche Poort, ligt een verworpeling, Karel Wilhelm Naundorf, veracht en verguisd door zijn medemenschen, — die zich uitgaf voor dien meest tragischen onder de tragische koningen, dat ongelukkigste der ongelukkige kinderen, Lodewijk XVII. Aandoenlijke wezens, die Lambert Simnels, Perkin Warbecks, Olive Cumberlands, Naundorffs! Bedrieger schijnt een te hard woord; menschlievender is het, te spreken van zelfmisleiding— en wanneer het nu toch eens de waarheid bleek te zijn?

En de zoon van Marie Antoinette ligt hier, buiten Delft, slechts herdacht om te worden versmaad. Het zou de laatste bittere droppel geweest zijn in den lijdensbeker van de rampzaligste der gekroonde vrouwen, de deerniswaardigste der gemartelde vorstinnen; de fantastische gedachte dat het zou kunnen blijken waar te zijn, omgeeft dit vereenzaamd graf met een geheimzinnig waas.

HOOFDSTUK VII.

IN Rijswijk is een hooge, stijllooze obelisk, in 1792 opgericht door Stadhouder Willem V om den Vrede van Rijswijk in 1697 te verheerlijken, die, hoewel de rust na vijf jaar weer werd verstoord, een mijlpaal beteekende in de geschiedenis van Europa, het tweede zegel, na den Vrede van Westfalen (1648) op het Charter van Vrijheid en Verdraagzaamheid, met ongelooflijke inspanning ontwrongen aan de tirannen van Staat en Kerk, tevens de eerste waarschuwing voor „den komenden toorn", die de Bourbonsche dynastie in de ooren klonk.

Het Paleis „Nieuwburg", één van Frederik Hendriks kasteelen, werd vernield tijdens de Napoleontische oorlogen, maar de boomgaarden zien er vrijwel uit als toen Maarschalk Bonfflers en Lord Portland hier onder de appelboomen wandelden om tot een vergelijk te komen betreffende de punten, waarover de formalisten ter conferentie op het kasteel eindeloos argumenteerden. Zoo brandend was het vraagstuk over den voorrang onder de aanwezige diplomaten, dat de poorten van het binnenplein werden weggenomen, opdat allen naast elkaar konden binnenrijden en er was een ronde tafel, waaraan allen tegelijk plaats namen. Zelfs toen nog zal de Zweedsche President, Lilienroth, zijn taak moeielijk genoeg gevonden hebben.

Na het sluiten van den Vrede begaf Willem III zich naar een openbare dankzegging in de St. Paul's kerk, den eersten dienst in Wren's reusachtige kerk gehouden. Later schreef hij, over de massa's menschen, die zich in de straten verdrongen om hem te zien voorbijgaan: „Nog nooit heb ik zulk een groot aantal goedgekleede menschen bij elkaar gezien."

Lodewijk XIV zou moeielijk hetzelfde hebben kunnen zeggen van het volk in zijn uitgeput land; de Vrede van Rijswijk was een groote triomf voor de Geallieerden, véél grooter zelfs dan een oppervlakkige beschouwing doet vermoeden.

. . . . .

Men nadert Rotterdam het aardigst over het water; de breede Schie, die Delft met de stad verbindt, vormt een bekoorlijke toegang tot de groote havenstad. Zeer merkwaardig is een donker huis, door boomen omgeven, achter hooge muren met een hooge poort, waarin de Klimmende Leeuw van Holland is gebeiteld. Dit gebouw, dat geen verband houdt met het leven van allen dag, wekt vanaf het water gezien, weemoedige herinneringen aan het verleden; maar schoon is het gezicht op de opeengehoopte huizen en schepen en de oude Poort aan het eind van de Schiekade. Soms wappert de schitterende oranjevlag boven dit alles, en verbreekt met haar levendige kleuren, de gedempte purpergrijze en groene tinten van de sombere stad.

Rotterdam is oud, maar van moderne grootte en voorspoed en de handel heeft veel veranderd en opgeslokt, wat oud en bekoorlijk was. Het karakter van de stad is verloren gegaan; fabrieksnijverheid draagt dezelfde gelaatstrekken in ieder deel van de wereld: de uitvindingen der nieuwste machinerieën zijn in waarheid cosmopolitisch. Zooals menschen, die in fabrieken werken, spoedig in uiterlijk, zeden en gewoonten, de eigenaardigheden van hun ras verliezen, zoo krijgen steden, aan hedendaagsche industrie geofferd, alle hetzelfde aanzien; weelde en overvloed onzer dagen geven een somber beeld te zien, zoolang zij nog in de maak zijn

Er is een zekere grootheid in laadboomen, kranen, havens, groote scheeps timmerwerven, fabrieken; in de lange lijnen van kaden en steigers, in de onophoudelijke haast van die donker gekleede menschen; maar het is een neerdrukkende grootheid, een melancholiek vertoon, een eentonige, sombere glorie, ontdaan van alle individualiteit en kleur.

De schoonheid van Rotterdam is gelegen in het water en in de stadsgezichten bij avond, als de verspreide lichten van straten en schepen glinsteren door de schemering; kil als ijs, met een koud, zuiver violet in de rivier en de wolken. Het gezicht op de stad, gezien van af het viaduct op een herfstavond, — als alles, wat hard is en leelijk, wordt verzacht door schemerdonker en afstand —, geeft den allermooisten indruk van deze uitgestrekte havenstad.

De breedte van de Maas is hier werkelijk grandioos: de grootste schepen vinden gemakkelijk plaats op die ruime, rustige wateren. In de havens weerspiegelen zich allerlei diepe, rijke kleuren, die nu en dan in duizend rimpeltjes gebroken worden door de snelle vaart van een motorboot.

De kolossale kerk, indertijd gewijd aan den heiligen Laurentius, is deerlijk mishandeld; van haar majesteit beroofd en leelijk, verheft zij zich uit een kluwen van huizen, die tot aan haar muren opdringen. Het orgel uit het laatst van de achttiende eeuw blinkt zelfs uit onder de weelderige, fleurige Nederlandsche orgels en wordt met dat van Haarlem gelijkgesteld, dat het grootste van het land is.

De eerste steen dezer reusachtige kerk werd gelegd in 1409 en het geld er voor verkregen uit belastingen en boeten. Vrouwen en kinderen arbeidden in groepen van tachtig of honderd om de heipalen in den grond te drijven, en het werk te bespoedigen; want die kerk werd niet gesticht door vorsten, maar door een nieuwe, krachtige stad.

In de kerk is de graftombe, gelijkend op honderden andere, van Burgemeester De Roos, die gedood werd, toen hij trachtte het volk in 1572 tegen het geweld der Spanjaarden te verdedigen.

De laatste Mis werd in deze Kathedraal gecelebreerd 12 November 1672;

vreemd genoeg werden de Roomsche beelden, elders vernietigd, in dit geval door de overheid bewaard en, ongetwijfeld wel goedkoop, naar Engeland verkocht.

De graven van menigen stoutmoedigen nationalen held vindt men in deze kerk — Mooy Lambert [1]), Aert van Nes, die deelnam aan den tocht naar Chatham, Cornelis de Jonge; benevens de echtgenooten van Piet Hein en Maarten Tromp.

Het indrukwekkendst van alle is het monument voor Witte Cornelisz. de With, die Piet Hein in 1628 de Zilvervloot hielp veroveren en deelnam aan meer wapenfeiten, dan eenig ander Nederlandsch krijgsman of zeeheld.

Hij schijnt een driftige oude zeerob geweest te zijn, gevreesd zelfs door zijn landgenooten, zoodat het moeite kostte hem kapiteins en scheepsvolk te verschaffen; en er is iets gedrukts en geweldigs in die tombe, die is uitgevoerd in den rococostijl, die alleen is te genieten als een Bernini of een Verhulst het werk heeft verricht. Witte de With sneuvelde in een gevecht met de Zweden in de Oostzee, 8 November 1658.

Een ander beroemd zoon van Rotterdam, die hier ligt begraven, is Johan de Liefde, die, zooals zijn grafschrift ons leert, „in acht vreeselijke oorlogen streed op de Theems, de Seine, de Sont en de Ebro." Hij sneuvelde in den slag bij Kijkduin.

Een fraai, waarlijk zeer gracieus en harmonieus monument, van den vermaarden beeldhouwer J. Blommendael, eert de nagedachtenis van Jan van Brakel, geboortig uit Rotterdam en Schout bij Nacht voor Holland onder Willem III van Engeland, in wiens dienst hij sneuvelde in 1690.

Van Brakel nam deel aan den tocht naar Chatham en maakte toen het fort Sheerness met den grond gelijk; ook was hij het, die „The Royal Charles" opbracht, waarvoor hij een gouden keten ontving en het uitgeloofde prijsgeld van duizend gulden.

De indruk, gewekt door de ruime, gewitte Gothische kerken met de houten stoelen en banken, de enkele rijke, misplaatste graftomben en de weidsche rococo orgels, is geheel eenig en geeft u de vreemde gewaarwording van aangetrokken en afgestooten te worden terzelfder tijd: iedere regel van goeden smaak, iedere religieuze associatie wordt op zij gezet en toch is er in dien uitersten eenvoud, in de onbewuste, niets-ontziende onafhankelijkheid in smaak, een kracht en beslistheid, die haar uitwerking niet missen, iets aangenaams en bevredigends op geheel bijzondere wijze.

Zij hadden kerken — of bedehuizen — noodig en deze gebouwen stonden

---

[1]) Zoo genoemd door 't varensvolk; de eigenlijke naam is Lambert Hendriksz. (Vert.).

voor hen klaar. Zij zuiverden ze met witwerk; zij voorzagen ze van geriefelijke zitplaatsen en preekstoelen. Als er een groot man stierf, richtten zij een monument voor hem op (door de Staten bekostigd en goed en solide uitgevoerd), en zij bouwden een orgel, zoo mooi als zij konden betalen en daarmede uit.

Het moge hen, die de verminking (in sommige gevallen zeer aanzienlijk) van die Nederlandsche kerken betreuren, tot eenigen troost verstrekken dat, waren zij niet dienstbaar gemaakt aan dit doel, zij ontwijfelbaar gesloopt waren geworden.

De massieve toren van de Rotterdamsche Kerk wordt ontsierd door een stut, dagteekenend uit 1655; de spits bleef onvoltooid. Op een prent van 1621 kan men de kerk zien met een fijn-afgewerkten open klokketoren, het werk van Hendrik de Keyser, die zoo verkeerd werd geplaatst, dat hij in 1645 moest weggebroken worden. Van den toren heeft men een prachtig uitzicht op Z-Holland, dat beneden u als een oude landkaart ligt uitgespreid met blauwe lijnen voor de wateren, groene stippen voor de boomen en kleine torentjes om Brielle, Dordrecht, Delft, Den Haag, Leiden en Gouda aan te duiden.

Vluchten grijze duiven cirkelen om de grimmige muren van de geschonden kerk, met een geruisch van klapwiekende vleugels fladderend boven de volle, vuile straten: een gewoon verschijnsel in zoo menige groote stad, die vriendelijke vogels met de kleur van de harde steen, waarin zij hun armzalige nesten bouwen. Een bekoorlijk schilderij van P. C. F. Delorme geeft het interieur van de Kathedraal weer in de zeventiende eeuw, toen honden en kinderen in de zijbeuken speelden.

. . .

Rotterdam bezit een fraaie schilderijenverzameling in het Museum Boymans, hoewel er ook veel prullen bij zijn, zooals de historische schilderijen van Ary Scheffer, met hun mengeling van bombastische Germaansche romantiek en voorgewend Fransch classicisme; treurige getuigenis afleggend van de reden, waarom deze schilderschool zoo geheel uit de mode geraakt is. Er zijn echter verscheidene mooie, moderne schilderijen van kunstenaars als Bosboom, Mesdag en Maris en een paar verrukkelijke, oude Meesters uit de beste Hollandsche periode; stillevens, landschappen en interieurs, waarvan zelfs de namen rieken naar de geschiedenis van de Oude Republiek, zooals „Landschap in de Duinen," door H. Saftleven; „Aan het Ontbijt," door Jacob Ochtervelt; „Oude heer in zijn Studeerkamer," door A. van Ostade; „Reizigers voor een Herberg," door I. van Ostade; „Slag bij Nacht," door E. van de Velde; „Sport op het IJs," door H. Avercamp en de heerlijke doeken van Albert Cuyp „Schaal met Appelen," „Rivier-

gezicht in den Morgenstond," „Twee grijze Paarden," „De oude Oostpoort te Rotterdam" en meer landschappen, zeestukken, muziekpartijtjes, hofsteden, soldaten, oude vrouwen, geestelijken, drinkebroers, ruiters, jachttooneelen, oude stadhuizen, kerken, havens — en zelfs het meest alledaagsche onderwerp wordt tot iets schoons gemaakt en vereeuwigd in honderd-en-één juiste aardige details.

Het pronkjuweel van de collectie is de monochroom-schets van Rembrandt, een allegorie op het afgezaagde thema van den Vrede van Munster, een krachtig bezield stuk werk; maar geen enkel allegorisch onderwerp zou de zonnige liefelijkheid kunnen evenaren van Ruysdael's „Korenveld," of de rijke schoonheid van Hobbema's „Hut met Vijver"; beide uitgezochte meesterstukken, voorbeelden van het beste, wat op het gebied van landschapschildering, in de Gouden Eeuw is voortgebracht. Welk een bekoring bezitten zij die heerlijke kleine schilderijtjes van driehonderd jaar geleden, zoo levendig, zoo waar, zoo gezond, met zulk een warm gevoel voor de schoonheid van vruchten op een schaal, van koren in de zomerzon, van groote schepen in gevecht gewikkeld bij nacht, van twee rustig-visschende mannen, of een cavalier te paard, van den gloed op een satijnen gewaad, de borst van een dooden zwaan of den glans op de veeren van een haan! Welk een uitdrukking van genot zit er, in de blonde landschappen met de droomerige verten, in de weelderige interieurs, in den humor van het landelijke leven, in de majesteit der beschermende zee, in de gelaatstrekken van krachtige, vroolijke mannen en schoone, gezonde vrouwen, in al die lieve, huiselijke dingen van iederen dag! Veel kunst wordt oudbakken, onverstaanbaar en zelfs grotesk, maar deze Hollandsche kunst van de zeventiende eeuw, behoudt steeds de frischheid van den gezonden en gelukkigen geest, die deze vroolijke schilders bezielde.

In het Museum Boymans is een verzameling van alle stads-curiositeiten; waar men menig oogenblik kan verdroomen tusschen muffe reliquieën van doode gebeurtenissen. Hieronder zijn ook begrepen een oud beulswerktuig, de standaarden van de oude Schutterij en eenige kanonskogels, gevonden in de Maas, die waarschijnlijk dienst hebben gedaan bij het beleg van Rotterdam in 1488. Niet zonder belangstelling, vermengd met weemoed, valt ons oog op den kantkraag van Arminius, wiens leerstellingen het zoo teekenend aflegden op de Dordtsche Synode: de leider der Remonstranten is de laatste man, dien men in verband zou brengen met Venetiaansche kant. Meer in stijl is het juweelenkistje, eens het eigendom van den dapperen Piet Hein, wellicht afkomstig van de schatten der Zilvervloot. Hij werd geboren te Delftshaven. Dit is de plaats, nu een deel van Rotterdam, vanwaar de Pelgrimvaders op reis gingen in de *Speedwell* en waar

John Robinson hun laatsten kerkdienst op Europeeschen bodem leidde.

Het schijnt, dat die Engelsche Puriteinen niet even beminnelijk waren als heldhaftig en Holland verlieten, niet geheel zonder pressie van de Hollandsche autoriteiten, aan wie zij met hun bittere gemoedsgesteldheid, ongetwijfeld geprikkeld door hun ongeluk, niet zoo heel welkom waren. Het was ook niet aan te nemen, dat deze menschen — bekrompen en onverdraagzaam als zij waren — zich gemakkelijk zouden aanpassen in een land, bekend om zijn verdraagzaamheid en gewetensvrijheid. Zooals wij zooeven hebben gezien, droeg Arminius een kanten kraag, maar dergelijke ijdelheden zouden bij de kolonisten van Nieuw Engeland niet zijn geduld. Met al hun bewonderenswaardige hoedanigheden en al wat zij hadden geleden, waren zij stellig menschen, die zich noodzakelijk een nieuw vaderland moesten scheppen: zij konden nauwelijks hopen zich een plaats in de Oude Wereld te veroveren.

Een bijzonderheid van de Engelsche Kerk in Rotterdam is, dat zij werd gebouwd door den eersten Hertog van Marlborough. Zij werd dienstbaar gemaakt aan verschillende militaire doeleinden en draagt het Churchill-wapen onder het Koninklijke Engelsche Wapen; een aanstellerij, geheel in overeenstemming met den opzichtigen smaak van den te slechter faam bekend staanden militairen held.

Rotterdam bezit nog een ander museum, dat voorwerpen bevat in verband met scheepvaart en Oostersche curiositeiten; ook een park, een heel aardig park zelfs, en een dierentuin, even ijselijk droevig en antipathiek als dierentuinen overal moeten zijn.

Dan is er nog de Boompjes, een breede kade, beplant met olmen, die er niet bijzonder fleurig uitzien; verder dokken en havens, die een indruk van verwarrende grootheid maken op niet-der-zake-kundigen en het heeft één groot man, plichtmatig geëerd door een standbeeld van denzelfden Hendrik de Keyser, die de graftombe der Oranjes in Delft heeft gebouwd; Gerrit Gerritszoon, in het Latijn Desiderius, in het Grieksch Erasmus. De aardigheid over het standbeeld in omloop is: dat Erasmus, telkens als hij te middernacht de klok *hoort* slaan, een blad omslaat van zijn bronzen boek.

Erasmus (Gerrit Gerritsz.) werd in 1467 te Rotterdam geboren uit een romantische, ongelukkige verbintenis en zijn opleiding was louter kerksch. Eerst woonde hij te Gouda, daarna te Utrecht, waar hij medezong in het koor en ten laatste te Deventer.

Na den dood van zijn ouders dwongen zijn voogden hem letterlijk tot het kloosterleven, dat hij verfoeide en waaraan hij in 1490 ontkwam als secretaris van den Bisschop van Kamerijk.

Van dien tijd af is de geschiedenis van Erasmus de geschiedenis der

Hervorming en der geleerdheid. In 1498 ging hij naar Engeland, waar hij Colet leerde kennen, „zijn bijzonderen vriend"; wat hij in Oxford leerde, onderwees hij in Cambridge.

Erasmus die, zooals hij zeide, niet was van „de stof, waarvan martelaars worden gemaakt," leidde een bijzonder gemakkelijk en aangenaam leven Hij werd in Rome van zijn monniksgeloften ontheven, maar hij zwoer het oude geloof nooit af, al waren zijn commentaren op de monniken ook nog zoo bijtend en scherp.

In Thomas More's huis schreef Erasmus zijn „Lof der Zotheid," zijn meest-bekende satire; in Bazel bereidde hij zijn vertaling van het Nieuwe Testament voor en in 1524 verscheen zijn beroemdste werk „Samenspraken," waarin de Roomsche Kerk fijntjes belachelijk wordt gemaakt. Toch was Erasmus terneergeslagen en geschokt door het doorbreken van de Hervorming en hij heeft zich dan ook nooit onder de banieren van Luther geschaard.

De zwakke, kieskeurige, vreedzame en misschien verlegen geleerde bewaarde in den geweldigen strijd een zelfzuchtige onzijdigheid en werd uiteraard door beide partijen gewantrouwd. Hij stierf in 1536 en werd met kerkelijke praal in de Kathedraal te Bazel begraven. Kort voor zijn dood had men den Kardinaalshoed voor hem verwacht.

Het uiterlijk van Erasmus is ons genoegzaam bekend uit het portret van Quintin Matsys, uit dat van Holbein en uit de fraaie medaille met zijn zinspreuk op de keerzijde.

Op alle deze ziet men een mager, knap, eenigszins grillig, smal gezicht, het gelaat van een arbeidzaam en geduldig geleerde, een schitterend vernuft, een bijtend satiricus. Erasmus werd gelaakt, niet om zijn handelingen, maar om zijn geaardheid. Een heroïsch gebaar, de flinkheid van een krachtig kampioen, mocht men van hem niet verwachten Hij leefde in een eeuw, waarin hem geen andere keus werd gelaten dan die tusschen een verdorven oud geloof en een nog niet gerijpt nieuw, en beide lieten hem koud; nog hadden een Spinoza of een Descartes de baan niet geëffend voor de vrije gedachte en Erasmus miste den durf en de volharding, die hem tot hun voorlooper had kunnen stempelen. Het was een ongeluk voor den roep van zijn naam, dat hij werd betrokken in godsdienstgeschillen: de rots, waartegen zooveel schitterende geesten zich te pletter stieten in de vijftiende, zestiende en zeventiende eeuw.

De diensten, die de reizende geleerde aan de letteren bewees, zijn menigvuldig. Hij gaf de meeste der klassieke schrijvers uit en niet weinige van de oude kerkvaders. Het Latijn was zijn eigenlijke moedertaal!

Wat ook zijn lauwheid tegenover de zaak van het Protestantisme moge

geweest zijn, het gezegde, dat hij het ei legde en dat Luther het uitbroedde, bergt een kern van waarheid in zich; zijn ontzaglijke werkkracht, zijn sarcasme, zijn vaak kwetsende smaadredenen, droegen er stellig toe bij om Noord-Europa te verlossen van versleten begrippen, of het in zijn bedoeling lag of niet. Zijn omzichtigheid, zijn gematigdheid, zijn gemis aan een bepaald doel, een zekere moreele lafhartigheid, waren even zooveel struikelblokken om hem de vooraanstaande plaats te doen veroveren, ingenomen door een man die, behalve in kracht en moed, zijn mindere was: Maarten Luther.

Toen Erasmus in het klooster Stein bij Gouda vertoefde, placht hij bij donker het huis uit te sluipen om de peren te stelen van een boom, die in den tuin stond. Toen hij op een keer in het halfduister betrapt werd, ging hij hinkend op de vlucht, om de schuld te doen werpen op één der monniken, die mank was en die dan ook voor den dader werd gehouden.

De anecdote doet denken aan een soortgelijke over Rousseau, zijn dienstbode en het gestolen lint; ze is een sprekende illustratie van zijn geestigheid en zijn gebrek aan verantwoordelijkheidsgevoel, eigenschappen, die Erasmus in zijn geheele levenshouding kenmerkten.

Op de creditzijde komt te staan, dat hij als kind zeer ongelukkig was; geslagen, geïntimideerd en kort gehouden; waarschijnlijk was hij nerveus en teer van gestel en zeer zeker eenzelvig en gevoelig.

Het schoone devies van Erasmus, de god Terminus oprijzend uit de golven met het motto *cedo nulla*, is treffend afgebeeld op de keerzijde der beroemde medaille. Deze zinspreuk is niet geheel toepasselijk op Erasmus' eigen zienswijze en overtuiging en was ook niet als zoodanig bedoeld, maar had in den waren Renaissance-geest betrekking op den Dood. Erasmus had zijn naam, Gerrit Gerritszoon, zoowel in het Grieksch als in het Latijn omgezet en noemde zich Erasmus en Desiderius Erasmus (Ger-rit in verband gebracht met be-ger-en, desiderare).

Het moet tot eer van Rotterdam vermeld worden, dat die stad één der eerste was, die zich tegen godsdienstvervolging verzette. In 1558 bevrijdde de menigte vijf menschen, die als ketters tot den brandstapel waren veroordeeld en zoodanig was de geest onder de Rotterdammers, dat zij van dien dag af het Hervormde geloof ongehinderd mochten belijden. In 1568 stelden zij drie vrouwen in vrijheid, die gevangen waren genomen, omdat zij in den Bijbel hadden gelezen.

Een vroegere generatie Rotterdamsche burgers had vele wreedheden zien bedrijven in naam van de Roomsche Kerk, welke wandaden er zeker toe hebben medegewerkt om hen standvastig te maken in hun weerstand tegen Philips II.

Op den 3den Januari 1539 werden er twee vrouwen weggebracht om verdronken te worden in het ijskoude water van de Schie. De ééne, Anneken Jans, droeg tijdens dien bitteren tocht haar zoontje op den arm en werd van haar droeven last ontheven door een medelijdend voorbijganger, een eenvoudigen bakker, wiens huis „*In den gloeyenden Oven*", nog bestaat. Dit kind groeide op tot Burgemeester van Rotterdam en werd een vriend van Oldenbarnevelt, zelf een slachtoffer van godsdienstige onverdraagzaamheid, een barbaarschen hartstocht, dien men zich nu nauwelijks kan voorstellen, laat staan begrijpen.

Maar terwijl wij ons afwenden van zulk een wreedaaardig, hartverscheurend tooneel, moeten wij bedenken, dat op het laatst van de achttiende eeuw een vrouw in Tyburn werd opgehangen, omdat zij een rol laken had gestolen en dat die vrouw op de kar der veroordeelden haar kindje voedde.

. . . . . .

Gouda wordt nog meer dan de meeste Nederlandsche steden door prachtige oude boomen omgeven; de daken en torenspitsen gaan bijna schuil achter het mooie, sierlijke gebladerte, dat weerkaatst wordt in het heldere water van IJsel en Gouwe.

Het is een stille, nette stad, die niets anders zou kunnen zijn dan Nederlandsch. Het Stadhuis heeft een eigenaardige plaats in het centrum van het marktplein en is nu eens niet van baksteen, maar van witten steen opgetrokken. Het is laat-Gothisch uit het jaar 1449, klein en zoo keurig verzorgd als een kleinood, met een unieke buitentrap van Cools (1603). Dit gebouw mist de bekoring van sommige andere Nederlandsche stadhuizen, omdat het een eenigszins kouden en vereenzaamden indruk maakt, doch het is een juweeltje van architectuur. De Waag door Pieter Post, met een weidsch relief van Bartholomeus Eggers, is ook van buitengewone schoonheid en de St. Janskerk bezit een schat van hooge waarde in de gebrandschilderde glazen van de gebroeders Crabeth en andere meesters, die vervaardigd werden van 1555 tot 1603.

In 1552 brandde de oude Gothische kerk af. Er zijn maar weinig van die middeleeuwsche kerken, die niet op een of andere wijze door brand hebben geleden: waarschijnlijk hing er veel licht-ontvlambaar materiaal in de nabijheid van onbeschermde kaarsen en lampen, of mogelijk zetten de godsdienstige geschillen dier dagen, reeds „beeldstormers" tot heimelijke vernieling aan. In ieder geval, de treffend-schoone Goudsche kerk werd verwoest en onmiddellijk weer opgebouwd. De ramen werden verstrekt door andere steden en door voorname personages en het mag een wonder heeten, de troebele tijden in aanmerking genomen, dat de serie geheel werd voltooid, zoodat de St. Janskerk in dat opzicht heel wat fortuinlijker

was dan de meeste kerken. De oude, vernielde ramen waren van Lucas van Leiden. De ontwerpen hiervan kan men nog zien in de sacristij; ze geven blijk van een geheel anderen geest.

Er zijn een en dertig groote en dertien kleine vensters en de oudste trachten, hoewel op zwieriger wijze, den kerkstijl na te volgen van de vorige eeuw. De ramen, na de Hervorming vervaardigd, beperken het ontwerp tot wapenkunde en allegorie, een veilig toevluchtsoord, als men met de traditie wil breken. De nummers vijf tot vier en twintig zijn van Dirk en Wouter Crabeth en zijn verreweg de mooiste; hieronder zijn begrepen „Jezus de Wisselaars uit den Tempel drijvend," nummer twee en twintig (een geschenk van Willem den Zwijger uit de dagen van zijn jeugdige vrijgevigheid), en „Het laatste Avondmaal", een gift van Philips II, aan wiens portret plichtmatig een plaats is ingeruimd.

De uitwerking van gebrandschilderd glas wordt doorgaans geschaad door onvolledigheid: één, twee of drie vensters op zijn hoogst zijn dan bewaard gebleven en door de andere stroomt het daglicht, of men treft de middelmatige imitaties van de negentiende eeuw aan. De ware schoonheid van middeleeuwsch glas, de kerk volkomen inhullend in sluiers van diepe, sombere, toch rijke kleuren, de ruimten tusschen de muren vullend met intervallen van juweelengeschitter, wordt zelden benaderd. In de Sainte Chapelle te Parijs kan men een begrip krijgen van de wonderbaarlijke pracht, verkregen door de juiste combinatie van glas en steen. Maar in de meeste gevallen is de broosheid van het materiaal de oorzaak geweest van het langzamerhand verdwijnen dier heerlijke oude kunstwerken; een zorgvuldig bewaard fragment herinnert hier en daar aan de heerlijkste scheppingen van den werkman-kunstenaar.

In Gouda wordt men niet ingesloten door den compacten, weelderigen gloed van oud beschilderd glas met het heerlijk blauw en gloeiend rood en warm geel, waar de werkelijkheid is opgeofferd aan het ontwerp, en de waarde als schilderwerk aan decoratieve pracht; maar de vensters zijn hier compleet, het daglicht valt alleen door de heerlijkheid van de levendige patronen, die de heele kerk van wereldsche schoonheid vervullen — zeker een piquant schouwspel in een Nederlandsch bedehuis. De gothische arcaden, de massieve pilaren en het hooge koepelgewelf uit de laat-middeleeuwsche architectuur zijn in volmaakte harmonie met die merkwaardige vensters, die, de oude wegen der traditie verlatend, olieverfschilderijen of gobelins imiteeren en een diepte van perspectief, een sprekend realisme in de voorstelling bereiken, dat de indruk wordt gewekt, alsof men tusschen de bogen werkelijke tooneelen zich zag afspelen.

De vensters zijn met liefde en zorg gerestaureerd en men kan niet te

hoog opgeven van het grootsche effect dier gloeiende en toch zachte kleuren, van dit overrijk detail uit architectuur, heraldiek en landschap saamgebracht, waaruit die losse, bevallige composities ontstonden, waarin de figuren zich schijnen te bewegen in een doorzichtig gouden licht en de weerkaatsingen van honderden juweelen schijnen te glinsteren op de rijke gewaden.

Gelijk zoo vaak het geval is in de Nederlandsche kunst, is ieder vroom mystiek gevoel, ieder begrip van het Goddelijke, het onaardsche, volkomen afwezig. Hoewel sommige onderwerpen aan den Bijbel zijn ontleend, is er nauwelijks eenige aanwijzing van hun bestemming voor een kerk. Philips II schijnt hier meer op zijn plaats, dan Jezus van Nazareth en de luister van de Koningin van Scheba meer in overeenstemming met het talent van de gebroeders Crabeth, dan Johannes de Dooper in den kerker, hoewel zij er in slaagden zelfs hier een pompeus geheel te maken. De gemakkelijke gratie, de liefdevolle afwerking der details, de vaardigheid der techniek herinneren aan Giorgione, Tintoretto en Coreggio, doch een zekere Noordelijke strengheid en degelijkheid wegen op, tegen de weeke liefelijkheid en honigzoetheid van de Italiaansche meesters.

Weinig menschen bezoeken de Goudsche kerk om iets anders te zien dan het gebrandschilderde glas; maar behalve het reusachtige rococo-orgel is er nog de graftombe van een man, die in zijn tijd een belangrijke rol heeft gespeeld in de regeeringszaken van de oude Nederlandsche Republiek, Jerome van Beverninck, eens in dienst van Stadhouder Willem III. Hij ligt hier nu roemloos achter de gesloten deuren met het Latijnsche opschrift en onwillekeurig stelt men hem zich voor, vreedzaam in het donker zittend, met zijn pruik op en in satijn gekleed, als wachtend op een daarvoor beschikte engel, die hem op een bestemden Oordeelsdag die deuren ontsluit.

De preekstoel is gekroond met zwaar beeldhouwwerk, een duistere metgezel voor het barokke orgel. Men voelt, dat de menschen, die deze dingen maakten en in een kerk aanbrachten, een wonderlijk denkbeeld moeten gehad hebben van de Eeuwige Mysteriën — niet mysterieus voor hen, zou men meenen, maar duidelijk als een stel regels uit een boek.

Gouda kan er zich niet op beroemen, één van de groote Nederlandsche schilders te hebben voortgebracht, maar het was wel de geboorteplaats van Cornelis Ketel (1548). Men vertelt van dezen schilder, dat hij zijn vingers gebruikte in plaats van penseelen. Als het waar is, moet hij wel fijne vingertoppen gehad hebben, want alle schilderijen uit die periode zijn tot in de geringste bijzonderheden verzorgd.

Koningin Elizabeth poseerde in 1578 voor Ketel te Hanworth, toen haar ziekelijk, bleek gelaat begon te verschrompelen onder het gefriseerde,

valsche haar, dat kwistig met juweelen was getooid. De groote portretschilders maakten zelden van andere edelsteenen dan paarlen gebruik, maar vóórdien werkte men veel met den harden glans van kostbare juweelen, die de portretten iets opdringerigs en stijfs verleenen.

De beroemde Remonstrant, Philip van Limborch, een aanhanger van Arminius, hoogleeraar in de Godgeleerdheid te Amsterdam in 1668, was een tijdlang predikant in Alkmaar en Gouda. Hij schreef, niet zonder partijdigheid, een „Geschiedenis van de Inquisitie," die het daglicht, en wel een Calvinistisch daglicht, laat doordringen tot de duistere plaatsen van het Roomsch-Katholieke geloof. Hij schreef ook een goedaardiger soort geschrift, maar toch nog streng genoeg: „Een Overzicht van de Christelijke Theologie".

Een ander vermaard man uit Gouda was de opticien Nicolaas Hartsoeker, die later in Utrecht woonde, waar hij in 1725 stierf. Peter de Groote verzocht hem het barbaarsche hof van Moskou met zijn tegenwoordigheid op te luisteren, doch Hartsoeker gaf de voorkeur aan het deftige comfort van de Nederlanden. Over het algemeen viel het den Russischen Keizer niet gemakkelijk menschen, die de Westersche beschaving tot sieraad strekten en zijn bewondering gaande maakten, over te halen hem naar Rusland te volgen.

. . . .

Gerard Leen, één der beste Nederlandsche drukkers, werkte van 1477 tot 1484 in Gouda, waarna hij naar Antwerpen verhuisde.

Deze ondernemende handwerksman drukte „Kronieken van Engeland" voor de Engelsche markt, toen de historie even ongekunsteld, aantrekkelijk en individueel was als het drukwerk, en opgesierd werd met reuzen, weerwolven en wonderen; zooals de boeken bij voorkeur waren versierd met slottitels en hoofdletters, vreemde randen en gravures, die geen gewone dingen te zien gaven, maar heraldische, zodiakale beesten als eenhoorns, basilisken, griffioenen en vreemdsoortige half-menschen en monsterbloemen van vreemde stranden, als waarvan Columbus mag gedroomd hebben aan boord van de „Santa Maria", door windstilte overvallen op zee gedurende zijn eerste ontdekkingsreis.

. . . . .

Liefelijk zijn de wateren en boomen van Gouda, liefelijk de levendige kleuren van gras en zegge aan de oevers van de Gouwe, de purperen schaduwen op de steenen dijken, de bekoorlijke Zuid-Hollandsche hofsteden met de eigenaardig gesnoeide boomen voor het huis, de zwaluwen en de zeemeeuwen, die over de booten vliegen, waar de kinderen op het platte dek spelen, en de zacht-groene beemden in het kristalheldere licht, dat nooit schril is of verblindend, maar steeds week en teer; liefelijk de toren

en de daken der oude stad, uitstekend boven de lanen en groepen linden en olmen en de buitenhuizen aan weerszijden van de rivier, met de aardige tuinen er voor, zoo beschaduwd, zoo geurig en zoo rustig.

De gebroeders Houtman, verbonden met de vroegste glorie van de Oost-Indische Compagnie, stamden uit deze stad.

. . . . . .

Van hier kwamen ook de ouders van Erasmus en buiten Gouda werd hij opgevoed in het klooster, waar hij de peren stal en de schuld wierp op den manken monnik.

Gouda bewaart ook herinneringen aan Jacoba van Beieren, die in haar benauwenis hierheen vluchtte en voor de stad het romantische motto vond *Per ardua ad astra*, dat zij nog behouden heeft. In het stedelijk museum zijn een kelk en pateen, geëmailleerd met verguld-zilver, die de ongelukkige gravin in 1425 ten geschenke gaf, aan het boogschuttersgilde van Gouda.

Twee kleine oude stadjes bij Gouda waren martelaressen in de lange vrijheidsworsteling: Oudewater aan den IJsel bezit nog eenige fraaie oude huizen en een Stadhuis, waar een schilderij hangt van Dirk Stoop, dat de afschuwelijke wreedheid van de Spanjaarden in 1575 afbeeldt; en Woerden, honderd jaar later, leed niet minder zwaar bij den inval der Franschen onder den ruwen maarschalk Luxembourg. De linie, waarlangs de Franschen voortrukten, kan nog duidelijk tusschen deze steden en dorpen worden nagegaan.

Woerden bezit een verrukkelijk klein Stadhuis met een schandpaal er voor en de overblijfselen van het kasteel der Heeren van Woerden, nu een pakhuis. In 1813 plunderden de Franschen de stad opnieuw, maar nu heerscht er in het plaatsje de uiterste rust en de oude bolwerken hebben de algemeene gedaanteverwisseling mede ondergaan en zijn herschapen in openbare parken, een liefelijke toepassing van het woord, dat spreekt van het zwaard omsmeden in de ploegschaar. Lang mogen de oude bastions van die oude Nederlandsche steden ongeschonden bewaard blijven, gewijd aan vreedzame doeleinden: zij hebben genoeg oorlog gezien.

Van Gouda tot Boskoop, langs de slingerende Gouwe, heeft men een prachtig gezicht op het blonde Zuid-Hollandsche landschap met boerderijen en weilanden; maar er zijn weinig boomen, behalve de groepen linden of bergiepen, die de verspreide huizen beschutten tegen de onophoudelijke winden.

Waddingsveen is met een breed front, rustig en bevallig aan het water gelegen; verderop zijn de dorpen Boskoop en Aalsmeer, een lust voor het oog met de duizenden bloemen van honderden miniatuur-kweekerijen en de keurige buitentjes van kleine eigenaars, omgeven door water en bereikt

over bruggetjes. De teelgrond wordt er kunstmatig gemaakt en ieder tuintje is een wonder van bekwaamheid, zorg en geduld. De Boskoopsche bloemisten verzenden hun stamrozen over de heele wereld en munten eveneens uit in de Oostersche bloemen, door de Nederlanders zoo geliefd — tulpen, dahlia's, chrysanten, pioenen en anjers.

Hier ziet men ook die geschoren palmboompjes, zoozeer in trek bij de tuin-architectuur en eens zoo gezocht in Engeland, toen de Hollandsche tuinen den oorspronkelijken stijl verdrongen. Zulke fantastische vormen in tuinarchitectuur zijn, mits in de rechte entourage, bepaald aantrekkelijk en herinneren levendig aan den tijd van hun glorie.

Die vormelijk-deftige Hollandsche stijl bereikte in de achttiende eeuw een mate van stijfheid en eentonigheid, die door Alexander Pope misschien niet onverdiend werd bespot, doch de echte Hollandsche tuin van de zeventiende eeuw, met het zeventiende-eeuwsch kasteel of landhuis als achtergrond, is een bijzonder beschaafd en gaaf, zorgvuldig afgewerkt product met een patricisch uiterlijk van comfort en weelde. Die palm-figuren, als vogels, huizen, dieren, pagoden, zijn het resultaat van eindelooze moeite en geduld en nooit maakte Czaar Peter een onbeschaafder geste, dan toen hij zich in een kruiwagen door John Evelijn's palmheggen en -figuren van Sayes Court liet rijden.

Kensington Palace bezat een wonder van een Hollandschen tuin, aangelegd door Wren, naar aanwijzingen van Willem III. Deze werd het Beleg van Troje genoemd en stelde in palmfiguren de volledige versterkingen voor van een stad: bastions, binnen- en buitenhellingen, borstweringen en ravelijnen, al die geometrische bolwerken, door Coehoorn en Vauban in toepassing gebracht, met de citadel in het midden en gevuld met de bloemen van het seizoen. Men zou denken. dat dit kunststuk Wren evenveel hoofdbrekens moet hebben gekost als de St. Paul's Kathedraal. In Hampton Court zijn nog een Hollandsche tuin en een „doolhof" in wezen gebleven en weinig voorname Engelsche huizen ontkwamen aan den invloed, die 's Konings smaak op den tuinaanleg uitoefende. De palm-pauw staat nog op menig Engelsch gazon en de geschoren palmhaag omgeeft nog menig rozenbed.

. . . . .

Langs de Gouwe evenals langs de Schie tusschen Delft en Rotterdam en de Vecht tusschen Utrecht en Nieuwersluis, kan men aardige tafereeltjes van gezellig-huiselijken aard waarnemen. De kleine achterplaatsjes van de buitentjes met de geschrobde gele steenen en een paar bloempotten met fleurige bloemen, een helderwitte kat of eenige aardige vogels in een mooie kooi, een rek, waarop sokken en klompen hangen te drogen of rijen frisch waschgoed, kinderen, belangstellend kijkend naar de voorbijgaande

booten, of een vrouw bezig met haar blinkende potten en pannen — het ééne na het andere van die kleine schilderijtjes, glijden voorbij het langzaam zich bewegende vaartuig; dan weer een schuit of stoombootje, dat zonder zich te haasten de ééne aanlegplaats na de andere aandoet, met goederen en passagiers; aldus zijn bescheiden rol vervullend in handel en verkeer.

. . . .

Dordrecht is een eiland-stad, omgeven door het water van Maas en Merwede en zonder de vele boomen, die de meeste Hollandsche steden verfraaien. Het ligt er ietwat eenzaam, schijnt niet bij het gewone leven te behooren; zeker omdat het in de ruimte is gezet, tusschen twee groote rivieren en zoo is blootgesteld aan wind en wolken.

Dordt bezit niet meer de grootheid van eertijds, toen het één der welvarendste steden van de Nederlanden was; de lange straten met de mooie oude huizen getuigen nog van vroegeren overvloed.

Deze stad heeft de hooge onderscheiding genoten het tooneel te zijn geweest van de eerste vrije Vergadering der Staten van Holland in 1572, hoewel ze nog meer is bekend als de plaats, waar de beroemde Synode werd gehouden 1618—1619, al is deze vergadering nu niet bepaald een bewijs van die verdraagzaamheid, waarop de Vereenigde Provinciën zoo prat gingen.

Dordt was de verblijfplaats van Jacob de Witt, te zijner tijd burgemeester dier stad, en zijn zoons Johan en Cornelis, die Holland zoo uitstekend dienden, wellicht te goed voor de belangen van de overige provinciën

. . . .

De vroegste dagen van Dordrecht, door een Franschen schrijver, Isaac le Ducq in 1677, de parel van Holland genaamd, waren om verschillende redenen buitengewoon voorspoedig. Te beginnen met Floris II hielden de Graven van Holland hier hof en hadden er hun Munt sedert 1064. Enkele geldstukken, hier geslagen, bevinden zich in het museum in de Groothoofdspoort. En wat nog belangrijker is, de Graven verleenden Dordt het stapelrecht in hout, graan, wijnen, enz. wat beteekent, dat al die handelsartikelen in het land moesten gebracht worden, langs de bevoorrechte stad en er dienovereenkomstig belasting voor moest worden betaald. Dit groote privilegie, zoo weinig bevorderlijk aan het álgemeen welzijn, werd pas ingetrokken in 1775, maar was practisch toen reeds dood.

In 1549 bezocht Philips II Dordrecht en in 1672 Willem III onder dramatische omstandigheden. Het was in het midden van den opstand en van de invasie en het volk van Dordrecht had luide geroepen om den jongen Prins, toen nog geen Stadhouder; zóó hartstochtelijk, dat de verschrikte overheid, zich gedwongen zag hem te doen halen. Bij zijn aankomst onthielden zij zich voorzichtiglijk van het geven eener nadere verklaring,

in de hoop, dat hij haar van alle verantwoordelijkheid zou ontslaan door zich eigener beweging aan het hoofd van de menigte te stellen. Maar Willem was daar veel te verstandig voor en deed alsof hij de beroering in de stad niet opmerkte. De teleurgestelde vroede vaderen gingen met hem de vestingwerken zien en ten slotte, niet meer wetend wat zij met hem zouden aanvangen, boden zij hem een diner aan in het Hotel „De Pauw." Gedurende dezen maaltijd liep het volk buiten te hoop, verschafte zich toegang en eischte onder dreigementen, dat Willem tot Stadhouder zou uitgeroepen worden.

Toen het zoover gekomen was, herinnerde de jonge man zijn vurige aanhangers aan den eed, dien hij had afgelegd om nooit te dingen naar het Stadhouderschap.

Een predikant, zekere Hendrik Dibbets, trad naar voren en ontsloeg Willem op staanden voet van zijn eed, die hem ook werkelijk door dwang was afgeperst.

Waarop de overheid genoodzaakt was hem in zijn vaders waardigheden te herstellen.

Het moet een verheven moment geweest zijn in een leven, tot dusver vol vernederingen, teleurstellingen en verdriet.

Cornelis de Witt lag toen in Dordrecht ziek. Hij was één der magistraten en de menigte bestormde zijn huis om zijn handteekening te eischen op het document, dat zijn erfvijand in de macht herstelde.

De stoere patriot, die niet geheel zonder reden geloofde, dat de verheffing van het Huis van Oranje de val van de Nederlandsche *Republiek* zou beteekenen, weigerde te onderteekenen. Had zijn vrouw hem ten slotte niet overreed, dan was het lot, dat hem later trof, waarschijnlijk vervroegd geworden en zou op zijn geboortestad de schande van zijn moord hebben gerust.

Onder deze omstandigheden voegde hij twee Latijnsche woorden aan zijn onderteekening toe: *vi coactus* — door geweld gedwongen.

. . .

De geschiedenis van alle Hollandsche steden is vol van branden en overstroomingen en Dordrecht kreeg met Zeeland rijkelijk zijn deel aan het laatstgenoemde. In 1421 werden twee en zeventig dorpen in den nacht van den 18den November overstroomd, een ramp alleen te vergelijken met die, welke in 1530 de gedaante van Zeeland veranderde.

Die watervloed maakte van Dordrecht een eiland, wat het sedert is gebleven [1]).

[1]) Thans is een begin van uitvoering gemaakt met het droogleggen van dit ondergeloopen land, dat den naam draagt van „Biesbosch." (Vert.).

Dirk IV, Graaf van Holland, werd hier in 1048 door een boogschutter vermoord. In de vorige eeuw werd een reiziger de plek nog aangewezen, maar hij vergat te vermelden waar het was. Het is trouwens moeielijk na te gaan, zoowel toen als nu en vreemd is het, dat men zoo graag weet, waar een potentaat uit zulk een ver verwijderd tijdperk den dood vond

. . . . .

De De Witten zijn misschien de aanzienlijkste familie, verbonden met deze prachtige oude stad.

Jacob de Witt was Burgemeester van Dordrecht. Hij heeft nog gevangen gezeten op Loevestein, dat sombere slot waar ook Hugo de Groot verblijf moest houden, toen hij het waagde Maurits te weerstreven.

Johan, Raadpensionaris van Holland, regeerde feitelijk de Republiek van 1650 tot 1672, dat is, juist gedurende den tijd, waarin Willem III opgroeide.

Hun geschiedenis is de geschiedenis van Europa in die jaren.

Scherpzinnig, rechtvaardig, onkreukbaar, in alle opzichten edele en bekwame mannen, waren zij in hun denkbeelden hun tijd ver vooruit.

Maar Johan de Witt zag niet, dat verwaarloozing van het leger geen zin heeft voor een kleinen staat, omringd door machtige en gewetenlooze vijanden en ongetwijfeld was het dit niet genoeg aandacht schenken aan de verdedigingsmiddelen van het land, dat de ramp van '72 ten gevolge had; ook had hij geen oog voor de aantrekkingskracht, die de naam van Oranje-Nassau op het volk moest uitoefenen. Zelf Republikein in hart en nieren, meende hij, dat hij een gewoon burger kon maken van den jongen man, die de laatste was van het groote Huis, door de Nederlanders zoo hartstochtelijk bemind. In al zulke dingen legde hij een kortzichtigheid aan den dag, die hem noodlottig werd. Ook was hij te zeer een zoon van het gewest Holland en zijn politiek bevoorrechtte die Provincie met achterstelling van de andere.

Hoewel een zeldzaam en grootsch beeld, blijft Johan de Witt de onpractische idealist, onpractisch, omdat hij zich niet wilde aanpassen aan zijn tijden noch aan de menschelijke natuur; en hij ging het martelaarschap tegemoet, dat maar al te dikwijls het lot is der reinen van hart, der oprechten die tevens onplooibaren van geest zijn.

Een aangenaam aandoend monument in Dordrecht, toont de beide broeders in zittende houding, in overweldigende waardigheid heenblikkend over hun geboortestad.

Johan de Witt's gelaat is niet ongelijk aan dat van een anderen Nederlander van Portugeesche afkomst, Spinosa, ovaal, melancholiek donker en aantrekkelijk.

Zijn geschiedenis is één van de edelste, aandoenlijkste en meest deerniswaardige uit het groote boek der historie.

. . . . . .

De kerk te Dordrecht is verrukkelijk aan het water gelegen en draagt een geheel eigen karakter door de klok, die zoo uniek is geplaatst.

De meeste kerken zijn op de één of andere wijze geschonden of verminkt, maar de Dordtsche Kerk draagt haar klok coquet, als een hoed of kroon; *coiffé* is het woord, dat er het best voor past.

Als men dit huiselijk trekje buiten beschouwing laat, is de kerk indrukwekkend, een grootsche Gothische Kathedraal, kaal en gewit als gewoonlijk.

Het mooiste van het interieur, is het beeldhouwwerk van de koorbanken dat, hoe dan ook, hoewel lang niet ongeschonden, ontkomen is aan de woede der beeldenstormers en aan de vernieling door verwaarloozing. Zij zijn van een zekeren Jan Terwen Aertz en dateeren van 1538. Ofschoon deerlijk beschadigd, kan men nog onderscheiden, dat zij twee twijfelachtige overwinningen voorstellen — die van de Roomsch-Katholieke Kerk, die weldra met voor haar zulke noodlottige gevolgen zou uitgedaagd worden, en die van Karel V, een mythische geschiedenis. Het was in het aangezicht van den jongen Keizer, dat de roerige monnik Luther te Worms zijn uitdagende woorden slingerde en hoewel het antwoord van Karel niet ontbloot is van forsche kracht en imponeerende waardigheid, was er van dien dag af noch voor den Paus, noch voor den Keizer veel reden tot roemen.

Dit beeldhouwwerk is een copie van Dürer's beroemden zegevierenden Intocht van Maximiliaan I, die processie van grootsche praal, één en al levensrijkheid en krullen, waar een grijnslach schijnt verborgen, achter den bombast en de vreeselijke oogen van Melancholia; en het symbool van den Dood en de loerende blik van den Duivel gluren van onder de fantastische helmen der Germaansche krijgslieden.

En hier is een elegante draak van buitengewone gratie en fijnheid, die protest aanteekent, doch onvermijdelijk wordt teruggezogen door de dikke lippen van den Hellemond, waarin Maximiliaan en Karel alle ketters zagen verdwijnen in een zee van vlammen en waarvan de ketters zich éven gemakkelijk konden voorstellen, dat de kéizers er hals over kop werden ingeworpen, terwijl de horens te voorschijn kwamen, als de kronen van hun hoofd vielen.

De Dordtsche Kerk bezit een gouden doopbekken uit de achttiende eeuw, een zeldzaamheid voor een Nederlandsche kerk, waar doorgaans geen vaatwerk aanwezig is; maar dit schijnt door den koster even hoog in waarde gehouden te worden, als een Paapsche reliquie door den priester-bewaarder.

. . . . . .

In Dordrecht staat een standbeeld voor Ary Scheffer, een schilder, wiens Germaansch sentiment, vermengd met Fransch theatraal gedoe, in zijn tijd zeer en vogue was. Maar Dordt heeft veel grooter schilders dan dezen, waarvoor geen monumenten zijn opgericht: geen minderen dan Albert Cuyp en Nicolaas Maes kwamen uit Dordt en de gezonde, veel-bewonderde meester, Ferdinand Bol, evenals Godfried Schalcken, beroemd om zijn kaarslicht-effecten en de twee Houbrakens, graveurs, die in Engeland geweest zijn en zulk een fraaie collectie etsen van zeventiende-eeuwsche notabelen hebben nagelaten.

. . . . . .

Albert Cuyp, de zoon van een schilder, werd in 1605 in Dordrecht geboren. Hij was brouwer en schilderde alleen als amateur.

Deze artist was één van de beste landschapschilders, die ooit hebben geleefd; zijn doeken doen zelfs die van Claude Lorrain zwak en gemaniereerd schijnen, want zijn heerlijke stijl munt uit in wazig perspectief en effecten, van helder licht — het kristallen gouden licht van Holland — en hij is meer waar en tevens krachtiger dan de Franschman.

Samuel Ireland, die de Nederlanden in 1790 bezocht, spreekt van uitnemende Cuyps, die men eenige jaren tevoren kon koopen voor tien à twintig gulden. Landschappen en intérieurs, nu zoo gewaardeerd, schijnen in de achttiende eeuw te zijn verwaarloosd voor zware, kunstmatig-opgezette stukken, historisch of religieus; en de bewondering voor Cuyp dagteekent pas van veel lateren tijd. Hij deelt met zijn landgenooten Hobbema en Ruysdael den genialen trek, van de natuur volkomen getrouw te kunnen weergeven en ze toch te dompelen in een individueele sfeer van poëzie — de echte, zuivere poëzie van schoonheid, die is doorleefd, gewaardeerd en begrepen.

. . . . . .

Godfried Schalcken was niet geboortig uit Dordrecht, maar woonde er sedert zijn jeugd. Hij was een schilder uit den tijd, waarin de Hollandsche kunst een periode doormaakte van verval en hij is alleen interessant, omdat hij bij voorkeur kaarslicht op zijn schilderijen aanbracht, een manier, die zeer in den smaak viel. Het idée is niet onaardig, maar Schalcken overdrijft de roodheid van de belichting en hij begaat de fout van zelden de eigenlijke vlam te maskeeren, wat het oog onaangenaam aandoet. Dit gebrek bederft één van zijn beste stukken, „Jonge Vrouw een oorknop kiezende," dat anders wel mooi en bevallig is. Er wordt van Schalcken een ondeugend en zeer onwaarschijnlijk verhaal verteld om het Hollandsche phlegma te illustreeren:

Hij schilderde Willem III, die een kaars vasthield. Toen deze opbrandde

en 's Konings kanten lubben en ook diens vingers schroeide, bewogen noch de artist noch de monarch, daar Willem wachtte op een woord van den schilder en Schalcken te veel verdiept was in zijn werk, om het op te merken.

. . . . . .

Ferdinand Bol, een ander schilder, geboortig uit Dordrecht, was een levendiger en forscher genie, dateerend uit de Gouden Eeuw der Nederlandsche Republiek. Zijn fraaie schilderijen zijn meer karakteristiek en nationaal in gevoel en uitvoering. Deze leerling van Rembrandt strekte zijn meester in geenen deele tot oneer, en bezat iets van diens gemakkelijkheid en vrijheid, een kloeken streek en een gedurfd plan.

Hij liet een interessante serie etsen na, meest portretten met sterk geprononceerde eigenaardigheden, die ze meer tot typen dan tot goed gelijkende afbeeldingen stempelt.

. . . . . .

Nog iemand uit Dordrecht afkomstig was de excentrieke Bernard de Mandeville, hier geboren in 1670. Hij was rechtsgeleerde en practiseerde in Londen, alwaar hij waarschijnlijk ondersteund werd door eenige Hollandsche kooplieden in den vorm van een toelage en de bescherming genoot van den Graaf van Macclesfield. Die man schreef een zeer merkwaardig en nu zeldzaam werk, eerst getiteld „De gonzende Bijenkorf of Schelmen, die braaf werden," daarna uitgegeven onder den naam „De Fabel der Bijen." Het is opgesierd met honderden vreemde verhalen, anecdoten, waarnemingen, enz., in den trant van Burton's „Anatomy of Melancholy." Het boek werd onder de aandacht van een Engelsche jury gebracht, als kwetsend voor de zedelijkheid; het lot van menig grooter en menig geringer werk.

Mandeville schreef nog twee andere boeken met opzienbarende titels: „Vrije Gedachten over Religie, Kerk en Geluk," en „Onderzoek naar den Oorsprong van de Eer en het Nut der Christelijke religie in den Oorlog".

Mandeville kende Joseph Addison, dien hij beschreef als „een dominee met een staartpruik," wat wel niet ver van de waarheid zal geweest zijn.

Deze merkwaardige zoon van Dordt stierf in 1733.

. . . . . .

Uit Dordrecht kwamen eveneens de nijvere Houbrakens; Arnold, die het boek schreef, nu nog de vraagbaak voor de levensbeschrijving van de Hollandsche schilders (een voortzetting van Van Mander) en Jacob, zijn zoon, die aan dit werk eenige bewonderenswaardige portretgravures toevoegde, terwijl hij ook een andere serie leverde voor een Engelsch werk Knopton's „Heads of illustrious Persons of Great Britain," 1748.

Nicolaas Maes werd in 1632 in Dordrecht geboren. Hij was een leerling van Rembrandt.

Op zijn best en in zijn vroegsten stijl, was Maes één van de teederste en meest aantrekkelijke, onder de Hollandsche schilders; *Het Gebed zonder Einde* is een meesterstuk.

Later ontaardde hij in een mode-portretschilder, en werkte veel te veel populaire doeken af, die onnatuurlijk en ruw werden, maar nooit een zekere vlotheid en voornaamheid misten.

De strijd om het bestaan en de populariteit van het portret-schilderen dwongen menig artist zich te geven aan een kunst, die niet strookte met zijn talent.

. . . . . .

Charlotte van Bourbon, derde vrouw van Willem den Zwijger, logeerde in der tijd in Dordrecht ten huize van een zekeren Jan Thomassen, op den Westhoek van de kleine Spuistraat, waar zij het leven schonk aan Charlotte Brabantine van Nassau, later de vrouw van Claude de Tremouille, Hertog van Thours, maar Dordrecht bezit geen herinneringen aan de zachtmoedige gewezen non en haar kindje.

. . . . . .

De Groothoofdspoort, een oude stadspoort herbouwd in 1618, met een koepel uit 1690, is prachtig gelegen aan het eind van de indrukwekkende Wijnstraat. De vroegere gracht is gedempt, maar de straat is nog altijd schoon en statig, en de poort staat er nog in zelfbewuste autoriteit tegenover de Merwede en de Maas, die haar breede, glinsterende, wielende maar kalm uitziende wateren naar Rotterdam voert.

Binnenin is een museum; de gewone bonte, pathetische verzameling van dingen, die in gebruik waren en nu slechts curiositeiten zijn geworden. Er zijn hier veel driehoekige bovenstukken van oude gevels, waaronder één van 1617 waarop London Bridge is afgebeeld. Hier is ook een schilderij van Hertog Jan van Brabant, Dordrecht belegerend in 1418 en een van den heiligen Nicolaas, lustig brandende in 1567. Ook zijn hier aanwezig twee deurpaneelen in grisaille van Albert Cyup en een prachtige schoorsteenmantel uit den Kloveniers-Doelen, waarin het ongewone onderwerp van een veldslag is gebeiteld, dan nog gedenkpenningen en munten, waarvan de meeste geslagen zijn in de Munt, die voorheen in Dordrecht was.

Er zijn nog twee andere museums in de stad: het ééne, het Zuid-Afrikaansch Museum, is een inrichting van weemoedigen aard. De voorwerpen daar hebben betrekking op gebeurtenissen, die nog versch in het geheugen liggen en doen daardoor persoonlijk en smartelijk aan. Het is als het zeer

droevig verhaal van een verloren gegane erfenis [1]). In het Dordtsche Museum is een opeenhooping van Ary Scheffer's glimmende doeken, drie Albert Cuyps en één Nicolaas Maes, het laatste een portret van den stoeren gevangene van Loevestein, Jacob de Witt, eens Burgemeester van Dordrecht. Er zijn ook twee portretten door Jacob Gerritsz. Cuyp, en een interessant stuk „Bestuurders van de Munt te Dordrecht in 1674" door Samuel van Hoogstraten, een schilder in Dordrecht geboren en een leerling van Rembrandt, die gewerkt heeft te Rome en te Londen.

Hier zijn ook de veelvuldig gecopieerde portretten van de gebroeders De Witt en de buste van Johan de Witt door Quellin. De ovale gezichten met de volle onderlip en de spitse kin zijn overal hetzelfde: het eigenaardige van die zwaarmoedige gelaatstrekken, die zoo duidelijk hun Zuidelijke afkomst verraden, werd door den artist steeds getrouw weergegeven.

. . . . . .

Maria de Medici, dochter van den Groothertog van Toscane en weduwe van Hendrik IV, bezocht Dordrecht in 1638.

Zij was uit haar land verdreven door den invloed van Richelieu en vond de Nederlanden een geschikte plaats om intrigues tegen hem te beramen en hem met pamfletten te overstelpen.

De prachtlievende, stijve en wraakzuchtige Italiaansche, die de speelpop van Concini en Luynes was geweest, was nu vijf en zestig jaar oud en een gezette matrone, maar zij kon zich niet schikken in een leven, met nietsdoen doorgebracht. Haar zoon was koning van Frankrijk en haar dochter koningin van Engeland. Zij was nu op weg om de laatste te bezoeken die, hoewel in mindere mate, het hartstochtelijke, hooghartige karakter der moeder bezat en evenals zij, kleingeestig maar vlug van begrip was. De Koningin werd in Dordrecht luisterrijk ontvangen (in weerwil van haar haat tegen de Protestanten) en zij kon niet nalaten haar hooge tevredenheid daarover te betuigen.

Door deze vrouw kwam er Italiaansch bloed zoowel in het Huis Stuart als in het Huis Oranje. Karel II, Jacobus II en Willem III stamden in rechte lijn van haar af en dat is wellicht de reden van den donkeren, zwaarmoedigen „Italiaanschen" blik in de portretten der drie Prinsen.

---

[1]) Het museum is thans overgebracht naar Zuid-Afrika en opgenomen in het Staatsmuseum te Pretoria. (Vert.).

HOOFDSTUK VIII.

ER is zooveel te vertellen over Den Haag, dat, tenzij men een heel boekdeel aan die bekoorlijke stad zou kunnen wijden, men weinig kan zeggen, zonder tegelijk te laten zien hoeveel men verzwijgt.

De geschiedenis van Den Haag is de geschiedenis van Holland, van de Nederlanden, van Europa. Het is de plaats, waar het eerste vrije Gouvernement der nieuwere tijden vergaderde en zij was door vele generaties heen de officieele residentie van het Huis Oranje. Na een geschiedenis vol afwisseling, woelingen, groote gebeurtenissen, drama's, tragedies en heroïsche inspanning, is het nu één van de aangenaamste plaatsen ter wereld — uniek, gedistingeerd, smaakvol, elegant, vol van heerlijke huizen, heerlijke boomen en de mooiste lanen en bosschen. Haar aanzien wordt nog verhoogd doordat zij, wat men van geen andere Nederlandsche stad kan zeggen, — zelfs van Amsterdam niet — cosmopolitisch is, de deftige zetel van 's lands bestuur, de formeele Hofresidentie en, van recenten datum — de plaats, waar het Vredespaleis getuigenis aflegt van het onverwoestelijk idealisme der menschheid.

. . . . . .

Het centrum van Den Haag is, hoe men het ook neemt, het Binnenhof — het oude Hof van Holland.

Dat mengelmoes van gebouwen, gegroepeerd om een centraal kasteel, dat in een vierkant staat, typeert het geheele volk en het geheele land; het is het beroemdste, origineelste en interessantste monument van het land en is naar den eisch geloofd, geëerd en herdacht.

Het Binnenhof, het Buitenhof en het centraal gebouw, de Ridderzaal, in hun oorspronkelijke gedaante, zijn veel ouder dan de Nederlandsche Republiek, de Vrijmaking van Europa door Luther, de drukpers, of ieder samenhangend denkbeeld over vrijheid. Het was oorspronkelijk niet meer dan een buitenverblijf, of jachtslot van de Graven van Holland, de feudale heerschers van Holland en Zeeland onder het Heilige Roomsche Rijk, dit 's Gravenhage, (des-Graven-Haag of insluiting) later afgekort tot Den Haag, hoewel de volle vormelijke naam nog wordt gebezigd. Den Haag, ofschoon zoo lang reeds de zetel van het Bestuur, bleef „het grootste dorp van Europa," tot Koning Lodewijk, de welmeenende broeder van den grooten Napoleon, het de stadsrechten gaf.

Deze Graven van Holland bekleedden geen voorname plaats in de historie; zij stierven uit vóór de groote gebeurtenissen, die de nieuwere geschiedenis uitmaken, plaats grepen en waren nooit meer dan feudale potentaten, altijd bezig elkander uit te roeien. De belangstelling, die zij wekken,

is persoonlijk en plaatselijk; de charme, die van hen uitgaat, bestaat wellicht juist in het feit, dat men hun lotgevallen stuksgewijze langs weinig-bezochte zijpaden moet bijeenzoeken. Hun souvereiniteit dagteekent uit de tiende eeuw en eindigde met hun laatste bloedverwante, Jacoba van Beieren, die haar rijke bezittingen, welke ook Friesland en Henegouwen omvatten, moest nalaten aan het Bourgondische Huis, dat reeds de naburige Graafschappen in het Zuiden had geërfd.

Men beschouwt een zekeren Dirk, die in het jaar 922 door Koning Karel den Eenvoudige (van het Westfrankische rijk) met een aanzienlijke landstreek werd begiftigd, als den eersten Graaf van Holland, Dirk I. Hij werd opgevolgd door zijn zoon Dirk II, die de dochter huwde van Lodewijk van Frankrijk. Zijn zoon Arnoud ging een huwelijk aan met de dochter des Keizers en sneuvelde in een strijd tegen de Friezen. Diens zoon, Dirk III, door zijn huwelijk vermaagschapt met het Saksische Huis, was de vader van dien Dirk IV, die — wie weet om welke duistere reden — in 1053 te Dordrecht vermoord werd. Deze graaf, die niet getrouwd was, werd opgevolgd door zijn broeder Floris I, in 1061 gevallen in een gevecht met de Stad Keulen. Zijn weduwe, Geertruida van Saksen, sloot een tweede huwelijk met Robert, bijgenaamd de Fries, die afgezet werd door Godfried den Bultenaar, Hertog van Lotharingen, welke het land echter slechts vier jaar behield, daar hij in 1076 vermoord werd. Dirk V volgde nu zijn vader Floris I op en stierf in 1091, na gehuwd te zijn geweest met de dochter van den Hertog van Saksen. Hun zoon Floris II, huwde de zuster van den toenmaligen Keizer en werd opgevolgd door zijn zoon, Dirk VI; diens kleinzoon Floris III trad in het huwelijk met de dochter van Malcolm, Koning van Schotland en gedurende een Kruistocht in 1190 stierf hij in Antiochië. Deze Graaf woonde den Rijksdag op de Roncalische velden bij onder den schrikwekkenden Barbarossa.

Tot dusver was de afstamming van vader op zoon, voor die tijden, merkwaardig rechtstreeks verloopen. Dirk VII liet echter slechts één dochter na, Ada, een deerniswaardige figuur, gehuwd met den Graaf Van Loon en kinderloos overleden op haar achttiende jaar; hij werd opgevolgd door zijn broeder, Willem I, die Friesland (niet bepaald op vreedzame wijze) aan zijn gebied toevoegde en deelnam aan den Kruistocht van 1217; hij vertrok uit Vlaardingen, voer over de Maas (destijds Merwede) af, kwam in Egypte (Damiate) waarbij hij Lissabon aandeed en bewees met zijn Friezen goede diensten in het Heilige Land.

Zijn metgezellen onder de muren van Acco waren de Bisschoppen van Munster, Bamberg en Utrecht en de Hertogen van Oostenrijk en Merano. Drie jaren later was hij tegenwoordig bij dien beroemden Rijksdag van

Frankfort, waarop Frederik II door zijn concessies aan zijn rijksgrooten, den stoot gaf tot het verbrokkelen van het reusachtige rijk, dat reeds tijdens zijn leven begon uiteen te vallen.

Spoedig daarna was deze Graaf van Holland en Friesland genoodzaakt enkele landen, die hij aan de Gravin van Vlaanderen had ontnomen, aan haar terug te geven. Hij huwde de dochter van den Hertog van Gelre en stierf in 1223, zijn bezittingen ongeschonden nalatend aan zijn zoon Floris IV, die twaalf jaar later bij een tournooi — verraderlijk, naar men zeide — werd gedood. Deze was gehuwd met de dochter van den Hertog van Brabant en was de vader van Willem II, die kloeke, romantische figuur, die Roomsch-Koning was in oppositie tegen Frederik. Bij zijn dood werd zijn broeder Floris voogd over zijn zoontje, Floris V, die de beroemdste en schitterendste was uit de geheele reeks; hij versloeg de West-Friezen en werd, ter oorzake van de gewelddadige ontvoering van een zijner hofdames in 1296 vermoord. Pieter Cornelisz. Hooft heeft een populair treurspel over dit onderwerp geschreven [1]). Drie jaren later stierf zijn zoon, Jan I, die gehuwd was met Elisabeth, dochter van Eduard van Engeland, zonder kinderen na te laten en het Hollandsche Huis, dat gedurende bijna vier eeuwen zestien vorsten in bijna onafgebroken opeenvolging had voortgebracht, eindigde met dezen laatsten mannelijken afstammeling. Het was een lange dynastie, die vele bekwame heerschers telde.

De regeering kwam nu aan het Henegouwsche Huis door het huwelijk van Ada, met den Graaf van die Provincie, welke onder het bestuur van Jan II van Avennes werd vereenigd met Holland en Friesland; hij stierf in 1304.

Zijn zoon, Willem III, de Goede, volgde hem op. Zijn dochter was Koningin Philippa van Engeland. Daar haar broeder, Willem IV, die in 1345 tegen de Friezen sneuvelde, geen kinderen naliet, eindigt met hem het Henegouwsche Huis en ging de graventitel over op het Beiersche Huis in den persoon van Willem V, zoon van Margaretha, dochter van Willem III en werden de azuren en zilveren velden in het wapenschild toegevoegd aan de kwartieren van de Leeuwen. Deze Prins verviel tot waanzin en zijn broeder Albrecht regeerde als ruwaard of regent in zijn plaats tot zijn dood in 1389.

Albrecht kreeg nu den graventitel en liet zijn bezittingen na aan zijn zoon Willem VI, wiens eenige erfgename Jacoba, van haar rechten werd beroofd door haar oom Philips van Bourgondië, die zijn aanspraken grondde op zijn afstamming van Margaretha, dochter van Albrecht. Zoo ging het Beiersche Huis over in het Bourgondische, dat op zijn beurt opging in de Republiek der Zeven Vereenigde Nederlanden, 1579. [2]) Filips II van Spanje, was eigenlijk Filips III in de Nederlanden en de 33ste regeerende graaf.

[1]) „Geeraerd van Velzen." (Vert.) [2]) Unie van Utrecht.

Dit is het korte overzicht van de opeenvolgende Graven over Holland, aan wie men in alle steden van Zeeland, Noord- en Zuid-Holland herinnerd wordt, hoewel een samenhangend verhaal over hen, of zelfs één van hen, niet zoo gemakkelijk is te verkrijgen. Hun zetels waren te Dordrecht, Middelburg, Den Haag, of Haarlem en men veronderstelt, dat Dirk I de beroemde Abdij te Egmond heeft gesticht, waar zoovelen van zijn nakomelingen werden begraven.

De Abdij werd in 1572 vernield en er is niet het geringste spoor meer overgebleven, van dit eens zoo vermaarde gebouw. Uit de Kronieken dezer beroemde Abdij, bekend als de beschermster van kunsten en wetenschappen, kan men het een en ander over de vroegste Nederlandsche geschiedenis te weten komen.

In de naburige stad Alkmaar is de graftombe van Floris V.

Het was deze Floris V, dezelfde die de rol van eerlooze speelde, in het duistere drama van zingenot en moord, die het Hof van Holland gebouwd heeft. Zijn vader, Willem II, had hier een paleis gebouwd en daarheen zijn voornaamste residentie gevestigd, van Haarlem overgebracht; ook Delft en Middelburg waren verblijfplaatsen van het Hof en al deze plaatsen werden om beurten door de Graven bezocht. De Ridderzaal, zooals ze nog is, werd door Floris V gebouwd. De steenen zelfs zijn dezelfde, de hoofdvorm met torentjes en gevels is dezelfde, hoewel het inwendige is gerestaureerd en de ingang veel veranderd. Dit was het paleis, waarin de Graaf en zijn Hofhouding woonden, omringd door een gracht en een opeenhooping van gebouwen voor dienaren, hoorigen, enz. De Vijver was het wed, waar de paarden werden gedrenkt, en waar nu het drukke Plein zich bevindt, was de moestuin; verder strekten dichte bosschen, eenigszins drassig, zich uit tot aan de zee bij Scheveningen.

Het paleis was een wereldje op zich zelf met waschhuizen, bakkerijen, woningen voor naaisters, borduursters, zadelmakers, met bloemtuinen, boomgaarden, stallen en een weelderige kerk, de Mariakapel, waar velen van de Graven werden gedoopt, in den echt verbonden en begraven, waar ook Jacoba haar graf vond.

Aansluitend aan dit hoofdgebouw, de Ridderzaal, verrezen andere gebouwen, voor het gemak van 's Graven gevolg door gangen met het bijgebouw verbonden. Er was een „cypressenkamer", misschien voor een of andere reliquie uit een kruistocht, een „roode zaal" en het slaapvertrek van den Graaf met groene wandtapijten; daarnaast was een kleine bidkapel.

Een muur, om den Vijver heenloopend en voorzien van twee poorten, waarvan er slechts één, de Gevangenpoort is overgebleven, omsloot het geheele gebied, dat een volmaakt model moet geweest zijn van een feudale inrichting.

Als van zelf ontstond van lieverlede in de nabijheid dezer muren een nederzetting van menschen, die aangetrokken werden door de aanwezigheid

der Hofhouding en zoo werd de kern van Den Haag gevormd. Oude namen bleven hangen: bij den Vijver is het *Voorhout* — ingang van het bosch — en het *Tournooiveld* waar de steekspelen werden gehouden, ongetwijfeld binnen de perken van hetzelfde plein, nu zoo fraai met boomen beplant. De andere zijde draagt nog den naam Spui, nu een straat, doch eertijds de sluis, waardoor de Vijver loosde. Zoo volmaakt was het oude systeem van sluizen en dammen, dat, toen een van Albrechts hofdames een diamant in den Vijver had laten vallen, de Graaf pogingen in het werk stelde om dien terug te vinden door den vijver te laten leeg loopen en het uitstroomende water bij de dammen te onderzoeken.

Er waren nog twee poorten aan de hoeken van het Binnenhof, de Spuipoort en de Nederpoort; alle waren versierd met het grafelijk wapen. Albrecht, — de laatste van zijn Huis, die een weelderigen staat voerde — de vader van Willem VI den laatsten graaf uit het Beiersche Huis, woonde bijna vijftig jaar op het Binnenhof, dat hij aanmerkelijk vergrootte en verfraaide.

De trots van het Hof was de kleine kapel, die onder het opzicht stond van een deken en twaalf kanunniken; ze was inwendig rijk beschilderd en bezat een orgel, gebouwd door Willem Vrijman uit Delft. Lambout was de naam van den organist. Hier werd Albrecht tweemaal in den echt verbonden — in 1389 met Margaretha van Briga en in 1394 met Margaretha van Kleef.

Het rood-wit-blauw, nog in gebruik als de Nederlandsche vlaggekleuren, waren die van de Hollandsche Graven en daarom ouder dan het oranje-blanje-bleu van het Huis Oranje — ouder, wel te verstaan, met betrekking tot Holland.

Men veronderstelt, dat deze Albrecht, die, — vreemd genoeg voor die tijden, noch oorlogzuchtig noch roofzuchtig, noch roemruchtig was, — voor het eerst het ambt van Stadhouder, d.i. van Plaatsvervanger, in deze landen instelde, daar hij te traag was om zelf de plichten, aan zijn waardigheid verbonden, waar te nemen. Philips van Bourgondië ging met dit instituut voort in de Nederlanden, en evenzoo deed het Oostenrijksche Huis. De jonge Republiek maakte in den loop der tijden dit vreemdsoortig ambt en titel beroemd, waarvan de oorsprong wordt toegeschreven aan de traagheid van een vroegeren Graaf.

Onder de regeering van Albrecht viel de eerste der drie tragedies voor, die het plaveisel van 's Gravenhof zouden bezoedelen. De twee latere moorden, in ieder opzicht smartelijk, schandelijk en verfoeielijk, zijn maar al te zeer bekend. De namen van Johan van Oldenbarnevelt en van de gebroeders De Witt, zullen voor altijd op droeve en eervolle wijze verbonden blijven aan deze plek gronds.

Doch de geschiedenis van het eerste drama is weinig bekend en de naam van het slachtoffer wordt zelden in boeken over Den Haag vermeld; daarom vinde ze hier een plaats, in verband met het Binnenhof.

In 1357 werd Hertog Willem van Beieren, de vijfde Willem, die Graaf over Holland was, waanzinnig verklaard naar aanleiding van den moord op Gerrit van Wateringen, waarvoor niet de minste reden bestond en trad zijn broeder Albrecht, toen zeven en twintig jaar oud, in zijn plaats.

Albrecht, week en traag van karakter, eigenschappen die in de Middeleeuwen geen opgeld deden, was afkeerig van den oorlog en de bemoeienissen, die het regeeren meebracht; daarentegen was hij zeer gesteld op comfort en praalvertoon en een liefhebber van kunst. De graftombe van zijn eerste vrouw, Margaretha van Briga, in Den Haag in de kapel van het Binnenhof en die van zijn moeder, Margaretha van Henegouwen, die als de gemalin van Keizer Lodewijk is gestorven te Valenciennes, werden beschouwd als meesterstukken; zij werden in opdracht van Albrecht door Brusselsche handwerkslieden onder toezicht van Jan de Beifer gebouwd en beschilderd en verguld door den goudsmid Jacob van Muneken.

Maar behalve dat hij zulke fraaie gedenkteekenen oprichtte, voor overleden dames, wijdde Albrecht zijn aandacht niet minder aan levende schoonheden. De meest romantische en meest tragische van die amourettes was zijn genegenheid voor Aleida van Poelgeest, die de opmerkzaamheid van den Graaf trok in 1388, — na den dood van zijn eerste vrouw, — en die zes jaar lang zijn gunsten genoot.

Aleida was de dochter van Jan van Poelgeest, schildknaap, ruwaard van Zuid-Holland en Heer van Koudekerk, waar zijn kasteel Klein Poelgeest stond. Het schijnt, dat hij de liefde van den Graaf voor zijn dochter niet ongaarne zag en dat hij ruimschoots zijn deel ontving van de goede gaven, die Aleida van haar vorstelijken geliefde wist te verkrijgen.

De moraal dier dagen was, ten minste wat het Hofleven betreft, noch verheven noch kieskeurig en dit liefdesavontuur van Albrecht zou nauwelijks zijn opgemerkt, als de dame niet, stoutmoedig geworden door de groote plaats, die zij in zijn genegenheid innam, begonnen was haar bloedverwanten te zeer op den voorgrond te schuiven. Nu vinden hovelingen niets verachtelijker dan de vorstelijke gunstelinge, die de goedgeefschheid van haar minnaar uitbuit of misbruikt ten voordeele van inhalige familiebetrekkingen: zelfs de vrouw eens Konings, zooals Elisabeth Woodville, kan zulks niet riskeeren zonder rampzalige gevolgen.

Wij weten niets van Aleida dan dat zij slank en blond was; eerder een Alice Perrers dan een Agnes Sorel, want zij schijnt, gedachteloos of opzettelijk, hebzuchtig en onvoorzichtig geweest te zijn. Haar kamers in het Hof

zelf werden gevolgd door een huis in de Papenstraat, haar geschonken door den Graaf, waar hij goedgunstig nog een kamer en een keuken liet bijbouwen, terwijl er in 1391 via de „Ingangspoort" (de Gevangenpoort) een verbinding werd gemaakt met Aleida's huis. Ook hooren wij van rijke geschenken, die haar werden vereerd: zóóveel goudstukken voor Paschen, zóóveel voor andere feestdagen. Haar vader, broeder, oom, tante, zelfs haar knecht en haar twee vrouwelijke bedienden, werden verblijd met giften van den Graaf, niettegenstaande die tante en die zuster nonnen waren. De bekoorlijke Aleida ontving ook jaarlijks 200 „franken" en zij vergezelde den Graaf menigmaal in het openbaar, alsof zij zijn echtgenoote was.

De grafelijke residentie moet een schitterenden indruk hebben gemaakt. Het gothische bouwwerk oprijzend uit het prachtige geboomte en omringd door den Vijver, de Poorten en al die mooie gebouwen; het Leeuwenhuis, dat twee leeuwen en een dromedaris herbergde, de bleekvelden voor het waschgoed, de moestuin en de boomgaarden, de bloementuin en de boomgroepen, de kapel met het, met sterren beschilderde blauwe plafond, het heerlijke beeld van de Maagd en de prachtige graftomben der Graven, de stallen, de waschhuizen, de werkplaatsen en dienstgebouwen van de timmerlieden, de borduursters, naaisters, valkeniers, koks, bakkers en schilders, de buitengewoon fraaie klok boven den ingang van het Hof; het luiden der klokken van de kapel, deken Dirk Voppen, komende en gaande met zijn kanunniken; de kleuren van Holland, het rood-wit-blauw, zichtbaar in wimpels en banieren, in de dracht van ridders en schildknapen, de pijpers in rooskleurige kleedij, de koorzangers in het groen, de ridderspelen, vermakelijkheden en feesten — dit alles moet een levendig beeld hebben gevormd van het middeleeuwsche feudale leven in zijn bloeitijd. Het is een leven, zoo volkomen verdwenen, dat men het nu moeielijk meer kan doorvoelen, al zou het niet zoo heel bezwaarlijk zijn, het opnieuw in elkaar te zetten.

De sfeer van die dagen, terzelfder tijd zoo ridderlijk en zoo ruw, zoo ongegeneerd en zoo vroolijk en hoe dan ook, toch zoo aantrekkelijk, is het best bewaard gebleven in sommige oude gedichten met name in die van Geoffrey Chaucer en zelfs daaruit komt u slechts, een zuchtje van een geur tegemoet, die ons tegenstaat.

In weerwil van de toenemende ergernis der beleedigde edelen en de gramschap van den Graaf van Oostervant, Albrechts zoon en erfgenaam, ging Aleida blijmoedig voort op den eenmaal ingeslagen weg. Zij begeleidde den Graaf verscheidene malen op tochten door zijn gebied. Soms werden de banieren van Holland tot in Henegouwen gedragen, dan weder werd er een reis naar Zierikzee ondernomen, de Zeeuwsche stad, die zelfs toen reeds oud was, of naar Dordrecht, waar zich de grafelijke Munt bevond

en naar Middelburg, waar de Grafelijke residentie aan de Abdij grensde. Somtijds reisde Aleida in een „wagen," een ruwe draagkoets of kar met groene gordijnen en somtijds te paard.

Die optochten door het frissche, ongerepte landschap met de banieren, wapperend in den zomerwind en de gansche ruiterstoet schitterend in het kristalheldere licht, moet een rijk, onvergetelijk schouwspel hebben opgeleverd.

Hoe betooverend ook moeten toen die steden, Zierikzee, Middelburg, Dordrecht en Bergen geweest zijn in de volle glorie van hun bloeitijd, ommuurd, omringd door grachten, met de hooge poorten en massieve kerken óprijzend naar de woelige wolken, die zich schenen los te maken van de zee en de vlakte.

Aleida keerde in 1392 naar Den Haag terug, waar in Juli de kermis werd gevierd met nog meer luister en vroolijkheid dan gewoonlijk. Dit feest heeft den Nederlanders altijd zeer na aan het hart gelegen. Wat het later werd, weten wij uit de groteske schilderijen van Brueghel en Jan Steen. Nog later riep een Nederlander, die in ballingschap ging om de kroon van Engeland te dragen, verlangend uit: „Het is de maand van de kermis in Den Haag; ach, dat ik vleugels had om er heen te vliegen!"

In Aleida's dagen werd de kermis gevierd met middeleeuwsche pracht: steekspelen op het Tournooiveld en allerlei vermakelijkheden, waarin Albrecht behagen schepte. Aleida, de gelukkigste der gelukkigen, de vroolijkste der vroolijken en de schoonste der schoonen, gaf geen acht op de dreigende blikken van Willem van Oostervant, of de toornige minachting van zijn gevolg.

Zij, die niet moedwillig doof waren, hadden reeds nu het eerste gerommel van het opkomend onweder kunnen vernemen; Albrecht hield de teugels niet strak genoeg en de kloeke ridders en burgers gevoelden zich in hun eer getast door de overheersching der vrouw: de Nederlanders waren nooit en zullen nooit worden een volk, dat verwijfdheid of vrouwelijke heerschzucht duldt.

In December 1392, op den donkeren en stormachtigen avond van den laatsten dag van het jaar, keerden Aleida en haar kamerheer, Willem Kuser, van het grafelijk paleis naar haar huis in de Papestraat terug. Die Kuser was een man van eenige beteekenis. Hij was baljuw van Amstel- en Waterland en schildknaap des Graven, staande tévens in dienst van Aleida; ook was hij verwant aan het regeerende Huis door zijn grootvader, een natuurlijken zoon van Jan II, Hertog van Henegouwen, Graaf van Holland, wiens kleindochter Margaretha de moeder was van Albrecht; en Willem Kuser's vader, Koenraad Kuser van Oisterwijk, bekleedde verscheidene eervolle betrekkingen.

Deze beiden dan verlieten het Hof in dien donkeren, somberen nacht, flink ingestopt tegen de koude, verhit als zij waren door de warmte in 's Graven kamers en 's Graven wijn en legden inderhaast den korten

afstand af, die hen scheidde van het weelderige huis in de Papestraat. Aleida's vroolijk afscheid van Albrecht was een afscheid voor immer geweest. Toen de kille morgenstond van den Nieuwjaarsdag aanbrak, vond men de ontzielde lichamen van de schoone jonge vrouw en haar dapperen geleider badende in hun bloed, uitgestrekt op het blauw-steenen plaveisel van het Buitenhof bij de Ingangspoort.

Het arme, levenslustige, lichtzinnige schepsel was den woesten haat, dien zij had opgewekt, ten offer gevallen. Er viel een zware verdenking op Willem van Oostervant, die nu de vaan des oproers tegen zijn vader plantte, maar met zoo weinig succes, dat hij weldra naar Engeland vluchtte.

Hier ontving Richard II den jongen Graaf met groot eerbetoon en bevorderde hem, toen hij overwinnaar bleef in een tournooi, tot Ridder van de pas ingestelde Orde van den Kouseband, wat een vreemd licht werpt op de opvattingen dier eeuw, daar de koelbloedige moord op een vrouw klaarblijkelijk niet werd beschouwd als een blaam op de Riddereer. Vermoedelijk hield men Aleida in ieder opzicht voor een verworpelinge; de ridderlijkheid strekte zich zelden uit tot vrouwen, die kwalijk te rade gingen met haar eer, een woord, dat de eeuwen door synoniem is geweest met kuischheid.

Men was meer onder den indruk van den moord op Willem Kuser, dan van dien op Aleida en stellig verdiende hij minder dan zij zulk een lot.

Er werden twee kapellen gewijd aan de nagedachtenis van de beide deerniswaardige jonge menschen, één te Koudekerk en één in een van de Haarlemmer parochie-kerken.

Het was in het jaar 1394, dat de wufte Albrecht aan het hoofd van een schitterenden ridderstoet uitreed in de richting van Rijswijk om Margaretha van Kleef, zijn tweede vrouw, te verwelkomen.

Willem van Oostervant onderwierp zich eindelijk, na een oorlog in Friesland, zoo volkomen aan zijn vader, dat hij diens vergiffenis erlangde.

In 1404 volgde hij Albrecht op als Willem VI. Hij was de vader van Jacoba van Beieren en de laatste mannelijke afstammeling van zijn Huis.

Een wonderlijke, lugubere herinnering aan Aleida van Poelgeest bleef lang bewaard in Den Haag: de blauwkleurige straatsteen, waarop het rijkgekleede lichaam van de vermoorde gunstelinge op den eersten dag van 1393 werd gevonden. Die steen, waarin zich groote barsten bevonden, werd in 1636 uit het Buitenhof naar de Plaats overgebracht en op den hoek van de Hoogstraat tusschen de witte keien gelegd, waar hij in 1861 nog te zien was.

Johan de Witt, den weg afleggend tusschen het Binnenhof en zijn huis op den Kneuterdijk, moet dikwijls dien ouden steen betreden hebben,

die een lot in herinnering bracht, waarmede het zijne zooveel overeenkomst zou vertoonen en dat slechts weinige schreden daarvandaan hem zou treffen.

Zelfs in een eeuw, die zich kenmerkte door wreedheid en woestheid, behoorde de moord op vrouwen om staatkundige redenen tot de zeldzaamheden. Hoewel een groot aantal vrouwen een gewelddadigen dood vond, was de oorzaak daarvan gewoonlijk te zoeken in het schenden harer huwelijksgeloften. Later werden vrouwen dikwijls terechtgesteld om politieke- of godsdienstige redenen, maar deze middernachtelijke moord op Aleida van Poelgeest blijft een voorval, even ongewoon als afschuwwekkend.

. . . . . .

Bij den ingang van het Binnenhof, uitziend op den Vijver, is het Mauritshuis; een zeer elegant voorbeeld van zeventiende-eeuwsche architectuur, charmant gelegen. Het wordt gebruikt als schilderijen-museum en vele van de beroemdste schilderijen ter wereld, zijn hier ondergebracht.

Geen particulier huis is in allen deele geschikt, om te dienen als museum. Deze verzameling is te uitgebreid, dikwijls slecht belicht en vele schilderijen zijn op ezels geplaatst of te hoog gehangen. De oorspronkelijke aankleeding van het huis is ook verloren gegaan, wat te betreuren is; zelfs hangen er vierkante schilderstukken boven ronde lijsten, boven de schoorsteenmantels, enz. Men kan niet nalaten zich voor te stellen, wat van het Mauritshuis gemaakt had kunnen worden, geschikt en behangen met de oorspronkelijke meubelstukken en schilderijen.

Toch gaat er nog een groote bekoring van de collectie uit. De schilderijen zijn ten minste bijna alle Nederlandsch en vele er van zijn van groot locale en nationale beteekenis. De omgeving is hoogst individueel, deftig, patricisch en rustig.

Dit huis kan zoowel uit een oogpunt van architectuur als van historie, als typisch gelden voor Den Haag.

Het werd gebouwd door Graaf Johan Maurits van Nassau, vaak de Braziliaan genoemd, omdat hij Gouverneur van Brazilië geweest was. Een prachtige oude kaart van Brazilië toont ons zijn woning in Hollandschen trant, tusschen de exotische boomen.

De bouw van het Mauritshuis werd opgedragen aan Pieter Post, naar ontwerpen van Van Campen, die nog bewaard zijn gebleven in de Koninklijke Bibliotheek te Den Haag.

De Graaf kocht den grond in 1633 van de Staten-Generaal en toen hij, in 1644 uit Brazilië repatrieerde, was het gebouw bijna voltooid en gereed om de kostbare houtsoorten en curiositeiten te ontvangen, die de koene Hollander uit Zuid-Amerika had meegebracht. Het uitwendige is onveranderd gebleven en het wapen van Johan Maurits is nog te onderkennen boven den ingang.

Inwendig was het huis ongemeen schitterend: de trap vooral was prachtig en er waren plafonds en lambrizeeringen van Braziliaansch hout, een zaal, die de portretten van de Prinsen uit het Huis Oranje-Nassau bevatte en een andere — wat moet dat prachtig geweest zijn — versierd met geschilderde Zuid-Amerikaansche vogels. Een serie gobelins van Eeckhout en Frans Post, Braziliaansche landschappen voorstellend, werd tegelijk met een collectie ivoren voorwerpen, in 1652 aan den Keurvorst van Brandenburg verkocht en bevindt zich op het oogenblik in het museum te Kopenhagen.

In 1660 logeerde die ondankbare vluchteling Karel Stuart II in dit kostelijke paleis, op zijn reis van Breda naar Engeland.

In 1670 trachtte Johan de Witt het paleis voor de Staten te koopen. Twee jaren later in het vreeselijke Rampjaar, bestreed de dappere Graaf, Johan Maurits, toen zeventig jaar oud, onder Willem III, zijn twee-en-twintigjarigen bloedverwant, heldhaftig den Franschen indringer. Hij was in 1673 te Groningen en zijn correspondentie met den Stadhouder, toen de Groningers weigerachtig waren om de dijken door te steken, is aandoenlijk en verheven tevens: de jongeling, zijn bevelen gevend, en de veteraan die ten uitvoer brengend, zonder een spoor van zelfverheffing aan beide zijden

Eerst toen de oude soldaat uitgeput was van vermoeienis en daarenboven invalide geworden, trok hij zich in Den Haag terug, waar hij in 1679 stierf.

Op het paleis drukte een hypothecaire schuld aan Gerrit Maas en zijn vrouw; deze verhuurden het aan de Staten, die het gebruikten om er de vreemde gezanten te huisvesten.

Ook verbleven hier de Nederlandsche gevolmachtigden, die den Vrede van Rijswijk onderteekenden en eenige jaren later nam de pompeuse Hertog van Marlborough, destijds Opperbevelhebber der Nederlandsche, zoowel als der Engelsche strijdkrachten, er zijn intrek.

Dit waren de laatste dagen van de oude pracht en weelde van Graaf Johan Maurits' paleis. Het is de gewone geschiedenis. De Hertog was zoo juist naar Engeland vertrokken; het was Kerstmis in het jaar 1704, de Vijver was dichtgevroren en door de onachtzaamheid van een of anderen dienaar brandde het fraaie gebouw geheel uit; alleen de muren bleven staan.

Al het zeldzame Zuid-Amerikaansche hout, de veel-bewonderde trap, de plafonds en de paneelen werden door het vuur verteerd.

In 1706 kregen de erfgenamen van Gerrit Maas verlof tot het organiseeren van een loterij ten bedrage van een millioen gulden, waarvan de opbrengst het herstel van het Mauritshuis moest bestrijden; in 1716 was het werk voltooid, maar op veel bescheidener voet dan het origineel te zien had gegeven; het is gebleven zooals het nu is: een sober, eenvoudig, typisch achttiende-eeuwsch interieur.

Na door de Staten, die het paleis bleven huren, dienstbaar te zijn gemaakt aan verschillende doeleinden, werd er in 1807 de Nationale Bibliotheek gevestigd en nadat deze was overgebracht naar het Voorhout, kocht de regeering het paleis in publieke veiling voor 35.000 gulden en werd het in 1820 tot Nationaal Schilderijen-Museum ingericht.

Het zal wel niet noodig zijn hier de meesterstukken te vermelden: de Stier van Paulus Potter, een leelijk schilderij, zoo beroemd, dat het voor veel menschen de eenige reden is om Den Haag te bezoeken; men heeft nieuwsgierige touristen hooren vragen: „Waar is de Stier van Potter?" alsof zij verwachtten het beroemde beest te zien rondleiden door de straten; of „De Anatomische Les," ook een leelijk schilderij, in weerwil van de bewonderenswaardige technische bekwaamheid; of „Gezicht op Delft", dat een geheele school landschapschilders heeft beïnvloed en dat een gouden schoonheid heeft gewrocht, uit de vlakke velden en eenvoudige steenen huizen, van het Nederlandsche landschap.

Maar welk een weelde hier van minder-bekende schilderijen, alle origineel en nationaal, want de Hollandsche kunst is meer dan de meeste kunsten, origineel en nationaal! Welke bekoorlijke illustraties van algemeen bekende geschiedenissen in die Ravesteyns, Honthorsten, Wouwermans, Van de Veldes, Bakhuyzens, Berckheydes en Netschers!

En dat werk van Dirk van Deelen, beroemd als schilder van kerk-interieurs: „Het Binnenhof in 1651," met de groote Ridderzaal, waar de Staten van Holland een buitengewone vergadering belegden na den dood van Willem II en waar zij de waardigheid van Stadhouder afschaften.

De zegevierende Statenleden, voor het meerendeel deftig in het zwart gekleed, zitten op met groen bekleede banken. Boven hun hoofden zijn de banieren buitgemaakt op de vijanden van de kranige Republiek; sommige dragen de deviezen van hun vroegere meesters: het *Ne plus oultre* van Karel V, het Bourgondische Kruis.

Jacob Cats, de dichter en De Witt, eerst onlangs ontslagen uit zijn Loevesteinsche gevangenschap (de vader van Johan en Cornelis) zijn mede aanwezig. Het eigenaardige schild, aan het benedengedeelte bevestigd, waarop een antichambre is afgebeeld, kan weggeschoven worden en vertoont dan het wapen van Holland met *Concordia res parvae crescunt* en een bijbel op een tafel.

Dit rustige schilderij is een kort begrip van de geschiedenis van het Nederlandsche Volk.

Dan het verrukkelijke kleine „Gezicht op den Vijver," van Berckheyde en Huchtenburgh, waar Willem III, met de ster van de orde van den kouseband op zijn borst, voorbijtrekt in een rijtuig met zes zwart-met-witte

paarden bespannen en buigend, de neigingen van de eerbiedige burgers beantwoordt; uit een historisch oogpunt beschouwd een ironisch pendant, zoo men wil, van bovengenoemd schilderij, dat de Republiek verheerlijkt. Weer een ander kostelijk schilderstuk brengt denzelfden nationalen held in beeld, bij zijn aankomst aan den Oranjepolder (1692), gezeten op een wit paard en een vorstelijken abrikooskleurigen mantel dragend. Dezelfde kunstenaar (Bakhuyzen) heeft er een bekoorlijk doek „De Dokken van de Oost-Indische Compagnie te Amsterdam", dat een samenvatting geeft van de voordeelen, door de kloeke Provinciën verkregen bij het Twaalfjarig Bestand van 1609, toen zij Europa verbaasden door het Katholicisme te verwerpen en Indië vast te houden — ontzag wekkende voordeelen door Maurits van Oranje ontwrongen aan een weerstrevend maar, verslagen Spanje, welks glorie zoo kortstondig van duur was.

„But now there is peace he turned to increase
His money which later he spent a—" [1])

De belangstellende bezoeker kan hier tientallen van zulke schilderijen vinden, van geen bijzondere waarde als kunstvoortbrengselen, maar aardig in hun soort en nauwgezet uitgevoerd en die een interessant licht werpen op de geschiedenis van de Nederlandsche natie.

De Prinsen en Gezagvoerders, geschilderd door Ravesteyn, dragen allen het kenmerk van de ontembare kracht, die den Tachtigjarigen Oorlog schiep, uit allen spreekt de triomf van den Vrede van Munster: de oranjesjerp doet aan, als een overwinningskreet.

Er is hier nog een portret van Johan Maurits, den stichter van dit huis, van den modeschilder dier dagen Jan de Baen, die verscheidene Engelsche beroemdheden heeft geschilderd.

Een sierlijk, smaakvol klein standbeeld door Blommendael geeft Willem III weer, zooals hij was, toen hij de inleidende voorstellen van Karel II en Lodewijk XIV om zijn land te verkoopen verwierp en hij, zooals Buckingham schreef, „zooveel souvereine minachting toonde, dat daaruit bleek hoe weinig hij den Koning vreesde". Er is ook een fraaie buste van hem door den genialen beeldhouwer Verhulst, waar de gelijkenis is bewaard gebleven, zelfs bij de karakteristieke breede behandeling van den kunstenaar, en één van eene Maria Stuart, waarvan deskundigen niet zeker weten of ze zijn moeder of zijn vrouw voorstelt. Hier zijn ook Verhulst's doodenmaskers van De Ruyter en van Van Gent, de twee admiraals, die in de groote zee-oorlogen vielen; Van Gent sneuvelde in 1672 bij Solebay.

Er zijn slechts zeer weinig schilderijen van buitenlanders, en die er zijn,

[1]) Maar nu het vrede is, verdient hij veel geld, dat hem later weer door de vingers rolt.

schijnen er niet thuis te behooren, met name de elegante Houdon, die Suffren, een Fransch admiraal afbeeldt, die tastbare bewijzen van dankbaarheid ontving van de Nederlanders voor de herovering van eenige hunner koloniën op de Engelschen (1781—1782). Dit vroolijke, wufte portret, zoo in allen deele Fransch, is te zeer verschillend van al het andere, om hier aangenaam aan te doen. De collectie is, de geringe ruimte in aanmerking genomen, uitstekend gerangschikt en met groote bekwaamheid en zorg in verscheidene talen gecatalogiseerd: de Fransche „Catalogue Raisonné" is een model; mochten alle collecties zich op zulk een catalogus kunnen beroemen!

. . . . .

Huis en tuin van Johan de Witt op den Kneuterdijk, welke langen tijd leeg en verlaten waren, zijn nu veranderd in één van de rijkste particuliere schilderijenmuseums ter wereld, smaakvol en oordeelkundig ingericht door den artist en antiquair Dorus Hermsen.

De heerlijkste schatten der oude Hollandsche School zijn uitgestald in de groote, weidsche zalen, waar Johan de Witt woonde en werkte en vanwaar uit één der ramen, Willem I, weldra Koning der Nederlanden, bij fakkellicht de enthousiaste menigte toesprak, die in 1813 den terugkeer van het Huis Oranje toejuichte.

Dit *Huis van Johan de Witt* is een waardig voorbeeld van de Nederlandsche aanpassing aan den Franschen stijl, met de keurig gevoegde steenen, de hooge vensters, het deftige portaal en het raam met balcon, met de fraaie vruchtenversiering aan beide kanten. Hier woonde Johan de Witt, toen hij Raadpensionaris van Holland was en van en naar het Binnenhof ging, gevolgd door den trouwen klerk met den groenen zak, die eenige van de voornaamste papieren in Europa bevatte. Hier verliet hij in den morgen van den 20sten Augustus 1672 het huis om er nooit weer terug te keeren, zelfs niet in den dood. Er is een mooie tuin, deftig aangelegd, met een hoogen muur en stijve boomen. Het voornaamste echter is de inwendige aankleeding — de plafonds, de trap, de muren. Bijzonder schoon is de roode zaal boven, nu aangevuld met heerlijke kunstschatten in zeventiende-eeuwschen trant.

De sfeer van het verleden kon niet beter zijn vastgelegd, de schilderijen niet gelukkiger geplaatst. Hier is geen stoffige, heterogene verzameling, zooals men die maar al te vaak in oude gebouwen aantreft; men krijgt hier geen indruk van verlatenheid of verwaarloozing: alles is even keurig en netjes, van het gepolitoerde hout tot de heldere, mooie, wit-neteldoeksche gordijnen, alsof de groote Raadpensionaris zelf werd thuisverwacht van het Binnenhof, in gezelschap van Sir William Temple.

Een blik op den tuin vanuit de vensters, geeft u hetzelfde weemoedige gevoel als een blik op den Vijver, uit het Mauritshuis of een blik op de bosschen, vanuit het *Huis ten Bosch.*

Tusschen verscheidene aanzienlijke schilderijen dezer pracht-collectie merkte de schrijfster dezer regelen een grootschen „Storm op Zee" op van Van de Velde, de jongere, waar de indrukwekkende galjoenen worstelen met reusachtige golven; en twee zeer aantrekkelijke portretten door Rubens van Philips IV, dien veel-geschilderden monarch, en zijn vrouw, Isabella van Bourbon. De jonge Koning ziet er hier sympathieker uit, dan op de Velasquez-portretten van zijn later leven, maar de trekken, de Bourgondische kaak en de Mongoolsche oogen, zijn zeer geprononceerd en doen een trouwe gelijkenis vermoeden.

Onder de zeldzame kunststukken bevinden zich ook verscheidene ongewone, middeleeuwsche doeken der Vlaamsche schilderkunst, die een paleis van Philips den Goeden of Philips den Schoonen geen oneer zouden hebben aangedaan, o.a. een Memlinc van „Johannes de Dooper" en van den „Apostel Johannes", met klaar en rein coloriet; en voorts een Gothisch meesterstuk, „De Annunciatie," door Gerard David, waarin de engel in het brocaatgewaad, buitengewoon liefelijk is.

Het gebouw naast het Huis van Johan de Witt is ongetwijfeld geheel in overeenstemming met moderne eischen en een uitvloeisel van moderne gedachten; doch zulke experimenten moest men liever bewaren voor nieuwe steden of afgelegen terreinen; in een omgeving als deze, met zulk een nabuur, lijkt dit gebouw een anachronisme en een beleediging.[1])

. . . . . .

De bosschen om den Haag, die bijna tot aan de duinen en de zee bij Scheveningen doorloopen, zijn trouw bewaard gebleven en door zeer gelukkig geslaagde pogingen der moderne tuin-architectuur omgezet in een bevallig, statig, individueel park, waar natuur en kunst onverbeterlijk saam gaan tot het scheppen van een schoon geheel. Hoog opgaande lanen, boomgroepen, vriendelijke waterpartijen, lange klinkerwegen, zelfs een hertenpark met ranke, gevlekte herten, beslaan den grond, waar eertijds in de moerassige wouden, de souvereine Hollandsche Graven op jacht gingen. In het midden staat het „*Huis ten Bosch*", een klein, bescheiden, eenvoudig Koninklijk paleis, in de Gouden Eeuw door Frederik Hendrik gebouwd en voltooid door zijn weduwe, Amalia van Solms, die later haar residentie naar hier verlegde. Sedert hebben vele Prinsen, Prinsessen, Koningen en Koninginnen van het Huis Oranje hier gewoond. Het is

[1]) Gebouw der Rotterdamsche Bankvereeniging in modernen stijl. (Vert.).

nog een Koninklijke residentie, maar de voornaamste vertrekken staan voor den bezoeker open.

Deze zijn voornamelijk bedorven in de achttiende eeuw, die zooveel heeft bedorven. De deftige schilderijen, het donkere meubilair, de indigoblauwe en zwartachtig-groene gobelins, de gelakte kabinetten en strengeenvoudige spiegels in schildpad gevat, uit den tijd van James I, borduursel op stoelen en banken, die in gebruik waren bij Amalia, Prinses van Oranje en haar opvolgsters, de twee Maria's Stuart, zijn verdwenen om plaats te maken voor stellen Chineesch borduurwerk en paneelen van hetzelfde maaksel, alles geschonken door Oostersche potentaten en zorgvuldig toegedekt, en voorts zulke onbeteekenende curiosa als Emanuel de Witte's imitatie bas-reliefs, een candelaber, vervaardigd uit een theeservies en een algemeen vertoon van Oostersche pracht, hier geheel misplaatst.

Daarom ligt de voornaamste schoonheid van deze zalen (afgezien van de voorstelling, die men zich maakt van wat zij eens waren) in het uitzicht, even statig als droomerig, op den sierlijken tuin achter het Huis en het hooge bosch en de statige oprijlaan aan den voorkant.

De *Oranjezaal* is onaangetast gebleven. Ze is een gedachtenis aan Frederik Hendrik, meer vreemd dan mooi, hoewel vele van de schilderingen door Jordaens en zijn leerlingen krachtig en schoon zijn, maar het blijven schilderijen en geen decoraties. Het is alsof de muren waren bedekt met schilderstukken, zonder acht te geven op licht, perspectief, afstand van den toeschouwer en meer zulke details.

Er wordt wel een zekere weelderigheid bereikt door de rijkheid van het coloriet en de pracht van de massa-groepen, maar het effect in zijn geheel is onschoon. Toch is het beter dan dat van dergelijke schilderingen, uitgevoerd voor een andere Koninklijke weduwe, Maria de Medicis, door Rubens in het Limburgsche paleis.

Enkele stukken, zooals ,,Terugkomst uit Nieuwpoort," de groep van ,,Amalia met haar Dochters," en ,,Luisterrijke Intocht" zouden, als zij nauwgezet werden gecopieerd, indrukwekkende schilderijen zijn voor een of ander openbaar gebouw, veel geschikter en toepasselijker dan de minderwaardige moderne afbeeldingen, die doorgaans voor dit doel worden gebruikt. Er ligt iets zeer aandoenlijks en treffends over het ,,Huis ten Bosch" voor hen, die zijn geschiedenis kennen. De bescheidenheid en de rust zelve van de plek zijn bevorderlijk aan dien indruk van weemoed. Het uiterlijke is nog zuiver zeventiende-eeuwsch, met uitzondering van de vleugels, toegevoegd door Willem IV, en wekt, in zon-, in maan-, of in schemerlicht een illusie van het verleden, die een ondraaglijk heimwee met zich brengt.

Het portret van Amalia van Solms in rouwkleeding versiert het koepelgewelf in de Oranjezaal en wordt weerspiegeld in een glimmend marmeren tafelblad. Het gelijkt veel op de andere afbeeldingen der Prinses, met haar rijk gewaad en de paarlen lelietjes-der-dalen in haar opgedoft haar.

Haar schoondochter, Maria Stuart, indien mogelijk nog statiger dan zij, verbleef, als zij in Den Haag vertoefde, in de Stadhouderlijke woning op het Binnenhof. Deze jonge vrouw schijnt al de aanmatiging van een Bourbon en al de eigenzinnigheid van een Stuart te hebben bezeten.

Het is de tweede Maria Stuart van Oranje, die de liefelijkste herinneringen heeft nagelaten in het eenvoudige paleis in het bosch. Zij had appartementen in het Binnenhof en enkele der rijke decoraties uit haar vertrekken bevinden zich nu in het Museum te Amsterdam, maar dit was haar meest geliefde residentie, hoewel zij voortdurend ambulant was. Hier was het, dat zij weenende haar intocht hield en hier was het, dat zij tien jaren later weenende afscheid nam, hier, waar zij bekende te zijn geweest „gelukkiger dan ik wist".

De geschiedenis van deze Maria is in hooge mate romantisch en interessant en is nog lang niet ten bodem toe uitgeput. Zij werd slechts drie en dertig jaar oud, maar het jonge meisje, dat de nogal kinderachtige brieven schreef, onderteekend „Mary Clorinne", vol dwaze beuzelpraatjes over Whitehall, schijnt een persoonlijkheid geheel verschillend van de jonge vrouw, die uren in vrome overpeinzingen doorbracht en bijna in een reuk van heiligheid stierf.

De verklaring is eenvoudig: „Het eenige toovermiddel, dat ik gebruikt heb," zeide Concini, toen hij er van beschuldigd werd Maria de Medicis te hebben betooverd, „is de invloed van een sterken geest over een zwakken"; zoo vatte ook Maria Stuart, zacht, vrouwelijk, meegaand, aanhankelijk evenals haar zuster Anna, maar intelligenter dan deze, onmiddellijk een hartstochtelijke genegenheid voor haar gemaal op en hervormde haar heele karakter en gedrag om hem te behagen, een handelwijze, niet zonder precedent, doch die velen van haar tijdgenooten schijnt te hebben verbaasd en verbijsterd.

De strenge deugden en rustige manieren, die zij in de Nederlanden aangeleerd had, bracht zij in toepassing na haar terugkeer naar Engeland, waar zij grooten invloed uitoefenden als reactie, op de losbandigheid der voorafgaande periode. Zij gaf aan rechtschapenheid, vroomheid en huiselijke degelijkheid de plaats, die haar toekwam en haar geestelijk overwicht, werd nog lang na haar korte regeering gevoeld.

Jacobus van Monmouth heeft in de Oranjezaal met Maria gedanst. Het was kort voor zijn wanhopigen, noodlottigen tocht naar Engeland en het moet de laatste keer geweest zijn, dat de galante hertog op dit ondermaansche danste: weldra zou hij rusten in „St. Peter in Chains," met zijn hoofd tusschen zijn voeten.

Den eenvoud van het Haagsche Hof in aanmerking genomen, ontving de Stadhouder, Monmouth met ongewonen luister en Maria, met „haar rokken opgenomen," reed schaatsen met hem op de grachten, tot groote ergernis van den Franschen gezant, die het vreemd vond, dat Willem „de meest jaloersche man die bestond," haar zulke vrijheden met den beruchten losbol veroorloofde.

Het was niets dan de naar landsgebruik grootere vrijheid in den omgang bij het ijsvermaak en waarschijnlijk het laatste onbezorgde genoegen, dat Maria smaakte; haar leven verliep verder in soberder, hoewel dan grootsche banen en voor dansen was geen tijd meer.

Het „Huis ten Bosch" is zeer schoon en melancholiek op een herfstachtermiddag, als het zwakke, rossige zonlicht valt tusschen de hooge, bevallige boomen en over de strenge eenvoudige lijnen van het paleis, terwijl de bladeren opwaaien tot over den hoogen tuinmuur en verder dwarrelen naar de stijve grasperken en rozenprieelen en vandaar naar de laan, die naar het bosch leidt.

Er hangt een droomerige weemoed over zulke plaatsen, zoowel pijnlijk als teeder. De stilte is zoo vol echo's, alsof zij, die hier eens in het volle, rijke leven stonden, aarzelden om hun geliefd tehuis te verlaten en in het kille schemerlicht, waar ons sterfelijk oog niet vermag door te dringen, nog toefden, tusschen de boomen of treurden in den stillen tuin. Veel plaatsen in Den Haag dragen dit uiterlijk, van glorie in het verleden, en rouw om het verleden — een krans van herinneringen gevlochten, half vergane, verwelkte guirlandes, die de dingen van het heden verduisteren.

. . . . .

Op den hoek van het Tournooiveld, in het fraaie oude huis van den St. Sebastiaandoelen, bevindt zich het Stedelijk Museum, één der schoonste van die kleine particuliere museums, nog onlangs uitnemend opnieuw gerangschikt en waar nu iedere schat de plaats inneemt, waar hij het voordeeligst uitkomt.

De geheele collectie heeft iets intiems, voornaams en gezelligs en het arrangement van meubels, schilderijen, aardewerk — tot de antieke kussens met den geborduurden Haagschen ooievaar toe — is één voortdurende bron van genoegen.

Hier, zooals in zooveel andere kleine museums en collecties in dit land, komt de bekwaamheid en de liefde van den Nederlander aan den dag in de behandeling van stillevens, die een smaak en een juist oordeel verraden, die zich o.a. uitstrekken tot in de winkelramen. Hier zijn een paar grootsche Ravesteyns, nog meer portretten van de leden van het Oranje-Huis, en twee magnifieke schilderijen: Een „Vaandrig met de Groene Vlag," van

J. Houckgeest en, nog schitterender: „Een Vaandrig met de Oranjevlag," door E. C. van der Maes.

Dan is er ook een groot, bevallig doek van Jan van Goyen, een „Gezicht op Den Haag," in droomerig gouden herfstlicht, en een rijke collectie van zeldzaam gekleurd Delftsch.

Twee hoogst interessante portretten zijn die van Spinoza en van Christiaan Huygens, den grooten mathematicus, één der grootste vernuften van de zeventiende eeuw. Drie generaties Huygens waren achtereenvolgens secretaris van de Prinsen van Oranje.

Nog trekt een fraaie verzameling portretten van de familie De Witt de aandacht. Evenwel is het niet om dit of dat, om het ééne voorwerp of het andere, dat wij dit Stedelijk Museum bewonderen, maar om het geheel, om het rijke effect, dat wordt verkregen met zulke geringe middelen, de ongestoorde sfeer, oud, nationaal, eigenaardig, meer waard dan iedere schat afzonderlijk.

. . . . .

Er zijn veel bezienswaardigheden in Den Haag. In de Koninklijke Bibliotheek vindt men het gebedenboek van Philips den Goede, dat van Isabella van Castilië, van Catharina van Arragon en van Catharina de Medicis en den Bijbel, met de handteekening van de eerste Maria Stuart en geschonken aan haar naamgenoot bij haar kroning tot Koningin van Engeland in 1689. Hier ook is een keurcollectie van medailles, op aantrekkelijke wijze de geschiedenis van het land in herinnering brengend. De Nederlanders hebben altijd uitgemunt in het vervaardigen van gedenkpenningen, met deze kunst andere naties in de schaduw stellend. De medaille van Prins Maurits steekt nog uit boven de andere, waarvan er vele reeds zoo bewonderenswaardig zijn. De cameeën en antieke gemmen leggen getuigenis af van den smaak en de mildheid van een Nederlandschen verzamelaar, Hemsterhuys, die in 1766 stierf; reeds Goethe heeft dit monument van smaak en weelde beschreven.

. . . . . .

Er zijn twee kerken in Den Haag, die de bijzondere belangstelling verdienen: de Groote of St. Jacobskerk, met haar carillon en den toren, die boven de stad uitsteekt en de zeventiende-eeuwsche Nieuwe Kerk, waar Spinoza ligt begraven en waar de overblijfselen der De Witten werden gelegd — „in stukken in het graf gesmeten," zooals de koster ons zonder een zweem van deernis of wroeging mededeelt.

De Groote Kerk is laat-Gothisch, maar het inwendige is, als gewoonlijk uit den tijd van na de Hervorming en hoogst karakteristiek, hoewel onschoon. Er is slechts één middeleeuwsche graftombe overgebleven en

er zijn, als in zooveel kerken in de Nederlanden en België, herinneringen aan een kapittel van het Gulden Vlies (1456) in het wapenschild van het koor.

Anders is er niets overgebleven: Gewitte muren, lange groene gordijnen, eenvoudige banken, waarin men als opgesloten zit, even zoovele kenteekenen van Calvinistische overtuiging. Er is een fraaie tombe door Eggers voor een nationalen held Van Wassenaer Obdam, die in 1665 bij Lowestoft met zijn schip in de lucht vloog (tweede Engelsche oorlog). Hij was Kolonel der cavalerie en heer van Wassenaer bij Den Haag.

Willem III is in deze kerk gedoopt en Jacobus II, die juist in Den Haag vertoefde, was er waarschijnlijk bij tegenwoordig. [1])

. . . . . .

De Haagsche winkels zijn verrukkelijk; zoo vroolijk, zoo licht en zoo weelderig. En hoewel niet groot, dragen zij een eigen cachet; men heeft hier niet — ten minste tot hiertoe niet — die reusachtige, vermoeiende bazaars of magazijnen, die iemand hoofdpijn bezorgen alleen maar door er naar te kijken, maar echte gezellige winkels, deftig, aanlokkelijk en bekoorlijk met etalages als schilderijen.

Nergens, zelfs in veel grootere steden, kan men zooveel bloemenwinkels vinden; het is alsof de hoorn des Overvloeds is uitgestort over de vorstelijke stad.

En wat voor bloemen!

Wat al weelderige, vreemde en nieuwe variëteiten, kleuren en vormen, zoo volmaakt gekweekt en zoo kunstzinnig geschikt, niet in die saaie kransen, boekvormen en manden, waarin de Engelsche bloemisten specialisten zijn maar in losse, sierlijke tuilen, takken en guirlandes, waard om te prijken op de teere meesterstukken van Van Huijsum of Van Os.

Deze overdaad van de fijnste, meest broze aller weeldeartikelen, de echte attributen van rijkdom en comfort, vormt den meest poëtischen kant van de algemeene welgesteldheid in Den Haag; men ziet daaruit niet alleen, dat hier veel vermogende menschen wonen, maar dat zij tevens liefhebbers van bloemen zijn.

Naast de bloemenwinkels zijn er de boekwinkels, onberispelijk, klein, keurig; en daarnaast de kruideniers en fruithandelaars met hun vroolijke, schitterende uitstallingen achter de ramen, waar zelfs de perziken- en abrikozenflacons met hun alleraardigste plaatjes tot een artistiek geheel zijn gemaakt. Bijna nog meer dan de Zeeuw is de Hollander netjes, precies, zorgvuldig en smaakvol in zulke dingen.

[1]) In de laatste jaren is, vooral uitwendig, veel hersteld en werden de hinderlijke bijgebouwtjes weggebroken. Ook kreeg de kerk eenige nieuwe ramen in gekleurd glas. (Vert.).

Onder de winkels is er één, die een roman is op zichzelf, daar hij is gelegen in het meest tragische gebouw der stad, met het front naar de plek, waar de lijken der De Witten aan de galg hingen en waar een weinig verder de blauwe steen de plaats aangaf, waar Aleida van Poelgeest werd vermoord.

Van het gebouw zelf, de Gevangenpoort, is niets goeds te zeggen. Oud en afstootend, is het eerst een gevangenis geweest, van de Spaansche Inquisitie en later voor staatkundige overtreders; het herinnert aan kanten van de historie en van het menschelijk karakter, waarvan men, als men zijn opgeruimdheid wil bewaren, het liefst, ja noodzakelijkerwijze den blik moet afwenden

Slechts de ongevoeligste en monsterachtigste nieuwsgierigheid kan bevrediging vinden in een inspectie van de Gevangenpoort en de griezelige tropeeën, die zich daar bevinden en de nog griezeliger verhalen er bij verteld. Geen historisch belang moest als voorwendsel kunnen dienen tot het instandhouden van een plek zoo ellendig, een gebouw zoo doortrokken van doodsangst, wreedheid, vrees en afschuw.

Alle marteltuigen ter wereld moesten vernietigd worden, al die oude gevangenissen worden omvergehaald en de bezoedelde bodem opnieuw geheiligd door lucht en zon; er is zooveel van het oude Binnenhof verdwenen, dat men de rest ook maar moest opruimen; één of andere vriendelijke poort zou dan dat sinistere gebouw kunnen vervangen.

Om de waarheid gestand te doen, moet hier bijgevoegd worden, dat groote drommen bezoekers door die naargeestige vertrekken golven en dat ze tot de meest geliefde „bezienswaardigheden" van Den Haag behooren, terwijl de waardige conservator zijn lugubere taak met behoorlijken ernst en een aanzienlijke dosis dramatisch effect opvat; maar niets kan het gevoel van geestelijke walging wegnemen, dat u bevangt bij een inspectie van dit gruwelijke gebouw: het is een kankerende plek in het aangezicht van het schitterende 's Gravenhage.

Onze beroemde winkel sluit zich aan bij dit afstootend geheel en neemt veel van den naren indruk weg. Het is een theewinkel, waar thee zoowel gekocht als gedronken kan worden. Beneden zijn theebusjes, potten, vazen, lekkernijen, sieraden, alles Oostersch; en boven (men gaat naar boven door een torentje, dat in werkelijkheid een gedeelte is van de vreeselijke poort) is een kleine theekamer, behangen met Chineesch matwerk, waar een blonde dame, die een Mierevelt-portret gelijkt, met de aardige, mollige handen van een Nederlandsche vrouw, een paar exotische bloemen in de Oostersche schelpen en in de openingen tusschen de bloemenfiguren van een porceleinen plaquette aan den muur schikt. Hier kan men Chineesche

thee, de geurigste ter wereld, drinken of chocolade met room en heerlijke koffie, en fijne toast en de verrukkelijkste geconfijte tutti-frutti nuttigen.

Moge Van Veen's theewinkel nooit „wegens uitbreiding" worden vergroot of verplaatst; men zou al zoo lief Paulus Potter's „Stier" of zelfs den Vijver willen missen.

. . . . . .

Het rijkversierde Stadhuis (1564, gerestaureerd 1647) ongunstig gelegen, is geduwd in een nauwe, rumoerige straat, zoodat men geen goed overzicht kan krijgen van de merkwaardige architectonische lijnen. Op deze plek stond voorheen de huizinge van de Brederode's, het edele geslacht, dat een vroolijken, levendigen metgezel schonk aan Willem den Zwijger.

Een gebouw even interessant, maar waaraan weinig aandacht wordt geschonken, is de uit oude tijden bewaard gebleven Kanonnengieterij, nu een Gouvernementsgebouw in de Kanonstraat met de strenge en toch bevallige lijnen der zeventiende-eeuwsche architectuur en het deftige Latijnsche opschrift boven de deur, aangebracht in één van de donkerste momenten van het bestaan der Staten van Holland en West-Friesland.

Het deel van het tegenwoordig Noord-Holland, dat ligt ten Oosten van Alkmaar, maakte in de Middeleeuwen deel uit van West-Friesland, waartoe het inderdaad door ligging, zeden en gewoonten nog schijnt te behooren. Tijdens de republiek heette het deel, Noordelijk van het IJ gelegen: Noorderkwartier. Vele boerenfamilies rond Hoorn en Enkhuizen noemen zich nóg West-Friezen. In de meeste opschriften en documenten van de zeventiende eeuw wordt met de uitdrukking „Holland en West-Friesland" de beide Hollanden bedoeld, zooals zij thans zijn. Zulks is verwarrend voor den vreemdeling en zelfs voor menigen Nederlander vaak duister. Het zij den buitenstaander vergund zich er over te verwonderen, waarom die waardige oude namen werden afgeschaft en de beroemde Zeven Provinciën van Hunne Hoogmogenden, de Staten-Generaal, veranderd in de elf van het tegenwoordig Nederland en het moge hem tevens toeschijnen, dat West-Friesland werkelijk nog West-Friesland *is* en niet als het overige van Noord-Holland, wat er ook voor goede practische redenen mogen zijn, om die namen te veranderen.

De oude Kanonnengieterij deelt haar deftigen eenvoud met het Arsenaal te Delft, het Douane-kantoor te Middelburg en andere oude officieele gebouwen, hier en daar verspreid over het land en dateerend uit de vèr-verwijderde dagen van degelijke pracht- en republikeinsche praal.

Sir William Temple boekstaaft met tamelijk spijtige verwondering, dat dit gebouw in één jaar werd opgetrokken, „meer uit ijdelheid dan uit noodzaak".

Wat Hunne Hoogmogenden ook mogen geweest zijn, democraten in

geen geval: Hun voorname geest van onafhankelijkheid ging gepaard met veel vormelijkheid en machtsvertoon, en hun Stadhouders, hoewel geen koningen, deden in fierheid niet onder voor welken vorst van Europa ook. Het schijnt een gelukkig geslaagd mengsel van individualisme en vrijheid te zijn geweest, een zeer begeerlijk ideaal, moeilijk te bereiken, in een groot land en behaaglijker voor de zwakke menschelijke natuur, dan de vervelende volmaaktheid van de meeste Utopia's.

Er is iets aantrekkelijks in het samengaan van statie en eenvoud, in het aannemen van zulke verheven titels door een burgerlijk Gouvernement, in de „panache", gedragen door de Prinsen van Oranje als magistraten van een Republiek, in al het vuurwerk en de tooi, die de nuchterheid van de regeering en de idealen van de „dappere kleine zandbanken" deden lichten en versierden. En het is vermakelijk om te zien, hoe zelfs een tikje snobisme insluipt, in de puriteinsche soberheid van het Calvinistisch leven en hoe een vormelijkheid, die zelfs de verworpen Castiliaansche meesters aangenaam zou geweest zijn, kleur geeft aan de zeden en gewoonten van het meest vrijheidlievende volk in Europa.

Een van de amusantste boeken over Den Haag en daarenboven één, dat kostelijke inlichtingen verschaft, is „A Description of Holland," in 1740 in Londen uitgegeven zonder naam van den auteur („At the Crown, Ludgate").

„Zij," zoo zegt onze schrijver, „die het (d.i. Den Haag) òf gezien hebben, of er nu en dan over schrijven, schijnen niet te weten, hoe zij hun bewondering moeten uitdrukken." En hij haalt een anderen Engelschen schrijver uit 1669 aan, die schrijft: „het aardigste dorp van de geheele weareld".

Toen, omstreeks het midden der achttiende eeuw, woonden in Den Haag tusschen de veertig en vijftig duizend inwoners en waren er „iets meer dan vijf duizend huizen."

Jammer, dat de „zeer groote boom, geplant door één der Prinsen van Oranje" en die op het Binnenhof stond, verdwenen is, evenals de ophaalbruggen en de gracht.

Onze auteur zag ook, maar beschrijft ze niet, de Kapel van het Hof van Holland, destijds de Fransche Kerk en pruttelt over de Ridderzaal als „grof Gothisch."

Hij zag de Lijfgarde, gezeten op prachtige zwarte paarden uitrijden in rood-en-blauwe uniformen en hij hoorde de menschen nog twisten over den moord op de gebroeders De Witt en aanschouwde een terechtstelling op de plaats van de misdaad en hij vertelt ons, dat Karel V de boomen liet planten op het Voorhout en maakt opmerkingen over het beroemdste Koffiehuis dier dagen, dat gehouden werd door een zekeren Rosselli op het Plein.

Hij teekent afkeurend aan, dat de wapenschilden van Groot-Brittanje en Oranje-Nassau nog boven de poort prijkten van het *Oude Hof* (het tegenwoordige Koninklijk Paleis), de residentie van den Stadhouder-Koning Willem III, hoewel het toen aan den Koning van Pruisen toebehoorde.

Hij merkte ook de ooievaars op de daken op, dat aardige schouwspel, dat wij nog zoo gaarne zouden zien; maar, er zijn nu geen ooievaars meer in Den Haag[1]), behalve die op het kleine eilandje in den Vijver en die van het stadswapen.

In dien tijd werd het laatste huis van Den Haag nog het Leprozenhuis genaamd, hoewel het toen bewoond werd door particulieren en melaatschheid in Europa zoo goed als niet meer voorkwam.

Onze schrijver maakt ook melding van een huis in het *Hooge West Eynde*, door Marie II als Prinses van Oranje geschonken, voor de opvoeding en het onderhoud van arme adellijke dames, als herinnering aan haar twaalfjarig verblijf in Den Haag; een aandoenlijk aandenken aan een kort en droevig leven, dat naar buiten zoo stijf en statig was en van binnen zoo hartstochtelijk bewogen.

Wij willen afscheid nemen van onzen onbekenden schrijver met een aanhaling uit zijn deftige voorrede:

„Den Haag met de kleine Provincie, waarin het gelegen is, en de andere steden van Holland leveren voor iemand die nadenkt, een heerlijker schouwspel op, dan Rome zelf in de pracht en de grootschheid van haar antieke ruïnes."

De Graven van Holland hadden hun residentie eerst te 's Gravenzande, vanwaar zij naar Den Haag verhuisden. Niet ver van daar ligt Loosduinen, het tooneel van een dier merkwaardige geschiedenissen, die zoo vaak voorkomen in de Middeleeuwen en die nog geloofwaardig worden gevonden tot in de achttiende eeuw; ze werd opgeteekend door Samuel Pepys, die ze erg aardig vond.

De details van het wonderlijke verhaal verschillen, zooals gewoonlijk in zulke vertellingen en als heldin wordt door Justus Lipsius (1604) genoemd Margaretha, dochter van Hendrik, Hertog van Brabant en gemalin van Floris IV van Holland, terwijl de plaatselijke traditie zegt, dat zij een dochter was van Floris IV en gehuwd met een Graaf van Heuneberg. Beide verhalen komen daarin overeen, dat zij als jaartal opgeven 1276, wat niet klopt met het feit, dat Floris IV werd vermoord in 1235. Het is zeker, dat hij de dochter van den Hertog van Brabant huwde en bovengenoemde dame kan zijn dochter geweest zijn.

Het verhaal dan zegt, dat de Gravin, een arme vrouw met een tweeling

[1]) Althans bijna geen ooievaars, doch wel een kolonie reigers op den Scheveningschen weg. (Vert.).

ontmoetend, haar berispte wegens haar teveel aan kinderen (tweelingen te hebben werd in die tijden beschouwd als beslist iets onzedelijks), waarop de moeder, die een vermomde „booze fee" moet geweest zijn, de strenge dame zooveel kinderen tegelijkertijd toewenschte als er dagen waren in het jaar. Dienovereenkomstig geschiedde en de ongelukkige Margaretha vond zich gezegend, niet met twee, maar met 364 zuigelingen, die behoorlijk werden gedoopt door Guido, Bisschop van Utrecht, alle jongens kregen den naam Jan en alle meisjes den naam Elizabeth, waarop zij en hun moeder onmiddellijk stierven.

Erasmus en Guicciardini, om slechts twee geleerde mannen te noemen, verhaalden deze geschiedenis als een feit en een bord in de Kerk te Loosduinen hield lang de herinnering aan de monsterachtige gebeurtenis levendig; ook werden er de twee koperen bekkens bewaard, waaruit den kinderen de doop werd toegediend. Sommige schrijvers hebben de zaak aldus trachten te verklaren, dat de vloek werd geuit op den 28sten December en dat twee tweelingparen voldoende waren om dien in vervulling te doen gaan.

. . . . .

Te Honselaarsdijk stond vroeger het weelderigste der paleizen van Willem III van Engeland, nu evenzeer verdwenen als dat van Rijswijk. Er waren prachtige plantsoenen, zalen met marmer geplaveid en een menagerie, ook een schilderijengalerij. Dit grootsche slot, dat naar den smaak dier tijden was ingericht, viel ten deel aan één van Willems erfgenamen den Koning van Pruisen.

. . . . . .

Het kan iemand spijten, dat de „Zeilwagen", voor Prins Maurits vervaardigd en te Scheveningen bewaard gebleven tot ongeveer het midden van de achttiende eeuw, er niet meer is.

Deze uitvinding was één der wonderen van dien tijd en trok zeer de aandacht van allerlei geleerden, waartoe ook Hugo de Groot behoorde, die er Latijnsche verzen over schreef.

De wagen werd voor Maurits gemaakt door Simon Stevin, een groot mathematicus in die dagen en schijnt een vervoermiddel geweest te zijn, voorzien van zeilen, dat door de sterke winden, zoo veel voorkomend in Nederland, vliegensvlug over den grond werd voortbewogen, tot groote verbazing en niet minder vermaak van de toeschouwers. De vorm kwam overeen met dien van een boot: er waren vier wielen aan, en twee zeilen en het voertuig werd bestuurd met een roer. Het schijnt zoo eenvoudig geweest te zijn, dat het vreemd moet heeten, dat het zooveel sensatie verwekte; ook schijnt niemand het als een bezwaar te hebben beschouwd, dat het op een windstillen dag geen dienst kon doen.

Deze zonderlinge wagen kon acht en twintig personen twee en veertig mijlen ver in twee uur vervoeren, wat ongelooflijk vlug moet geleken hebben in die dagen, toen er nog geen machines waren uitgevonden. Zooals menige andere uitvinding, werd ook deze toegeschreven aan China en Hodius laat ons een dergelijken wagen zien, in één van zijn mooie platenatlassen van Azië.

Er was echter één nadeel verbonden aan het nobele voertuig: het roer raakte wel eens onklaar en dan kwam de heele geschiedenis in de zee terecht of in een gracht, om welke reden, alsmede om de bekende voorliefde van de Nederlanders voor mooie paarden, er geen meerdere van werden gemaakt.

Het is aardig en piquant zich den strengen, zwaren, trotschen Prins Maurits voor te stellen in zijn sjofele kleedij, met zijn snoer diamanten om den hoed en zijn oranjesjerp om het lijf, langs de wegen, door zandduinen en door de Haagsche bosschen, voortgedreven in zijn zeilwagen, letterlijk zoo snel als de wind die komt aanstormen over de wijde wateren der Noordzee, en daar voortdurend strijd voert tegen de kustverdedigingen van Holland.

„Dit volk", merkte de Fransche gezant op, „schijnt waarlijk de gelegenheid te willen gebruiken om zichzelf te gaan regeeren".

EEN BLOEMSTUK
1663
WILLEM VAN AELST

EEN BLOEMSTUK

1663

Willem van Aelst

Wendela van Aelst liep langzaam voorbij het bleekveld, waar het waschgoed in wazig zonlicht lag te drogen. De vlakke weiden in de omgeving waren bestrooid met goud en de gebouwen aan den horizon geleken een teer, fijn schetsje uit de portefeuille van een kunstenaar. Het was September en de koesterende warmte van de stille lucht, hulde de grazige beemden in heerlijkheid.

Het jonge meisje had een groote bloemenmand in de hand, zorgvuldig bedekt met een fraai kleedje. Zij droeg een mantel met een kap van laken, met pareltjes bestikt en afgezet met breede randen wit bont en daaronder een gewaad van glanzende grijze zijde, dat onder het voortgaan diepten van schaduwen en schitteringen van licht ín en úit de plooien tooverde, zooals haar vader, de schilder, het zoo gaarne zag.

Zij liet het bleekveld achter zich evenals de verspreide boerenhoeven, waar het hooi onder de roode pannendaken en het droge stroo op de schoone vloeren een doordringenden herfstgeur verspreidden en ging de stad Delft binnen. De Schie voerde vredig zijn bruinkleurig water den breeden boezem van de Maas tegemoet langs lindeboomen met geurende dunne, broze, gele blaadjes en langs huizen van purperkleurigen baksteen. De plaats scheen nog te slapen; Wendela's voetstappen op de gladde, uitgesleten keien van den straatweg, verstoorden hoorbaar de loome stilte.

Wendela stak de Oude Delft over. Op de heldere gracht goot de zon een netwerk van licht over de rustige oppervlakte. De gewelfde bruggen wierpen een o-vormige schaduw op het water; de eerwaardige kerk scheen koelte te zoeken in haar eigen schaduw; de rechte muur, die het Prinsenhof aan het oog onttrok, was heet van zonneblakering. Wendela lette op geen dier sombere gebouwen, maar ging kalm haars weegs, zich slechts bekommerend om haar bloemen.

De luiken, beschilderd met witte of gele gordijntjes in zandloopervorm, waren voor het meerendeel open, en achter een der vensters kwam, het harde, sprekende groen en geel van een papegaai te zien, die met zijn krommen, glimmenden, rosen bek, aan een beenen ring heen- en weer schom-

melde. Ergens anders zag men den hoek van een tafel, bedekt met een Oostersch zijden kleedje, waarop een zilveren beker stond, die scherp oplichtte uit de donkerder omgeving. Achter een derde raam borduurde een oude vrouw, met een helderwitte muts op, het wapen en monogram eener adellijke familie op een kanten spreitje, dat buiten aan de deur zou worden gehangen, zoodra het volgende kind werd geboren. Wendela keek glimlachend naar bóven, de andere naar benéden; geen van beiden had er behoefte aan om iets te zeggen, maar beiden wijdden een vriendelijke gedachte aan de vraag, op welke kleur de kant zou komen te liggen — blauw of rose? In de warme, aangename stilte kon men het ritselen van de dorre lindeblaadjes hooren, als zij op de keisteenen vielen, en op het water van de bruine vaart lagen zij zoo licht, zóó licht, dat ze feeënbootjes geleken, door het geringste briesje zachtjes in beweging gebracht.

Wendela liep de Oude Langendijk af, die zij volgde tot zij de open Marktplaats had bereikt en de groote kerk met den slanken toren, die zoo hoog en grootsch zich verheft boven het graf van den Grooten Prins. In de schaduw der kerk voortgaande, wandelde zij achter het gebouw om, het Vrouwenrecht in, en daarna rèchts naar de straat, waar op marktdagen, de nette karren en zware manden stonden; en waar soms een overvloed was van: hokken met propere rose biggetjes, op stroo; en kooplui, een middagslaapje doende op hun wagens met koopwaar

Wendela besteeg de dubbele stoep van haar vaders huis en trad binnen. Er kwam haar een verwelkomende lucht van koffie tegemoet en de gemengde geur van aromatisch gekruide Deventerkoek, honig, siroop en Oostersche lekkernijen. Zij liep door naar de achterzijde van de woning en betrad haar vaders atelier, dat in de volle zon lag en uitzag op een klein, vierkant, kunstig aangelegd tuintje, zorgvuldig in stand gehouden tegenover de opdringende huizen. Het werd gedeeltelijk door glas beschermd en het keurig onderhouden plekje gronds prijkte, met een exotische cactus en enkele vreemdsoortige Oost-Indische bloemen.

Willem van Aelst had gereisd: hij kende Frankrijk en Italië, maar hij had uit het buitenland niets meegebracht, dan een versterkte liefde voor de Nederlanden, vooral voor Holland, bovenal voor Delft.

Alles in de mooie kamer was Nederlandsch: groene drinkglazen schitterend in verschietende kleuren als bevroren luchtbellen, steenen vruchten in okergele tinten, potten en vazen, Chineesche kunst imiteerend en in deze stad gemaakt en beschilderd; een levendig, lachend schilderstukje door Adam Pijnacker, eenige zwarte, zware meubelstukken met stevige balpooten, als miniatuur aardglobes, een fraaie landkaart, een lange reep borduurwerk, een groot, kloek schip van zilver, een globe en eenige deftige stoelen met

lederen zittingen en sterk genoeg van bouw om het volle gewicht van gezondheid en voorspoed te dragen — alles goed Nederlandsch werk, solide, rijk en intens individueel.

De schilder was groot en gezet; zijn zwart kalotje boog zich over een palet, waarop een gamma van kleuren, met de uiterste zorgvuldigheid was gerangschikt.

„Vader, ik heb bloemen voor u meegebracht," zeide Wendela.

Zij zette haar mand op de tafel, naast den gewichtig lijkenden schildersezel, waarop een klein doek stond en nam voorzichtig het beschermende kleedje er af. Haar mollige handjes met kuiltjes en spits-toeloopende vingers waren allerliefst. Aan één der ronde polsen, droeg zij een smal galon van kleine parelen en het witte bont, dat over den elleboog viel, verhoogde de schoonheid van den zachten, fraai-gevormden arm.

„Al weer bloemen?" De oude man keek op. „Ik heb bloemen genoeg."

„Maar niet zoo mooi als deze," antwoordde Wendela met overtuiging. Zij schoof den kap terug uit haar zacht, blond gelaat, waardoor heur haar te voorschijn kwam, dat, fijn en licht als ruwe zijde, in een satijnen wrong tegen haar blanken nek rustte.

„Nu, laten we dan eens zien." De schilder keek naar haar, zooals een kind, een verwend kind, zou kunnen kijken naar het beloofde speelgoed, dat het zoet moet houden.

„Ik weet wel, waar zij vandaan komen," voegde de goedhartige man er bij, zijn best doende om boos te worden: „uit den tuin van mijnheer Lambert de Greest."

„En als hij nu den mooisten tuin van Delft heeft?" vroeg het meisje kalm — „den eenigen, waar bloemen groeien, waard om door u geschilderd te worden, vader?"

„En als hij maar een ondergeschikte betrekking heeft bij de Oost-Indische Compagnie? En als hij hoopt met de dochter te trouwen van heer Willem van Aelst, die van voorname familie is en een voornaam beroep beoefent, die bevriend is geweest met mijnheer Mierevelt en omgaat met mijnheer Vermeer, zijn stadgenooten en kunstbroeders?"

Wendela hield hem een groote, gestreepte anjer voor, waar zacht rood, roomachtig wit en zwavelgeel in elkaar overgingen.

De bloem was zoo edel gevormd, dat de oude man zich de handen wreef. „Voorzichtig, voorzichtig," ried hij; „het waas gaat er zoo licht af — gauw in die kan, schoon water is er al ín — zóó —"

Wendela liet de anjer in de Delftsche kan glijden, die in vroolijke okertinten was gekleurd en nam uit haar mand een tweede bloem, een reusachtig

groote, zuiver wit, en aan de uiteinden zoo sierlijk in franjes uitloopend, dat zij kant geleek; naast elkaar in het water gezet, steeg er een zwakke reuk van kruidnagelen uit de twee anjelieren op.

„Heb je anders niet?" vroeg Van Aelst, „wat armoedig zien ze er uit, als kapiteins zonder compagnie!"

Het meisje koos met een ernstig gezichtje een prachtigen roos, van een sprekender tint karmozijn dan de anjer, omgeven door glanzend blad, en kristallen droppels nog in de fluweelige vormen.

„Dat is knap gedaan! Zoo'n enkele, dauwdroppelschittering ín de vouwtjes, die de schoonheid van het geheel niet schaadt,...." zei de schilder goedkeurend. „Zet ze wat lager dan de andere, ietwat, — vlak tegen den rand aan. Ja, zóó. Wat doen ze het goed!"

„Het zijn de laatste bloemen van het jaar," zeide het meisje, „en mijnheer de Greest heeft ze zeer zorgvuldig gekweekt. Kijk eens, nog geen scheurtje of rimpeltje, geheel gaaf, onbesmet — en het zijn de laatste."

„Ach ja," hernam de oude man peinzend, „zooals men zegt, dat wij de laatsten zijn van de groote schilders, Wendela, met onze prullen van bloemen en vruchten — maar, kom kind, laat me de rest van je schatten zien."

Zij schikte twee hydrangea-trossen van een rijk witte tint, een groote donkerroode papaver en een helder gele zonnebloem met reuzenbladeren bij de andere bloemen in de kan.

Vervolgens drapeerde zij met geoefende hand, een bruin getint linnen doek over een stoel, waarmede zij een achtergrond aan haar kleine groep gaf.

„Een mooi stukje," gaf de schilder toe. „Ik geef toe, dat er niet veel zulke bloemen in Delft zijn. Maar de prijs er van, meiske, de prijs?"

„Dit zijn z'n pleitbezorgsters," zeide Wendela rustig, „en de mijne".

„Wat denkt hij wel?" vroeg Van Aelst binnensmonds. „Dat ik ze kan schilderen voor ze verwelken? Blijven zijn bloemen soms wekenlang frisch? Vóór ik er één af heb, zijn de andere verdord."

„Maar deze," antwoordde Wendela, gansch niet in het nauw gebracht, „zijn alleen gegeven, opdat u den vorm kunt zien en ze schetsen in verschillende groepeering — voor iedere bloem hier heeft mijnheer de Greest verscheidene andere, die even mooi zijn, even volmaakt, even teer en die ik voor u zal halen op mooie warme dagen en u heel voorzichtig met een licht batisten doekje er over, zal brengen."

„Heb je mijnheer de Greest vandaag gezien?" vroeg de schilder streng, hoewel hij met zichtbaar welgevallen de vaas beschouwde.

Frisch als de dauw, zijn die zachte schitterende kleuren! hoe heerlijk zijn die volmaakte omtrekken, de krúllende bloemblaadjes, de géurige blaadjes, de sáppige, — verrúkkelijke blaadjes! Op de marmeren tafel,

naast de zilveren vaas, legde de oude man een horloge met blauw lint.

„Hoe zou hij in zijn tuin kunnen zijn op een werkdag?" vroeg Wendela onbevangen. „Maar hij vroeg mij de bloemen vandaag af te snijden, toen hij langs het raam kwam. „Er is geen wind," zeide hij, „en 't is bestendig weer en ik heb papiertjes gewonden om de bloemen, die het eerst moeten afgesneden worden." Dus ben ik gegaan en zijn huishoudster heeft mij geholpen."

„De jonge man heeft oog voor groepeering," gaf Van Aelst toe, „en zijn familie was vermogend vóór ze werd geruïneerd door de groote ontploffing — zoo goed als de onze een generatie vroeger —"

Hij keek naar Wendela met teederen blik.

„— een braaf meisje. Even braaf als je moeder was. Als zij nog leefde, zou zij misschien een goed woord voor De Greest gedaan hebben. Daar moet ik om denken."

„Gaat u het bloemstuk schilderen?" vroeg Wendela met haar handen bevallig ineengestrengeld.

In de liefelijke Septemberzon dartelde een barnsteenkleurige vlinder, als een sprankel vallend licht. Hij verdwaalde naar den kleinen kunstigen tuin, versmaadde de vreemde planten en toefde een oogenblik op Wendela's blooten arm.

„Een vlinder! Nog zoo laat!" riep Van Aelst uit.

Toen hij zich bewoog, zweefde de vlinder weg van het meisje en bleef trillend op de meeldraden rusten, zonder deze te deren; een tweede, bonter exemplaar zette zich op één der kleinere bloemen.

„Ja," zeide de schilder opgetogen. „Het is een schilderij; ik moet het schilderen! Die mooie beestjes weten waar ze zijn moeten!"

„En mag ik dan iederen dag de bloemen voor u halen?" vroeg Wendela bedeesd.

„Kind, je ontwapent me met je vlinder, je vruchten en je bloemen! Ik geef mij gewonnen. Ik zal het schilderen en aan jou als huwelijkscadeau geven; is dat goed?"

„Als het ook een huwelijkscadeau is voor mijnheer de Greest," antwoordde Wendela lief.

„Handig, handig, als altijd! Wat weet ze haar ouden vader in te palmen! Nu, goed dan, goed dan! Ga nu mijn koffie maar halen, die ik al wel een half uur heb geroken."

Maar voor zij de kamer uitging, boog Wendela zich tot hem over en gaf hem een kus en zij glimlachte den vlinder toe, dien zij zou aangebeden hebben, als zij niet zulk een goed Calviniste geweest was.

Onbezorgd vlogen de insecten heen, over den Gedempte Burgwal, de

Turfmarkt, het Achtertoren naar de Rotterdamsche Poort, geen enkele bloem vonden zij op hun weg; ze fladderden eenzaam door den sloomen achtermiddag, tusschen de nette baksteenen huizen, onder de dunnende lindeboomen, door de herfstzon.

Aan den rand van de breede watervlakte, waar de vaartuigen dicht bijeen lagen, aan het eind van de glinsterende Schie, die recht op de drukke haven en de drukke Maas aanliep, keerde de bonte vlinder om en zweefde terug langs de Oude Delft.

Ook hier geen verlokkende bloemen; maar vliegende langs de bovenvensters van het Oost-Indisch Pakhuis, werd hij door een golf levend parfum heengetrokken naar een pot gestreepte anjelieren op den lessenaar van een jongen man. Deze jonkman zat tamelijk gemelijk achter zijn accurate grootboeken en saaie papieren, bedekt met fijne letters en cijfers. De slaapverwekkende zonneschijn kwam als een liefkoozing door het open venster, en bleef rusten op de sierlijke golving van zijn blond haar, het smettelooze linnen van zijn breeden kraag en den gladden rug van zijn onberispelijk-zittend bruin costuum, met de zwarte linten.

De lucht was zwaar van Oostersch stof en van de verschillende geuren, die uit de balen en kisten in de pakhuizen opstegen. Een lange schuit lag voor de geopende deuren van het pakhuis en er boven bengelde de dikke ketting met haak aan de katrol, die in den gevel was bevestigd. Boven den gevel vormden twee gouden, door-elkaar-geschoven cirkels een globe, die schitterde juist tusschen de lindeboomen en huizen in.

Uit de zakken en kisten kwam een geur van koffie, de zwakkere reuk van thee, de scherpe lucht van peper, kaneel, notemuskaat en ambergrijs.

De jonge man keek verdrietig naar den vlinder. Hij wilde, dat zijn dagtaak was afgeloopen; hij wilde, dat hij naar zijn tuin kon gaan zien en op weg daarheen, langs het huis van Wendela gaande, misschien Wendela zelve zien, zoo lieftallig, glimlachend, aan het blinkende venster.

Hij zou wel eens willen weten, of zij die bloemen aan haar koppigen ouden vader had gegeven. De kapel, maakte een prachtig effect op de gestreepte anjer! Hij, Lambert de Greest, kon het wel eens wagen hem dat te gaan vertellen — een vlinder, met de kleur van gevlamd barnsteen, op één van die heerlijke anjelieren. Van Aelst zou daaraan geen weerstand kunnen bieden. Als hij klaar was, zou hij zijn hoed met den hoogen bol en het zwarte lint opzetten, zijn met scharlaken geboorde handschoenen aantrekken en den ouden Van Aelst gaan opzoeken.

De bevoorrechte vlinder, oververzadigd van honig, danste weg op de lichte bries over het water, langs de lindeboomen, over de groene weiden, die de Schie omzoomen, de onmetelijke, melancholieke, lichtende verte in....

DE PROVINCIE NOORD-HOLLAND.

Perde qui contristant animam meam 1581.

GEDENKPENNING 1581.

HOOFDSTUK IX.

DE Provincie, nu Noord-Holland genaamd, was wel met Zuid-Holland het Holland der Geschiedenis, maar het Noordelijke gedeelte bleef West-Friesland heeten, nog lang nadat die Provincie door de Graven van Holland geannexeerd was.

De grootste belangrijkheid van Noord-Holland concentreert zich in Amsterdam, en over deze stad, die een plaats inneemt onder de beroemdste steden der wereld, kan hier weinig gezegd worden, omdat er te veel valt te vertellen van een stad, die zoolang de roemrijkste en geriefelijkste van Europa was.

En óók misschien, omdat de óngewone welvaart, het moderne leven, de grootte en drukte van Amsterdam eenigszins de smartelijke indrukken van het verleden hebben uitgewischt, die men van andere Nederlandsche steden ontvangt.

Er is genoeg materiaal in Amsterdam om verscheidene boekdeelen te vullen en zulke boekdeelen zijn dan ook werkelijk verschenen. En zij, die zich wenschen te verdiepen in de geschiedenis van die groote koopstad, die veste van bankiers, kooplieden, allerlei zakenmenschen en geldjagers, zal het niet aan keus ontbreken: de geschiedenis van Amsterdam is de geschiedenis van den handel van Europa.

Een groot gedeelte van de stad is nu, ronduit gezegd, leelijk en oninteressant en heeft grootendeels het nationale karakter van vrede en rust, comfort en behaaglijkheid verloren. Hier zijn hooge, overvolle gebouwen en overvolle straten, hier zijn massa's menschen, ploeterend, druk bezet, gehaast, dikwijls sjofel of ongelukkig of afzichtelijk; hier is gedrang en rumoer van handelsdrukte en groote hotels, van winkels en variété-theaters; stroomen vreemdelingen en alle soorten van vulgair en gepast genot om die vreemdelingen te believen; hier zijn menschen, die allerlei zaken drijven en allerlei vermakelijkheden naloopen — kortom, hier is een groote, moderne stad, zooals Londen, Parijs, Berlijn, Brussel, waar men alles kan krijgen wat voor geld te koop is en men zich gedraagt, zooals ieder ander het doet.

Hier is een beroemde Dierentuin, waar ten minste één reizigster nooit een voet heeft gezet en een beroemde Jodenbuurt, welker geschiedenis niet Nederlandsch en een beroemd Museum met in hoofdzaak schilderijen, dat een groote teleurstelling is.

Ligging en grootte van het Rijksmuseum zijn bewonderenswaardig en het gebouw is de trots van de Nederlanders en een werkelijk geslaagde bewerking voor de moderne behoeften van de oud-Hollandsche Renaissancestijl — een knappe, maar saaie navolging van iets oorspronkelijk moois.

Het inwendige valt tegen; het is de eerlijke poging van een naargeestige periode!; een periode waarin jammer genoeg zooveel van die museums, galerijen, openbare gebouwen, paleizen en monumenten overal in Europa met voorliefde werden opgericht, toen dat werelddeel plotseling een eigen meening had gekregen omtrent kunst en niets vuriger verlangde dan de vreemde, fraaie en sierlijke dingen, die opgehouden hadden deel uit te maken van het dagelijksch leven, in museums op te stapelen, en in stuc te copieeren wat het had zien vernielen of vergaan in steen.

Men gaat binnen door het schemer, de gedruktheid, de opgesloten muffe lucht van die nare portalen, waar iemand de vermoeidheid al bij voorbaat overvalt, met de zekerheid van hoofdpijn in het vooruitzicht!, en toch zijn hier wonderen van kunst, die men niet gaarne zou missen.

Het Museum behoort tot de dingen „die men gezien moet hebben" en wordt als zoodanig plichtmatig bezocht door duizenden touristen; de meesten daarvan zien er vermoeid en verveeld uit, bekijken even „De Nachtwacht" en gaan dan weer heen, verlangend om weer in de frissche lucht te komen.

Er is iets heelemaal niet in orde met die kolossale magazijnen van Schoonheid en Kennis, dat zij zoo ijselijk, zoo afmattend en zoo leelijk zijn; maar wie zou durven opperen, dat ze veranderd moeten worden?

Traditie en conventie zijn er machtige factoren bij; er werd veel geld aan ten koste gelegd; ze zijn solide en majestueus — en dus zullen ze wel blijven staan, tot de schatten, die zij in de sombere zalen herbergen, uiteenvallen.

De trappen die toegang geven tot de zalen, zijn in afschuwelijke duisternis gehuld, de vestibule wordt ontsierd door historische fresco's en gebrandschilderde ramen, van dezelfde soort als de South-Kensington producten in Engeland een jaar of vijftig geleden. Hier zijn ook de borstbeelden van aanzienlijke Nederlanders en een slordig stalletje voor den verkoop van fotografieën. Het is een voorhal, zoo wansmakig als een museum maar hebben kan

Van hier komt men in de voornaamste galerij, de „Eeregalerij" genaamd; deze collectie is grootendeels van Hollandsche meesters en verreweg de schoonste van dien aard ter wereld. Er zijn veel te veel schilderijen, zelfs voor dit kolossale gebouw en nauwelijks één van die prachtige doeken is goed geplaatst, daar de muren letterlijk van den grond tot het plafond

bedekt zijn, zoodat men den indruk krijgt van een reusachtig prentenboek en het oog vermoeid en verward wordt, als het tracht het ééne schilderij van het andere te onderscheiden.

Die onoordeelkundige behandeling, is vooral verderfelijk voor die kleine juweeltjes van Hollandsche genre-schilderkunst, die bestemd waren voor kabinetten, voor particuliere vertrekken of om deel uit te maken van een decoratie-ontwerp, waar de rest werd aangevuld met het meubilair en toebehooren van de vijftiende, zestiende, of zeventiende eeuw.

Van uit deze hoofd-galerij komt men in verschillende kabinetten, die zeer slecht licht hebben; er zijn ook andere zalen, waarvan er vele schilderijen bevatten, wier belang in hoofdzaak en soms uitsluitend bestaat in hun antiquarische of historische waarde, zooals de Oranjezaal en de Historische Galerij, de Schutterszaal en verscheidene andere. Deze zijn buitengewoon interessant voor den student, den antiquaar, den geschiedkundige en die zeldzame, wonderlijke menschen, die behagen scheppen in het verleden òm het verleden, doch zulke dingen laten het groote publiek koud en het is jammer ze bloot te stellen aan voortdurende onverschilligheid door ze een plaats te geven bij meesterstukken, die tot iedereen spreken. Er is hier rijkelijk en prachtig materiaal aanwezig voor een Hollandsche historische Portret-Galerij, welke het Rijksmuseum feitelijk is, doch de orde wordt verbroken door honderden schilderijen, die geen ánder recht hebben dan het hoogste recht: loutere schoonheid.

Wat zal men van die schilderijen zeggen? In de eerste plaats, dat men ze nauwelijks kan zien zóó opeengehoopt als ze zijn, zoo hoog gehangen, zoo dooreengehaspeld met middelmatige en zeer leelijke kladschilderingen, zoo uit hun milieu gerukt, zoo verbannen uit de huiselijke kamers, de ruime vergaderzalen en corridor's in deftige Amsterdamsche huizen, waarvoor zij geschilderd werden; en ten tweede, vertoonen ze te veel overeenkomst. Het is een orgie, een zwelgen in Nederlandsch schilderwerk, Nederlandsch gevoel, Nederlandsch coloriet, Nederlandsche gezichten, Nederlandsche weelde, Nederlandsche Prinsen, boeren, landschappen, interieurs, zelfs Nederlandsche kippen en hanen. De machtige individualiteit van deze natie krijgt iets overstelpends. Ten slotte zouden, als men Rembrandt uitzondert, al die doeken geschilderd kunnen zijn door één en dezelfde hand. Het gelijkt op een éénmans-tentoonstelling van een genie, dat honderd jaar lang één schilderij per dag afleverde.

Hier is „Het Gebed zonder Einde", dat heerlijke, pathetische meesterstukje, dat is als een kort begrip van de dankbaarheid van het geheele land voor de verlossing uit verdrukking en van de erkentelijkheid voor de vrijheid om zijn voedsel en zijn rust te mogen genieten. Hier is het superbe

„Melkmeisje" van dien superben meester Jan Vermeer. Hier is het ééne schitterende en uitnemende schilderij na het andere — de heele geschiedenis van een land, een tijdperk, een volk, in juweeltjes van doeken.

Hier ook zijn eenige vroege Hollandsche meesters, die bijna niet te onderscheiden zijn van hun Duitsche tijdgenooten — stijf, uitblinkend in leelijke gestalten, gehuld in verblindend brocaat en met magere, ziekelijke of vertrokken gezichten, die van onder grove diademen uitkijken.

Het is weer het oude liedje: schilderijen, die niet tot hun recht komen, omdat ze uit hun omgeving zijn gerukt. Die Gothische schilderijen doen het práchtig als altaarstukken in Gothische kerken, wat gewoonlijk de laatste plaats is, waar zij gevonden worden; opgesteld in een galerij, verliezen zij al hun beteekenis en decoratieve waarde.

Er is een geheele zaal gewijd aan Rembrandt, dien somberen meester, wiens genie zoo vaak lijdt door een grove vulgariteit, zoowel in vorm als in inspiratie, maar die op zijn allergrootst de hoogste hoogten der volmaking nadert. Het schoonste van deze collectie is „De Steenen Brug," een landschap, waarop de zon door donkere wolken breekt; het beroemdste is de zoogenaamde „Nachtwacht," dat in 't geheel geen nachtstuk is, maar het interieur van een duistere hal, verlicht door een venster, dat niet zichtbaar is voor den toeschouwer in Rembrandt's dramatisch chiaroscuro.

Het was zijn opvatting van het populaire Gilde-schilderij, zooals het toen bij tientallen werd geschilderd, met name door Frans Hals en Van der Helst en men kan zich best begrijpen, dat de stoere Gildeleden van den Kloveniersdoelen te Amsterdam er niets mee waren ingenomen en verreweg de voorkeur gaven aan een modelgroep goedgelijkende portretten, uitvoerig uitgewerkt.

Over dit doek, dat enorme bewondering heeft gewekt, is veel geschreven, gesproken en geredetwist; het is één van de meest bekende en geprezen schilderijen in de wereld, maar Rembrandt heeft veel betere stukken geschilderd en de „Nachtwacht" is geen meesterstuk.

De voornaamste fout is de wanverhouding tusschen de beide hoofdfiguren en hun houterige stand, waardoor de geheele opzet wordt bedorven, die op zich zelf verwarrend is en zonder beteekenis. Het doek is onwezenlijk en toch niet poëtisch, er is iets onrustigs in, bijna iets ijlhoofdigs. Men kan moeielijk bewondering voelen voor de zoozeer opgehemelde figuur van het meisje met den vogel; en het zonlicht op Kapitein Banning Cocq kon evengoed toorts- of lamplicht zijn. Kortom, dit veelgeprezen schilderij is noch mooi, noch veelzeggend en alleen belangrijk, omdat het van Rembrandt is. Het neemt een speciale plaats in, met speciale belichting; een eer, die beter besteed zou zijn aan verscheidene andere schilderstukken.

De „Nachtwacht" (de misleidende naam is een bewijs voor het gemis aan duidelijkheid in de compositie) was naar alle waarschijnlijkheid een studie in lichteffecten en is, als zoodanig, van groote bekoring voor den kenner en kunstenaar.

Er is in het Rijksmuseum een galerij van buitenlandsche, meest Vlaamsche Kunst, waarvan het fraaiste is het overpopulaire Portret van Prins Willem II en zijn jonge gemalin Prinses Maria Stuart door Van Dyck. De eenige Murillo in deze zaal doet aan als een banneling.

De twee Hollandsche Kamers der zeventiende eeuw zijn keurig ingericht, maar doen iemand des te minder tevreden zijn met het lot der overige schilderijen.

Het Rijksmuseum bevat ook een waardevolle, maar bonte verzameling van Hollandsche Versierings- en Gebruikskunst; de rangschikking is in vele gevallen twijfelachtig en de belichting nog meer. De omgeving en de sfeer in dit gedeelte van het gebouw zijn begrafenisachtig en om de waarheid te zeggen is hier veel rommel en veel wat in een uitdragerswinkel thuis behoort.

De modellen van schepen zijn aantrekkelijk, zooals modellen van schepen altijd zijn en in deze afdeeling (Militair en maritiem Museum, deels van de Koloniën) zijn ook — aandoenlijker nagedachtenis! — de overblijfselen van de Barentz-Heemskerk expeditie, in 1596, één der eerste pogingen om den Noord-Oostweg naar Indië te ontdekken. Barentz stierf in Juni 1596 op den terugtocht van de derde reis, ten gevolge van de doorgestane ontberingen en in 1871 vonden een Noorsche en een Engelsche ontdekkingsreiziger de treurige overblijfselen van den dapperen Hollander in een soort ruwe hut, waar ze bijna drie honderd jaar gelegen hadden.

Hier is ook een gebeeldhouwde kroonlijst van zeldzaam historisch belang, daar ze afkomstig is van de verdwenen Abdij van Egmond bij Alkmaar — eens de grootste kerkelijke stichting in de Nederlanden — die ons Graaf Dirk II van Holland en zijn moeder laat zien, knielend voor den Apostel Petrus. Gedenkteekenen, betrekking hebbende op de Graven van Holland, zijn hoogst zeldzaam.

Er zijn verschillende zaken ten toon gesteld, van het hoogste belang en van groote schoonheid, alle van onschatbare waarde voor den geschiedschrijver van de Nederlanden — vele schatten, gered uit kerken, paleizen en stadhuizen of nauwkeurige copieën er van. Er is ook een pracht-verzameling goud- en zilverwerk, massieve getuige beide van de weelde en van den smaak der Hollanders in de vijftiende, zestiende en zeventiende eeuw.

Van bijzonder belang voor de Engelschen is de buste van Karel II van Engeland door Verhulst en het wapenschild van „The Royal Charles", het

vlaggeschip, naar dien monarch genoemd en dat heet indertijd te zijn vertoond voor vijf cents per persoon, wat een bron van groote ergernis voor Zijne Majesteit is geweest en één der uitvluchten, die werden aangegrepen om een nieuwen aanval te doen op de eenige zeemacht, die Engeland concurrentie aandeed.

In de betrekkingen van Zijne Britsche Majesteit tot Hunne Hoogmogenden was veel belachelijks en dit Engelsche wapenschild, tentoongesteld in een Nederlandsch museum, is daarvan een eigenaardig bewijs.

Karel en zijn broeder genoten langen tijd de Nederlandsche gastvrijheid en het grootste gedeelte van het fortuin van Frederik Hendrik werd door diens schoondochter Maria Stuart verkwist in een poging om haar verbannen broeders te helpen.

Toen Karel wederom tot zijn troon werd geroepen, overtrof de Republiek zich zelve in kwistig vreugdebetoon, waarvan de kosten wijselijk voor het volk werden geheim gehouden, maar met één der feestelijkheden, den Koning in Den Haag aangeboden, was, naar men zegt, een bedrag van £ 600,000 sterling gemoeid.

Niet alleen gaf de Prinses van Oranje zich alle moeite om haar Koninklijken broeders eer te bewijzen, maar ook de Republiek wilde Karel door dankbaarheid aan zich verplichten en zich daardoor in de toekomst van zijn bondgenootschap verzekeren. Het mag verbazing wekken, dat geen dier waardige overheidspersonen voldoende in staat was, het karakter van den cynischen Prins op de juiste waarde te schatten om daaruit de gevolgtrekking te maken, dat zij beter zouden gedaan hebben, hun geld in den zak en hun complimenten voor zich te houden.

Karel had waarschijnlijk niet veel op met de Nederlanders, waarmee hij weinig punten van overeenstemming kan hebben gehad en vond zeker, evenals Lodewijk XIV, dat zelfs het bestaan van die Republikeinsche kooplieden een beleediging was voor de koninklijke geslachten van Europa.

Bij een banket, om dezen tijd in Den Haag gegeven, zat Karel aan met zijn zuster Maria, Prinses van Oranje aan zijn ééne hand en zijn tante Elizabeth, Koningin van Bohemen, aan de andere; zijn broeders, de Hertogen van York en Gloucester, waren eveneens tegenwoordig, evenals zijn neef de Prins van Oranje, destijds tien jaar oud. Dus waren aan deze tafel drie Koningen van Engeland verzameld: Karel II, Jacobus II en Willem III en de stammoeder van het tegenwoordige Engelsche Koningshuis, Elizabeth van Bohemen, die de schakel vormde tusschen de Huizen Stuart en Hannover.

Bij dit feestbanket werd een ontzaglijke weelde ten toon gespreid, daar alle schalen van massief goud waren en na afloop werd er, naar het dessert en de bonbons „gegrabbeld" of, zooals een berichtgever het behoorlijker

uitdrukte, „het werd aan de bescheidenheid der talrijke aanwezigen overgelaten," een onwaardig maar populair besluit van menig zeventiende-eeuwsch voornaam diner.

Weinige maanden na dit feest bezweken de jonge Hertog van Gloucester en de jonge Prinses van Oranje in Whitehall aan de pokken.

De Staten vereerden Karel vele rijke geschenken, o.a. een schoener, die hij jarenlang op de Theems gebruikte en die hem werd aangeboden, versierd met prachtige tapijten en kronen en festoenen van laurierbladeren en bloemen aan de raas; ook het kostbare ledikant, gemaakt toen de geboorte van Willem III werd tegemoetgezien, maar dat zijn moeder nooit heeft gebruikt, ter oorzake van den plotselingen dood van haar echtgenoot. Dit ledikant was één van de wonderen van dien tijd en was voorzien van draperieën, opgelegd met borduursels in goud en zilver. De beide Koninklijke Hertogen ontvingen ieder een wissel tot een bedrag van 75.000 gulden en de Engelsche lords lieten zich gouden kettingen schenken, ter waarde van verscheidene honderden ponden elk.

. . . . . .

De tuinen van het Rijksmuseum zijn fraai aangelegd op de vormelijke manier, in zwang in de zeventiende eeuw en bevatten eenige tamelijk zielige overblijfselen van Nederlandsche steden, zooals de Bergpoort van Deventer en de Heerenpoort van Groningen.

. . . . . .

Amsterdam is zeer oud.

De ontzettende watervloed, die in de dertiende eeuw, de Zuiderzee deed ontstaan, verleende aan de stad haar aanzienlijke beteekenis voor den handel, door haar zoodoende met de zee te verbinden, immers dáár waar de Amstel in het IJ uitmondde ontstond er een prachtige haven. In 1367 sloot Amsterdam zich aan bij de zoogenaamde „Keulsche Confederatie". Het was praktisch een vrije stad, nadat graaf Floris V haar had vrijgesteld van de belastingen voor Holland en Zeeland. In 1488 verleende Maximiliaan I, „de laatste der ridders," de Keizerlijke Kroon aan het stadswapen. Een fraaie medaille, ter eere van die onderscheiding geslagen, kenmerkt zich zélfs onder de Néderlandsche gedenkpenningen door belangwekkendheid en pracht.

De achterzijde toont Graaf Willem, die in 1342 het nieuwe wapen aan de stad schonk. De drie St. Andrieskruizen in den paal, ziet men geteekend op een papier, gedragen door een helper of heraut, terwijl Graaf Willem van Henegouwen er de aandacht van de magistraten der stad op vestigt; op den achtergrond is het oude wapen, een zeeschip zonder masten, aangebracht. De voorzijde toont Maximiliaan, die de Keizerlijke kroon houdt boven het wapenschild, dat hem wordt voorgehouden; aldus brengt de

gedenkpenning twee tooneelen uit de geschiedenis van Amsterdam, zinrijk en met veel charme in beeld.

Hoe belangrijk Amsterdam ook was in de Middeleeuwen, de grootste welvaart dagteekent uit den tijd van den ondergang van Antwerpen in den Bevrijdingsoorlog en de vlucht van de vervolgde Protestantsche kooplieden, kunstenaars en handwerkslieden naar het vrije Noorden. De oprichting der Oost-Indische Compagnie, 1602, en het Twaalfjarig Bestand, 1609, verhieven Amsterdam tot de positie van de grootste handelsstad in Europa, een positie, die het in weerwil van alle tegenspoeden handhaafde, tot het eind van de achttiende eeuw om daarna, na een korte periode van inzinking, een nieuw tijdperk van bloei in te gaan met den aanleg van het Noordzee-kanaal (gereedgekomen in 1876) en de voltooiïng van het Merwede-Kanaal in 1892, waardoor de stad in directe verbinding werd gebracht met den Rijn. Herhaaldelijk hebben het genie en de vlijt van de Nederlanders hen er toe in staat gesteld hun moerassen en draslanden, hun rivieren en meren om te zetten in bronnen van rijkdom en welvaart.

De haven en de dokken zijn van reusachtige afmetingen en de majestueuse groepen van schepen en al de moderne uitrustingen van den handel: kaden, steigers, pakhuizen en kranen steken evenals in Rotterdam, somber en statig af, tegen den lichten Noordelijken hemel en de grijze Noordelijke wateren. De aanblik is indrukwekkend en werkt in zekeren zin opwindend met zijn suggestie van reizen, beweging, bedrijvigheid, weeldeartikelen en rariteiten, overgebracht uit verre landen; van al die verwikkelingen, die handel drijven en geld-verdienen met zich brengen en al zijn herinneringen aan de vroegere avonturiers, die van hier uitzeilden op zulke koene ondernemingen en terugkeerden met zulk een rijken buit. Zelfs tot in de achttiende eeuw toe trof Amsterdam, „het moderne Tyrus", — halvemaanvormig gelegen achter zijn wallen en bolwerken met zijn acht poorten, met een omtrek van twaalf mijlen — den verrasten reiziger, als de „schoonste, weelderigste, deftigste handelsstad ter wereld."

. . . . . .

Behalve de havens en de Zuiderzee en de twee wateren, de Amstel en het IJ, zoo breed, dat ze deel schijnen uit te maken van de zee, bezit Amsterdam een menigte grachten, die niet zooals in de meeste Nederlandsche steden zijn gedempt; hoewel haar aantal vóór 1880 nog grooter was. Waarlijk, de stad rijst letterlijk „op houten beenen" uit het water en wordt daarom somtijds het „Venetië van het Noorden" genoemd; een dwaze benaming, daar Amsterdam niets met Venetië gemeen heeft, dan de onwelriekende odeur, die 's zomers uit de grachten opstijgt.

De vorm van de oude stad wordt duidelijk aangegeven door de vier concen-

trische grachten, waarvan bij de uitbreiding der stad, de een de andere geheel kwam te omsluiten, — de Heerengracht, 1585, de Keizersgracht, 1593, de Prinsengracht, 1622, en ten slotte de Singel, 1658. Hier zijn de oude huizen der vroegere patriciërs en kooplieden: statige, grootsche, streng aristocratische woningen, beschaduwd door bergiepen, het ééne gebouw gelijk aan het andere, met hooge, smalle topgevels. De meeste zijn van zeventiende-eeuwsche Hollandsche baksteen en verraden den invloed van De Keyser, Van Campen en Vingboon, al zijn zij niet direct door hen ontworpen.

Het is niet mogelijk al de verschillende oude Amsterdamsche huizen, die om de ééne of andere reden belangrijk zijn, zelfs maar te noemen. Maar hier hebben wij het Trippenhuis, 1662, gelegen aan den schoonen Kloveniersburgwal; de St. Anthonieswaag, 1488, vroeger een stadspoort; het oude klooster van Santa Lucia in de St. Luciensteeg, tegenwoordig het Burger Weeshuis, waar de kinderen — tot voor enkele jaren, gekleed in de vroolijke zwart-roode stadskleuren — gehuisvest zijn; het huis Rozengracht no. 184, waar Rembrandt stierf; het huis van Jhr. Jan Six, een afstammeling van Rembrandt's vriend en begunstiger, Burgemeester Six, dat een onvolprezen collectie schilderijen bevat; het Clubhuis Zeemanshoop op den Dam en honderden andere, niet zoo beroemd, maar even fraai, voornaam en mooi. Al die heerlijke voortbrengselen der architectuur staan op een ondergrond van palen — de „boomtoppen" van Erasmus —; voor één gebouw waren meer dan dertien duizend dennen, een geheel woud, noodig om het te dragen.

. . . . . .

Tot de grootere gebouwen behooren in de eerste plaats: het Paleis op den Dam van 1648, vroeger het Stadhuis, de Nieuwe Kerk van 1408, de Munttoren van 1620, de Westerkerk uit hetzelfde jaar, de Oude Kerk van 1300 en de Engelsche Kerk.

Dan zijn er de Universiteit, de Universiteits-Bibliotheek, de Hortus Botanicus en verschillende interessante museums, behalve de reeds genoemde: het Museum-Fodor, het Stedelijk Museum en het Museum Willet Holthuysen — in één woord, hier is een óude, rijke, beschaafde stad vermengd met een modérne, rijke, beschaafde stad, die een menigte kunstschatten heeft te bieden, waaruit slechts hier en daar een greep kan worden gedaan.

. . . . . .

Het Paleis, dat eertijds het Stadhuis was, is een monument, dat herinnert aan den voorspoed en trots van de Amsterdamsche burgers ten tijde van den Vrede van Munster in 1648. De architect was Jacob van Campen in een stijl geïnspireerd door die van Palladio, massief en streng pseudo-klassiek.

Er werd acht jaar aan gebouwd en het kostte, ruw berekend, acht millioen gulden en moet in de zeventiende en achttiende eeuw het grootste en schitterendste Stadhuis in Europa geweest zijn. Dit monument van burgertrots en handelsweelde werd, ironisch genoeg, door Lodewijk Bonaparte tot Koninklijk Paleis bestemd en heeft sedert dien tijd het aantal dier Koninklijke residenties vermeerderd die, overladen met indrukwekkende en slecht te verplaatsen schatten aan schilderijen, meubilair en beeldhouwwerk, het grootste deel van het jaar onbewoond blijven, slechts in de rust gestoord door den schuier van de schoonmaakster of den voetstap van den tourist.

Het is alles zeer mooi en rijk, met reliefs van A. Quellijn, schilderijen van Flinck en plafonds van Van Bronckhorst en ontzagwekkende allegorische figuren — het beeld van Atlas, den aardbol torsende, op den top, terwijl op de hoeken de symbolische figuren der Waakzaamheid en Matigheid verrijzen — en moet, toen het werkelijk gebruikt werd, wel breed zijn taak hebben vervuld, als het stadhuis van één der weelderigste en belangwekkendste, democratische steden in Europa. Tegenwoordig ziet het er verlaten en vereenzaamd uit en het statige gebouw raakt bij wijze van spreken, bijna in de knel door de opdringende moderne winkelmagazijnen en het steeds toenemend verkeer. In vroegere dagen moet het een grootschen indruk gemaakt hebben te midden van de topgevels der oude straten. De kelders dienden eertijds tot bergplaatsen voor het edel metaal van de beroemde stedelijke Wisselbank, opgericht in 1609, in navolging van de „Banca del Giro", van Venetië. Nog tot in de achttiende eeuw lagen er staven goud en zilver in de gewelven.

Dit weidsche gebouw legde getuigenis af van de macht en den trots der Republikeinen. Amsterdam zag zelfs ongaarne de heerschappij van het Huis van Oranje en Stadhouder Willem II had juist de stad het hoofd doen buigen, toen hij in 1650 stierf. Het leven van zijn zoon, Willem III, werd verbitterd door aanhoudende strubbelingen met de republikeinsche Amsterdammers, die, als echte kooplieden, eerst aan hun eigen belangen dachten, en daarna pas aan de belangen der Prinsen. Geen enthousiasme of abstracte loyauteit bestuurde hun beraadslagingen en de Stadhouders vonden het even noodig als moeielijk het de machtige stad naar den zin te maken.

De positie en het karakter van Amsterdam stonden in waarheid nader bij die van de groote, onafhankelijke vrije steden der Middeleeuwen als Venetië, Genua, Hamburg en Leipzig, of later als Straatsburg, Gent en Brugge, dan bij die van de meer met elkaar overeenstemmende andere steden in de Zeven Provinciën.

Amsterdam is hierdoor meer op zich zelf staand, meer cosmopolitisch, meer individueel en toch meer democratisch — in den zin van een

familieregeering van rijke burgers — dan eenige andere Nederlandsche stad, in weerwil van de tradities van Graaf Willem van Henegouwen en Keizer Maximiliaan. De sfeer van Amsterdam is niet de hof-sfeer van Den Haag, noch de geleerde sfeer van Utrecht of Leiden, noch de rustige sfeer van Hoorn, Gouda, Middelburg of Dordt, of de krijgshaftige sfeer van de dappere, oude grenssteden, maar de sfeer van zakendoen, van banken, winkels, koopvaardijschepen en handels-overeenkomsten, doch daarom niet minder weelderig, trotsch en voornaam.

. . . . . .

Er zijn in Amsterdam, als in de meeste Nederlandsche steden, een Nieuwe Kerk en een Oude Kerk, van welke de eerste teruggaat tot 1408, hoewel de laatste restauratie na de gewone plunderingen en branden eerst van 1645 dagteekent, toen de tijden rustiger waren en de Protestanten hun geloof ongehinderd konden belijden.

Wat in deze kerk het meest de aandacht trekt, is het monument voor Admiraal de Ruyter, dat de plaats van het hoogaltaar inneemt en het meest sprekende voorbeeld is van Rombout Verhulst's rijke begaafdheid, dat hier met grootsche bevalligheid de attributen in beeld brengt van den *immensi tremor Oceani,* van den onverschrokken ouden zeerob, die ver weg in het zwoele Zuiden het leven liet en in somberen triomf werd teruggebracht naar de vlakten en nevelen van zijn geboortegrond.

De held rust op een mantel, geworpen tusschen twee kanonnen; hij is in volle wapenrusting en houdt zijn commandostaf in de hand. Aan het hoofd- en voeteneinde blaast een zeegod, veerkrachtig en sierlijk zich oprichtend, op een zeehoren; en daarachter bevindt zich een voortreffelijk bas-relief van den Slag bij Syracuse, waarboven een symbolische kroon, geflankeerd door cherubijnen te midden van tropheeën, twee schilden omhooghoudend, één met het wapen van de Vereenigde Provinciën en één met het wapen van De Ruyter; daartusschen een gevleugelde figuur van de Faam, die één bazuin in de hand houdt, terwijl zij op een andere blaast; daarboven het wapenschild der Staten; boven dit alles nogmaals, maar nu kolossaal, het roemrijk verworven geslachtswapen van De Ruyter, door een leeuw en een éénhoorn vastgehouden, en groepen vlaggen — een schoone bekroning van dit zinrijke gedenkteeken. De zijfiguren, in houtrelief, leiden min of meer af van de hoofdgroep, hoe aangenaam ook op zichzelf en er is een zekere stijfheid in de klassieke lijnen van de donkere pilaren en pilasters, die het ontwerp insluiten.

Toch is dit monument zoowel imposant als toepasselijk en al moge het tekort schieten in religieus gevoel en de loutere schoonheid missen van vroegere graftomben, het is in geen geval zoo verbasterd tot rococo als het

vaak heet te zijn. De naam van Verhulst heeft geleden door zijn opvolgers. Zijn zwierige, allegorische stijl, die oogenschijnlijk evenzeer aan Rubens als aan Bernini is ontleend, zweemt te zeer naar den theatralen opschik der monumenten van de achttiende eeuw, die het hoogtepunt bereikte in zulke voorbeelden als de tombe voor Maurits van Saksen in Straatsburg door Pugin en het monument voor den Hertog van Argyll door Roubiliac in de Westminster Abdij.

Deze tombe is fraaier dan die van Tromp, die ongeveer hetzelfde is in opzet, maar zoo overladen met wapenschilden en tropeeën, dat men zou gaan gelooven in de waarheid van het verhaal, dat men Verhulst had gevraagd zooveel versieringen aan te brengen als voor het uitgetrokken bedrag aan guldens te leveren waren, — maar niet zoo elegant en gracieus als wat eenvoudiger monumenten voor Van Gent, Dodo von Kniphausen en Jeroen van Tuyl.

. . . . . .

Een keurig etsje uit dien tijd, laat zien, hoe de groote Admiraal in staatsie naar dit praalgraf werd gedragen.

Over het breede plein voor het Stadhuis schrijdt de onmetelijke stoet twee aan twee voort naar de Nieuwe Kerk, langs den weg, die is vrijgemaakt door compagnieën van het Stadsgarnizoen, welke stoet geopend wordt door soldaten met zwarte strikken, die hun musketten laten slepen; dan volgen trompetters, dan kapitein Jan Both, de groote Admiraalsvlag dragend, dan de vier kwartieren op afzonderlijke schilden met hertogelijke kronen, dan de helm, de handschoenen, de sporen, het zwaard, ieder gedragen door een officier in slepend zwart gewaad, dan het paard, zwaar opgetuigd in het zwart, weer een standaard, een man in wapenrusting en eindelijk de statige doodkist met een lang afhangend kleed, behangen met schilden en gedragen door tien Zeekapiteins aan weerskanten, allen in het zwart met lamfers.

En daarna alle andere rouwdragenden in een eindelooze processie, die men kan volgen en die telkens afbreekt op de afbeelding en waarin men o.a. ziet Admiraal Evertsen, Schout-bij-Nacht Engel de Ruyter en Constantijn Huygens, secretaris en vertegenwoordiger van Zijne Hoogheid den Stadhouder als Admiraal-Generaal, toen gewikkeld in een strijd zoo zwaar, als De Ruyter er ooit één meemaakte, — en een groep, door de zwarte kleeding bijna niet te onderkennen en beschreven als „de Afgevaardigden van Hunne Hoogmogenden, de Heeren der Staten-Generaal."

De uitgebreide verklaring, die de halve ruimte in beslag neemt, geeft ons die namen en vertelt ons, hoe de kerk met zwart was behangen en „alle ornamenten in het koor waren gezet" en hoe de oorlogsschepen in

de haven met vlaggen waren getooid en de soldaten op den Dam drie afscheids-salvo's losten, beantwoord door de kanonnen van een fregat, dat aan de stad toebehoorde.

Het was het jaar 1676, toen de oorlog begon te verslappen en de Vrede van Nijmegen van verre wenkte. Deze kleine ets bewijst, dat zoowel de Staten-Generaal als de stad Amsterdam, zelfs in dit donkere tijdsgewricht, waardigheid en decorum in acht wisten te nemen.

Er zijn nog twee andere bekende Admiraals in deze kerk begraven — Van Galen, die in 1653 bij Livorno is gesneuveld en Walter Bentinck, die in 1781 bij Doggersbank het leven liet — en een latere held, luitenant Van Speyk, die omkwam in den onvruchtbaren oorlog met België in 1831.

Dan ziet men hier nog een zeer interessant fragment van zestiende-eeuwsch glas, voorstellend het Beleg van Leiden.

. . . . . .

De Westerkerk is gebouwd door Hendrik de Keyser en hier ligt het onfortuinlijke, machtige genie, Rembrandt van Rijn, begraven. In de Engelsche Gereformeerde Kerk is een souvenir aan het strijdbare Protestantisme, een koperen lezenaar, een geschenk van Willem en Maria bij hun troonsbestijging in Engeland in 1689.

Verder herinnert een moderne gedenkplaat aan de aankomst in Amsterdam van het vrome, dappere, maar moeielijke volkje, bekend als de Pelgrimvaders (1609).

In de Oude Kerk (1300, met een toren uit de vijftiende eeuw) spreekt de Nederlandsche Geschiedenis wederom tot ons uit twee prachtramen, het één met de familiewapenen der burgemeesters van Amsterdam, het andere den Vrede van Munster verheerlijkend.

In deze kerk ligt, met andere helden (de Nederlanders hebben er zoo vele!), Heemskerk begraven, van wiens tocht naar Nova-Zembla in het Rijksmuseum de souvenirs worden bewaard en die in den slag van Gibraltar in 1607 sneuvelde.

Wat waagden die moedige Nederlanders zich ver van huis! en van wat voor ver verwijderde landen moest hun gebeente worden teruggebracht naar de nevelen en de waterwegen en de witte kerken!

Livorno, Gibraltar, Syracuse — de geur der herinnering aan onvermoeide pogingen, met heldendaden, zegepraal en avontuur aan vreemde stranden, groote schepen en onbevaren zeeën, aan rollende oceanen en vreemdsoortige stormen, zweeft om die oude inscripties in oud-Nederlandsch of in geleerd Latijn op die graftomben, zoo trotsch, zoo overweldigend in strenge waardigheid.

De zeehorens, waarop groenharige goden en monsters blazen, zoodat het over oude landkaarten, oude prenten van schepen, oude graftomben heen

schalt, en de golven, heenspoelende over dikke lippen, die een storm aanblazen, zooals op zoo vele oud-Hollandsche schilderstukken, die beiden, fluisteren samen geheimzinnig tusschen die fraaie zijbeuken, die witte muren, die keurige banken, en schijnen te gewagen van de groote dagen der Onderzoekingen en Ontdekkingsreizen.

. . . . . .

Wat zal men zeggen van de groote mannen van Amsterdam?

Het zou een onbegonnen werk zijn om te beproeven, er zelfs maar een lijst van te maken. Zij, wier namen het hoogst van alle staan, Rembrandt en Spinoza, woonden hier en dat zou reeds een groote eer zijn voor iedere stad.

Hier woonde ook Joost van den Vondel, de best bekende der Nederlandsche dichters, wiens glans echter niet haalt bij dien van de beide zooeven genoemde mannen. Willem Bilderdijk, een dichter uit lateren tijd, werd hier in 1754 geboren en Jeremias de Decker, een ander van de zeldzame sterren aan den tamelijk effen hemel van Nederlandsche poëzie, stierf hier in 1650. Hij schreef een satire, „Lof der Gierigheid" en bracht de „Klaagliederen van Jeremia" in verzen over, wat wel naar den smaak geweest zal zijn van zijn eeuw.

Hoewel Vondel in zijn eigen land de onaantastbare positie van „klassiek" dichter bekleedt en dikwijls met Milton is vergeleken, wordt hij weinig gelezen en zijn mooie lyriek, helaas geschreven in een taal, die zich slecht leent tot dezen vorm van poëzie, is begraven in treurspelen, die even zwaarwichtig als indrukwekkend zijn.

Zijn beroemd drama „Lucifer," waarvan enkele passages dikwijls zijn vergeleken met overeenkomstige in „Paradise Lost", verscheen veertien jaren voor Milton's meesterwerk en daar het zeker is, dat de Engelsche dichter geen Hollandsch kon lezen, is het even zeker, dat geen van beide schrijvers zich aan plagiaat schuldig maakte. Dat zij hetzelfde thema op dezelfde manier behandelden, moet natuurlijk dááraan worden toegeschreven, dat zij op gelijke wijze werden geïnspireerd door de verheven grootschheid van het Oude Testament.

Vondel werd in Keulen uit Anabaptistische ouders geboren, die daarheen de vervolging waren ontvlucht, maar hijzelf werd, wonderlijk genoeg, een oprecht, hartstochtelijk volgeling van Rome

„Gijsbrecht van Amstel," dat een patriottisch in plaats van een godsdienstig gegeven uitwerkt, is een ander van Vondel's beroemde treurspelen, en behandelt een episode uit de vroege geschiedenis van Amsterdam. Weer een ander werk, „Palamedes," bracht het nog tijdens het leven van den auteur tot dertig uitgaven; een groot getal voor de zeventiende eeuw. Het is, onder het mom van een allegorie, een verdediging van Oldenbarnevelt.

Het portret van Vondel laat een robuusten, knappen man zien met een karaktervol gezicht, dat in niets doet denken aan een dichter, of een Roomsche, maar eerder aan een stoer Puriteinsch godgeleerde.

Benedictus Spinoza werd in Amsterdam geboren en daar onderwezen in de School van Frans van der Ende, wiens dochter de jonge Jood innig en hopeloos liefhad; maar de geschiedenis van Spinoza behoort meer bij Rijnsburg en Den Haag, waar de wijsgeer leefde van een kleine toelage, hem verleend door één van zijn Amsterdamsche vrienden, De Vries genaamd, en van den eenvoudigen arbeid zijner handen.

Spinoza stierf in 1677, twee jaar voor den dood van Vondel en een jaar voor den vrede van Nijmegen, een onvergankelijk legaat van roem aan Amsterdam en de Nederlanden nalatend.

David Jacob van Lennep, één der bekendste Nederlandsche philologen, werd in 1774 in Amsterdam geboren; evenals zijn zoon Mr. Jacob (geboren 1802) bekend als degelijk historisch romanschrijver, wiens werken evenwel eenigszins uit den tijd zijn. Van nog een andere, eenigszins gewichtige figuur was Amsterdam de geboorteplaats, van den Arminiaanschen of Remonstrantschen theoloog Philip van Limborch, die in Alkmaar en Gouda gewoond heeft — een zeer geleerd, zachtmoedig, verdraagzaam en gezien man, die knappe Latijnsche werken schreef, sedert lang begraven onder het stof der vergetelheid, het merkwaardige, interessante boek „De Geschiedenis van de Spaansche Inquisitie," inbegrepen, dat door een ander vroom en arbeidzaam man, Samuel Candler, in 1731 in het Engelsch vertaald werd. Van Limborch was de vriend van een man, meer beroemd dan hij zelf, maar van dezelfde geaardheid als hij: John Locke, „de philosoof van de Revolutie van 1688," die zijn ballingschap gedurende de nachtmerriejaren van den tweeden Karel en den tweeden Jacobus van Engeland, in de Nederlanden doorbracht.

Er was te dien tijde in Amsterdam een klein gezelschap van geleerde mannen, die iedere week bijeenkomsten hielden bij elkaar aan huis en hier bespraken Locke en Van Limborch filosofische quaesties met Le Clercq en debatteerden zij over geschilpunten, opgeworpen door de geschriften van Jeremy Taylor, Boyle (ook een balling, die in Holland vertoefde), en Leibnitz.

Deze kleine kring van Nederlandsche en Engelsche filosofen was de bakermat van de School der nieuwe gedachte, die zoo heel langzaam aan gezag begon te krijgen in Europa; de opkomst van humanisme, verdraagzaamheid, gematigdheid, rede en democratie vond haar oorsprong in die bescheiden vergaderingen van bescheiden mannen.

Le Clercq zelf, onder wiens leiding die bijeenkomsten plaats hadden, werd

als de geleerdste man van zijn tijd beschouwd. Hij schreef een „Geschiedenis van Kardinaal de Richelieu," die heden ten dage voor zijn interessantste werk wordt gehouden, maar zijn tijdgenooten waren meer ingenomen met zijn „Annals of the Early Church," zijn vertaling van het Nieuwe Testament en zijn kantteekeningen op het Oude. Zijn wetenschappelijke verklaring van zulke plaatsen als de Doortocht door de Roode Zee of de Val van de muren van Jericho ontlokte den Orthodoxen de opmerking, dat men hier een doorslaand bewijs had van de blindheid van groote mannen die, zoodra zij zich afkeerden van het Goddelijk Licht, tot hersenschimmen en dwaasheden vervielen.

Een ernstige beschuldiging tegen Le Clercq ingebracht was, dat „hij zijn onderwerp niet smakelijk wist te maken," en onderwerpen koos, die moeielijk smakelijk wàren te maken; kortom, hij was zelfs voor die dagen van wonderbaarlijke geleerdheid saai. Le Clercq schreef ook een „Geschiedenis der Vereenigde Provinciën," die, met Basuage en Wicquefort, geacht werd al het materiaal te bevatten noodig voor een geschiedenis der Nederlanden; als er ten minste, zooals een oud schrijver terecht opmerkte, een onpartijdig en oordeelkundig samensteller ware te vinden, „maar misschien is zulk een persoon niet gemakkelijk of zelfs in het geheel niet te vinden, noch om de geschiedenis van dit volk, noch om die van een ander te schrijven."

Van de Nederlanden uit, hoewel niet uit Amsterdam maar uit Utrecht, schreef Locke zijn zoo bekenden „Brief over de Verdraagzaamheid", die werd gelezen en goedgekeurd, zoo niet woordelijk ingegeven door Stadhouder Willem III, Locke's vriend en beschermer; de filosoof en de Prins, die, ieder in hun eigen sfeer, predikers en beoefenaren waren van een breede humaniteit, waarvoor de tijd nauwelijks rijp was.

Dit zijn slechts eenige van de geleerde mannen van Amsterdam, dichters, filosofen, paedagogen en godgeleerden, voor wier werken, zooals een vrijmoedig criticus opmerkt, „geen geduld kan gevonden worden, groot genoeg om ze te verteren," en die „Latijnsche, Grieksche en Hebreeuwsche verzen uit hun mouw konden schudden met dezelfde snelheid, waarmee een ander erwten dopt."

De meeste Nederlandsche steden bezaten dichtlievende genootschappen of „Rederijkerskamers," en Amsterdam telde er in de Middeleeuwen verscheidene: de laatste, de Egelantier („In Liefde bloeyend") stond geruimen tijd onder de leiding van Visscher, Spieghel en Coornhert en leverde min of meer het zaad, waaruit alle overvloed aan beschaving en geleerdheid ontkiemde, die later de koopstad onderscheidde.

Dirk Coornhert was een vruchtbaar pamflettist, een vroegtijdig journalist of „nieuwsagent" in den dienst van Prins Willem I. Spieghel was een rijk,

aristocratisch Roomsch-Katholiek uit Amsterdam, die zijn weelderig huis aan de oevers van den Amstel gaarne „Den Tempel der Muzen" noemde. Visscher was eveneens Roomsch-Katholiek en een rijk Amsterdamsch koopman.

Van hetzelfde type was de brillante Pieter Cornelisz. Hooft (1581—1647) zoon van een Amsterdamsch burgemeester; hij was Drost van Muiden en Baljuw van Gooiland. In het fraaie gekanteelde Slot van Muiden hield Hooft, meer dan een halve eeuw lang een soort cercle, een kweekplaats van beschaving. Vooraan in dezen uitgelezen kring stonden de dochters van Roemer Visscher; Anna en Maria Tesselschade Visscher, waarvan de oudste de „Nederlandsche Sappho" werd genoemd; een onheilspellend-klinkende naam. Hooft zelf werkte aan een reusachtige geschiedenis van zijn eigen land, opgezet op zulk een uitgebreide schaal, dat, toen hij na twintig jaar aan dat werk gearbeid te hebben, stierf, hij slechts een fragment had voltooid. Meer waarde hebben zijn charmante brieven, onschatbaar als beeld van den tijd, waarin de talentvolle schrijver leefde te midden van zijn Muiderkring.

Een vriend van Hooft was Constantijn Huygens, de vader van Christiaan Huygens, één der luisterrijkste Nederlandsche namen. De Huygensen waren een familie van beteekenis, zoowel door hun groote gaven en capaciteiten als door de positie, die zij bekleedden. Het valt den lezer van de ontelbare toespelingen op die familie in de Hollandsche literatuur van de zeventiende eeuw wel eens moeielijk de verschillende leden uit elkaar te houden, waar zoowel hun doopnaam als hun ambten en studiën zooveel overeenkomst vertoonen.

De oudste Constantijn Huygens (1596—1687) was de vader van den grooten filosoof en wiskundige Christiaan en van Constantijn, secretaris van Willem III, die een „Dagboek" schreef. Christiaan stierf slechts enkele jaren na zijn beroemden broeder, die in 1695 aan een acute ziekte bezweek, juist toen zijn meest geroemde werk, *Cosmotheoros*, ter perse ging.

In Amsterdam stierf Anthony Ashley Cooper, eerste Graaf van Shaftesbury, een vriend van Locke en een man van buitengewone begaafdheid, die het ongeluk had zijn reputatie voorgoed te zien belasterd en geschaad door den grootsten Engelschen satiricus, John Dryden.

Shaftesbury's naam zal voor altijd verbonden blijven met het bijtende schotschrift van den daarvoor betaalden dichter, doch het lijdt geen twijfel of „de valsche Achitophel" is een zeer overdreven caricatuur. Shaftesbury was één van de minst omkoopbare van zijn confraters en niet méér opportunist dan de meeste staatslieden. Hij was een echt gentleman, een nobele aantrekkelijke persoonlijkheid, iemand met groote vastheid van karakter

en schitterend intellect; echter evenals Locke, voortdurend gekweld door een wankele gezondheid en gestraft, voor welke fouten en zonden hem ook ten laste gelegd mogen worden, met een tragischen ondergang en een ellendigen dood.

In de dagen van het *Cabal*-ministerie had Shaftesbury over Holland beweerd *Dalenda est Carthago*, maar het was naar het land van Grotius en Erasmus, het toevluchtsoord van de vrijdenkers dier dagen, dat hij zich keerde in zijn benauwenis.

Nadat hij te Harwich een gunstigen wind had afgewacht, scheepte Shaftesbury zich in de vermomming van een presbyteriaansch geestelijke den 28sten November 1682 naar Holland in. De overtocht was verschrikkelijk, zooals eigenlijk de meeste zeereizen op de Noordzee ten dage der zeilschepen waren, vooral in den winter.

Shaftesbury was, in weerwil van zijn vroegere houding tegenover de Nederlanden, reeds lang met dat land bevriend en toen hij in Amsterdam aankwam, werd hem onmiddellijk het Nederlandsche burgerrecht verleend; evenals aan Gilbert Burnet vijf jaren later en om dezelfde reden, n.l. ter bescherming tegen den eisch tot uitlevering als rebel door de Engelsche regeering.

Shaftesbury logeerde eenige dagen in het Bible-hotel en nam daarna zijn intrek in het huis van een Engelschman, waarschijnlijk een Brownist, een zekeren Abraham Keck, op de Geldersche kade.

De balling was reeds geruimen tijd lijdend, ten gevolge van inwendige kneuzingen in 1660 te Breda opgedaan [1]) en nu was John Locke er niet om hem te dokteren. Hij werd bevangen door de onduldbare pijnen van een vreeselijke ziekte, jicht in de maag, en stierf op een Zondagmorgen tusschen elf en twaalf — aldus verlost van de „Engelsche halsafsnijders en Iersche getuigen", zooals zijn neef, Sir William Cooper het noemde.

Er is iets zeer pathetisch in den eenzamen dood van dezen grooten man, zoo ver van zijn warme vrienden, zijn vrouw en zijn kleinzoon, die hij liefhad, zijn weelderig tehuis en alles wat hem ter harte ging en waarvoor hij had gewerkt. Bij zijn testament (korten tijd voor zijn dood geschreven), was het verzoek gericht, om zijn stoffelijk overschot te doen overbrengen naar Wimborne St. Giles en daarheen werd het vervoerd door de drie trouwe dienaren, die hem op zijn vlucht hadden vergezeld.

Er was iets fijns en nobels in den eersten Graaf van Shaftesbury, een combinatie van den echten gentleman-aristocraat en den man van hoog-intellectueele begaafdheid, welk samengaan nooit nalaat te imponeeren en aan te trekken.

[1]) Door een ongeluk met zijn rijtuig.

Het uitnemende miniatuur van hem door Samuel Cooper is het portret van een man met een teer, uiterst beschaafd en knap uiterlijk, waarop evenwel ziekte den stempel heeft gedrukt; een gelaat, dat de smaadredenen van Dryden schijnt te weerleggen, maar al te slaafsch overgenomen door andere schrijvers, die het leven van den onfortuinlijken staatsman tot hun schema kozen.

Wel heeft men terecht gezegd, dat de Revolutie van 1688 de beste rechtvaardiging was van de Uitsluitingswet en van de staatkunde der laatste levensjaren van Shaftesbury.

Zijn kleinzoon, de derde Graaf, schrijver van de vermaarde „Characteristics", verkeerde ook veel in Holland en was een vriend van Boyle, Le Clerc en van Willem III, door wien hij dikwijls werd geraadpleegd over het Groote Verbond.

Nog een ander Engelsch staatsman koos Amsterdam tot zijn schuilplaats, toen hij in levensgevaar verkeerde; Robert Spencer, tweede Graaf van Sunderland, de meest verafschuwde der raadgevers van Jacobus II, maar toch degene, die den meesten invloed uitoefende op diens val.

Heimelijk in verbinding met den Prins van Oranje, maar naar den uiterlijken schijn een afvallige en één van de meest kruiperige werktuigen van Jacobus, vluchtte Sunderland bij het uitbreken der Revolutie als vrouw verkleed naar Rotterdam en vervolgens naar Amsterdam, waar hij nogmaals van godsdienst veranderde en weder Protestant werd.

Sunderland overleefde den storm; het was hem gegeven naar Engeland Althorp en Kensington terug te keeren en achter Willem III te staan, zooals hij gestaan had achter Willem III's oom. Hij is een fascineerende figuur, laag genoeg weliswaar, trouweloos, omkoopbaar, valsch; ondeugden, die minder antipathiek leken door een scherp vernuft, door een hartveroverende gratie en een zekere elegante distinctie — een tartende ongedwongenheid, zelfs in zijn schurkenstreken. Hij was een genie in het kennen en gebruiken van menschen, in zijn zelfbeheersching, zijn handig intrigeeren, in zijn geslepenheid en buitengewoon doorzicht, waardoor hij menschen van de meest uiteenloopende karakters en het meest verschillend streven onder zijn bekoring wist te krijgen.

Ten spijt van al zijn geaffecteerdheid waren zijn persoon en manieren buitengewoon aantrekkelijk en hij verschilde van zijn confraters aan het Engelsche hof in het laatste gedeelte van de zeventiende eeuw meer door zijn charme en geest, dan door zijn ondeugden of corruptie, welke laatste helaas een gewoon verschijnsel waren.

Gelijk velen van zijn landgenooten, heeft Sunderland geleden door de heftige en preutsche aantijgingen van Lord Macaulay. De groote geschied-

kundige miste ieder gevoel voor humor of deernis, waarmede hij zijn verpletterend oordeel over zulke mannen als Shaftesbury en Sunderland had kunnen verzachten.

Geen van beide mannen heeft Engeland door zijn intriges benadeeld; Sunderland zelfs, verwerpelijk als de rol was, die hij in 1688 gespeeld heeft, deed dat met een bekwaamheid, die het succes van de Revolutie verzekerde en, zooals men geneigd is te gelooven, met een cynisch welbehagen en een intens gevoel van vermaak, dat hij zooveel marionetten in beweging kon brengen.

Hij vluchtte later uit Amsterdam naar Utrecht, waar hij een groot vertoon van puriteinschen ijver aan den dag legde, en zeer naarstig de Hollandsche kerkdiensten bijwoonde, die voor een man als deze alleen maar een humoristische zijde konden hebben. Zijn vrouw, een mooi, kwijnend schepseltje, deelde zijn ballingschap en, in weerwil van het Sydneyschandaal, is er geen reden om te veronderstellen, dat zij hem niet de echtelijke trouw en gehechtheid wijdde, die luister en waardigheid bijzetten aan de carrière van iederen man, of hij een held is of een schelm.

Het Althorpsche portret van Lord Sunderland door Carlo Muratti is zoo buitengewoon aantrekkelijk, dat een misplaatste belangstelling in dezen veelbesproken edelman er aanmerkelijk door wordt bevorderd. Het is zulk een buitengewoon schoon gelaat, met zulk een algeheele afwezigheid van laagheid en lichtzinnigheid, dat men moeite heeft te gelooven in de slechte eigenschappen van het origineel.

. . . . . .

Amsterdam bewaart herinneringen aan een balling van een geheel ander soort, die hier stierf in hetzelfde jaar, waarin Sunderland in Althorp overleed: Gregorio Leti, de zonderlinge Italiaansche schrijver, die na het Roomsch-Katholieke geloof afgezworen te hebben door Europa zwierf en zijn wonderlijke historische boeken schreef, waarin waarheid en verdichting een evenredig aandeel hebben en die, na uit Londen verbannen te zijn, naar Amsterdam trok. Zijn verhalen over Koningin Elisabeth, Olivier Cromwell en Sixtus V, uit het Italiaansch in het Nederlandsch vertaald, in krakendvelijnen band, met lange sepia titels, zwarte letters en fantastische gravures, kan men vaak vinden op oude boekenstalletjes of in uitdragerswinkels in Nederlandsche steden en hoewel er niet velen zullen zijn, die er belang in stellen, zijn ze niet zonder aantrekkelijkheid door de eigenaardige sfeer en geur uit het verleden, die men er in vindt.

. . . . . .

Glauber, de groote scheikundige, kwam uit Amsterdam; men veronderstelt, dat hij de omzetting van metalen heeft uitgevonden en dat hij Robert

Boyle, Orleans, den regent van Frankrijk en Dr. Boerhaave er van overtuigd heeft, dat hij goud kon maken. Een vreemde collectie getuigen — zelfs de groote Boerhaave stierf „omdat hij zijn eigen geval verkeerd inzag" en een verkeerde behandeling op zich zelf toepaste en de beide anderen waren meer enthousiast dan juist in hun oordeel.

Onder de vele minder bekende schilders, die in de stad van Rembrandt thuisbehooren, moeten er twee van bijzondere charme vermeld worden: Karel du Jardin, in 1622 te Amsterdam geboren en inwoner van die plaats van 1659 tot 1674, toen hij naar Italië ging, waar hij in 1678 in Venetië stierf, en Willem Kalff, in hetzelfde jaar als Du Jardin te Amsterdam geboren en in zijn geboortestad begraven in 1693.

Du Jardin was een uitnemend schilder, die uitmuntte in verschillende genres. Hij was een leerling van Berchem en onderging den invloed van Potter, maar streefde beide meesters voorbij in de volmaaktheid van zijn teekening en de teere gratie van zijn kleuren. De fraaiste zijner werken zijn bevallige Italiaansche landschappen, overgoten met zonlicht.

Het Mauritshuis heeft drie heerlijke stukken van dezen schilder: „De Italiaansche Waterval", gedateerd 1674: een waterval en drie visschers, die worden gadegeslagen door een man op een wit paard; „Aan het Spinnewiel", een romantisch-idyllische studie, die kon geïnspireerd zijn zoowel door Morland als door Boucher; en het derde een kranig portret van Michiel de Ruyter, met oranje vlag, globe en schip.

Du Jardin had in Italië den bijnaam van „Bokkebaard", wat eenig idée geeft van zijn uiterlijk, dat in tegenspraak moet geweest zijn met zijn harmonische, gracieuse schilderstukken.

Met zijn idealisme, zijn voorkeur voor buitenlandsch landschapschoon, zijn luchtig perspectief en weeke elegance, slaat Du Jardin met Hobbema en Ruysdael een zeldzamen, ietwat exotischen toon aan, voor nederlandsche schilderkunst.

Willem Kalff daarentegen was in merg en been nationaal: zijn stillevens zouden niets anders kunnen zijn dan Nederlandsch.

Hij toonde een voorliefde voor de sombere pracht van Rembrandt's heerlijk clair-obscuur, maar zijn manier is zijn eigene. Hij heeft de volmaakte lijnen, de superbe compositie, het sobere, rijke palet van Jean Baptiste Chardin, die waarschijnlijk zijn werk bestudeerde. Zijn doeken met rijke geweven behangsels, vruchten, bloemen, kristallen en geciseleerde bekers zijn even zooveel voorbeelden van de elegance, weelde en smaak der Nederlanders van eertijds.

Zijn schilderen naar voorwerpen van goudsmeedkunst is onovertroffen; hij geeft de flacons, koppen, schalen, bekers, schotels van goud en zilver

weer met een onbeschrijfelijke voornaamheid en rijkheid, met exquise ingetogenheid en heerlijk gedempt licht en flonkerende reflexen.

Het Mauritshuis bezit één doek van Kalff, „Stilleven"; een Perzisch kleed, over een marmeren tafel geworpen, een blauw porseleinen schaal, afstekend tegen de teedere tinten van eenige perziken, een citroen en een rozeknop, een flacon met gouden stop en ketting, twee gouden bekers en een zilveren schaal — alles overgoten met glanzend licht en warme schaduw, die schijnen te trillen rond die blinkende voorwerpen.

. . . . . .

De familie De Keyser, behoorde tot de geziene ingezetenen van Amsterdam. Hendrik de Keyser was de beroemde architect en beeldhouwer; zijn tweede zoon Thomas was de zelfs nog beroemder schilder en zijn andere zoons, Pieter en Willem, waren bekende beeldhouwers.

Enkele portretten van Thomas de Keyser behooren tot de fraaiste voorbeelden van Hollandsche portretschildering.

Onder het groote aantal andere schilders van naam, die burgers waren van Amsterdam of daar woonden, moet Philips Koninck niet vergeten worden.

Hij werd in 1619 als zoon van een juwelier geboren. Zijn broeder Jacob, zijn neef Salomo en zijn oom Daniel waren allen schilders en Philips was een tijd lang leerling van Rembrandt. Het was ongelukkig voor hem, dat hij genoodzaakt was als schipper, varende op Gouda en Rotterdam, zijn brood te verdienen en bij zijn dood in 1688 werden zijn heerlijke landschappen, portretten en historische tafereelen voor twee gulden per stuk verkocht.

Men vleit zich met de gedachte, dat de miskende schilder, wiens werken nu als meesterstukken worden beschouwd, eenigen troost vond in het grootsche, wijde landschap en de ijlende wolken en machtige lichtbundels, terwijl hij zijn nederig vaartuig bestuurde op de wateren van zijn geboortegrond.

Koninck schilderde verscheidene portretten van Vondel die — het mag wel worden opgemerkt — zeer ruim betaalde.

Nog was Amsterdam vermaard om die bijzonder aantrekkelijke voorwerpen: globes. Eén er van, door zekeren Vinckboom vervaardigd, had een middellijn van zeven voet en een waarde van £ 1600. Ze was onberispelijk geschilderd en de koperen meridiaan kostte f 100. Musschenbroek maakte twee zulke globes, die grootelijks werden bewonderd en in de Vergaderzaal van de Staten stond er voor ieder van de Hoogmogenden één, waarop een bezoeker de boosaardige opmerking maakte, dat ze grooter hadden moeten zijn om het plekje, door de Nederlanders bewoond, zichtbaar voor hen te maken.

Het veelbezochte eiland in de Zuiderzee, Marken — feitelijk een stuk van Holland, afgescheurd door den grooten watervloed — en de plaatsjes Volendam, Monnikendam, Broek-in-Waterland en Edam, het laatste met oude kerken en een oud stadhuis, zien er vreemd en eigenaardig uit en moeten ééns werkelijk bekoorlijk en interessant geweest zijn, doch tegenwoordig hebben zij te lijden van aanzienlijke over-exploitatie door schilders, fotografen en reisgezelschappen.

Er kan in waarheid weinig meer van gezegd worden dan dat zij proper en in hooge mate schilderachtig zijn, maar veel te veel gelijken op het mooie houten speelgoed, dat er naar vervaardigd is.

De inwoners zijn, zooals in de rede ligt, ernstige handwerkende visschers, en boeren, die ietwat onwezenlijk geworden zijn, hoewel niet door eigen schuld.

Men kan er hun geen verwijt van maken, dat zij meer gelijken op prent- en reclamekaarten dan op menschelijke wezens en men moet zich eerder verwonderen, dat de gestadige stroom touristen hen niet mèèr bedorven heeft.

Een interessanter uitstapje van Amsterdam uit is dat naar Zaandam, waar men langs komt als men per stoomboot naar Alkmaar gaat en dat gelegen is aan beide oevers van de Zaan, een water, dat in het Y uitmondt.

Als men de groote dokken, dammen, havens en steigers en het dooreengeweven patroon van waterwegen en pakhuizen achter zich laat, krijgt men weder het gezicht op de droomerige korenvelden met de in hokken staande schooven, zooals Van Goyen die schilderde, en op wijde melancholieke vergezichten, door Vermeer zoo geliefd. Men gaat het reusachtige Noordzee-Kanaal over en komt aan Zaandam, een rustige plaats, die een levendigen houthandel drijft.

Hier moet men het huisje gaan zien van den Czaar aller Russen, Peter den Groote, waarvan de traditie, machtiger dan de historie, vertelt, dat hij daar als timmerman werkzaam was. Zeker is het, dat hij zoowel te Amsterdam als te Deptford zich in het timmeren oefende. En meer opvallend dan verstandig zou men zeggen. Een barbaarsch rijk aan zich zelf over te laten met alle kans, dat er in zijn afwezigheid een opstand uitbrak, terwijl hij prutste met zagen en schaven, riekt naar domheid of aanstellerij. Peter had evengoed bekwame handwerkslieden kunnen aannemen om zijn volk de verschillende ambachten bij te brengen.

Zoolang hij vermomd door Europa dwaalt, gelijkt hij meer op een theatrale figuur om plotseling weer werkelijk te worden als hij in Moskou terug is en in een driftbui met eigen hand zijn lijfwacht de hoofden afslaat, tot hij van vermoeidheid den arm laat zakken.

De zoogenaamde beschaving — in werkelijkheid niets anders dan een

nabootsing van de zeden en gewoonten van het Westen — die Peter Romanof een weerspannig volk opdrong, strekte noch hemzelf noch de natie tot veel voordeel; het kon niemand veel schelen, wie de overwinnende partij bij Pultawa was en of de vlucht van de Zweden of die van de Russen een eind maakte aan een dwazen, onzinnigen en meedoogenloozen oorlog.

Kneller's portret vertoont Peter als een jonkman met een aangenaam gelaat, maar hoewel de kunstenaar de gebruikelijke pruik heeft weggelaten, heeft hij ongetwijfeld het uiterlijk van den Romanof wat opgeknapt en verzacht. Het zou interessant geweest zijn hem te zien, zooals hij er uitzag in Zaandam: vuil, half-dronken, in zich zelf gekeerd, gemelijk, te midden van de propere, verbaasde Hollandsche werklui; zijn eigen potje kokend van kool met azijn, puren cognac zwelgend, en spelend met den duimstok waarmede ook de grondslagen van het groote Rijk zouden worden uitgemeten.

. . . . . .

Na Zaandam, zoo keurig en gezellig, verdonkeren reusachtige naargeestige fabrieken lucht en water.

Zij zijn niet zonder grootheid, en indrukwekkendheid en herinneren er u aan, dat hier een intelligent, nijver en voorspoedig volk woont, maar er zit somberheid in die donkere lijnen en wij hebben de sfeer van Van Goyen en Vermeer verloren. Doch weldra komen wij weer in de ruimte en op de waterwegen, die rechtstreeks naar het Noorden gaan.

En nu wordt het wederom liefelijk en koel en teer met droomerige oneindigheid en melancholieke bevalligheid.

. . . . . .

Het blonde kristalheldere licht, niet schel of verblindend, maar aldoor stralend, verleent aan het verschiet de illusie van een droom, aan het omringende een scherpe nauwkeurigheid. Ieder detail krijgt zijn volle waarde, iedere kleur glanst in schitterende klaarheid. Het volk heeft die kleuren nagebootst: de luiken, de karren, de kleeding van vrouwen en kinderen, het meubilair, de emmers; al, wat maar geschilderd kan worden, heeft de tinten gekregen van het levende groen der weiden, der boomen, van bloembedden en Oostersche bloemen, van de koeien als zwart met wit satijn, van de lange, lange vlaskleurige duinenrijen, bestoven met zilver, afstekend tegen den stralenden zomerhemel.

Het licht is op een onbewolkten avond van bijna pijnlijke intensiteit; zij, die fijnbewerkte zintuigen hebben, moeten er wel al te zeer den indruk van ondervinden. De zon, verdwijnend achter den onmetelijken verren gezichteinder, werpt lange schaduwen, tot de laatste talmende, toevende stralen hebben uitgelicht. De horizon is gehuld in gouden nevelen: hier een vage torenspits, daar een wazige laan, een groep slanke boomen,

een huiske met leiboomen; overal het glinsteren der waterwegen met geen andere beweging dan het draaien van molenwieken, zachtkens rondwentelend als met uitgestoken vingeren; en dichtbij iéder grasprietje, iedere gewone bloem, iedere steen langs den weg in glorie gezet, de omtrekken teeder aangegeven, in violette schaduwen gedoopt, geliefkoosd door het kristallen licht, zooals de bloempjes in Jan van Eyck's „Heilig Lam" met liefde werden gezien door den schilder.

Dan, als de schittering aarzelend verbleekt, heeft de nagloed nog dezelfde qualiteiten van doordringende klaarheid. Purperen schaduwen overdonkeren de dijken, het steenwerk van de kanalen; de vormen en zeilen van de schuiten worden weerspiegeld, lijn voor lijn, draad voor draad, in 't blauwiggroene water; geen halftonen, zelfs nu, maar gedempte heldere kleuren en de scharlaken klokken van de tulpen in de tuinen, de puntige bladeren der populieren, het wiskunstig-juist weergegeven takelwerk der booten, blijven tot het laatst, wegdoezelend in de duisternis, maar nooit uitgewischt.

En eigenlijk is het nooit donker; het licht wordt strak en kil, zonder aureolen, als schilfers glas. In het doffe blauw van het Noordelijke schemerlicht kunnen de kleuren, wachtend op de zon, worden gevoeld; zooals de bloemen worden gevoeld in een tuin te middernacht.

Dit licht is de inspiratie geweest van de Nederlandsche schilders; het leerde hun die uitnemende helderheid van visie, en schonk hun die heerlijke begaafdheid voor details, hun zin voor de diepe schoonheid der kleine dingen. Toch kan die preciese nauwkeurigheid van aanschouwing nooit triviaal worden. Als het madeliefje aan uw voeten wordt weergegeven met iedere nuance van zijn teedere blaadjes, kunt gij altijd uw oogen opslaan en laten rusten op de verte onbegrensd, weemoedig, een sfeer van oneindige illusie, van droeve verrukking.

En dit alles, detail en perspectief, is niet meer dan een onderdeel, evenals de band om het gebedenboek van een monnik; het uitspansel is het voornaamste in uw schilderij: het uitgestrekte luchtruim, vol van steeds wisselende wolken, laat al het andere van geringe beteekenis schijnen.

. . . . . .

Het is een klein land, maar geen klein volk; het geheele zijn der Nederlanders geeft een indruk van de grootheid uit vroegere dagen — de hoffelijkheid *en grand seigneur* van den patriciër, de rustige voorkomendheid van de middelklasse, de gelijkmoedige beleefdheid van den boer. Hier vindt men noch de gemelijkheid van het Noorden, noch de slaafschheid van het Zuiden; hier is welopgevoedheid. Zonder zich op den voorgrond te stellen of verlegenheid of overdrijving te toonen, hoewel nu en dan niet vrij van een vermakelijke zelfingenomenheid, brengen zij een behaaglijke beleefdheid

in praktijk, die het ware kenmerk is van een overoude, diep doorgedrongen beschaving. Onvermijdelijk democraten, zijn zij niet minder menschen van uiterlijke vormen. Republikeinen, die beslist kiezen voor een koning; orde en tucht zijn voor hen niet enkel middelen om het gemeenebest behoorlijk te besturen, maar dingen, die noodwendige gevolgen zijn van hun wijze van denken en voelen.

Hartstochtelijk gehecht aan vrijheid, gevoelen zij niets voor ongebondenheid. Zij hebben comfort tot één der schoone kunsten verheven, maar hun ideaal van weelde is bescheiden. Zij bezitten de zeldzame gave van te weten, wanneer zij het geluk hebben bereikt — een onbegrensd, klein geluk misschien, maar nauwkeurig bepaald en niet verstoord door rusteloosheid of verveling, of het voorwenden van rusteloosheid en verveling.

Zij zijn zeer cosmopolitisch: drie of vier talen worden met graagte geleerd, reizen met genoegen ondernomen, buitenlandsche beschaving gemakkelijk overgenomen; toch blijven zij in den grond van de zaak hoogst individueel, omheind door hun taal, die zoo weinig vreemdelingen kennen en door hun land, dat zoo weinig vreemden hebben beïnvloed, warm gehecht aan den grond, dien zij aan het water hebben ontwoekerd, de zeden en gewoonten, die zij hebben aangenomen, de geschiedenis, die zij nooit kunnen vergeten.

Zij bestaan van intellectueelen- en handenarbeid, van vreedzame kunst en van handel. Zij zijn een klein volk tusschen groote, roerige volkeren. Zij worden niet verblind door militair vertoon, door *la gloire*, door hoop op vergrooting van grondgebied. Zij hebben hun trots, maar zij zijn zeer voorzichtig; als zij driftig worden, is het achter gesloten deuren. Zij verfoeien den oorlog; al hun streven is er op gericht om den oorlog te vermijden: iets dat bij hen een zaak is van gezond verstand.

Zij zijn in het verleden verre van edelmoedig behandeld. De voorspoed, dien zij aan hun eigen inspanning hadden te danken, maakte hen tot een voorwerp van afgunst van Europa. Het menschdom is hun in zeer veel opzichten dank verschuldigd, maar de schuld is nooit betaald. Zij hebben geleden door den naijver van grootere volkeren, door het verraad van grootere volkeren; men heeft invallen in hun land gedaan, zij zijn geplunderd, nagevolgd, beroofd, zij zijn ook belachelijk gemaakt, verkeerd voorgesteld en belasterd. Er is een zeker wantrouwen achter hun voorzichtigheid, een zekere gereserveerdheid achter hun hoffelijkheid, een zeker op-zijn-hoede-zijn achter wat men met zulk een verkeerd woord hun „phlegma" noemt.

Zij weten wat er kan gebeuren met een groot volk in een klein land, dat te veel succes kan boeken; zij zijn er op getraind om beleidvol, bedaard en waakzaam te zijn.

Hun eenige kunstgreep is zwijgen. Die verdedigende houding moge

hen bij tijden minder aangenaam maken, eerbied afdwingen doet zij zeer zeker.

Een andere reden voor hun helder inzicht en afwezigheid van iedere overdrijving, is hun volslagen gemis aan verbeeldingskracht. Zij zien nergens de sluiers van de zinsbegoocheling, zij worden niet misleid door fantastische opwellingen, zij scheppen zich geen droomtoestand van den geest, die de werkelijkheid verdoezelt en feiten verduistert. Zij hebben geen last van geestelijke aspiraties, ziekelijke ideeën, poëtische wanhoop of de „ignis fatuus" van schitterende idealen, hun begeerten gaan langs practische lijnen en zij zorgen er voor dat ze worden verwezenlijkt. Het is menschelijke scherpzinnigheid in haar meest krachtigen en gecultiveerden vorm, niet gehinderd door de zwakheden van alles wat men begrijpt onder de namen van poëzie, fantasie, verbeeldingskracht, den droom in den regenboog, met een fikschen spaarpot tot slot Die schranderheid, die in het leven geen wanhoop ziet en geen melancholie, ziet er ook geen humor. Niet alleen is ironie er geheel onbekend, hun even vreemd als het fantastische, maar zij hebben ook geen gevoel voor het belachelijke, geen begrip van het moment, waarop het sublieme grotesk, geleerdheid pedanterie, comfort tot verveling wordt; geen waardeering voor het vernuft, dat een deugd met een paar woorden kan àfmaken, dat met een gebaar vormelijkheid tot dwaasheid maakt, dat met een enkelen blik den wauwelaar van zijn praatstoel afjaagt.

In dit land heeft het ongerijmde, het ironische opgehouden te bestaan; zij schrijven geen satiren en zij plegen geen zelfmoord. Het is een gelukkige geaardheid. Zij zijn vol goed-gehumeurdheid, goedhartigheid, glimlachjes en kleine vriendelijkheden, overvloeiend van liefde tot kinderen en dieren, geven zich de grootste moeite om alles behaaglijk te doen zijn. Zich zoo tevreden voelend, hebben zij weinig behoefte aan amusement — hun huis, hun haard, hun familie, het is hun begin en hun einde. Zij versieren hun huizen met alles wat zij mooi vinden of in eere houden — boeken, platen, muziek, meubels, ornamenten — en geen afleiding buitenshuis kan bij hen opwegen tegen de aantrekkingskracht van dien tempel hunner genegenheden en genoegens.

Hoewel zij, met de Chineezen, tot de beste kooplieden en zakenmenschen in de wereld gerekend worden, is de sfeer van het land dikwijls patricisch. De aristocratie heerscht zonder de minste aanmatiging, over het geheele land met een aangeboren wellevendheid en beschaving, met een vormelijkheid en zelfs saaiheid die hier en daar gekleurd is met een tikje snobisme. De afwezigheid van alle haast, verwarring, overijling, onderstreept het voorkomen van bezadigde voornaamheid: de Nederlander is werkzaam, ijverig en voorspoedig, zonder dat hij daarbij zijn geliefde vrije uurtjes heeft

opgeofferd; hij ziet kans den wedstrijd te winnen zonder jubelkreten, zonder te transpireeren of uit den band te springen.

Het land geeft een mannelijken indruk. De vrouwen zijn steeds de plichtgetrouwe echtgenooten van de mannen geweest: een troost en een steun, nimmer een afleiding of een hinderpaal. Hun historie geeft geen voorbeeld van vrouweninvloed. Aleida van Poelgeest werd weldra ter zijde geschoven. De mannen regeerden als een vanzelf sprekende zaak. Er zijn geen tragische verhalen van liefde en hartstocht, geen romantische bevliegingen of intriges, zooals de historie van andere landen heeft aan te wijzen. De vrouwen bleven op haar plaats: zij houden de mooie huizen in orde, omringden den man met zorg en behaaglijkheid en het is volstrekt niet onmogelijk, dat de mannen in staat waren hun groote daden te volbrengen, gesterkt door het geluk, dat zij vonden in hun vredig tehuis. De Nederlandsche geschiedenis is vol schoone voorbeelden van echtelijke devotie — die soort toewijding, tegelijk nobel en eenvoudig, die ook sommige vrouwenfiguren in de Engelsche historie met een stralenkrans omgeeft. Lucy Hutchinson, Margaret Newcastle, Rachel Russell zijn even groote voorbeelden van vrouwelijke liefde als de echtgenooten van De Groot, De Witt, De Ruyter en tal van anderen, waarvan men nauwelijks hoort, doch wier rustige, blonde gezichten, omlijst door paarlen en geplooid batist, u zoo geduldig uit de oude schilderijen aanzien. Er is niet veel te vertellen van de vrouwen, dan dat zíj de vrouwen en moeders waren van zulke mannen, doch dat zegt genoeg.

. . . . . .

De fouten van die deugden zijn gemakkelijk te raden: comfort kan worden tot verveling en exclusivisme tot snobisme; en eerbied voor het verleden, vormelijkheid en conventie; toewijding aan den huiselijken haard is de oorzaak van een zekere zwaarwichtigheid, een verwaarloozen van belangen daarbuiten — het geheele streven wijst naar bekrompenheid, het vormen van „klieks" en „coterieën" en het kortweg verwerpen van het nieuwe en vreemde.

Zoo verloopt het dikwijls en hier en daar ziet men er een voorbeeld van, ook ziet men soms iets van die erbarmelijke zwakheid: de grootdoenerij, die men in Engeland ook aantreft, maar die gelukkig uit den tijd raakt.

Het is het directe gevolg van welgesteldheid, geborgenheid, voorspoed; de prijs, dien menschen, arm aan fantasie, moeten betalen voor hun succes — een zeer eervol, waardig en bewonderenswaardig, doch wel eenigszins zelfgenoegzaam succes.

HOOFDSTUK X.

EN dan komen wij aan Alkmaar.

Het is een echte aankomst.

Want dat is één van de genoegens van het reizen in Nederland, dat men ten volle van aankomst en vertrek kan genieten. De spoortrein heeft dit genot nu in de meeste plaatsen bedorven. Alle groote stations zijn nagenoeg hetzelfde en de omgeving der groote stations is nagenoeg overal hetzelfde. Zelfs de kleine stations hebben een familiegelijkenis en liggen gewoonlijk een heel eind van de stad of het dorp, waartoe zij behooren, af; maar per boot aankomen aan, of vertrekken van een Nederlandsche stad is de dagen van diligence en trekschuit doen herleven, de tijd van sterke verlangens en zoete herinneringen

Langzaam maakt de nieuwe stad met den beroemden naam zich los van den horizon; gij begint torenspitsen, torens, misschien een oude poort of ouden muur te onderscheiden. Gij komt naderbij; daar is de eerste rij huizen, de eerste boomgroep. Gij glijdt een gracht door, die steeds smaller wordt; met bergiepen aan weerskanten en rijen huizen met trapgevels. Gij ziet er één met „Heeren Logement" er op, — den ouden half-Franschen naam voor een hotel, — dat al honderden jaren in gebruik is. Misschien is de avondschemering reeds ingevallen, het is koel en klaar en de sterren beginnen te twinkelen aan den reusachtigen hemelkoepel en opeens zijt gij aan een kade, in het hart van de overoude stad, en als gij geluk hebt, is het juist kermis of Koninginnedag; de grachten zijn versierd met slingers van lampjes en bloemen en het volk danst op het Marktplein bij de opwindende muziek van een reusachtig orgel of marcheert in groepen rond, blakend van geestdrift en „Oranje boven!" juichend en eer gij het weet, zijt gij middenin de drukte, met uw reistasch in de hand en zijn de in-donker-gehulde torens en de oranjevlaggen boven u.

Gij zijt in Alkmaar.

. . . . .

De Nederlanders zijn altijd goede volksfeestgangers geweest; hun optochten en hun vuurwerk zijn steeds even vermaard geweest, als hun pamfletten en hun gedenkpenningen en zij laten niet licht een gelegenheid om feest te vieren voorbijgaan.

De schrijfster dezer regelen kwam te Alkmaar bij zulk een gelegenheid en niets is aardiger dan die miniatuur-zeekasteelen met mos en bloemen, die in de grachten dreven, met fonteintjes, vernuftig vervaardigd uit de sproeiers van de slang van de Vischmarkt, die een stofregen opspoten van uit het midden.

Een model van een geheel opgetuigd zeventiende-eeuwsch schip, verlicht met gekleurde lampjes, wiegelt bij een oude brug en dwars over de grachten, hangen van den éénen boom naar den anderen vele kleurige manden met bloemen, aan kettingen met laurier- en palmbladeren. En hoe mooi is de heldere weerspiegeling van die bonte bloemen in het donkere stille water! Ook de hoeken der straten zijn kunstig versierd met exotische bloemen, waartusschen zachte lichtjes gloeien. De eerste tuinders ter wereld zijn niet zuinig met hun offeranden en de schoonheid van die prachtige bloemen, geïllumineerd door waspotjeslicht, in de donkere oude straten is een alleraardigst gezicht. Het vuurwerk, dat den dag besluit, is zeer uitgebreid en schitterend, de muziek onvermoeid en martiaal en de nationale kleur zoo warm en decoratief mogelijk. De oranje vlaggen, de oranje wimpels, de oranje bloemen — gladiolen, dahlia's, rozen en het populairst van alle, de mooie dubbele Afrikanen — die zoo overdadig worden gebruikt bij iedere gelegenheid tot jubelen, geven den indruk van solide welvarendheid, die zoo goed past bij de Nederlanden en deze oud-Hollandsche steden.

. . . . . .

Alkmaar is gelegen aan het groote Noord-Hollandsch Kanaal van Amsterdam naar Den Helder, en is één van de meest karakteristieke en aantrekkelijke Nederlandsche steden; hoewel zoo dicht bij Amsterdam, schijnt het, in weerwil van enkele winkels met spiegelruiten en den bonten inhoud daarbinnen, tot een andere eeuw te behooren, bijna tot een andere wereld.

Het centrum van de stad wordt gevormd door een vermakelijk doolhof van bruggen, grachten rondom de *Steenen brug* en voorname oude huizen met afbeeldingen van leeuwen en helden in de gevels. Van daar voert de *Lange Straat* naar de sombere oude kerk en dichtbij zijn de *Plaats* en het *Waaggebouw*, met een zeer indrukwekkenden toren en een weidsche, degelijke, deftige klok.

Alkmaar is nóg het centrum van de Noord-Hollandsche kaasmarkt en dat is de voornaamste attractie in de oogen van den gewonen reiziger.

De kazen worden opgehoopt op den grond, opgehoopt in de opzichtige Noord-Hollandsche karren met de harde groene en blauwe kleuren en op de schouders van de mannen met de stijve, groene, roode en gele hoeden, op een drafje naar de gereed liggende schuiten gedragen.

Het is ongetwijfeld een mal gezicht voor den vreemdeling, doch in 't geheel niet mal op zichzelf.

Er wordt op zulke marktdagen heel wat gedongen en de ronde, bleek-roode of gele kazen worden terdege gekeurd en betast en de mannen met de kleurige hoeden hebben hard werk en zien er dikwijls vermoeid en verhit uit.

Er worden groote maaltijden verorberd, veel pijpjes gerookt en glazen

bier verschalkt, als om twaalf uur koopers en verkoopers zich terugtrekken in de gezellige kleine koffie- en bierhuizen op het marktplein.

Dat rustuur wordt aangekondigd door een trompetter vanaf het Waaggebouw, die onder de wijzerplaat van de klok verschijnt, terwijl mechanische ruiters hun speren laten rinkelen bij de klanken van het carillon, dat het Volkslied laat hooren als voorspel tot een concert, dat een uur duurt en waarbij het volk op de markt vaak meezingt.

Het is één van de liefelijkste carillons in het land, waar nog zooveel liefelijke carillons zijn. Eigenaardige, mechanische muziek, zoo hoog uitklinkend boven de oude steden, met vage herinneringen aan al die oude beroemde onsterfelijke klokken: de legendarische „Roelant", de „Carolus" van Antwerpen, die evenredige deelen had aan goud, zilver en koper en die geluid werd door niet minder dan zestien man; klokken van de groote klokkengietersfamilie Van Gheyn, die in 1562 het eerste carillon van een octaaf omvang voor Leuven heeft gegoten, en van hun mededingers de Van Aerschots, en van Matthias van Gheyn, met dat zonderlinge, sombere, sinistre voorkomen; de laatste van de oude *carillonneurs*, wiens *morceaux fugues* nog meesterstukken van carillonmuziek zijn.

Als het schaftuur is afgeloopen, keert het gilde der kaasdragers naar zijn werk terug en draaft heen en weer met de zware pyramiden; de waagmeester geeft het gewicht aan met een potlood en een man schrijft in bleeksepia cijfers het gewicht van de burries op de twee bovenste kazen. Hier is een man bezig een oranjekaas met zoete olie op te wrijven en ginds bedekt een ander de kostbare globes met versch gras, frisch van de weiden en met schoone, sterke zeildoeken, met de geur van de frissche zeebries er nog in.

. . . . . .

De Waag is een zeer aanzienlijk waaggebouw, zelfs voor de Nederlanden. Het was eertijds de Heilige Geest kerk en werd na de nederlaag der Spanjaarden eerst een vleeschmarkt en daarna een waag; de fraaie toren, opgetrokken in bak- en natuursteen met den houten achthoek en de peervormige kroon werd in 1599 toegevoegd aan het oude transept met kapel.

De vroolijke klok is van een zekeren Wegewaart uit Kampen en het carillon van Melchior de Haze uit Antwerpen, gegoten in het jaar van de „Glorierijke Revolutie" in de Engelsche historie (1688).

Die Protestantsche klokken zijn vroolijker dan haar voorgangsters, hoewel minder eerzuchtig. Prijzenswaardig is de afwezigheid van de doodskop met de doodsbeenderen, van den afgetakelden Vader Tijd en van den geblinddoekten Dood, zoo geliefd bij de vroegste makers dezer eigenaardige kunstwerken; de kleine „ruitertjes" hier zijn even vroolijk en de Trompetter is even uitdagend, als de nationale liederen, die boven hun hoofd uitgeschald worden.

Men heeft van af de Steenen Brug of de Appelsteeg Brug het mooiste gezicht op de Waag, en dat is inderdaad zéér schoon!

. . . . . .

De donkerkleurige kerk van deze donkerkleurige stad, sober van lijn, rijk aan licht en schaduw, is de St. Laurenskerk aan het eind van de Lange Straat, één van de indrukwekkendste en somberste van het land.

Ze werd gebouwd door de beroemde familie Heldman op het eind van de vijftiende eeuw en is een zware basiliek in den vorm van een Latijnsch kruis.

De massieve toren stortte in voordat de kerk was voltooid en werd nooit door een anderen vervangen; slechts de sierlijke kruisbloemen van de Angelus-torenspits breekt de zware lijnen van het dak.

Het interieur is zeer imposant, eenvoudig in fraaie proportie en opgaande lijn en gehuld in bruine schaduwen.

Er is een donker oud schilderstuk van 1507, de Barmhartigheid huldigend, een deugd even zeldzaam in dien tijd als rozen in de sneeuw; verder vindt men er somber oud koper van 1546 en naargeestige koorstoelen, even weinig hier passende als wanneer de zwarte monniken er ook nog op zouden zitten.

Interessanter dan dit alles is de eenvoudige graftombe in het koor, die de beenderen bevatte van Floris V, Graaf van Holland. Hij was de eenige van zijn geslacht, die langen tijd bleef liggen, waar hij was ter ruste gelegd. Het was in 1296.

Floris V, de zoon van den Roomsch Koning Willem II, is één van de meest romantische figuren van zijn Huis. Hij werd vermoord door Gerard van Velsen, Heer van Noordwijk en Kronenberg, een gebeurtenis die klaarblijkelijk groote beroering verwekte. Bij de beeltenissen der Graven van Holland, genomen naar portretten uit het Carmelietenklooster te Haarlem en uitgegeven in de zeventiende eeuw, neemt het portret van Gerard van Velsen een voorname plaats in en gaat onmiddellijk vooraf aan een teekening van die graftombe. De echtheid valt te betwijfelen, daar portretten op het eind van de dertiende eeuw zeer zeldzaam waren en deze afbeelding moet naar stijl en kleederdracht te oordeelen minstens twee honderd jaar later gemaakt zijn; het is echter een sinister gelaat, dat een wonderlijke gelijkenis vertoont met dat van een ander berucht moordenaar, Guido Franchesini. Maar hoe het ook zij met de echtheid, het opschrift op de graftombe, welke den Leeuw van Holland draagt, is duidelijk genoeg:

„Grave Floris van Holland verslage wort van h(ere) Gerrit van Velse.
Hieronder ist ingewant".

Binnen in het rondschrift staat de datum: 12..... Juni, wat eenmaal moet geweest zijn 1296 De XXVIII Junii. Men vindt niet vaak zulke geloofwaardige getuigenissen omtrent die oude, donkere, onzekere gebeurtenissen,

die tijden van verval, verwaarloozing en gewelddadige vernieling overleven.

De oude Hollandsche Kroniek, door Melis Stoke in kreupelrijm geschreven, zegt dat Floris V *te Rijnsburch begraven werd*, zoodat het niet onmogelijk is, dat de graftombe vandaar of uit de oude Abdij van Egmond is weggenomen en naar haar tegenwoordige plaats overgebracht.

Het is één van die bijzonderheden, waarvan het een vermoeiend en bijna hopeloos werk is om achter de waarheid te komen. Nog maar één der geringste teleurstellingen van reizen is de onmogelijkheid om uit te vinden wat men wenscht uit te vinden: het voorwerp of de quaestie, die iemand het meest interesseert, is juist het voorwerp of de quaestie, waar niemand iets van weet of waar niemand iets om geeft.

Een gebrek aan tijd, geld en geduld zijn oorzaak, dat men op het punt van vele aanlokkelijke onderwerpen onbevredigd blijft.

Het ís mogelijk, dat Floris V eens begraven lag in het dorp, dat Spinosa tot schuilplaats strekte. Het tooneel van den moord was Naarden en dat van de straf, Leiden.

Een boeiend verhaal over deze vergeten figuur, zoo uitnemend geschikt als onderwerp voor een tragedie, is naar de rijmen van Melis Stoke en andere kronieken te vinden in *Het Tooneel der Vereenigde Nederlanden*, Leeuwarden, 1725.

De geschiedenis van Floris V en die van Aleida van Poelgeest leveren de stof voor de meest tragische en meest sombere drama's uit de vroege historie van de Nederlanden. Floris was gehuwd met Beatrice, dochter van Graaf Guy van Vlaanderen en had verscheidene kinderen, waarvan Jan, die hem opvolgde, gehuwd was met Elisabeth, de dochter van den Koning van Engeland, deze was de laatste graaf uit het Hollandsche Huis.

. . . . . .

Het stadhuis van Alkmaar is, evenals dat van Leiden, in de rooilijn van de straat gebouwd en heeft een dubbele stoep, gekroond met leeuwen, witte ornamenteering op de mooie roode steenen en een coquet torentje. Er zijn vijf boogvensters in en een fraaie deur. Het geheel is onlangs zeer zorgvuldig gerestaureerd en is een aantrekkelijk voorbeeld van de meer eenvoudige stadhuizen in Nederland. Het inwendige bevat niets van bijzonder belang of waarde, maar is keurig, comfortabel en elegant ingericht en geheel in overeenstemming met den stijl van deze bouw.

Er aan annex is de Boekerij en het Museum met de gewone zaken van plaatselijk belang, waaronder begrepen een mooie cartonteekening door Van de Velde, de Oude, — „De Slag bij Kopenhagen, 1658" — en enkele stukken door Caesar van Everdingen, die ook het orgel in de Sint Laurenskerk schilderde (zeventiende eeuw).

Tot de vele waarlijk overschoone oude gebouwen in Alkmaar behooren de Vischmarkt, de Accijnstoren, het verrukkelijke pakhuis *De Vigelantie* dat opzich zelf een verklarende noot is in de historie, als men er bij wil stilstaan en ze lezen, het *Huis met de Schopjes* en het *Huis met den Kogel*, waar Jan Arentz, de wakkere hervormer, in 1573 stierf en waar nog een kanonskogel — waarvan verondersteld wordt, dat hij is overgebleven uit het beleg van dat jaar — getoond wordt, die in den muur van het houten gebouw vast zit. No. 104 in de Lange Straat is een fraai regentenhuis; en zéér interessant is de stadstimmerwerf op de Keetgracht en het prachtige zijgrachtje, Kooltuin genaamd.

Het spreekt vanzelf, dat Alkmaar zeer proper, welvarend en druk is en men verkoopt er nog veel meer dan de vertooning-makende kazen: alleen in vee, koren, zaden, eieren, boter en groenten, wordt markthandel gedreven; en verder die onschuldigste en liefelijkste aller koopwaar: bloemen.

Aan de andere zijde van het Noord-Hollandsch Kanaal, dat een gedeelte van de stad afsnijdt, staat het *Schermerhek*, de laatst overgebleven stadspoort met twee ongemeene groepen: kinderen met geiten, door Jacob Vennecool [1]); een sierlijk, hoewel nu nietszeggend overblijfsel.

Eén van de aanzienlijkste huizen van Alkmaar, No. 20 in de Pieterstraat, is, hoewel geschonden, een prachtig voorbeeld, van een Hollandsche patriciërswoning, en draagt den naam van *Koning Willems huis*, maar tot welken Koning Willem het in betrekking staat of hoe de naam ontstond, heeft de doorgaande reizigster niet kunnen uitvinden.

Alkmaar heeft geen gebrek aan mooie parken en in Bergen, daar dichtbij, is een levendige nieuwe stadswijk in wording, maar zulke plaatsen, aardig als zij zijn, worden niet vaak door vreemdelingen bezocht. Wie echter door de nette stad met het donkere water wandelt, moet niet nalaten een blik te werpen op de twee merkwaardige nauwe straatjes, de „Payglop" en de „Krebbesteeg", waarvan zelfs de namen een bron van genoegens vormen.

. . . . . .

De grootste glorie van Alkmaar is het beleg van 1573, het eerste georganiseerde verzet tegen de Spanjaarden, dat met succes werd bekroond.

Het wordt herdacht op een zeer leelijke „Victorie" in het park, van het soort, dat prijkt in steenhouwers-uitstallingen en in de omgeving van Duitsche kasteelen — en echter met meer smaak, door eenige afbeeldingen in het Stedelijk Museum [2]).

[1]) Volgens anderen door Hark Harksen Blom; deze poort werd in 1854 gedeeltelijk afgebroken. Aan de beide zuilen die er nog staan hangt een hek. Vert.

[2]) In den laatsten tijd hebben de Nederlanders eenige waardiger monumenten voor hun helden opgericht: o.a. één te Coevorden, kort geleden onthuld, ter eere van het beleg van Coevorden in 1672. Het is wel te betreuren, dat zulke vroeger opgerichte monumenten niet opgeruimd kunnen worden.

Terugdenken aan het beleg van Alkmaar is denken aan heldenmoed, aan opwindenden, hoogst belangrijken strijd te land en te water — want Alkmaar is omringd door water — én aan het succes der vermetele verdedigers, die in staat waren zoo resoluut de verwoede aanvallen van de Spanjaarden onder Don Frederik van Toledo af te slaan.

De Abdij en het Kasteel van Egmond stonden toen nog op de plek van de tegenwoordige aardige badplaats en daarheen, tusschen de beboschte duinen, werd het leger van Willem, Prins van Oranje, gezonden om Alkmaar te helpen verdedigen. Zoodra het binnen de poorten was, vernielden de oprukkende Spanjaarden Egmond, het oude tehuis van Graven van Holland en omsingelden de stad.

Don Frederiks macht bestond uit 16,000 man van de beste troepen in Europa, het garnizoen van Alkmaar telde acht honderd soldaten, vermeerderd met dertien honderd gewapende burgers.

Alva, nauwelijks bekomen van den moord op drie en twintig honderd menschen bij de plundering van Haarlem, na een beleg van zeven maanden, zwoer, dat hij iedereen in Alkmaar den hals zou afsnijden, zoodra de stad was gevallen; „geen sterveling," schreef de vriend van St. Theresa aan den bouwer van het Escuriaal, „zal te Alkmaar in leven gelaten worden."

Het verslag van den eersten aanval op Alkmaar, die plaats had den 18den September na een beschieting van twaalf uren, doet aan iets onaardsch denken, zoowel door de gruwelen als door den betoonden heldenmoed. Het is bijna onmogelijk zich koelbloedig een voorstelling te maken van het toppunt van razernij, de kracht der wanhoop, den roekeloozen moed, den waanzinnigen hartstocht, aan den dag gelegd in die worsteling op de donkere, sombere wallen van Alkmaar, bij den „Rooden Toren" en de Friesche Poort.

Vier uur achtereen weerstonden de Nederlandsche soldaten en burgers, schouder aan schouder, de stormloopende benden, de kranige Lombardiërs, de vurige Spanjaarden. Kokend water, ongebluschte kalk, gesmolten lood, brandend pek en heete olie werden over de aanvallers uitgegoten en handig geteerde vlammende koepels met ijzingwekkende behendigheid geslingerd om de halzen van de soldaten, die klauterend een voetsteun zochten op de wallen; terwijl beneden in de straten, vrouwen en zelfs kinderen ammunitie aansleepten temidden van de fluitende kogels.

Hoeveel conferenties, conclaves, staatkundige intriges, debatten van geleerden, bittere preeken, scherpe argumenten, verwoede, heftige eindelooze disputen, op de spits gedreven hartstochten van Pausen en Koningen, monniken en boeren, waren er voorafgegaan aan dezen strijd op de wallen van Alkmaar!

De satire van Erasmus, de donder van Luthers woord, de koude ijver

van Calvijn, de moorddadige haat van Karel V, het benepen fanatisme van den koning uit het Huis Valois, de aanmatiging van Hendrik VIII, jaren van twistgedingen en bloedigen strijd over de beste manier om den God der Liefde te dienen, bereikten het hoogtepunt in ontzettende worstelingen als deze, — oog in oog, man tegen man, Calvinist tegen Roomsche, vrije burger tegen vazal, Noord tegen Zuid, wit van broederhaat, op de muren van Alkmaar.

Toen de duisternis inviel, weken de uitgeputte Spanjaarden terug. Zij lieten een duizendtal verminkte dooden achter, de verliezen van de verdedigers waren slechts gering geweest. Dit kwam den bijgeloovigen Spanjaarden zoo wonderbaarlijk voor, dat zij den dag daarop weigerden, weer een aanval te beproeven; zij waren er van overtuigd, dat de duivel op de hand van den vijand was en ze waren niet te bewegen, zich nogmaals met zulk een geduchten tegenstander te meten. Menigeen verkoos liever doodgeschoten te worden door de eigen officieren dan weer tegenover de burgers van Alkmaar te staan.

Intusschen had Willem van Oranje bevel gegeven aan Dirk van Sonoy, zijn plaatsvervanger in Noord-Holland, om de groote sluizen van de Zijpe te openen en de dijken door te steken. De toestemming der inwoners was verkregen, want het beproeven van dit uiterste redmiddel beteekende het verlies van de te veld staande oogst en van vele andere belangrijke bezittingen.

De heldhaftige timmerman-vrijwilliger, die met dit nieuws naar Alkmaar terugkeerde, verloor den stok, waarin zijn brieven waren geborgen en deze werden gevonden en aan Don Frederik overgegeven, op wien zij een diepen indruk maakten.

De Spaansche bevelhebber had niet den minsten lust met zijn zestien duizend mannen in de donkere moerassen van Noord-Holland te verdrinken en bemerkende uit wat voor hout de menschen, waarmee hij te doen had, waren gesneden, brak hij ijlings na zeven weken het beleg op en voegde zich bij zijn vader, den wreeden Alva, in Amsterdam.

. . . . . .

De omstreken van Alkmaar behooren, wat natuurschoon betreft, tot de mooiste en eigenaardigste gedeelten van Nederland. De reusachtige polder, die zich van de Schermerpoort tot den Huygendijk uitstrekt, — vroeger een binnenzee en nu een sappig, vriendelijk weiland, — levert één van die koud kleurige, kalme tóch frissche landschappen op, vól van glans —, voor vreemdelingen zoozeer verbonden met het begrip *Holland*.

Schoorl is een overoud dorp, waarvan reeds melding wordt gemaakt in den tijd van Koning Alfred. Het wordt ingesloten door hooge duinen, beplant met dennen — mijlen en nog eens mijlen zand en dennen, met hier en daar een glimp van de sobere vlakke landen

Dichtbij liggen ook Bergen en Bergen aan Zee: polderland, duinen, dennen, nijverheid en schoonheid. Het *Melkbrugje* achter het oude Hof [1]), te Bergen, tusschen vriendelijke boomen gelegen, is werkelijk allerliefst en men vindt hier menig plekje, van eenvoudige bekoorlijkheid en van dat soort beschaafde landelijkheid, dat zulk een vreemde aantrekkingskracht verleent aan de Hollandsche landschappen. Maar Bergen en Egmond met hun gelijknamige badplaatsjes, aan zee, zijn zeer modern en zeer practisch en hebben de sfeer van hun verleden geheel verloren.

Abdij, kasteel, kerk, ze zijn alle verdwenen en met hen al wat er aan herinnerde. In hetzelfde geval verkeert Heiloo, een ander oud dorp buiten Alkmaar, waar de kerk tradities bewaart aan Willebrordus, Hier bevindt zich de put waarbij men zegt dat hij gerust en zich gelaafd zou hebben. Hier zijn de schaarsche overblijfselen van het oude slot *Ter Coulster*, verscholen achter donkere, zware eiken.

Geen geesten toeven er; de lucht zelfs is vrij van echo's; het vriendelijk verschiet verbergt geen schimmen of spoken van een Floris van Holland of Willem van Henegouwen of één of andere Ada of Margaretha of Philippa of wie ook van die arme, hooggeplaatste stervelingen, die eertijds dit plekje aarde verlevendigden en tooiden. Verdwenen en vergeten, zij allen; een boek dat uit is en met de klampen gesloten.

HOOFDSTUK XI.

NOORD-OOSTWAARTS reizende van Alkmaar door eenige van de rijkste landbouwstreken, die het land bezit, komt men aan wat bekend staat als, de Doode Steden aan de Zuiderzee: Hoorn en Enkhuizen, waarover vele boeken zouden te schrijven zijn en ook zijn geschreven; Edam, nu weer bloeiend door zijn kaasmarkten, Monnikendam en Volendam, kunnen ook tot die „doode steden" gerekend worden, die natuurlijk alleen „dood' zijn in dien zin, dat zij niet langer den voorspoed en de overdaad genieten van eertijds, want zij zijn in geenen deele tot ruïnes geworden of verwaarloosd of zonder een uitgesproken, hoewel rustig, eigen leven.

Hoorn en Enkhuizen zijn beide zeer schoon op een weemoedige, een bijzondere wijze; men kan moeielijk gelooven, dat zij tot dezelfde Provincie behooren als Amsterdam.

Beide zijn heerlijk gelegen aan de Zuiderzee, Hoorn bijna zuiver Westelijk van Kampen in Overijsel en Enkhuizen meer tegenover de kust van Friesland.

Hoorn was en, bij wijze van spreken, is de hoofdstad van West-Friesland

---

[1]) Waar vroeger de heer van Bergen (= de ambachtsheer der Heerlijkheid Bergen) woonde.

en is zeer afgelegen; liefelijk en bekoorlijk, met weinig sprekende kleuren, eenvoudig, met een groot vertoon van havens en een haventoren en grachten die met de Zuiderzee in verbinding staan en die niet gebruikt worden behalve door de visschersbootjes, die uitzeilen ter haring- en ansjovisvangst.

De straten, breed voor zulk een oude stad, en bebouwd met prachtige huizen met geveltoppen, komen samen op het ruime marktplein, dat hier, vreemd genoeg, den naam draagt van „Roode Steen" naar den steen in het midden, waarop vroeger de misdadigers werden terechtgesteld en die, naar men uit den naam kan opmaken, zeker voortdurend een akelig-roode kleur vertoonde.

Er staan drie belangrijke gebouwen aan dit plein, dat er, uitgezonderd op Donderdag, den dag van de kaasmarkt, eenzaam en verlaten uitziet; het eenvoudige, strenge maar mooie Stadhuis van 1613, de Waag van 1609 en het Rechthuis of *Proostenhuis* van 1632, waar de misdadigers werden gevonnist, eer zij uitgeleid werden naar den *Rooden Steen*.

Er staan nog verscheidene andere huizen om het plein, winkels en herbergen alle oud en zoo onbewogen, dat zij een sprookjessfeer scheppen, alsof er het één of ander zoo dadelijk zal gaan gebeuren.

De stad is overdreven netjes en men merkt een verandering op in het type der inwoners, die zelfs verschillen van die van het eigenlijke Noord-Holland. Deze West-Friezen zijn zoo rijzig gebouwd, dat zij er naast hun kleine huizen bijna als reuzen uitzien; een heerlijk gezond geslacht met feilloos-blanke gelaatskleur en opmerkelijk-aangename omgangsvormen.

Sommige vrouwen zijn waarlijk schoon op een rustige, koude, grootsche wijze — het echte godinnentype, Freya of Brunhilde — en vele mannen zien er uit als de oude helden uit de landen van het schemerlicht, van ijs en moeras, duistere wouden en stormachtige zwarte wateren, beheerscht door Odin en Thor.

. . . . . .

Het oude *Proostenhuis* is nu een museum, het „West-Friesche Museum", en daar, in de duistere, spookachtige zalen, zijn de gewone prullen uit piëteit bijeengebracht, waar men slechts weinig vrije tijd aan verbruiken wil, evenals de bewaarster, een vriendelijke huismoeder, die den bezoeker met haar rammelenden sleutelbos van zaal tot zaal vergezelt en onder haar beleefde lijdzaamheid zoo kwalijk kan verbergen, dat zij zoo vurig verlangt terug te keeren naar haar glimmende potten en pannen in haar onberispelijke keuken, dat de nieuwsgierigheid bedeesd wordt en beschaamd.

Men kan evenwel het geheele stille gebouw doorwandelen, door deftige zalen, oude trappen op naar wonderlijke zolderkamers en misschien een paar schatten ontdekken; hoewel niet van het soort, dat kwaadwilligen

zouden willen medenemen, zelfs zonder de waakzame blauwe oogen van de beschermende huisvrouw.

Er zijn enkele schilderijen van een kunstenaar, wiens werk men nooit kan beschouwen zonder een gewaarwording van genot, Willem van de Velde, de Jongere. Een ander zeestuk, gevat in een prachtlijst, dat het roemrijke gevecht op de Zuiderzee in het jaar 1573 weergeeft, toen de geduchte Nederlanders, Admiraal Bossu, den Spaanschen Stadhouder van Holland, gevangen namen, bevindt zich op het Stadhuis, dat een raadzaal uit de zeventiende eeuw bevat, zooals Bol en Ter Borch, Ravesteyn en Hals als achtergrond voor hun forsche, levendige groepen gebruikten.

Van het rustige plein komende, slaat men een rustige straat in, de Groote Havenstraat, naar de stille haven, waar de Haventoren van 1531 nog als een nuttelooze schildwacht waakt over de stille rakken van de Zuiderzee, waarvan lange, desolate uitgestrektheden zichtbaar worden, als men door de Pompsteeg naar den Dijk wandelt; maar men leest ervan óók in de inscriptie onder een basrelief op een oud huis van 1573:

„Hier is een Hoorens Hop, daer gaet het op een veghten
Daer siet men 't eene schip vast aan 't ander heghten,
Daer siet men reghte liefde, daer doet men onderstant,
Daer veght men sonder gelt voor 't lieve vaderlant."

Ook zijn er twee kerken, de Noorderkerk en de Oosterkerk; voorts de Oosterpoort, — een overblijfsel van de oude verdedigingswallen —, die vroeger versierd was met grove, opzichtig-gekleurde tegels en anders is er niets in Hoorn dan de lange, eenzame straten, de nette, gesloten huizen, de keurige winkels, die altijd leeg schijnen te zijn, de verlaten haven en de blijvende bekoring van het gezicht op de haven, het nevelig verschiet van de zee, het wazige licht, het wisselend wolkenspel van het Noorden en die sprookjesachtige stilte, die eer vol leven is dan slaperigheid uitdrukt, eer beteekenisvol is dan ledig.

. . . . . .

Op den „Rooden Steen" met zijn nare historische taak staat een aardig klein standbeeld van één dier dappere mannen, waarop Hoorn trotsch is, Jan Pietersz. Coen, den stichter van het Nederlandsche rijk in Indië.

Coen werd in 1587 in Hoorn geboren, ontving, vreemd genoeg, zijn opvoeding in Rome en ging in 1607 naar Indië. Hij had daar zooveel succes met zijn handeldrijven, dat de Oost-Indische Compagnie hem in 1618 tot Gouverneur-Generaal benoemde; in 1619 stichtte hij Batavia, dat de hoofdstad werd van alle bezittingen der Compagnie. Coen stierf in 1629.

Een andere „zoon van Hoorn" van hetzelfde type, maar meer avonturier dan koopman, was de beroemde Willem Schouten, een tijdgenoot van Coen,

die zich wijdde aan dezelfde taak: roem, macht en rijkdom van de Nederlanden te vermeerderen. Hij omzeilde in 1616 de Zuidpunt van Amerika en ontdekte zoodoende dezen zeeweg naar den Grooten Oceaan; hij noemde de kaap „Kaap Hoorn" ter eere van zijn geboorteplaats.

De roem der oude stad is reeds lang overvleugeld door dit vérverwijderd petekind. Hoe vaak moet de naam „Kaap Hoorn" op de lippen gelegen hebben van menschen, die van den dapperen Hollander niets af weten, die haar voor de Westelijke wereld ontdekte; noch van die oude, grijze stad, waar hij vandaan kwam en die hij wel zeer moet hebben liefgehad, dat hij zich harer zoo levendig herinnerde in dat grootsche uur zijns levens.

Die mannen waren van hetzelfde kaliber als Tasman en Van Diemen, de vermetele Nederlanders, wier namen eveneens zijn vereeuwigd op onze landkaarten, nobele gedenkteekens voor hun vaderland.

. . . . . .

Geen der meest vermaarde Nederlandsche schilders is uit Hoorn geboortig; zelfs, als men Paulus Potter uitzondert, niet uit de Noordelijke Provinciën. — Hier, in deze meer afgelegen, weinig bebouwde gedeelten des lands, nemen stoutmoedige zeevaarders de plaats in der kunstenaars. Toch bezit Hoorn één schilder in Caspar van den Bos, die daar geboren werd in de „Gouden Eeuw" en wel in 1634. Hij schilderde, wat hij om zich heen zag — de wateren, schepen, de rust en de stormen van zijn land — met fijngevoeligen streek en sober, zuiver gedempt coloriet. Zijn schilderijen geven een overzicht van wat de hoofdstad van West-Friesland presteerde in de dagen van haar hoogsten bloei. Caspar van den Bos is een schilder, wiens werken men zelden aantreft en noch het Rijksmuseum, noch het Mauritshuis, noch het Museum-Boymans te Rotterdam bezitten werk van hem. Maar dit laatste heeft wel den „St. Antonius" van een schilder van denzelfden naam, Jeronimus Bos of Bosch; bekend als schilder van booze geesten en heksen en met wiens werk, naar men zegt, Philips II van Spanje zeer ingenomen moet zijn geweest.

. . . . . .

Enkhuizen ligt Noordoostwaarts van Hoorn, is kleiner maar meer verspreid gebouwd. Beide steden worden verbonden door „De Streek", de aangename rijtoer erlangs ten volle waard,

Enkhuizen heeft moderner winkels dan Hoorn en ook buitenwijken, doch is door de verwaarloosde havens en prijsgegeven versterkingen nog eenzaam en stil genoeg; men krijgt den indruk of men de grens der beschaving, bijna het eind van de wereld genaderd is.

Enkhuizen is echter nog, hoezeer afgezakt van zijn vroegere grootheid, het centrum van de Zuiderzee-vischvangst (haring, ansjovis en bot) en

in het vischseizoen, Mei en Juni, is de mooie haven druk als vanouds door de visschersvloot, en passeeren honderden vroolijke zeilen den ouden Dromedaris Toren.

De naam Enkhuizen versterkt den indruk van zich aan het eind van de wereld te bevinden, want hij beteekent letterlijk „Huizen aan de (Zee)-Straat, of Dijk of Eind", een toespeling op de wijze, waarop de stad uitloopt in de zee, die zoo vaak mistig en stormachtig is en bijna altijd desolaat, ver verwijderd als zij is van handelswegen of liever van alle verkeer en een gevoel gevend, alsof zij weggolfde in het niet — de doodschheid van ijs in het duister.

Het schijnt een plaats, uitnemend geschikt, om als uitgangspunt te dienen voor koene pioniers en zelfs nu nog kan men, als men één der weelderig-ingerichte stoombooten op Stavoren neemt, zich voorstellen op een ontdekkingstocht uit te gaan, gedurende den korten overtocht op de grijze wateren, waar de bruinvisschen dartelen.

In de zeventiende eeuw bedroeg het aantal inwoners van Enkhuizen veertig duizend, in 1910 slechts zeven duizend, zoodat er lange, eenzame straten en kleine huizen met topgevels en groote kerken zijn, voor veel meer menschen, dan nu ooit noodig zal zijn.

Het is alles nóg zeer indrukwekkend en draagt den stempel van een grootsch tijdsgewricht en van een eenvoudig, groot en rustig volk.

De Westerkerk en de Zuiderkerk met den magnifieken toren dagteekenen uit de zestiende eeuw, uit de dagen van de bloeiende vischvangst op de Noordzee, toen de Hervorming den handel in gedroogde visch nog niet geruïneerd had. Die toren van de Zuiderkerk is in alle opzichten schitterend en edel, en beheerscht de omgeving. Het is het prachtigste bouwwerk van de ontelbare prachtige gebouwen van Enkhuizen, die nog de weelde en elegance uit de gloriedagen der stad hebben behouden.

In de Zuiderkerk, vroeger St. Pancras geheeten, (de weinige vindingrijkheid voor kerknamen na de Hervorming is opmerkelijk: toen de namen van heiligen werden afgeschaft, kon men niets anders bedenken dan „Nieuw", „Oud" of de vier windstreken) bevindt zich het graf van een der oudere natuurkenners, „Paludanus", Dr. Bernard ten Broeke, die hier in 1633 stierf. Dit is de laatste plaats ter wereld, die men zou verbinden met natuurlijke historie en men kan niet nalaten te denken, dat menige monster-ijsvogel, menige interessante zeeduivel moet beschreven zijn door den ouden Paludanus, die een kabinet bezat met curiositeiten uit Azië, Afrika en Europa en die Professor was te Leiden en de vriend van vele koningen.

Het voorname interieur der andere kerk wordt verrijkt door een sierlijk,

prachtig koorhek van 1542, dat de strijdbare figuren uit het Oude Testament, Mozes en Jozua vertoont, alsmede de deemoediger gestalten van de Evangelisten. Die resten van middeleeuwsche decoraties in die onttakelde, gewitte en kale kerken doen vreemd en misplaatst aan, ongeveer als een diamanten broche bij een uitgestreken gezicht. Als de Nederlanders een nieuwe kerk bouwen, speciaal voor eigen gebruik, komt men met eenige verbazing tot het besef, dat wij, wat zij wenschen, vergaderlokalen zouden noemen en dat die oude Gothische Kathedralen en kerken haar aantrekkelijkheid danken aan den onuitwischbaren indruk van het ééne geloof op het andere. Het is de palimpsest, die ons belang inboezemt; noch een volledige Roomsch-Katholieke kerk, nóch een volledige Protestantsche kerk kan de bekoring hebben van deze vreemde vereeniging van beide.

In de Zuiderkerk zijn zelfs nog aanzienlijker mannen begraven dan de geleerde natuurkenner: de beroemde Jan Huygen van Linschoten, die in Haarlem geboren, in 1590 van Enkhuizen vertrok op zijn vermaarde reis naar Indië en Japan; één dier schitterende namen in alle annalen van avontuur en durf. Ook ligt hier Lucas Jansz. Wagenaer, wiens „Spiegel der Seevaert" en andere boeken op scheepvaartgebied zoo menigen zeeman uit de zeventiende eeuw hielpen, om zijn gevaarlijken weg te vinden op nog onbekende zeeën.

Een welluidend carillon speelt hier ieder uur boven die eerbiedwaardige graven en waarvan sommige klokken zoo oud zijn als het stof van Van Linschoten en Wagenaer zelf; maar van de zes en dertig klokken zijn de meeste het werk van de beroemde broeders Hemony uit Amsterdam en ze dateeren uit het laatst van de zeventiende eeuw.

. . . . . .

Aan de Noordzijde der kerk staat een kleine kapel, *Heilige Kruiskamer* genoemd, waarvan in de „Kroniek van Enkhuizen" door Gerard Brandt het volgende verhaaltje wordt verteld:

In 1515 was er een houten kruis in de kerk van St. Pancras, dat met ander hout uit Noorwegen was meegebracht.

Dit kruis was het geschenk van een jong meisje; nadat zij op Paasch-Zondag haar communie gedaan had werd het dorre hout groen en begon te bloeien; na welk mirakel de groote mannen van de stad een kapel bouwden voor het kruis, dat daarin werd geplaatst en bleef bloemen dragen, tot groote vreugde en verwondering van de stad.

Het is een allerliefste variant op den bloeienden staf in de geschiedenis van Tannhäuser. Men zou wel eens graag willen weten, hoe die hemelsche bloemen er hebben uitgezien en of de oude Paludanus, die zoo dicht bij de

nu beroofde kapel ligt, die hemelsche bloesems zou hebben kunnen determineeren.

. . . .

Nog belangrijker dan de kerken is de oude Dromedaristoren, een overblijfsel van de oude havenversterkingen (1540), die den ingang tot de stad bewaakt en die duizenden zeilen van de haringvloot af en aan heeft zien varen in de roemrijke dagen van den handel op Frankrijk en Engeland, toen de haring aan deze stad zulk een rijkdom verschafte, dat hij, tot driemaal toe in het stadswapen werd geplaatst.

De ronde, massieve muren van de Zuider-Poort of „Dromedaris", hebben tot gevangenis, zoowel als tot wachttoren gediend en zijn zóó oud, dat zij nog het keizerlijke wapen van Karel V hebben gedragen, inplaats van den eenvoudigen haring, die nu de zandsteenen poort aan de stadszijde van den toren versiert.

Hier hangen twee ankers, ter herinnering aan een onbeschaamdheid van den Hertog van Gelre, herdacht in een Latijnsch chronogram. In 1537 beproefden twee Geldersche schepen een verraderlijke landing in Enkhuizen, met het doel in de stad te gaan plunderen, doch ze werden onmiddellijk ontdekt en verjaagd door de Enkhuizers; in hun overhaaste vlucht lieten zij de twee ankers achter, die nog als tropee ten toon hangen.

De beklagenswaardige gevangenen uit den Dromedaris, hebben enkele van die hartverscheurende opschriften achtergelaten, die aan de muren van oude kerkers zulk een gruwelijke welsprekendheid verleenen; als rechter en veroordeelden reeds lang tot zwijgen zijn gebracht en misdaad en straf reeds lang zijn vergeten. Men kan hier o.a. een zóó bittere klacht lezen dat men den grimmigen, ouden Dromedaris gaat verfoeien. Het doet ons vurig hopen, dat deze arme sterveling, uit zijn gevangenschap werd verlost, vóór de dood hem te hulp kwam:

Och, verlangen, verlangen,
Hoe hebdy mi omvangen.
Hadde mi hope niet ernert
Verlangen hadde mi gants vertert.
1575 *bi mi*
Meister Jacob van
Dansick.
1575. 9 *Novemb.*

Het carillon met twintig klokken in den Dromedaris, is grootendeels het werk van de broeders Hemony (omstreeks 1675), maar twee er van zijn ouder, waarvan ééne hetzelfde opschrift draagt als één der oude klokken

in de Zuiderkerk, *Gerhardus . de . nou . me. fecit . M C C C C C XXIIII.*

De grond rondom den Dromedaris is langen tijd gebruikt om er vischnetten te laten drogen. De toren is feitelijk een gedeelte van de oude bolwerken, die dreigend den rijkdom van Enkhuizen verdedigden. In de omgeving is een opeenhooping van bijzonder fraaie, oude huizen; een brug, die naar het Zuider Spui voert en nog vele alleraardigste kleine huisjes, waarvan één een café, met een hoogen trapgevel, versierd met twee kompassen, de zon, de maan en het jaartal 1537.

Op de steenen brug over den Havendijk staat nog een merkwaardig huisje met de wapens van Enkhuizen, Hoorn, Medemblik, West-Friesland en van Prins Maurits erop.

Doch het is een onbegonnen werk, te trachten alle heerlijkheden der oude gebouwen van Enkhuizen op te sommen: de schoonheid van baksteen en tegel, van venster, deur en gevel of de verrukkelijke uitzichten, bij de oude haven en den Dromedaris, de vlakke, wazige verschieten — de droomerige horizon van de zee, de gedempte kleuren en de sprekende details van de rijke miniatuur-architectuur.

Men weet niet hoe de torenpoort aan zijn koddigen naam komt; misschien omdat de zeelieden, terugkeerende van lange, wonderbaarlijke reizen, vonden, dat de zware muren, die boven de huizen en boomen te voorschijn kwamen, geleken op één van die groteske dieren, die zij in het Oosten hadden aanschouwd en die de geleerden (zooals Paludanus) Dromedaris noemden — een woord op zichzelf vreemd genoeg klinkend in Westersche ooren, om zich een beest voor te stellen, éven fabelachtig als een kameelpardel, een éenhoorn, een griffioen of een basilisk, of een ander inwoner van die oude *Bestiarid*, waarmede de metgezellen van Van Linschoten en Schouten, Gerritz en Wagenaer vertrouwd moeten geweest zijn.

. . . . . .

De Westerkerk was eertijds gewijd aan Sint Gomarus, een naam, die vanzelf doet denken aan de Synode van Dordrecht, die zoo heftig alle heiligen ontkende en op deze plek stond reeds in 1355 een kerk, gebouwd door Graaf Willem V van Holland. Het is een fraai gebouw van smalle Hollandsche baksteen, met verscheidene prachtige kleine zeventiende-eeuwsche deuren, in Renaissance-stijl. Boven den hoofdingang staan de volgende regels in gouden letters, met gerechtvaardigden triomf vermeldend, dat:

„In 't jaer vijftien hondert seventig twee
Is door Jehovae krachtige hand
't Pausdom verstooten uit deze stee
De ware religie daarin geplant."

Het tweede couplet beweert in nog slechter rijm:

Die Spaansche vloot
Seer vreeslijck groot
Heeft Godt te niet gebracht
In 't jaar van tachtig acht.

Deze laatste regels moeten betrekking hebben op de vernietiging van de Spaansche Armada.

Behalve het mooie koorhek (dat het wapen van Karel V draagt), bevat het interieur van de Westerkerk een doopkapel met eenige zeer interessante wapenschilden, onder anderen eenige ruitvormige schilden met zwarten rand, betrekking hebbende op sterfgevallen in aanzienlijke Enkhuizer familiën. Een is van een burgemeester der stad, tijdens de regeering van Karel den Stoute, een zekeren Gerrit Entz, heer van Urk, Ens en Emeloort[1]) en Vice-Admiraal van Holland. Ook hangt er het schild van Admiraal Volkert Schram, die tegen de Engelschen vocht, in den tweeden en derden Engelschen oorlog en zijn medewerking verleende bij den tocht naar Chatham in 1667.

Het orgel, dat dateert van 1549, is met veel zorg gerestaureerd.

Een steen in het koor heeft een inschrift van eenige regelen uit de achttiende eeuw, het aandeel verheerlijkend, dat Enkhuizen had in de worsteling tègen „Alva's tirannie" en vòòr de moedige plannen van Willem I van Oranje.

In deze kerk is de grafkelder van de familie Potter, waartoe Paulus Potter, de wereldberoemde schilder behoorde, maar van wien zijn geboortestad niets bewaart dan dit graf, waar hij zelf niet begraven ligt.

. . . . . .

Potter stierf in Amsterdam in het jaar 1654 in den ouderdom van negen en twintig jaar en liet meer dan honderd tachtig schilderstukken na, alle zeer minutieus afgewerkt.

Hij heeft verscheidene meesterstukken geschilderd, die veel hooger staan dan die vervelende „stier", al is het dan een nauwkeurige afbeelding van een dier; bijvoorbeeld, de beide andere schilderijen, in het Mauritshuis: liefelijke, boeiende, hoewel overvolle landschappen. Er zijn acht voorbeelden van de eenvoudige, teedere en zorgvuldige kunst van Paulus Potter in het Rijksmuseum. Hij is een schilder, die zeer veel bewondering heeft geoogst en al zegt men, dat hem een onevenredig groot aandeel in den roem is te beurt gevallen, in vergelijking met sommige zijner tijdgenooten (b.v. de

[1]) Ems en Emeloort zijn twee plaatsjes op Schokland. Vert.

superbe Karel Fabritius, die zoo lang onbekend gebleven is) dan vermindert dit de waarde van zijn ernstige en vruchtbare kunst in geenen deele.

. . . . .

Men moet de Westerkerk niet verlaten, alvorens er één van de aantrekkelijkste boekerijen ter wereld te bezoeken, de „Stadsboekkamer" waar, in zalen van de zeventiende eeuw, behangen met goudleder en voorzien van oude planken, lessenaars, bankjes zonder leuning en open latwerk, de boeken van twee en drie honderd jaar geleden in hun onberispelijk velijn en kalfsleder zijn gehuisvest

Hier is ook de *Bibliotheca Enchusa*, verzameld door Dr. Vesterman, een predikant, die in 1590 is overleden. Zij bevat vier honderd theologische werken, prachtig om te zien, doch nutteloos ze open te slaan of zelfs van buiten te bekijken, omdat er slechts enkele zijn gebonden.

Onze natuurkundige, die in de andere kerk rust, Dr. Paludanus, maakte een aanvang met deze boekerij en hielp ze voorzien van boeken, die ze tot een unicum maken. In welk een afgelegen, rustige, geleerde, droomerige omgeving voelt men zich in deze donkere, aantrekkelijke bibliotheek! Het is de sfeer van het Museum-Plantin te Antwerpen, van de Universiteitsbibliotheken te Leiden, maar fijner, beschaafder, intenser, dan één dier anderen. Deze boekerij kon het model geweest zijn voor de geheimzinnige *bibliotheca* van één dier alchimisten met zwarte kappen, die Brueghel met voorliefde schilderde. Er komt een warm gevoel van welwillendheid bij ons op, voor die twee oude schoolvossen, Dr. Vesterman en Dr. Paludanus, dat zij zoo iets bekoorlijks en melancholieks, zoo iets zeldzaams als deze „Stadsboekkamer" hebben nagelaten.

. . . . . .

In de nabijheid der Westerkerk is een huis met een topgevel van 1611, die de wapens van West-Friesland en Enkhuizen vertoont, en met een afbeelding van Prins Maurits.

De oude Munt van West-Friesland was vroeger gevestigd in dit huizenblok, dat nu gedeeltelijk koffiehuis en gedeeltelijk kantoor is. Hier ook was het „Patershof" in 1467, eertijds de residentie van de „dekens van West-Friesland" en later voor enkele dagen de residentie van Willem van Oranje, waarna het „*Prinsenhof*" genoemd werd.

Al die overoude gebouwen waren te eeniger tijd kloosters, pest- en leprozenhuizen en werkvertrekken, die tot de Kerk en haar onderscheidene broeder- en zusterschappen behoorden.

In de Westerstraat is een buitengewoon fraaie gevel van 1617 met het wapen van Prins Maurits, dat van de Provincie Holland, en een relief, „Jacob en Rachel bij den put" voorstellend. Dit is slechts één van de tientallen

heerlijke staaltjes van Hollandsche architectuur, die een wekenlange studie zouden loonen. Nog één huis móet gereleveerd worden, het huis in de *Kloppersstraat* met de drie borstbeelden: Prins Maurits, Karel V en Philips II, met het jaartal 1595, — waarvan dat van den Hollandschen Prins later moet aangebracht zijn, dan die van de beide Bourgondische Koningen van Spanje

. . . .

De Koepoort is een fraai, massief gebouw van 1649, waarschijnlijk opgetrokken naar plannen van Van Campen en ongetwijfeld in zijn stijl. De oude Waag (1559) is een voortreffelijk voorbeeld met de oude elegante bak- en natuursteen-gebouwen der Hollandsche Renaissance, zeer schoon en kwistig versierd, maar nog eenvoudig in vergelijking met de overdadige rijkheid van het Weeshuis dat een prachtig staaltje is, van hoe deze zelfde stijl een generatie later (1616), tot overdrijving leidde.

Het is langen tijd geleden, dat de Waag als weeghuis heeft dienst gedaan; reeds in 1636 werd het gebruikt door het Gilde der Chirurgijns. Twee kamers, die voor hen waren ingericht, zijn nog in uitstekenden staat bewaard gebleven, dank zij buitengewone zorg, en een hoogst aantrekkelijk souvenir. Bijzonder bezienswaardig zijn de sierlijke houten paneelen en de schoon geplaatste vensters

De Waag is schitterend gelegen, op een met boomen beplant plein, de oude Kaas- en Vischmarkt, het mooiste gedeelte van het schoone Enkhuizen.

Een sterk contrast daarmee vormt het Stadhuis, een zeer imposant gebouw, toegeschreven aan Van Campen en zeer zeker in den trant van het Paleis te Amsterdam, in allen deele grootsch, pompeus en streng; een zichtbaar bewijs van de vroegere belangrijkheid van West-Friesland en Enkhuizen.

Jacob van Campen, de schepper van „het achtste wereldwonder", stierf in 1657 en dit gebouw dateert van 1686, doch het is mogelijk, dat de groote architect de plannen ontworpen heeft: het gebouw is in ieder geval uit zijn school. Het werd in twee jaar voltooid en is van Bentheimersteen, versierd met standbeelden, wapenschilden en urnen van wit marmer. Het interieur bevat eenige deftige zalen met gobelins behangen, die een weelde van zeventiende-eeuwsche schilderijen herbergen, waarvan de interessantste die van Romeyn de Hooghe zijn, wiens half-historisch, half-allegorisch werk men zoo vaak in gravure ziet.

Er is ook een Ferdinand Bol en een schilderij van het beroemde gevecht op de Zuiderzee (1573), waarbij Admiraal Bossu door de Nederlanders werd gevangen genomen — het meest vermaarde heldenfeit van de Noord-Hollanders in den Onafhankelijkheidsoorlog.

Er worden van dezen zeeslag vele souvenirs op het Stadhuis bewaard, evenals ook munten en mallen uit de oude Munt van West-Friesland.

. . . . . .

Voor het Stadhuis staat een oud kanon, prachtig van vorm en kleur, het devies van Karel V *Plus Oultre* dragende. Het is afkomstig van een Spaansch oorlogsschip en werd hierheen gebracht na een zeegevecht in 1622, een gebeurtenis, door Joost van den Vondel in geestrijke verzen herdacht, in welke hij den draak steekt met den naam van het overwinnende Schip *Het Roode Paart.* Vondel geeft als datum 1622, *den 3e in Wijnmaendt,* dus October; — „wijnmaend" is nog al een curieuze naam voor een land waar geen wijn gemaakt wordt. — De namen van enkele van Karel V's kanonnen waren: „Ezel", „Ezelin" en, het wonderlijke, „Wacht op mij, ik kom".

. . . . . .

Buiten de Noorder Poort staat een toren, een vierkant steenen gebouw, nu een vuurtoren, vroeger gebruikt als wachttoren. Op het schild boven de deur vermeld een inscriptie, dat „Hunne Hoogmogenden, de Staten van Holland en West-Friesland" dezen toren oprichtten in het jaar 1700, door bemiddeling van de burgemeesters van Amsterdam, Hoorn, Enkhuizen en Medemblik — de Amsterdamsche was in dien tijd Nicolaas Witsen, de saaie, rechtschapen man, die door zijn kleingeestig locaal patriotisme Willem III zulk een ontzettenden last veroorzaakte.

. . . . . .

Een beroemd Calvinistisch theoloog, Herman Wits (1636—1708), was geboortig uit Enkhuizen. Een interessanter figuur is Dirk Gerritsz, de fiere zeevaarder, die herhaaldelijk reizen naar China maakte en in 1598 als stuurman onder Van Maker diende op de *Blijde Boodschap,* één van een eskader van vijf schepen, dat op avontuur uitging in de Stille Zuidzee.

Gerritsz werd door een storm van zijn kameraden gescheiden en naar of dicht bij een onbekend land gevoerd, dat pas in 1819 werd geïdentificeerd als het gebied, behoorende tot de Nieuw-Shetlandsche Eilanden.

Het dappere kleine schip vond zijn weg naar Valparaiso, waar Gerritsz landde en door de Spanjaarden in de gevangenis werd geworpen, een droevig slot van een roemrijk verhaal.

Een zeer aantrekkelijke geschiedenis, die zich in Enkhuizen heeft afgespeeld is de volgende:

In den zomer van 1601 leed een Hollandsch vaartuig schipbreuk op de hoogte van de Schotsche kust en de bemanning werd gered en verzorgd door een zekeren Alexander Seaton, die in de buurt woonde.

Het jaar daarop bezocht de Schot, waarschijnlijk eveneens een zeevaarder,

Noord-Holland en wel de haven van Enkhuizen. Zich aanmeldend aan het stille, kleine huis van den loods der bemanning, die hij had gered, een zekeren Jacob Haenen, vond hij dien waardigen man geheel opgaand in zijn bezigheid van goud maken, want hij was niets minder dan een ingewijde in die kunst.

Seaton bleef bij hem vertoeven en hielp hem bij zijn proeven, maar, hoewel hij zich tot geheimhouding had verbonden, kon hij de verzoeking niet weerstaan om een gedeelte van het wonderbaarlijke goud aan den medicus van het plaatsje, Dr. Van der Linden te laten zien, die den schat bewaarde en vermaakte aan zijn kleinzoon. Dit stuk goud was den 13den Maart, 1602, in tegenwoordigheid van Seaton, door omzetting uit lood verkregen.

De Schot vluchtte nu uit Enkhuizen, met een gedeelte van het miraculeuze „poeder der volmaaktheid" en reisde naar Amsterdam, Rotterdam en andere groote steden van Europa, waar hij iedereen verbaasde door zijn omzetting van onedele metalen in goud. Zijn verdere lotgevallen en avonturen hebben niets met Enkhuizen te maken en men weet ook niet, wat er met den Hollander gebeurde, wien men zijn geheim had ontstolen; maar het beeld van den stoeren loods, nog kort geleden ontkomen aan de gevaren eener schipbreuk, die rustig in zijn eenvoudig huisje in de oude stad zit goud te maken, wat destijds werd beschouwd als „het griezeligste geheim", heeft de zeldzame betoovering van een tooneel in rook gehuld, dat begint en eindigt in mysterie; dat een glimp laat zien van het oude, het fantastische, het groteske, doch meer niet.

. . . . . .

Medemblik, het derde van de steden, in oude inscripties met Hoorn en Enkhuizen genoemd, ligt verder Noordelijk. Met de heerlijkste lijnen teekent het zich af tegen zee en wolken; het is de meest stille en afgelegene van deze vergeten steden, met een kasteel uit de dertiende eeuw (nu een kantongerecht), een kerk met een enorm hoogen toren en vele rijke en charmante oude huizen, waarvan één, het Koggenhuis, weergaloos interessant en buitengewoon fraai is.

Nog verder Noordelijk dan Medemblik heeft men Den Helder met de haven aan het eind van het Noord-Hollandsch Kanaal, met dien kolossalen dijk van Noorsch graniet, die de kracht van de Noordzee breekt; met steigers, en magazijnen en met het Koninklijk Instituut voor de Marine, gewoonlijk ligt er een deel van de Nederlandsche zeemacht — alles, niettegenstaande die activiteit, triestig, koud en vér-weg-lijkend; de enorme grijze bolwerken, naar de onmetelijke grijze zee gericht en het wijde grijze uitspansel daarboven, met een overvloed van grijs licht over alles heen gegoten.

Bij deze onheilspellende kusten versloegen De Ruyter en Tromp de Engelschen en Franschen na een verwoeden strijd (1673) en meer dan honderd twintig jaren later landde een leger Engelschen en Russen, bij die desolate dijken om echter bij Bergen en Castricum verslagen te worden; zoodat ook deze eenzame uithoek van vlakkelanden, deze wijde uitgestrektheid van akelige zee, niet zonder herinneringen is aan bloed en strijd.

Met Den Helder is men aan den uitersten punt van Noord-Holland, maar de eilanden Texel, Vlieland en Terschelling behooren nog onder deze Provincie.

Texel ligt vlak tegenover Den Helder, een eiland van zandduinen en myriaden zeevogels en enkele overoude huizen te Den Burg, de hoofdplaats. Er is een dorpje Hoorn op dit eiland, zoowel als op Terschelling. De beide volgende eilanden, Ameland en Schiermonnikoog behooren tot de Provincie Friesland en het derde, Rottumeroog tot Groningen. Zij zijn letterlijk zooals wel het geheele land genoemd wordt, „dappere kleine zandbanken", kaal, neergezet in de wilde wateren en met een ijzig klimaat, maar een eigen liefelijkheid ontleenend aan de menigte van schitterende zeevogels, die er boven fladderen.

's Zomers zijn zij geenszins verlaten, en zij hebben dan ook tamelijk comfortabele hotes en meer bewijzen van beschaving, dan men op grond van hun situatie zou verwachten.

Ook tot de Provincie Noord-Holland behoort het eilandje Urk, in het midden van de Zuiderzee gelegen en bekend om de kleurige, eigenaardige costuums der stoere, eenzaam levende bewoners.

. . . . . .

De beroemde loods Barentz, was van Terschelling afkomstig, een dapper, schrander en bemind man, wiens lotgevallen één der aandoenlijkste en interessantste bladzijden in de geschiedenis van ontdekking en avontuur vullen.

In 1594, 1595 en 1596 was Barentz loods op drie reizen, naar de onherbergzame Poolstreken en waren hij en zijn metgezellen de eerste Europeanen, die op zoo hooge breedte overwinterden.

Een verslag over die reizen werd in 1598 door zekeren Gerrit de Veer geschreven en te Amsterdam uitgegeven. Hij had zelf aan de expedities deelgenomen. Ongeveer honderd jaar later werd het in het Engelsch vertaald door zekeren William Philip, wiens vertaling opnieuw uitgegeven werd door de Hakluyt-Society. De bescheiden titel luidt: „Een getrouwe Beschrijving van drie Zeereizen door het Noord-Oosten naar Cathay [1]) en China, ondernomen door de Nederlanders in de jaren 1594, 1595 en 1596", en het relaas is een nobel en aandoenlijk verhaal van

[1]) Cathay = Noordelijk China Vert.

bekwaamheid, wilskracht en geduld, de drie groote, meest op den voorgrond tredende eigenschappen van den Nederlander.

Het doel dezer reizen was hetzelfde, als dat van Sir Hugh Willoughby's expeditie van eenige jaren tevoren, die zoo noodlottig was geëindigd.

Voor de Hollanders was de uitslag de ontdekking van Nova Zembla als een eilandenketen, inplaats van één enkel klein eiland, gelijk tot dien tijd verondersteld werd.

De Nederlanders gaven den naam *Hoek van Nassau* aan één der Noordelijke punten van het nieuwe land, uit aanhankelijkheid aan en aandoenlijke vereering van het Huis, dat voor iederen Nederlander zooveel beteekent; ook ontdekten zij Spitsbergen, welk land zij geheel omzeilden.

Op de derde reis waren zij genoodzaakt tien maanden door te brengen in een Noordpool-winter, op een plaats, die zij „De IJshaven" doopten. Het waren zeventien heldhaftige Hollanders, nadat er twee gedurende den winter gestorven waren; nog vijf bezweken ten gevolge van de ontzettende ontberingen, die zij in dien vreeselijken winter hadden uitgestaan.

In weerwil van de verschrikkelijke omstandigheden schreef de kloeke Barentz een zeer nauwkeurig en geduldig verslag van zijn lotgevallen, dat hij achterliet in de houten hut, welke hem zoolang tot schuilplaats had gestrekt en waarvan de waarheid in ieder opzicht door nieuwere ontdekkingstochten is bevestigd.

Cathay, aan de Noord-Oostelijke Doorvaart, moest een illusie blijven voor de dappere Nederlanders, zooals het een illusie zou blijken te zijn voor zoo vele edele en moedige harten ná hen; ook was het den stoutmoedigen, warmhartigen en uitnemenden zeevaarder Barentz, niet vergund de torens van Amsterdam of de vlakten van Terschelling nogmaals te aanschouwen.

Hij stierf (20 Juni 1597) eenige dagen, nadat hij en zijn lotgenooten „IJshaven" verlaten hadden, tijdens de moeilijke reis aan den Noordrand van het Europeesche vasteland en pas in October zagen zijn uitgeputte metgezellen de vriendelijke wateren van de Maas terug.

HOOFDSTUK XII.

VAN Haarlem, nu de zetel van het Provinciaal bestuur van Noord-Holland, wordt gezegd, dat het voor Amsterdam is, wat Versailles is voor Parijs; iets als een voorstad van de groote handelsstad, een voorstad, waar kooplieden in ruste wonen en van den rijkdom genieten, verzameld in handel of speculatie. Inderdaad, dit geheele gedeelte van Noord-Holland, Haarlem, Bloemendaal, Heemstede en Hillegom, ziet er gezellig en welvarend uit met rij aan rij deftige, weelderige villa's,

fraaie, goed-onderhouden tuinen en daartusschen de bollenvelden, die wel wat al te vermaard zijn, te veel beschreven, gefotografeerd en geprezen.

Het effect der beroemde bollenkweekerijen, het resultaat van zooveel vlijt en de bron van zooveel voorspoed, is meer eigenaardig dan liefelijk: de stijfste bloemen ter wereld, voor het meerendeel tulpen en hyacinthen, zijn in gelijke rijen en gelijke vierkanten op de vlakke velden geplant en lijken in bloei precies op een reusachtige lappendeken, met schitterende kleuren in vierkanten gewerkt. Er zijn vroeg in het jaar witte en gele narcissen, maar zelfs die poëtische bloemen verliezen haar teer, romantisch aanzien, als zij als speelgoedsoldaatjes in het gelid zijn geschaard en alleen de zwakke geur herinnert aan de bosschen, waar zij thuis behooren.

Men moet echter toegeven, dat die kweekerijen er zijn voor den handel en niet voor het mooi en dat de practische kant van de bloembollencultuur een zeer winstgevende kant is.

. . . . .

De nationale bloem van Holland moest de waterlelie zijn, (zooals ze dit van Friesland is) of een andere waterplant, maar in plaats daarvan is het die Oostersche bloem, zoo vreemd aan zulk een land, al is die er nu volkomen ingeburgerd. Tulpen, die evenals anjelieren het best passen bij het roomkleurig glanzend glazuur en de donkerbruine en donkerblauwe kleuren van een Perzischen tegel, zijn nu onafscheidelijk verbonden geraakt aan deze Noordelijke vlakten.

De Nederlandsche schilders kozen bij voorkeur die rijke bloem, vooral de gestreepte ruige „papegaai"-variëteit, die zoo schitterend kan gloeien boven een klassieke vaas en een zilveren beker op de prachtdoeken der zeventiende-eeuwsche meesters.

In dit tijdvak werd de bollenhandel tot een manie van de eigenaardigste soort, welker geschiedenis een onderhoudend verhaal zou opleveren. De tulpen werden in 1575 door Clusius uit Turkije in Holland ingevoerd. Tegen 1637 bereikte de speculatie, die werd aangewakkerd door kooplieden en menschen die geld hadden, maar niets van tuinbouw wisten, haar toppunt en menigeen vergaarde er een groot fortuin mede. De volgende prijzen werden gegeven in deze periode: *Semper Augustus*, 10.000 gulden; *Admiraal Liefkens*, 4.500 gulden; *Viceroy*, 4.500 gulden; terwijl één Hollandsche stad tien millioen gulden in één jaar aan den verkoop van bollen moet verdiend hebben en een particulier belegger acht en zestig duizend gulden in enkele weken. De Regeering maakte weldra een eind aan wat in den grond der zaak een vorm van dobbelen was en de prijzen der kostbare bollen daalden zoo snel, dat velen werden geruïneerd door hun dwaas enthousiasme. Honderd jaren later ontstond een dergelijke rage voor hyacinthen.

Alexander Dumas koos deze tulpen-manie tot motief voor één van zijn ongekunstelde quasi-historische verhalen, dooreengevlochten met de geschiedenis van Johan de Witt, die in werkelijkheid pas leefde nadat de zeepbel van den dwazen tulpenhandel was gebarsten. Het is geen onaardig verhaaltje, dat echter onverdiend beroemd en populair is geworden, daar de geschiedenis zoowel als de beschrijvingen onwaar zijn en zorgeloos behandeld en de oolijke schrijver een grooten naam bekladt, om hem dienstbaar te kunnen maken aan zijn vertelling, die een geheel verkeerden indruk moet hebben gewekt bij duizenden lezers. „De Zwarte Tulp" is een goed voorbeeld van den schadedoenden, slordigen, zoogenaamden „historischen roman."

In de velden rondom Haarlem zijn tegenwoordig tulpen te zien van zulk een donker-bronzen kleur, dat zij bijna zwart lijken.

. . . . . .

Haarlem is zeer veel interessanter dan de bollenvelden en zeer veel ouder dan de bollenmanie en kan meer aanspraken op belangrijkheid laten gelden dan een weelderige voorstad van Amsterdam te zijn, hoewel ongetwijfeld veel menschen, die jaarlijks *les oignons de fleur* bezoeken, in Haarlem verder niets gaan zien, dan het orgel van de St. Bavo, de Vleeschhal en de schilderstukken van Frans Hals

Gelijk zoovele Hollandsche steden is Haarlem cirkelvormig in aanleg; het is ingesloten door de rivier het Spaarne en door grachten. Dan zijn er, zooals elders, de overoude bastions, veranderd in aangename wandelingen en ook nog, wat niet zoo veel voorkomt, de schoonste en statigste bosschen, vroeger jachtterreinen, zooals die van Den Haag en Breda en nu één der heerlijkste openbare parken.

Haarlem is zeer oud en heeft waarschijnlijk het eerst de primitieve houten hutten vervangen door steenen huizen en was zeer zeker een rijke en belangrijke stad, toen Amsterdam nog een visschersdorp was.

In 1250 vestigde Willem II, Graaf van Holland, zijn residentie te Haarlem en bouwde hier zijn paleis en de stad werd één van de voorspoedigste en schoonste der middeleeuwsche steden, met als voornaamste nijverheid het fabriceeren van laken en het brouwen van bier.

Geplunderd tijdens een opstand der boeren in 1492 en wederom door de wrekende Keizerlijke troepen, was Haarlem in de zestiende eeuw weer een welvarende stad, toen de oude hoofdstad der Graven overging tot het Protestantisme.

Van de latere ontzettende plundering van Haarlem in 1573, na den heldhaftigen weerstand, geboden door Wijbout Ripperda en zijn garnizoen en van de ongelooflijke wreedheden en gewelddaden der moordende Span-

jaarden, is het hier de plaats niet om te spreken. Voorwaar, het is een bladzijde in de geschiedenis, waarvan men maar al te gaarne den blik afwendt, slechts even stilstaande om een eere-saluut te brengen aan de arme, dappere, groote, maar ongelukkige mannen en vrouwen van Haarlem, die zich zeven maanden met onbeschrijfelijke inspanning staande hielden, om ten slotte ten offer te vallen aan de bloedige trouweloosheid van Don Frederik de Toledo.

Er is echter één incident in die hartverscheurende geschiedenis, waarin men gaarne eenig behagen schept: het is dat van de onverschrokken Hollandsche schaatsenrijders, die in het donker over het ijs van de Haarlemmermeer glijdende, dikwijls door de Spaansche linies konden heenglippen met boodschappen van den Prins van Oranje of tot het halen zelfs van voedsel.

. . . . . .

Spanje is misschien wat al te veel als de zondebok van Europa beschouwd: in de meeste heldenverhalen onzer geschiedenisboeken speelt dit bepaalde land de rol van schurk. Wreed, verdorven, valsch, dweepziek, lui, verkwistend, trotsch, armzalig, zijn de termen, doorgaans toegepast op Spanje en bovenal schijnt men het somber te vinden; van een boosaardige, bittere somberheid.

Zijn koningen zijn nachtmerries, zijn heiligen woeste, hysterische dwepers, zijn schilders beelden tooneelen af van groteske melancholie, zijn soldaten, zijn onderkoningen, gedragen zich als wreede tirannen. Men komt tot het besluit, dat er toch een andere zijde moet zijn aan het leven in Spanje, het land, dat Velasquez, Cervantes, Isabella de Katholieke voortbracht! een indrukwekkende kunst, en een imposante literatuur leverde. En men trachtte rechtvaardig jegens Spanje te zijn, dat donkere, ontvlambare, onvruchtbare Zuiden, zich in te denken, dat het zijn eigen gezichtspunt had, zíjn oprechtheid, zíjn bedoelingen en zíjn overtuiging.

Maar ten slotte valt het toch moeielijk, niet weer terug te komen op het gangbare oordeel van de leerboeken. Er waren de „Heilige" Inquisitie, de verovering van Mexico, de bloedbaden van Haarlem, Naarden, Zutfen, de heele akelige geschiedenis van den opstand der Nederlanden; er was Philips II, ten minste gedeeltelijk krankzinnig; er was Alva, in letterlijken zin een man van bloed en ijzer, de gevreesde oude man met zijn slangachtig hoofd, den langen baard en de blauwe wapenrusting; er waren Torquemada en de Borgia's en zoo eenigen meer van Spaanschen Stam, voor wie het Mededoogen zelf, geen woord van verontschuldiging weet te vinden.

Zelfs beschouwd met de koele oogen van een onpartijdig oordeel, blijft Spanje een dreigende, een woeste, een onbarmhartige verschijning, dapper

en trotsch ongetwijfeld, begaafd en voornaam, maar met zoo weinig andere deugden, dat het moeite zou kosten ze te ontdekken, al zocht men er naar; een schrikwekkende verschijning, het best gesymboliseerd, door een dier onheilspellende figuren, die op Goya's doeken tusschen de donkere schaduwbeelden dansen.

. . . . . .

In 1577 kwam Willem van Oranje Haarlem binnen en sedert deelde de stad in den voorspoed der Nieuwe Republiek: Overveen en Bloemendaal werden de beroemdste tuinbouwdistricten van Holland. Hoe Haarlem er uitzag in de zeventiende eeuw, kan men afgebeeld vinden op de schilderij van Berckheyde in de „National Gallery" te Londen, het „Gezicht op Haarlem".

In de achttiende eeuw geraakte Haarlem in een staat van eerbiedwekkend verval: haar industrie dood, haar positie verloren, haar straten verlaten, doch, — men kan er verzekerd van zijn — altijd proper en als voornaamste inwoners de rentenierende kooplieden van Amsterdam of eenige rustige geluiden.

Van 1840—1853 werd de Haarlemmermeer drooggelegd, die nu bekend is onder den naam van Haarlemmermeerpolder. Die toevoeging van twee en zeventig vierkante mijlen vruchtbaar land deed den tuinbouw van het district herleven en Haarlem werd gaandeweg weder de welgestelde comfortabele, weelderige, drukke stad, die ze nu is.

Men zou wel eens willen weten, hoeveel beenderen van de verdedigers der oude stad er gevonden werden, toen het meer werd drooggelegd, of dat die één waren geworden met den grond, dien zij zoo hartstochtelijk hadden verdedigd; want in dit meer werden immers zoo velen van de gevangenen geworpen, die Don Frederik de Toledo had gemaakt en het zou aangenaam zijn te mogen gelooven, dat aan hun asch de bloeiende oogsten te danken waren, die hun geliefd land tooien. Het was ook dit meer, waarin de oudste zoon van den „Winterkoning" van Boheme verdronk, die destijds student was te Leiden; de boot, waarin hij met zijn vader een uitstapje maakte op het meer, sloeg om en de jongen verdween in de duisternis van nacht en water. Zijn broeders waren de Prinsen Rupert en Maurits, in de Engelsche geschiedenis welbekend en zijn zuster was de moeder van George I. Een andere broeder was betrokken in een moord op een inwoner van den Haag.

. . . . . .

Haarlem kan bogen op een rijkdom aan heerlijke oude gebouwen, waarvan er één beschouwd wordt als *hét* meesterstuk der Hollandsche Renaissance: de oude Vleeschhal met de kantoren van het Slagersgilde, nu dienende

als bewaarplaats van oude archieven. Dit gebouw, prachtig gelegen op de Groote Markt, in de nabijheid van de vermaarde St. Bavo en het Stadhuis, dat er uitziet, er in te zijn geslaagd, het vernietigende epitheton „raar" te overleven.

De architect was Lieven de Key, het jaartal 1602—1603.

De luchtige, fantastische topgevels, de juiste verhoudingen, het fraaie, sierlijke metselwerk, het rijke aanzien, dat toch practisch lijkt, de mooie kruisbloemen, alles werkt er toe mede dat dit voortbrengsel der Noordelijke Renaissance zoowel bevredigt als pakt; het ziet er uit als een sprookje, als de huizing van een boeman of een heks en toch was het een Vleeschhal, die geheel beantwoordde aan het doel van de nuchtere burgers.

Het Stadhuis, de Kathedraal, zoovele der patricische woningen en weeshuizen van Haarlem hebben, dat uiterlijk van ingetogen heerlijkheid, juist aangebrachte ornamenteering, weloverwogen schoon, tegelijkertijd degelijk en nuttig. Men heeft het beste, wat er te bereiken viel, gehaald uit bak- en zandsteen zonder te vervallen in opzichtigheid, of effectbejag, door rustige, bijna bescheiden bevalligheid, die zoo geheel past bij de vlakke velden, waaruit die steden plotseling oprijzen en bij de grijze hemelen, die deze overwelven.

Het Stadhuis (niet meer als zoodanig in gebruik) was vroeger het Paleis der Graven van Holland, maar, daar het in 1630 werd herbouwd, is er weinig van het middeleeuwsche gebouw overgebleven; toch kan men er nog eenige zolderbalken vinden, waar Graaf Willem II waarschijnlijk onder doorgegaan is en eenige portretten en wapenschilden van zijn opvolgers.

Er zijn, of waren, een menigte Nederlandsche schilderijen, hoofdzakelijk van plaatselijk belang. De prachtige collectie van Frans Hals heeft hier vroeger gehangen, doch is eenige jaren geleden overgebracht naar het Oude mannenhuis, waar de schilder arm en oud stierf.

Er zijn vele van die hofjes in Haarlem, zoowel voor mannen als voor vrouwen; even vreedzaam, even afgelegen van de wereld als de meer beroemde bagijnenhoven in België en veel vroolijker en properder, zonder dat waas van melancholie, dat in de Vlaamsche retraites den ouderdom, verbindt met verval, graf en uitsterving.

Maar dit, nu gewijd aan Frans Hals, is in alle opzichten het aanzienlijkste; een heerlijk gebouw, overoud maar nog stevig en de kamers, die vroeger den ouden van dagen tot verblijf dienden, leveren de fraaiste achtergronden ter wereld voor de werken van dien Nederlandschen schilder, die zoo bij uitstek Nederlandsch is. Er zijn hier nog andere schilderijen, maar geen enkel, in 't algemeen gesproken, te vergelijken bij die van Frans Hals. Het gebeurt niet vaak, dat de geboortestad van een schilder zulk

een prachtverzameling zijner werken bezit en inderdaad heeft Haarlem zelf geen goede collectie van de schilderstukken van zijn andere beroemde zonen: Berghem, Ruysdael, Van der Elst, Van Ostade, of van Philips Wouwerman, wiens huis hier lang in stand gehouden werd.

Frans Hals was een vruchtbaar schilder. Zij, die om den broode moeten zwoegen gedurende een lang leven, laten doorgaans te veel na; hij heeft altijd in Haarlem gewoond, leefde niet al te degelijk, maar naar alle waarschijnlijkheid tamelijk gelukkig, naar zijn bescheiden wijze.

De acht groote Gilde-stukken zijn niet zoo interessant als zijn kleinere, intiemere doeken en zijn portretten, maar er spreekt een veel grootere bekwaamheid uit — ze zijn inderdaad een openbaring van zijn forsch talent in zijn vollen omvang.

De onderwerpen zijn uiteraard vormelijk en conventioneel en de groepen van mannen, allen van hetzelfde type, allen hetzelfde verrichtende en, vervaardigd door iemand, van een temperament, dat noch rijk aan verbeeldingskracht noch romantisch was, konden zij licht vervelend worden; zooals werkelijk die officieele „Gilden" vervelend wèrden onder de handen van middelmatige schilders.

Die schilderijen lijden ook, zooals alle schilderijen in museums mòeten lijden, doordat ze uit hun eigenlijke omgeving zijn gerukt: ieder stuk moest de eenige versiering uitmaken van de één of andere sombere, donkere zeventiende-eeuwsche Gildezaal of Raadzaal — men moest ze niet alle achter elkaar behoeven te zien. De doeken komen echter al die nadeelen glansrijk te boven door de technische bekwaamheid, die ze ten toon spreiden, het begrip voor karakter, actie, decoratie (zie, hoeveel Frans Hals weet te maken van de schilderachtige details onder zijn bereik: de costuums, sjerpen, schermhandschoenen, lubben, kragen, vlaggen, speerpunten met kwasten) en door de zuivere, degelijke, voorname manier van schilderen.

Wat het coloriet betreft, een wonderbaarlijk schoonmaak-procédé van recenten datum heeft aan het licht gebracht, dat de gouden gloed, de donkere schaduwen, zoo rijk en mysterieus, het resultaat zijn van oud vernis en vuil en de gereinigde schilderijen zijn bijna opzichtig schitterend, in de heldere, harde kleuren van de vroege Hollandsche School. Terzelfder tijd kwamen minutieuze details, zooals diezelfde school ze leverde, in kant en dergelijke te voorschijn.

Zelfs de vroegste en zorgvuldigst afgewerkte dezer groepen zijn niet koud of gemaakt, de jolige deelnemers schijnen adem te halen, bijna te bewegen. De illusie van levend-zijn — een gezond, ietwat ruw leven — is volkomen; eveneens het bedriegelijke van het materiaal: satijn, zijde, kant,

laken, metaalbehangsels zijn weergegeven met de uiterste gevoeligheid en met volkomen beheersching van de techniek.

De latere werken, geschilderd toen de kunstenaar bijna tachtig jaar oud was, vertoonen een breede, gedurfde streek, die een verlies aan vroolijk vertoon en zorgvuldige afwerking ruimschoots vergoedt: het is de ouderdom, afgebeeld door den ouderdom.

De vrouwen in deze collectie zijn, in weerwil van het prachtig-ware en krachtige van het werk, niet zoo behaaglijk. Hals, die bekend stond als een verdorven mensch, wist naar het leven te schilderen: wij proeven de rechtschapenheid, de vlijt, de eerbaarheid, de zelfbeheersching van die Hollandsche matronen, ook haar stroeve bekrompenheid, haar stijfhoofdigheid, haar stijve manieren, misschien haar meedoogenloosheid, stellig haar godsdienstijver en haar volkomen gemis aan charme. Het calvinisme, dat in de mannen zooveel bewonderenswaardigs wakker riep, schijnt in de vrouwen geen liefelijke hoedanigheden gekweekt te hebben. Het was noch een tijdvak, noch een land, noch een vorm van godsdienst, geschikt voor het cultiveeren van vrouwelijke gratie, schoonheid of bekoring.

Men verdiept zich in gissingen of de vrouw van Frans Hals tot dat strenge, dunlippige type kan behoord hebben; zoo ja, dan kan men de slechte verstandhouding, die er tusschen hen bestond, begrijpen, die daar mee eindigde, dat de schilder door de overheid van Haarlem ter verantwoording werd geroepen.

De portretten van Burgemeester Van der Meer en zijn vrouw zijn misschien de meesterstukken van de collectie, maar ook hier krijgen de machtige, zware typen, zoo eenvoudig, zoo ernstig, iets drukkends. Het portret met den aardigen naam „Hille Bobbe, de heks van Haarlem", slaat een menschelijker toon aan, al was het maar alleen door den titel.

. . . . . .

Men vindt hier één der Hollandsche primitieven, een „Doop van Christus" door dien Jan van Scorel, een leerling van Mabuse, die in Neurenberg onder Albrecht Dürer heeft gewerkt, alsook in Italiaansche ateliers, waar hij niets dan geaffecteerdheid leerde, die zoo slecht past bij zijn harden, stijven stijl. Deze ver-italiaanschte Nederlander is niettemin interessant, omdat hij de leermeester was van Antony Mor.

Men ziet hier ook eenige bekoorlijke gezichten op oud-Haarlem, een heerlijke Ruysdael „Hutten in de Duinen", en menig voorbeeld van die kleinere meesters van den tweeden rang wat talent aangaat, maar die uitmunten in oorspronkelijkheid en aantrekkelijkheid en die in geen enkel provinciaal museum in Nederland ontbreken.

. . . . . .

Het Stadhuis, waar deze collectie vroeger gehuisvest was, verdient de bijzondere aandacht; want, zooals reeds eerder is opgemerkt, was het oorspronkelijk de residentie der Graven van Holland. Het is het oudste paleis des lands, met uitzondering misschien van de Ridderzaal van het Binnenhof.

Weliswaar is er weinig van overgebleven, daar de stoere republikeinen in hun forschen herbouw van 1620, weinig herinneringen aan het verleden hebben gespaard; maar er zijn de min of meer legendarische portretten, de wapenschilden, de entourage van een oud verhaal, de sfeer van den vernuftigen kroniekschrijver, Melis Stoke, die hangt om de ruime voorhal met de overoude balken, de geschilderde ramen, de lage trappen, de atmosfeer van vergankelijkheid en droomerij.

De Raadzaal is een model van stemmige, bescheiden, maar rijke en voorname architectuur en meubileering — voorzeker dezelfde zaal, waarin al die „Gilden" poseerden voor Frans Hals en sinds dien tijd niet meer in haar rust gestoord door een onvertogen woord of een heftig gebaar, maar zacht in slaap gewiegd door de langdradige uiteenzettingen van waardige burgers, die minzaam hun goed-geregelde zaken afdoen; tòch een gezellig, vriendelijk, behaaglijk vertrek

. . . . . .

De Kerk van St. Bavo, de *Groote Kerk*, rijst eenigszins gedrongen op uit een gezellige groep aardige kleine winkels, een kolossale Gothische Kathedraal (1519) in verbasterden stijl, te eenvoudig en te groot voor den overdadig versierden, korten toren. Zij is natuurlijk na de Hervorming een Protestantsch bedehuis geworden en het massieve, door pilaren gesteunde interieur, helder licht en wit, is het echte type van dergelijke kerken, die, gewijd aan een prachtvolle, ceremonieele, schilderachtige kerkdienst vol priesterlijke praal, de plaatsen van samenkomst werden van een stijf en streng Protestantisme, soms even ver verwijderd van werkelijk geestelijk leven als de beeldendienst, die er aan voorafging.

De aantrekkelijkste voorwerpen in dezen killen, kalen tempel van nuchteren zin, zijn de kleine scheepsmodellen in het koor; deze dateeren van 1668, maar zijn copieën van vroegere modellen, daar geplaatst door de „Nederlandsch-Zweedsche Handelmaatschappij" als dankoffer na voorspoedige reizen. Vroeger hingen hier ook modellen van vaartuigen voor kruisvaarders.

Het orgel genoot langen tijd de reputatie van het grootste en fraaiste orgel ter wereld te zijn en is voorzeker groot en fraai genoeg met zijn wereldsche, barokke, half-naakte engelen en blijmoedige, allegorische godinnen, goedmoedig en plomp, zulk een scherp contrast vormend met het strenge

gebouw. Als het bespeeld wordt, ontwikkeld het een orkaan van klanken, die iemand kunnen doen denken aan het geluid der bazuinen op den Dag des Oordeels, waarbij de gedachten onzer voorvaderen zoo vaak verwijlden.

. . . . . .

Vóór de kerk staat een standbeeld voor Laurens Jansz. Coster, aan wien door sommige geleerden de uitvinding van de boekdrukkunst wordt toegeschreven, door anderen de invoering van het losse lettertype in de Nederlanden.

Het is een ondergeschikte, twijfelachtige quaestie, die schijnt te berusten op een paar ongeteekende incunabelen zonder jaartal en die wel nooit zal opgelost worden, maar ze heeft een groote verbittering onder de geleerden in het leven geroepen en er is heel wat inkt verspild in den strijd over Gutenberg versus Coster, Mainz versus Haarlem. Verhalen van oude reizigers zeggen, dat het eerste gedrukte boek van Laurens Coster, in zijde gewikkeld en gesloten in een zilveren foedraal, op het Haarlemsche Stadhuis werd bewaard; doch voegen er bij, dat dit curiosum zoo angstvallig werd bewaakt, dat het onmogelijk was het te zien te krijgen.

Het zal met de boekdrukkunst wel gegaan zijn als met zooveel groote uitvindingen en ontdekkingen, dat namelijk de eer niet toekwam aan één man maar aan vele: de snelheid, waarmede de drukkunst zich verbreidde, schijnt er op te wijzen, dat velen zich omtrent denzelfden tijd in dezelfde richting met proefnemingen bezighielden.

Maar hoe dan ook, Laurens Jansz. Coster, wiens bestaan zelfs niet schijnt vast te staan, heeft zijn standbeeld, zooals Gutenberg het zijne heeft in Straatsburg, en alle lof zij hun beiden toegezwaaid als ijverige, bekwame mannen. Maar moest er geen standbeeld worden opgericht voor den vriendelijken Clusius, Charles de l'Ecluse, die de tulp in Holland invoerde, de bloem die zooveel genoegen en profijt verschaft heeft aan de inwoners van Haarlem en omstreken?

In dit verband moet men een eeresaluut brengen aan de hoffelijke bereidwilligheid der hedendaagsche eigenaars van kweekerijen in het vertoonen van hun schatten aan vreemden, aan de pracht-bibliotheek den tuinbouw betreffende, toebehoorende aan de Heeren Krelage en Zonen en aan de heerlijke tentoonstellingen dezer bloemen door genoemde firma in de volle wildernis van de Haarlemmer bosschen, waar één van de liefelijkste parken van Europa met de grootste zorg is aangelegd, in de lanen en valleien van het schitterende oude woud, de *Haarlemmer Hout*, dien men bereikt door die magnifieke laan, de *Dreef*.

In een gedeelte hiervan, het Frederikspark genoemd, is een paviljoen van eind-achttiende-eeuwsch ontwerp, waar Lodewijk Napoleon op 1 Juli 1810,

zijn afstand van den troon teekende en dat juist aantrekkelijk is, omdat het in zijn gekunsteldheid in 't geheel niet bij de omgeving past.

Er is ook, tusschen de statige hertenkampen en prachtige eiken- en beukenlanen, een particulier park, dat een rose marmeren paleis in Italiaanschen stijl bevat, doch dat onvoltooid bleef door den dood van den fantastischen eigenaar en, tot voor korten tijd ten minste, gesloten en onbewoond lag als een verlaten Trianon, eenzaam en zeker betooverd.

. . . . .

Buiten Haarlem, in de buurt van Meerenberg, zijn de nog-machtige ruïnen van het rood-steenen Kasteel van het beroemde geslacht Brederode, welks naam zulk een forschen klank van moed heeft in de annalen van den onafhankelijkheidsoorlog. Hier dicht bij heeft men van de duinen af, een uitzicht op Kennemerland met zijn beboschte vlakten, dat een der meest karakteristieke streken van het land is.

. . . . . .

De Noord-Hollandsche boerderijen, verscholen achter haar boomgroepen, met haar platte leiboomen en haar hooischelven, waarvan de daken op en neer gelaten kunnen worden, al naar de hoogte van den berg het vereischt,— met haar geestige, hooge karren, overvloedige oogsten en glanzig vee, vormen de meest bewonderenswaardige schilderijen van rust, overvloed, voorspoed en tevredenheid, zooals zij verrijzen aan de oevers van een kanaal of langs de vlakke velden.

Ook moeten de bloemen niet worden vergeten. Als zij stijf lijken en zelfs ietwat eentonig, wanneer ze in keurige rijen op het land staan, dan verliezen ze dat aanzien geheel, zoodra ze zijn opgehoopt in de schuiten, of in manden over de velden worden gedragen, of langs het jaagpad worden getrokken, of in glazen, in bloei gebracht worden, achter de glinsterende ruiten van boerderij of buitentje.

Hier, onder een hemel, zoo dikwijls grijs, in een lente zoo vaak traag en aarzelend in het komen, zijn die weelderige kleuren van het Oosten van onschatbare waarde en het lijkt wel of de oude Clusius niet enkele bollen heeft ingevoerd in die grauwe, nevelige eilanden, maar — want zóó kunnen die bloemen gloeien, ook als de zon niet schijnt — tevens geconcentreerden zonneschijn erbij.

. . . .

Het was in het jaar 1403, even buiten Haarlem, dat melksters naar de wei gaande een *zeemeermin* of zeevrouw vonden, die door den storm op de kust was geslagen.

Het arme wezen werd ergens in huis gebracht in Haarlem en aangeleerd melk en brood te eten, kleederen te dragen en te spinnen; zij beproefde

dikwijls naar zee terug te vluchten, maar werd altijd weer opgevangen. Toen zij van heimwee gestorven was, had zij tot troost in gewijde aarde begraven te worden, want zij had aangeleerd een kruis te slaan.

In hetzelfde jaar werd onder de Engelsche kust een *meerman* gevangen, die meer intelligentie en energie toonde dan het „vrouwelijke individu, zoo gaat het verhaal. Hij weigerde voor zijn brood te werken, at niets dan visch, leerde praten (wat de zeedame niet bereikte, die niet verder kwam dan onbestemde geluiden!) Maar toen hij uit zijn hoofd moest gaan leeren werd hij vijandig en ontkwam naar zee, daar hij op een dag onvoldoende bewaakt werd.

Zulke wonderen werden ook gezien in de nabijheid van de Zeeuwsche kusten.

Daar werd bijvoorbeeld een echte *sirene* gevangen, nog wel vlak bij de haven! Haar man liet nu de haven verzanden, om zoodoende den handel der visschers te vernietigen, waarop de schoone gevangene naar den oceaan werd losgelaten en haar heer zoo vriendelijk was, de vaargeul weer vrij te maken.

De Nederlanders werden wel méér voor amphibiën versleten en vreemdelingen hebben dikwijls verondersteld, dat de wijde broeken der visschers nuttige maar slijmachtige vinnen, zwemvliezen en staarten verborgen, en vele mirakelverklaarders hebben vele boekdeelen moeten wijden, aan de weerlegging van deze boosaardige opvatting.

. . . . . .

De stad Haarlem was destijds vermaard om zijn bleekerijen. Nog in de achttiende eeuw werd er linnen uit Engeland gezonden om hier te worden gebleekt voor den prijs van tien stuivers per el, de vracht heen en weer inbegrepen; een uitgave, waartegen hard werd gemopperd, doch niets dan de lucht en het water van Haarlem kon de vereischte witheid aan het linnen geven.

. . . . . .

De inwoners van Haarlem betoonden groote dapperheid in de Kruistochten en namen deel aan de verovering van Damiate, bij welke gelegenheid zij hun stadswapen ontvingen, een zwaard met een kruis aan de punt, vier sterren en het motto *Vim vincit virtus* (Deugd overwint geweld). Er gaat een verhaal, dat de klokken der Kathedraal uit het Heilige Land afkomstig zijn en geschonken werden door Graaf Boudewijn van Vlaanderen en dat zij op den gedenkdag van het beleg van Damiate een triomflied lieten hooren, zonder de hulp van menschenhanden.

. . . . . .

Het kasteel van Haarlem, reeds lang verdwenen, wordt verondersteld

het tooneel te zijn geweest van dat aardige verhaal, waarvan zooveel lezingen bestaan. Het slot werd belegerd door de stedelingen en de eigenaar werd gedwongen zich over te geven, maar zijn gemalin mocht vrij uitgaan, met medeneming van haar meest gewaardeerde bezitting. Waarop de dappere slotvrouwe verscheen met haar man op den rug, aldus door vrouwelijke list reddend, waar mannelijke kracht te kort schoot.

Er stond nog een ander kasteel in de bosschen rond Haarlem en wel een gedeelte van een Carmelietenklooster, en van de residentie van de Graven van Holland. Vanhier kwamen de origineelen van die fantastische portretten dier potentaten, zoo dikwijls gegraveerd in de zeventiende eeuw en waarvan ieder op zich zelf gelijkenis vertoont met dien manhaftigen Hollander „Sir Gorvard of the Bill", den mythischen ridder der Engelsche ballade.

PORTRET EENER DAME

1631

FRANS HALS

Zij vouwde de damasten servetten op en legde ze in de oude eikenhouten kast, die sinds haar grootmoeders tijd in dezen hoek van de rustige eetkamer gestaan had. Zij ondervond een stille voldoening bij het aanvoelen van het koude, glanzende linnen, zoo prachtig geweven, gebleekt en opgemaakt, en waarvan zij zulke hooge stapels bezat in de koele, donkere schuilplaatsen van de ruime muurkasten en de glimmende massieve bruine latafels met de groote, zwarte balpooten.

Zij bergde het linnen langzaam op, want al haar bewegingen waren overlegd en sober; zij kon zich niet herinneren zich ooit gehaast te hebben. Zij had de geplooide, eigenhandig gesteven mutsen om de mysterieuze gezichten van haar dooden gestrikt en de losse batisten mouwen over hun verstijfde armen geschoven met dezelfde rust en denzelfden ernst, gedachtig aan den wil Gods. Die ootmoedige overgave aan de Goddelijke Voorzienigheid was voor haar het pijnstillend middel geweest, voor alle wederwaardigheden en bezoekingen, die het leven haar had gebracht.

Een trillende streep, aarzelende, bleeke zonneschijn viel over de plek waar zij stond. Zij was gezet en een weinig gebogen; haar strakke rug was wat rond geworden door het bukken over zóóveel wiegen, over zóóveel ellen naaiwerk, zóóveel potten en pannen, zóóveel ziekbedden, want zij had veel dienens achter zich

Haar gezicht keek warm en rood tusschen de smettelooze linten van haar heldere muts uit, haar blond, knap uiterlijk werd ontsierd door kleine groeven en diepe lijnen, haar mond was ingevallen en saamgetrokken door rimpeltjes, de blauwe schaduwen van den ouderdom vertoonden zich om haar verstandige oogen, wier blik dof geworden was. Toch maakte zij een gezonden indruk, haar persoon was zoo frisch als haar eigen linnen, als de breede sneeuwwitte halskraag, de lange manchetten en het stemmige bruin-wollen kleed.

Toen zij haar laatste servet had weggelegd, ging zij naar het buffet en nam één voor één de groote bokalen op, die daar stonden; groote bokalen

PORTRET EENER DAME
1631
FRANS HALS

van Hollandsch glas in ambergroen, met wit gekleurden voet, die, toen zij ze tegen het licht van het kleine open venster hield, haar beeld en dat van de kamer in verbreede, verkorte lijnen weerspiegelden.

Er lag geen stof op en zij zette ze weder op het gladde eikenhout. Met angstvallige zorg maakte zij het middenstuk voor de tafel op en schikte geheel gave sinaasappelen en citroenen, gladde harde peren en pruimen en abrikozen, die niets hadden ingeboet van hun donzig waas, in een schaal van Delftsch aardewerk, waarvan de vroolijke kleuren waren gecopieerd, naar Oostersche ontwerpen. Als zij zich bewoog, rinkelde de sleutelbos aan haar middel met een zachte, aangename fluistering van gezag, waarmee echter niet viel te spotten.

Zij wachtte bezoek van haar kleinkinderen; er zou een feestje zijn; de schatten uit haar distilleerkamer zouden te voorschijn worden gehaald en in de ruime provisiekast stonden toespijzen en geleien, die zij zelf bereid had, koud te worden.

Zij was zeer welgesteld en zoo gelukkig als iemand zijn kan, die gelooft in de eeuwige verdoemenis. Maar al had zij dan geen groot vertrouwen in het Goddelijk mededoogen, zoo schreef zij den Schepper toch geenerlei ongerijmdheid toe; zij dacht, dat Hij alles in het hiernamaals, zelfs de eeuwige straf, zou dienstbaar maken aan ieders bestwil en even doeltreffend zou regelen, als de algemeen geachte koopman, haar echtgenoot, zijn voorspoedige wereldsche zaken.

Het groen van de stijve rij geknotte linden voor het huis, wierp een weldadige schaduw in de donkere kamer en slechts één zonnestraal zag kans naar binnen te komen, daar, waar een klein gedeelte van het gebladerte was weggenomen, om het uitzicht mogelijk te maken op de stille gracht en de vredige Haarlemsche baksteenen huizen aan de overzijde. Het gezelschap, dat zij verwachtte, kwam dicht bij Amsterdam vandaan en met den langzamen rit over den beklinkerden straatweg zou eenige tijd gemoeid zijn: zij kon de haren nog niet tegemoet zien. Zij ging de trap af naar de keuken, waar drie vrouwen in Noord-Hollandsche kleederdracht bezig waren het middagmaal te bereiden. De muren waren betegeld met groene en gele steenen, de glans van het glazuur weerkaatste het oranje licht van het vuur, dat levendig brandde onder een pot, die aan een ketting opgehangen was; er vóór waren vier braadkippen aan het spit gestoken en daaronder werd een stuk gekruid, gefarceerd vleesch in een pan warm gehouden.

Op één van de sneeuwwitte tafels lagen stapels groenten — lange geelroode worteltjes, de witte bolletjes van knollen, geaderde, parelachtige uien, roomige bloemkool, en bosjes sterkriekende kruiden. Eén van de vrouwen klopte eieren in een blauwe kom; haar sterke roode handen be-

wogen met een klikkend geluid den houten lepel snel óm en óm, en de geklutste dooiers draaiden in de rondte, als reepen gele zijde. Een andere sneed sinaasappelschillen in warme, zoete opaalkleurige gelei, en verdeelde ze zoo fijn, dat ieder snippertje kon gegeten worden, zonder dat men wist wat men at.

De oude dame keek goedkeurend naar de handige, geduldige werksters en begaf zich naar de betegelde provisiekamer, waar op de koude steenen haar taarten, pastijen en geleien het feest afwachtten.

De zwakke en toch doordringende geur van kruidnagelen, kaneel, gember, notemuskaat en rommelkruid vermengde zich met de zoete en doordringende geur van room, versche vruchten en machtig botergebak. De schotels waren rijkelijk versierd met figuren van angélique, amandelen en suiker en de stijve geleien verhieven zich als burchten, ieder torentje volmaakt, trillend maar niet ingezakt in tinten van goud, amber, wijnrood en scharlaken.

En in het midden stond een smaakvol kunststuk van suikerwerk, geheel het product van de vaardige handen der dame. Het vertoonde een boompje, beladen met vergulde sinaasappelen, waaronder een groep kinderen schuilde met bloemenmandjes in de hand, alles van gekleurde suiker gevormd.

De oude dame was ingenomen met haar werk, maar geen glimlach verstoorde den ernst van haar gelaat; zij stond een oogenblik stil en terwijl haar breede schaduw op de fantastisch dooreenstaande heerlijkheden viel, dacht zij aan haar kinderen.

Zij was gelukkig geweest met haar kinderen. De oudste zoon was koopman in Amsterdam en de takelblokken hielden nooit op te kraken boven de schuiten, die aan de pakhuisdeuren werden gelost; de tweede was een leerling van Gerard Vossius, den grooten taalgeleerde, en bekleedde nu een professoraat aan de nieuwe Hoogeschool in Leiden en de derde had met Willem Schouten een reis naar de Nieuwe Wereld gemaakt. Haar dochters waren veilig geborgen in de rust van een voorspoedig, gelukkig eigen tehuis. Ja, zij was zeer voorspoedig geweest in haar kinderen. Veel van wat haar zoons hadden tot stand gebracht, begreep zij niet: geleerdheid en avontuurlijke reizen lagen buiten haar sfeer; zij was even vast aan huis gebonden als de zon aan haar baan en even onmisbaar, even lichtverspreidend. Nu zij oud was, was zij blij, dat zij nooit een haarbreed van haar baan was afgeweken; zij vond dat mannen soms dwaas of slecht konden zijn, zonder dat het de wereld veel schaadde, doch zij verafschuwde dwaasheid en slechtheid in vrouwen.

Haar reine, argelooze wijsheid wist, dat zulke afwijkingen gelijk stonden met het verontreinigen van de bron zelf van het nieuwe fiere, nationale

leven, — dat de vrouwen bij haar wiegen, in haar keukens, in de trouw en eenvoud van haar huiselijke bezigheden de beschermsters waren van dit dappere, groote, vrije volk, het eerste vrije volk van Europa.

Van de vrouwen werd niet veel gezien en nog minder gehoord, maar zij ook hadden gediend. In oorlog en vrede droegen de mannen kleedingstukken door haar genaaid, aten voedsel door haar bereid, legden zich ter ruste op legers door haar gespreid; aldoor, gedurende de lange worsteling, hadden de vrouwen aldus gediend; schoonmakend, boenend, wasschend, strijkend, poetsend, kinderen verzorgend, kokend, niets anders lezend dan haar Bijbel, geen anderen uitgang hebbend dan het bijwonen van den dienst in de gewitte kerken, niets ziende dan de vlakke velden, de eentonige weilanden, de oneindige zee, de beschaduwde grachten, de steenen huizen, de beklinkerde wegen, altijd water puttend, water schenkend, vuren aanmakend, lampen aanstekend, lakens spreidend, potten en pannen op en van het vuur tillend, een eindelooze kring van vermoeienden arbeid.

Dusdanig waren de vrouwen ongezien en ongehoord den tijd doorzwoegend; en zie ..... dit was de Gouden Eeuw.

INHOUD

TEKST:

	Bladzijde
De Provincie Zeeland	1— 48
De Provincie Zuid-Holland	52—127
De Provincie Noord-Holland	137—199

ILLUSTRATIES:

De eerste vijf Stadhouders	Frontispice
Een Zeegevecht door Willem van de Velde	50
Een Bloemstuk door Willem van Aelst	129—134
Portret eener Dame door Frans Hals	200—203